श्रीमद् भद्रबाहुस्वामिप्रणीता सभाष्या
याकिनीमहत्तरासूनु श्री हरिभद्रसूरिप्रारब्ध-श्री वीराचार्यपूर्णीकृतवृत्तिका

पिण्डनिर्युक्तिः

प्रेरका :
संघशासनकौशल्याधार पूज्यपाद आचार्यदेव श्रीमद् विजय
जयसुन्दरसूरीश्वराः

શ્રી ડાંગરવા જૈન સંઘ મંડપ

શ્રી નમિનાથ ભગવાન

''ગૌતમ-વીરની ચાદ અપાવે... ગુરુ-શિષ્યની જોડી''

પૂ. આ. શ્રી ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મ.સા.

પૂ. આ. શ્રી પ્રેમસૂરીશ્વરજી મ.સા.

સિદ્ધાંતદિવાકર સુવિશાલ ગચ્છાધિપતિ

પ.પૂ.આ.ભ. શ્રીમદ્ વિજય જયઘોષસૂરીશ્વરજી મ.સા.

સંઘશાસનકૌશલ્યાધાર

પ.પૂ.આ.ભ. શ્રીમદ્ વિજય જયસુંદરસૂરીશ્વરજી મ.સા.

श्रीमद्भद्रबाहुस्वामिप्रणीता सभाष्या

याकिनीमहत्तरासूनुश्रीहरिभद्रसूरिप्रारब्ध-श्रीवीराचार्यपूर्णीकृतवृत्तिका

श्रीपिण्डनिर्युक्तिः

❋ आशीर्वाददातारः ❋

सिद्धान्तदिवाकर

पूज्य गच्छाधिपति आचार्य श्रीमद् विजय

जयघोषसूरीश्वराः

❋ संशोधन-सम्पादनप्रेरकाः ❋

संघशासनकौशल्याधार

पूज्यपाद आचार्यदेव श्रीमद् विजय

जयसुन्दरसूरीश्वराः

प्रकाशक

दिव्यदर्शन ट्रस्ट

कलिकुंड, धोलका

गुजरात

• अनुमति प्रदाता : गच्छा० प० पू० आ० श्री **जयघोषसूरीश्वरजी** म० सा०

• प्रेरक : प० पू० आ० श्री **जयसुंदरसूरीश्वरजी** म० सा०

• प्रकाशन वर्ष : **श्री भुवनभानुसूरिजन्मशताब्दीवर्ष वि० सं० २०६७**

• प्रति : २५०

• मूल्यम् : रू.२७५/-

• प्रकाशक : **दिव्यदर्शन ट्रस्ट**
३९, कलिकुंड सोसायटी, मफलीपुर चार रस्ता, कलिकुंड, धोलका,
(गुजरात.) दूरभाष : (०२७१४) २२५४८२

© सर्वहक्क प्रकाशकाधीन

• प्राप्तिस्थान : (१) **प्रकाशक**

(२) **श्रेयस्कर अंधेरी गुजराती जैन संघ**
१०६, एस.वी. रोड, इर्ला ब्रीज,
विलेपार्ले (पं.), मुंबई-४०० ०६६, दूरभाष : (०२२) २६७१२६३१

• आर्थिकसहयोग : **स्व० नटवरलाल मनसुखलाल शाह** (माटुंगा, मुंबई)

• अक्षराङ्कन : **श्री पार्श्व कोम्प्युटर्स**
५८, पटेल सोसायटी, जवाहर चोक, मणिनगर, अमदावाद-८. दूरभाष (०७९)२५४६०२९५

સમર્પણ

સિદ્ધાંત દિવાકર નિર્મળપુણ્યના સ્વામી
સુવિશાલ ગચ્છાધિપતિ
પ.પૂ.આ. શ્રીમદ્ વિજય જયઘોષસૂરીશ્વરજીનાં

તથા

ભવોદધિતારક વાત્સલ્યમૂર્તિ
ગુરૂદેવ પ.પૂ.આ.શ્રી
જયસુંદરસૂરીશ્વરજીનાં
ચરણકમળમાં

વણથાક્યાં ચરણો મારાં
નિત તારી સમીપે ધાને
હૈયાનાં પ્રત્યેક સ્પંદને
તારૂં નામ રટાને...

સુકૃત અનુમોદના.....

ડાંગરવા નિવાસી (હાલ મુંબઈ-માટુંગા)

સ્વ. નટવરલાલ મનસુખલાલ શાહ

સ્વ. માનવંતીબેન નટવરલાલ શાહ

પુત્ર : વિનોદભાઈ, દિપકભાઈ પુત્રવધૂ : ગીતાબેન, હેમાબેન

પૌત્ર : કુંજલ, ભૌમિક, દિવ્યાંગ પૌત્રવધૂ : સ્વેતા, જીનલ

પ્રપૌત્રી : ટીશા, ઉત્સા પરિવારે

આ ગ્રન્થ પ્રકાશનનો સંપૂર્ણ લાભ લીધેલ છે.
તેમની આ શ્રુતભક્તિની અમે ભૂરી ભૂરી અનુમોદના કરીએ છીએ.

✍

- કુમારપાળ વિ. શાહ
દિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટ

પ્રકાશકીય

અપાર અને અગાધ એવા સંસાર સમુદ્રમાં ખૂપેલા ભવ્યજીવો માટે અમોઘ અને અપ્રતિમ એવા જિનશાસનની ઉજ્જવળ પાટપરંપરાની પુસ્તકમાં સોનેરી પાનું લખનારા સંઘહિતચિંતક શાસન પ્રભાવક અમારી સંસ્થાના પ્રેરક પ.પૂ. આ. શ્રીમદ્ વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજીની જન્મશતાબ્દી વર્ષ એટલે શતાધિક ગ્રંથોનું પ્રકાશન વર્ષ.

અમારી દિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટ સંસ્થા થકી અદ્યાવધિ અનેક ગ્રંથો પ્રકાશિત થયા છે, પરંતુ આ વર્ષે ભુવનભાનુસૂરિજન્મશતાબ્દી નિમિત્તે અમારા સંસ્થારૂપી દિવડામાં કાંઈક નવલું ઘી નંખાયું છે કે જેના પ્રભાવે તેનો પ્રકાશ આ વર્ષે નવલો રંગ લાવ્યો છે. આ અપૂર્વ પ્રકાશમાં આજે સટીક પિણ્ડનિર્યુક્તિ નામનું તેજ કિરણ ઊમેરાતા હૈયે અપાર આનંદ છે.

આ સંસ્થા દ્વારા પ્રકાશિત થયેલા અનેક ગ્રંથો કરતા પ્રસ્તુત ગ્રંથ કાંઈક વિશેષતાઓથી સભર છે. સૌ પ્રથમ આ ગ્રંથની પ્રસ્તુત ટીકા અદ્યયાવત્ અમુદ્રિત તથા અપ્રકાશિત હતી. તથા આ ટીકા બે મહાપુરૂષના પવિત્ર હસ્તથી આલેખિત છે. સ્થાપનાદોષ સુધી ૧૪૪૪ ગ્રંથના રચયિતા યાકિનીમહત્તરાસૂનુ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ લખેલી છે અને અવશિષ્ટ અંશ પરમ પૂજ્ય શ્રી દેદ્દાચાર્યજીના શિષ્ય પ.પૂ.વિદ્વાન શ્રી વીરાચાર્યજીએ પરિપૂર્ણ કર્યો છે.

અદ્યાવધિ એવી પ્રચલિત માન્યતા ચાલતી હતી કે યાકિનીમહત્તરાસૂનુ પ.પૂ.આ.શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીની પ્રસ્તુતગ્રંથ ઉપર રચેલી ટીકા કમનસીબે કાળગર્તામાં વિલીન થઈ ગઈ છે. પરંતુ આગમપિપાસુઓના પરમપુણ્યોદયે તે અમૂલ્ય ટીકા મળી આવતા તેનું પ્રકાશન કરવા અમારી સંસ્થાનો ઉત્સાહ આજે આકાશને આંબે છે.

સિદ્ધાંતદિવાકર નિર્મળપુણ્યનાસ્વામી સુવિશાલ ગચ્છાધિપતિ પ.પૂ.આ. શ્રીમદ્ વિજય જયઘોષસૂરિજીના કૃપાપાત્ર પટ્ટધર શિષ્ય સર્વતોમુખીપ્રતિભાસંપન્ન સંઘશાસનકૌશલ્યાધાર પ.પૂ. આ.શ્રીમદ્ વિજય જયસુંદરસૂરિજીના શિષ્ય મુનિરાજે તેમના ગુરૂજીની પ્રેરણાથી આજથી ૨ વર્ષ પૂર્વે પિણ્ડનિર્યુક્તિ ઉપર વીરગણિકૃતવૃત્તિનું સંશોધન સંપાદન ચાલુ કર્યું હતું. જે હાલમાં મુદ્રણાલયસ્થ છે. તે કાળ દરમ્યાન ગતવર્ષે જિનશાસનના મહાન પુણ્યોદયે તથા પ.પૂ.આ.શ્રીમદ્ વિજય

ભુવનભાનુસૂરિજીની દિવ્ય કૃપાથી પ્રસ્તુત ટીકા મળી આવતા તેને સૌ પ્રથમ પ્રકાશિત કરવા તેમને પોતાના શિષ્યને જણાવ્યું. તેથી આ પ્રસ્તુત ટીકાને પ્રધાનતા આપી તે ગ્રંથનું સંપાદન કાર્ય શીઘ્રપણે સંપન્ન કર્યું. અન્તે આ અમૂલ્ય ગ્રંથના પ્રકાશનની મંગલ ઘડી આજે અમ આંગણીયે ઊભી છે.

આ ગ્રંથના પ્રકાશનનો સંપૂર્ણ લાભ ડાંગરવા નિવાસી શ્રેષ્ઠીવર્ય શ્રી નટવરલાલ મનસુખલાલ શાહ, વિનોદભાઈ તથા દિપકભાઈ આદિ પરિવારે ઉદાર દીલે લીધો છે. તેમની આ શ્રુતભક્તિને હૃદયથી અભિવાદિત કરીએ છીએ.

પ્રાન્તે, આ ગ્રંથના પઠન-પાઠનદ્વારા વાચક મુમુક્ષુવર્ગ શીઘ્રાતિશીઘ્ર અમરપદના ભોક્તા બને એ જ મંગલ અભ્યર્થના.

કુમારપાળ વિ. શાહ
દિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટ

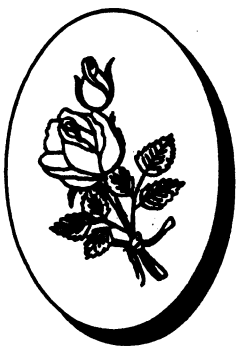

શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામિને નમઃ
શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથાય નમઃ
આસન્નોપકારી ચરમતીર્થાધિપતિ શ્રી મહાવીરસ્વામિને નમઃ
અનંતલબ્ધિનિધાનાય શ્રી ગૌતમસ્વામિને નમઃ
શ્રી પ્રેમ-ભુવનભાનુ-જયઘોષ-જયસુંદરસૂરિસદ્‌ગુરુભ્યો નમઃ

"અહો ! જિણેહિં અસાવજ્જા વિત્તી સાહૂણ દેસિઆ"

(પ્રસ્તાવના)

....ભિક્ષાટન કરી આવેલા શ્રમણ નિર્ગ્રન્થની વાત.... મધ્યાહ્નનો સમય... પરસેવે રેબઝેબ ભિક્ષુક... કાયોત્સર્ગની અચલ અવસ્થામાં ઊભા તે મુનિવર... એક હાથમાં પરમપદની સફરમાં ધર્મકાયના આધાર માટેનું પાથેય... નિષ્પાપ ભિક્ષાયોગની સમાપ્તિનો આનંદ... તે યોગને સાનુબંધ કરવા માટે સ્વાધ્યાययોગની આતુરતા.. તે બે વચ્ચેની ભીનીપળોમાં કૃતજ્ઞતાના એવરેસ્ટ પર આરૂઢ નિર્ગ્રન્થના અહોભાવથી આર્દ્ર થઈ સરી પડેલા પરમતત્ત્વ ભણી સજલ વચનોદ્‌ગાર—

"અહો ! કેવી અસાવદ્ય ભિક્ષાવૃત્તિ પ્રભુએ બતાવી."

આ વચન આખા મલકમાં માત્ર નિર્ગ્રન્થ જ્ઞાતપુત્રના સુવિશુદ્ધ અનુયાયી શ્રમણ શ્રમણીઓ જ બોલી શકે તે નિઃસંદેહ વાત છે. કારણ, વિશ્વમાં એક માત્ર જૈનેન્દ્રધર્મ એવો છે કે જેણે સર્વશ્રેષ્ઠ ઉચ્ચતમ કક્ષાની આહારસંહિતા અને ભિક્ષાસંહિતાને પ્રકાશિત કરી છે. એવો ઉત્તમ પ્રકાશ કે જેના પ્રતાપે [1]આજીવિકા ચાલે પરંતુ એમાં એક પણ જીવનો ઉપઘાત ન થાય. આવું સરસ ભિક્ષાસંહિતાનું પ્રતિપાદન અનોખા જિનશાન સિવાય બીજે ક્યાં મળે ?!!!

સાધુ જીવન તે આજ્ઞાપ્રધાન જીવન છે. સર્વજ્ઞ અરિહંત પરમાત્માની આજ્ઞાનું પાલન તે જ શ્રમણોનું ચાલક બળ છે. તમામે તમામ આજ્ઞા પાંચ મહાવ્રત અને છઠ્ઠું રાત્રીભોજન વિરમણવ્રત રૂપ મૂલગુણોનાં રક્ષણ અને માવજત માટે હોય છે. અને તે મૂલગુણો રૂપી ગગનચુંબી ઈમારતના ઉપષ્ટંભક એટલે ઉત્તરગુણો. ઉત્તરગુણોમાં શિરમોર કહી શકાય એવો આચાર જેની ખૂબ મહત્તા શાસ્ત્રકારોએ વર્ણવી છે તે છે બેંતાલીશ દોષ વર્જિત ભિક્ષાચર્યા. ભિક્ષાચર્યામાં થતી અપ્રમાણિકતા અંતે મૂલગુણના નાશ માટેનું અનિચ્છનીય નોંતરૂ બની શકે છે. માટે જ ભિક્ષામાં ડગલેને પગલે દોષોનું પરિવર્જન કરનાર મુનિવરોની ન્યાયવિશારદ મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્‌ યશોવિજયજી મહારાજ સાહેબ પોતાના સાડા ત્રણસો ગાથાનાં સ્તવનમાં મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરતા લખે છ કે—

મૂલ ઉત્તર ગુણ સંગ્રહ કરતા ત્યજતા ભિક્ષાદોષો ।
પગ પગ વ્રત દૂષણ પરિહરતા કરતા સંયમ પોષો રે ॥ ધન તે મુનિવરા રે ॥

સાધુની નિર્દોષ ભિક્ષાચર્યા દ્વારા અનેક જીવો ઉપર ઉપકાર થાય છે. નીચા નયણે સ્ત્રી સંમુખ જોયા વગર ભિક્ષા ગ્રહણ કરતા સાધુનો આ એક આચાર ઈલાચીકુમાર જેવાનું જીવન પરિવર્ત્તન કરાવી શકે તો તમામે તમામ નિષ્પાપ આચારની શી વાત કરવી !

---

૧. वयं च वित्तिं लब्भामो न य कोइ उवहम्मइ । अहागडेसु रियंते पुप्फेसु भमरा जहा ॥ **दशवै० १/४॥**

ભિક્ષા સંબંધી અનેક આચારો અને તેમાં વર્જવા યોગ્ય દોષોનું નિરૂપણ શ્રી આચારાંગ સૂત્ર, શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર, શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્ર, શ્રી વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્ર, શ્રી પ્રશ્નવ્યાકરણ વગેરે અંગ સાહિત્યમાં મળે છે. છેદસૂત્રોમાં શ્રી નિશીથસૂત્ર, શ્રી બૃહત્કલ્પસૂત્ર વગેરેમાં પણ જોવા મળે છે. શ્રી દશવૈકાલીકનું પ્રથમ અને પાંચમું અધ્યયન ભિક્ષાચર્યા અંગે પ્રકાશ પાથરે છે તેમજ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં પ્રસંગવશ ઉપદેશ શૈલીમાં ભિક્ષાચર્યામાં વર્જવા પ્રાયોગ્ય દોષોનો નિર્દેશ કર્યો છે. આમ અનેક આગમ ગ્રંથોમાં ભિક્ષાસંહિતાનું નિરૂપણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. પરંતુ તે વિકીર્ણ પુષ્પોની જેમ છૂટું છૂટું મળે છે. એક સાથે સંગૃહીત થયેલું મળતું નથી. જ્યારે માર્મિક, શૃંખલાબદ્ધ અને તલસ્પર્શી નિરૂપણ આ પ્રસ્તુત ગ્રંથ 'પિંડનિર્યુક્તિ' માં જોવા મળે છે.

આગમ અને એની વ્યાખ્યા સાહિત્યમાં પિંડનિર્યુક્તિનું ગૌરવવંતુ સ્થાન છે. પરમ પૂજ્ય ભાવપ્રભસૂરિજીએ [૧]જૈનધર્મવરસ્તોત્રની સ્વોપજ્ઞવૃત્તિમાં ચાર મૂલ સૂત્રોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. જેમાં પિંડનિર્યુક્તિનું પણ સ્થાન છે. આના દ્વારા પણ આની ઉપાદેયતા સુવિદિત થાય છે. તે ચાર મૂલ સૂત્રો આ પ્રમાણે છે. ૧. શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ૨. શ્રી આવશ્યક સૂત્ર ૩. શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ અને શ્રી પિંડનિર્યુક્તિ ૪. શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર. તેમજ પ્રસ્તુત શ્રી પિંડનિર્યુક્તિની સાક્ષીઓ અનેક ગ્રંથોમાં જોવા મળે છે. શ્રી આચારાંગ [૨]ચૂર્ણિની અંદર સ્વકાયશસ્ત્ર પરકાયશસ્ત્ર નિરૂપણના અવસરે સ્વકાયશસ્ત્ર પરકાયશસ્ત્રનું સવિસ્તર નિરૂપણ પિંડનિર્યુક્તિમાં જોવું એવો નિર્દેશ કર્યો છે. શ્રી નિશીથ[૩]ચૂર્ણિકારે પણ અનેક સ્થળે પિંડનિર્યુક્તિના સંદર્ભો અને ઉલ્લેખો ટાંક્યા છે અને અનેક સ્થળે પિંડનિર્યુક્તિ પ્રમાણે કહેવું એ રીતે નિર્દેશ કર્યો છે. આ રીતે અનેક ગ્રંથોમાં પ્રસ્તુત પિંડનિર્યુક્તિના ઉલ્લેખો તથા સંદર્ભો જોવા મળે છે. આનાથી પણ પ્રસ્તુત ગ્રંથરત્નની પ્રમાણિકતા વધુને વધુ અલંકૃત થાય છે અને તેની વ્યાપિતા સુપેરે જણાય આવે છે.

પિંડનિર્યુક્તિના સર્જનહાર અંગે

પરમ પૂજ્ય [૪]વીરગણિજી તથા પરમ પૂજ્ય [૫]મલયગિરિસૂરિજી જેમણે પિંડનિર્યુક્તિ ઉપર વિસ્તૃત વિવેચન કર્યું છે તેઓ પોતાની ટીકામાં જણાવે છે કે ચતુર્દશપૂર્વધર પરમ પૂજ્ય શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ શ્રીદશવૈકાલિક ઉપર નિર્યુક્તિ રચી

---

૧. ...अथ **उत्तराध्ययन-आवश्यक पिण्डनिर्युक्ति** तथा **ओघनिर्युक्ति-दशवैकालिक** इति चत्वारि मूलसूत्राणि ॥ **जैनधर्मवरस्तोत्र गा० ३० पृ.९४॥**

૨. ...सत्थपरूवणा जहा **पिंडनिज्जुत्तीए** । **आचा० १/१/२/११**

૩. ...जहा गोवो **पिंडनिज्जुत्तीए** । **नि० चू० भाग ४ पृ० ६७**

...सेसं **पिंडनिज्जुत्ति**अणुसारेण भाणियव्वं । **नि० चू० भाग ४ पृ० १९१**

૪. इह हि जिनशासने चूलायुगकलितदशाध्ययनमानो **दशकालिका**ख्यः श्रुतस्कन्धोऽस्ति । तस्य च **भद्रबाहुस्वामि**सूरिणा निर्युक्तिरकारि । तत्र च **पिण्डैषणा**भिधपञ्चमाध्ययनस्य सत्का बृहद्ग्रन्थत्वात् **पिण्डनिर्युक्ति**रिति नाम दत्त्वेयं तेनैव पृथक्कृता । शेषा तु सा दशकालिकनिर्युक्तिर्जाता इति । ...इति **वीर०** पृ० २ ॥

૫. ... तदेषा पिण्डनिर्युक्तिः कस्य सूत्रस्य प्रतिबद्धेति ?, उच्यते, इह दशाध्ययनपरिमाणश्चूलिकायुगलभूषितो **दशवैकालिको** नाम श्रुतस्कन्धः, तत्र च पञ्चममध्ययनं **पिण्डैषणा**नामकं, दशवैकालिकस्य च निर्युक्तिश्चतुर्दशपूर्वविदा **भद्रबाहुस्वामि**ना कृता, तत्र **पिण्डैषणा**भिधपञ्चमाध्ययननिर्युक्तिरतिप्रभूतग्रन्थत्वात् पृथक् शास्त्रान्तरमिव व्यवस्थापिता, तस्याश्च **पिण्डनिर्युक्ति**रिति नाम कृतं... इति **मलय०** पृ० १॥

તેમાં પિંડૈષણા નામક પાંચમા અધ્યયનની નિર્યુક્તિ ઘણી વિશાળ થવાના કારણે તેને શાસ્ત્રાન્તરરૂપે પ્રસ્થાન કર્યું છે. જેનું નામ 'પિંડનિર્યુક્તિ' આ પ્રમાણે આપ્યું.

જ્યારે પ્રસ્તુત પ્રકાશિત ટીકામાં યાકિની મહત્તરાસૂનુ ૧૪૪૪ ગ્રંથના રચયિતા પરમ પૂજ્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા. જણાવે છે કે દશવૈકાલિક નામનો શ્રુતસ્કંધ છે. તેનું પાંચમું અધ્યયન પિંડૈષણા છે. તેના ઉપક્રમ વગેરે ચાર અનુયોગદ્વાર છે. તેમાં નામનિષ્પન્ન નિક્ષેપમાં 'પિંડૈષણા' આ નામનું અહીં નિરૂપણ કરાય છે.

ઉપરોક્ત ત્રણે ટીકાકારોનાં મતે એટલું તો દીવા જેવું સ્પષ્ટ છે કે આ પિંડનિર્યુક્તિ એ દશવૈકાલીકનો પૂરક ગ્રંથ છે. અને આ ગ્રંથના રચયિતા ચતુર્દશ પૂર્વધર યુગપ્રધાન અંતિમ શ્રુતકેવલી અનેક નિર્યુક્તિઓનાં સર્જનહાર પરમ પૂજ્ય શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજી છે. એમનું જીવન કવન જૈનસમાજમાં આબાલગોપાલ પ્રખ્યાત છે માટે અહીં અમે તેનો વિસ્તાર કરતા નથી.

એક ભ્રમણા છેલ્લા કેટલાક દાયકાઓથી આધુનિક પશ્ચિમી સંશોધનકારોએ જૈનસમાજમાં વહેતી મૂકી છે. જેનો મુખ્ય ઈરાદો જનમાનસમાં રહેલી ધર્મગ્રંથો પ્રત્યેની પવિત્રશ્રદ્ધા રૂપી વૃક્ષોને સમૂળ ઉન્મૂલન કરી પોતાની માન્યતાઓના વિષકંટકોનું રોપણ કરવું તેના સિવાય બીજું કશું નથી. તે કહેવાતા પશ્ચિમી સંશોધનકારોનું માનવું છે કે જૈનવાઙ્મયમાં ઉપલબ્ધ થતી નિર્યુક્તિરૂપ વ્યાખ્યા સાહિત્યના શિલ્પી ચતુર્દશપૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજી નથી પરંતુ તેમના પછી થયેલા દ્વિતીય ભદ્રબાહુસ્વામી છે. (જેને એક પણ શ્વેતાંબર ગ્રન્થોનું સમર્થન નથી.) આ માન્યતા પાછળ તેમની મુખ્ય બે કુયુક્તિઓ એ છે કે —

પૂ.આ.શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી દ્વારા રચિત નિર્યુક્તિઓમાં એમના સ્વર્ગગમન પછીની કેટલીક ઘટનાઓનું વર્ણન મળે છે. તો તે કઈ રીતે સંભવે, માટે કોઈક બીજા ભદ્રબાહુસ્વામી આ નિર્યુક્તિઓના રચયિતા હશે.

વળી બીજી કુયુક્તિ એ છે કે પંચસિદ્ધાન્તિકા નામક ગ્રન્થ, જેની રચનાનો સંવત્ તેઓના મુજબ મળે છે, તેના રચયિતા પ.પૂ.શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજીના સગા ભાઈ વરાહમિહિર છે. તે ગ્રન્થ જે સંવત્માં રચાયો છે તે અંતિમ શ્રતકેવલીના વિચ્છેદ પછીની છે.

આ અંગે મારે તેઓને એટલો જ વિચાર આપવો છે કે પંચસિદ્ધાન્તિકા નામના ગ્રન્થના આધારે દ્વિતીય ભદ્રબાહુસ્વામીની કલ્પના કરો છો એના બદલે કોઈક દ્વિતીય વરાહમિહિરની કલ્પના કરવામાં શું દોષ છે માત્ર કલ્પનાના ઘોડા જ દોડાવાના છે ને !

અનેક ગીતાર્થ સંવિગ્ન તર્કપૂત બુદ્ધિ અને પ્રતિભાના સ્વામી મહાપુરૂષો શાસ્ત્રોમાં નિર્યુક્તિઓના સર્જનહાર તરીકે ચતુર્દશપૂર્વધર પરમ પૂજ્ય શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીને બિરદાવે છે તે મહાપુરૂષોની માર્ગાનુસારી બુદ્ધિની સામે આપણા જેવા વામન મોહગ્રસ્તબુદ્ધિના ધણીની શી વિસાત !

નિયુક્તિના રચયિતા ચતુર્દશ પૂર્વધર પ.પૂ. શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી છે તેને સૂચવતા પાઠો આ પ્રમાણે છે —

---

૧. इह प्रवचने **दशकालिक**ाख्यः श्रुतस्कन्धोऽस्ति । तत्राऽपि **पिण्डैषणा**ऽऽख्यं पञ्चममध्ययनम् । तस्य च चत्वार्यनुयोगद्वाराणि भवन्ति, उपक्रमादीनि । तत्राऽपि नामनिष्पन्ने निक्षेपे '**पिण्डैषणे**'ति नाम, तदिह निरूप्यते इत्ययं प्रस्तावः । इति **हरिभद्रसूरि**॥

૧. ''अनुयोगदायिनः – **सुधर्मस्वामि**प्रभृतयः यावदस्य भगवतो निर्युक्तिकारस्य **भद्रबाहुस्वामिनश्च-तुर्दशपूर्वधर**स्याचार्योऽतस्तान् सर्वानिति॥ **आचा० नि० १ पृ०४**

૨. ''गुणाधिकस्य वंदनं कर्त्तव्यं न त्वधमस्य, यत उक्तम् – 'गुणाहिए वंदणयं'। **भद्रबाहुस्वामिनश्चतुर्दश-पूर्वधरत्वाद्** दशपूर्वधरादीनां च न्यूनत्वात् किं तेषां नमस्कारमसौ करोति ? इति । अत्रोच्यते– गुणाधिका एव ते, अव्यवच्छित्तिगुणाधिक्यात्, अतो न दोष इति ॥ **ओघ० नि० पृ०३**

૩. ''इह चरणकरणक्रियाकलापतरुमूलकल्पं सामायिकादिषडध्ययनात्मकश्रुतस्कन्धरूपमावश्यकं तावद-र्थतस्तीर्थकरैः सूत्रतस्तु गणधरैर्विरचितम् । अस्य चातीव गम्भीरार्थतां सकलसाधु-श्रावकवर्गस्य नित्योपयोगितां च विज्ञाय **चतुर्दशपूर्वधरेण श्रीमद्भद्रबाहुनैत**द्व्याख्यानरूपा 'आभिणिबोहियनाणं.' इत्यादिप्रसिद्धग्रन्थरूपा निर्युक्तिः कृता ।''

विशे०आ०भा० मलधारिहेमचन्द्रसूरिकृत टीका पृ०१

૪. ''साधूनामनुग्रहाय चतुर्दशपूर्वधरेण भगवता भद्रबाहुस्वामिना कल्पसूत्रं व्यवहारसूत्रं चाकारि, उभयोरपि च सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिः ॥'' **बृ०क० पीठिका पृ०२**

૫. ''इह श्रीमदावश्यकादिसिद्धान्तप्रतिबद्धनिर्युक्तिशास्त्रसंसूत्रणसूत्रधारः... **श्रीभद्रबाहुस्वामी**... कल्प-नामधेयमध्ययनं निर्युक्तियुक्तं निर्यूढवान्।'' **बृ० क० पीठिका श्रीक्षेमकीर्तिसूरिकृतटीका पृ०१७७**

પ્રશ્ન રહ્યો તેમના પછીની ઘટનાઓનો. તેનો એક ઉત્તર એ છે કે કેટલાક યુગોથી નિર્યુક્તિની ગાથાઓ અને ભાષ્યની ગાથાઓનું સંમિશ્રણ થઈ ગયું છે. જેના કારણે નિર્યુક્તિકારના કાળ પછીની ઘટનાઓને સૂચવતી ગાથાઓ કદાચ ભાષ્યની હોય પરંતુ કાળ ક્રમે નિર્યુક્તિ અને ભાષ્યગાથાઓનું સંમિશ્રણ થવાને લીધે અને પૃથક્કરણ દુર્બોધ હોવાથી નિર્યુક્તિકારકૃત ગાથા તરિકે પ્રસિદ્ધ પામી ગઈ હોય. જેથી ઉપરોક્ત ભ્રમ સંભવી શકે છે. વળી [૧]ભાષ્યગાથાઓ અને નિર્યુક્તિગાથાઓનું એકીકરણ થઈ ગયું છે. એ વાત પ.પૂ.મલયગિરિસૂરિ મ.સા. બૃહત્કલ્પની ટીકામાં જણાવેલી છે.

બીજી યુક્તિ એ છે કે પ.પૂ.આ.શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી શ્રુતકેવલી હતા માટે તેઓ ભવિષ્યકાલીન ઘટનાઓ જાણી શકે છે. આ વિષયમાં શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર ઉપર શ્રી વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિજી દ્વારા રચાયેલી પાઇય ટીકામાં લખ્યું છે કે – ''કેટલાક[૨] ઉદાહરણો નિર્યુક્તિકાલની ઉત્તરમાં થયેલા છે એટલા માત્રથી શંકા ન કરવી કે નિર્યુક્તિકાર કોઈ અન્ય છે કારણ કે ચતુર્દશ પૂર્વધર શ્રુતકેવલી ત્રણે કાલના વસ્તુવિષયને જુવે છે.'' કુતર્ક પ્રેમીઓના ગળે ના ઉતરે એવી આ વાત શ્રદ્ધાળુ માર્ગાનુસારીઓને માટે ખૂબ મનનીય છે. અને બુદ્ધિમાં રહેલી કુયુક્તિની કબજીયાતને દૂર કરવા માટે રસાયણ (રેચક) તુલ્ય છે.

ઉપરોક્ત ગ્રન્થકારોના વચનથી સુસ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે નિર્યુક્તિના રચયિતા ચતુર્દશ પૂર્વધર પ.પૂ.શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજી હતા. જ્યારે નિર્યુક્તિના રચયિતા ચતુર્દશ પૂર્વધર ભદ્રબાહુસ્વામીજી નથી પરંતુ દ્વિતીય

---

૧. ''ततः सुखग्रहण-धारणाय भाष्यकारो भाष्यं कृतवान्, तच्च सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यनुगतमिति सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिः भाष्यं चैको ग्रन्थो जातः ।'' **बृ० क० भा० पीठिका पृ०२**

૨. ''न च केषाञ्चिदिहोदाहरणानां निर्युक्तिकालादर्वाक्कालभाविता इत्यन्योक्तत्वमाशङ्कनीयम्, स हि भगवाँश्चतुर्दशपूर्ववित् श्रुतकेवली कालत्रयविषयं वस्तु पश्यत्येवेति कथमन्यकृतत्वाशङ्का ? इति ।'' **उत्तरा० शान्तिसूरिकृत पाइयटीका पृ०१३९**

કોઈક ભદ્રબાહુસ્વામી છે એવા સ્પષ્ટ ઉલ્લેખો અદ્યયાવત્ કોઈ પણ મળતા નથી.

પિંડનિર્યુક્તિ ઉપર વ્યાખ્યા સાહિત્ય

પ્રસ્તુત પિંડનિર્યુક્તિ ગ્રન્થ સાધુઓએ પોતાનો ભિક્ષાયોગ કઈ રીતે સાધવો તદ્ અંગે પર્યાપ્ત સામગ્રી પૂરી પાડે છે. જોકે આ પવિત્ર ગ્રન્થની શૈલી અત્યંત સંક્ષિપ્ત અને સાંકેતિક છે. તેથી વર્તમાનની શ્રમણસંસ્થાને માત્ર નિર્યુક્તિના આધારે અર્થબોધ કરવો ખૂબ જ કઠિન છે. તેના અર્થગાંભીર્યને સમજવા માટે વ્યાખ્યાસાહિત્ય અત્યંત આવશ્યક અને સહાયક બની રહે છે. કેટલાક સંપ્રદાય ટીકાકારોને અપ્રમાણભૂત માની તેમના દ્વારા રચાયેલી ટીકાઓને પ્રમાણભૂત માનતા નથી છતાં તે નિર્યુક્તિના ઐદંપર્યાર્થને સમજવા માટે તેનો જ ઉપયોગ પૂરતા પ્રમાણમાં કરે છે. આ પ્રવૃત્તિ જોઈ મહોપાધ્યાય પ.પૂ. યશોવિજયજી મ.સા.ની પંક્તિ યાદ આવે છે—

વૃત્તિ પ્રમુખ જોઈ કરી ભાખે આગમ આપ જિનજી
તેહ જ મૂઢા ઓલવે જિમ કુપુત્ર નિજ બાપ જિનજી...

પ્રસ્તુત પિંડનિર્યુક્તિ ઉપર અમારી જાણ મુજબ કુલ પાંચ વ્યાખ્યાઓ મળ છે.

(૧) પિંડનિર્યુક્તિ લઘુવૃત્તિ :- (પ્રથમ વ્યાખ્યા અંગે અમે પછી લખીશું.)

(૨) શ્રી વીરગણિકૃત શિષ્યહિતા ટીકા :- આ ટીકાના રચયિતા પ.પૂ.શ્રી વીરગણિ છે. તેમને આ ટીકા ૧૧૬૦ માં રચી છે. તે પ્રાયઃ ૭૬૭૧ શ્લોકપ્રમાણ છે. આ ટીકામાં મૂલના પ્રત્યેક શબ્દોની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે. આ ટીકા વિસ્તારવાળી છે અને મૂળનો યર્થાથ બોધ કરાવામાં ખૂબ જ સહાયક નીવડે એવી છે. પ.પૂ.આ.શ્રી મલયગિરિસૂરિજી કૃત વૃત્તિ. (જેની રચના સંવત્ મળતો નથી) અને પ.પૂ.શ્રી વીરગણિજી કૃત શિષ્યહિતા વૃત્તિ બન્નેનો તુલનાત્મક પરિશીલન કરવામાં આવે તો ખ્યાલ આવે એવો છે કે પ.પૂ.હરિભદ્રસૂરિકૃત ટીકા અને ઉપરોક્ત શિષ્યહિતા વૃત્તિ બન્નેને પોતાની સમક્ષ રાખી વૃત્તિ બનાવી હશે. આ શિષ્યહિતા ટીકા અદ્યયાવત્ અપ્રકાશિત હતી. તે હાલમાં મુદ્રણાલય આધીન છે જેને ટૂંક સમયમાં પ્રકાશિત કરવાની અમારી ભાવના છે.

(૩) આ.મલયગિરિકૃત ટીકા :- આ ટીકા હાલમાં શ્રમણસંસ્થામાં બહુલતયા વંચાય છે. જેની શૈલી ખૂબ સરળ છે. આ ટીકા પ્રાયઃ ૭૦૦૦ થી અધિક શ્લોકપ્રમાણ છે. આ ટીકાની રચનાનો સંવત્ મળતો નથી.

(૪) પિંડનિર્યુક્તિ અવચૂરિ :- પિંડનિર્યુક્તિ ઉપર ક્ષમારત્નસૂરિકૃત અવચૂરિ આજે મળે છે. આમાં સંક્ષેપમાં વ્યાખ્યા કરી છે. તે મોટા ભાગે મલયગિરિકૃત ટીકાના આધારે બનાવેલી છે.

(૫) પિંડનિર્યુક્તિ દીપિકા :- પિંડનિર્યુક્તિ ઉપર માણિક્યશેખરસૂરિકૃત દીપિકા મળે છે. તેમાં પ્રાયઃ શરૂઆતની ૧૦૦ ગાથાઓની વ્યાખ્યા મળે છે. વચ્ચેની ગાથાઓની વ્યાખ્યા મળતી નથી. દાયકદોષથી ફરીથી વ્યાખ્યાનો પ્રારંભ થાય છે.

પ્રથમ વ્યાખ્યા અંગે હવે નવીન હકીકત રજુ કરીએ છીએ—

૧. પિંડનિર્યુક્તિ લઘુવૃત્તિ :- પ્રસ્તુત ટીકા જે આમાં પ્રકાશિત કરવામા આવી છે તે બૃહદ્ટિપ્પનિકા જિનરત્નકોષ વગેરે ના આધારે લઘુવૃત્તિ તરિકે પ્રસિદ્ધ છે. આ ટીકા બે મહાપુરૂષો દ્વારા આલેખાયેલી છે. તેમાં પ્રથમ સ્થાપનાદોષ સુધી યાકિનીમહત્તરાસૂનુ ૧૪૪૪ ગ્રન્થના નિર્માતા પરમ પૂજ્ય આ.શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિ મ.સા. દ્વારા રચાયેલી છે જે અદ્યાવધિ અપ્રકાશિત -અપ્રસિદ્ધ - પ્રથમવાર પ્રવેશી રહેલી છે. અને અવશિષ્ટ

અંશ શ્રી દેદ્દાચાર્યના શિષ્ય શ્રી વીરાચાર્યજીએ પૂર્ણ કરેલો છે. પ્રસ્તુત ટીકા પ્રાયઃ ૨૯૫૦ શ્લોક પ્રમાણ છે. જેમાંથી ૧૩૫૩ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીની છે બાકીની શ્રી વીરાચાર્યજી કૃત છે.

પ.પૂ.આ.શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મ.સાહેબે પિંડનિર્યુક્તિ ઉપર ટીકા રચેલી છે આ વાત શ્રમણસંસ્થામાં સુવિદિત હતી, પરંતુ આ ગ્રન્થરત્ન કાળની વિષમ ગર્તામાં ક્યાં વિલિન થઈ ગયો એ એક શોધનો વિષય હતો. પરમાત્માની અસીમ કૃપાથી અને પ.પૂ. આ.શ્રી ભુવનભાનુસૂરિ મ.સા.ના દિવ્ય અનુગ્રહથી આજે તે ગ્રન્થરત્ન મળી આવતા જૈન શ્રમણસંઘ આનંદના હિલ્લોળે ચડશે એમાં કોઈ શંકાને સ્થાન નથી.

પ્રસ્તુત સ્થાપનાદોષ સુધીની ટીકાના શિલ્પી યાકિની મહત્તરાસૂનુ ૧૪૪૪ ગ્રન્થના સર્જનહાર પ.પૂ. આ.શ્રીમદ્ વિજય હરિભદ્રસૂરિજી છે તેને સિદ્ધ કરતી પંક્તિ શાસ્ત્ર સંદર્ભો આ મુજબ છે —

સૌ પ્રથમ ઉપર બતાવ્યા મુજબ પિંડનિર્યુક્તિ ઉપર ૧૧૬૦ માં રચાયેલી શ્રી વીરગણિજીની ટીકા મળે છે તેના પ્રારંભિક શ્લોકોમાં આવો ઉલ્લેખ મળે છે કે ''[૧]પંચાશકાદિ શાસ્ત્ર સમુદાયના રચયિતા એવા આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મ.સાહેબે પિંડનિર્યુક્તિ ઉપર વિવૃતિ રચવાનો આરંભ કરેલો. તે મહાપુરૂષે સ્થાપનાદોષ સુધીની વિવૃત્તિ લખી અને ત્યારબાદ તે દિવંગત થયા. બાકીની કોઈક વીરાચાર્યે સમાપ્ત કરી. તેમાં 'इमा सुगमा गाथा' એમ વિચારી કેટલીક ગાથાઓનું વ્યાખ્યાન કર્યું નથી...''

ઉપરોક્ત પાઠ દ્વારા સિદ્ધ થાય છે કે આ પ્રસ્તુત ટીકા પ.પૂ. આ.શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મ. સાહેબે રચેલી છે. વીરગણિકૃત શિષ્યહિતા ટીકા અને પ્રસ્તુત પ્રકાશિત ટીકા બન્નેને સમક્ષ રાખી વાંચો તો સ્પષ્ટ પણે ખ્યાલ આવે તેમ છે કે શ્રી વીરગણિજીએ પોતાની ટીકા બનાવા માટે પ્રસ્તુત ટીકાનો બહુધા આધાર લીધો છે.

બીજી વાત સ્થાપનાદોષથી માંડીને અવશિષ્ટ અંશની ટીકા લખતા પૂર્વે પ્રારંભિક માંગલિક શ્લોક પછી લખે છે કે ''[૨]સાધુપિંડનિર્યુક્તિની હરિભદ્રસૂરિ વિરચિત ટીકાના શેષભાગને વીરાચાર્ય પોતે યથાશક્તિ સ્પષ્ટ કરે છે.''

આનાથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે સ્થાપનાદોષ સુધીની વ્યાખ્યાના રચયિતા શ્રી હરિભદ્રસૂરિ છે.

પ.પૂ. મલયગિરિસૂરિ મ.સાહેબે પોતાની પિંડનિર્યુક્તિ ઉપરન ટીકામાં અનેક સ્થળોમા પ્રસ્તુત ટીકાના અંશો [૩]વૃદ્ધસમ્પ્રદાય, વૃદ્ધવ્યાખ્યા, મૂલટીકા વગેરેનાં નામે રજૂ કર્યા છે. અને આ વૃદ્ધવ્યાખ્યા વગેરે તરિકેના ઉલ્લેખો સ્થાપનાદોષ સુધી જ મળે છે તેમને પણ આ જ ટીકાનો ઉપયોગ કર્યો હશે એવું અનુમાન થઈ શકે છે.

---

૧. **पञ्चाशकादि**शास्त्रव्यूहप्रविधायका विवृतिमस्याः । आरेभिरे विधातुं पूर्वं **हरिभद्रसूरि**वराः ॥७॥
ते स्थापनाख्यदोषं यावद्विवृतिं विधाय दिवमगमत् । तदुपरितनी तु कैश्चिद्वीराचार्यैः समाप्येषा ॥८॥
तत्रामीभिरमुष्याः सुगमा गाथा इमा इति विभाव्य । काश्चिन्न व्याख्याता या विवृतास्ता अपि स्तोकम् ॥९॥
ताः सम्प्रति मन्दधियां दुर्बोधा इति मया समस्तानां । तासां व्यक्तव्याख्याहेतोः क्रियते प्रयासोऽयम् ॥१०॥ इति **वीर०**

૨. **हरिभद्रसूरि**विरचितटीकायाः साधुपिण्डनिर्युक्तेः । स्पष्टं व्यधत्त शेषं **वीराचार्य्यो** यथाशक्त्या ॥२॥

૩. प्रवचनादिपदसप्तके पुनरेवं **पूर्वाचार्यव्याख्या** प्रवचनलिङ्गः... । **मलय०** पृ०५५
उक्तं च **मूलटीकायां** चरणात्मविघाते... हेतोरर्थकत्वादिति । **मलय०** पृ०४२
अत्र चायं **वृद्धसम्प्रदायः** — सङ्कल्पितासु दत्तिषु... कल्प्यमवसेयम् ॥ **मलय० वृ०** पृ०७७
यत उक्तं **मूलटीकायां** — 'अत्र चायं विधिः— संदिस्संतं जो सुणइ... दोषाभावादिति । **मलय०** पृ०८१।

શ્રી [૧]દશવૈકાલિક સૂત્રના પાંચમા અધ્યયનમાં ૨૩૯ મી નિર્યુક્તિની ટીકામાં ટીકાકાર શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મ.સા. પોતે કહે છે કે ''મારા વડે પિંડનિર્યુક્તિનું વ્યાખ્યાન કરાયેલું છે એટલે અહીં એનુ વ્યાખ્યાન કરાતું નથી.''

આટલાથી સુસ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે પ.પૂ. યાકિનીમહત્તરાસૂનુ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી એ પિંડનિર્યુક્તિ ઉપર ટીકા લખી છે.

એક વિમર્શ એક બાજુ પ.પૂ. શ્રી વીરગણિજી પોતાની પિંડનિર્યુક્તિ ઉપર રચેલી શિષ્યહિતા નામની ટીકામાં લખે છે કે પ.પૂ.આ.શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મ.સાહેબે સ્થાપનાદોષ સુધીની વિવૃતિ રચી પછી દિવંગત થયા. જ્યારે બીજી બાજુ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી પોતાની દશવૈકાલિકની ટીકામાં જણાવે છે કે મારા વડે પિંડનિર્યુક્તિની વ્યાખ્યા કરાયેલી છે – તો વાસ્તવિકતા શું હશે ? શું શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મ.સાહેબે સ્થાપનાદોષ સુધી જ વૃત્તિ રચી હશે કે સંપૂર્ણ પિંડનિર્યુક્તિ ઉપર, તે એક શોધનો વિષય છે.

આના વિષે નીચે મુજબની કલ્પના થઈ શકે છે કે પ.પૂ.શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મ.સાહેબે પિંડનિર્યુક્તિ ઉપર સંપૂર્ણ વૃત્તિ લખી હશે પરંતુ બનવા જોગે કોઈક કારણોસર દેદ્દાચાર્યજીના શિષ્ય વીરાચાર્યજીના કાળમાં સ્થાપનાદોષની પહેલી ગાથા સુધીની જ વૃત્તિવાળી હસ્તપ્રતો મળતી હશે. તેથી બાળ જીવો પર ઉપકાર કરવા શ્રી વીરાચાર્યજીએ અવશિષ્ટ અંશ પૂર્ણ કર્યો હશે.

ત્યાર પછીના કાળમાં તેવી હસ્તપ્રતો જ ભંડારમાં ઉપલબ્ધ થતી હોવાથી પ.પૂ. શ્રી વીરગણિજીના કાળમાં એવી માન્યતા ચાલતી હશે કે પ.પૂ. શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મ.સા. જેવા પ્રકાંડ વિદ્વાન આ રીતે કોઈ ગ્રંથ અધૂરો છોડે નહિ. તેથી સંભવિત છે કે તેમના જીવનના છેલ્લાં દિવસોમાં પ્રસ્તુત ગ્રન્થની વૃત્તિ રચવાનો પ્રારંભ કર્યો હોય અને સ્થાપનાદોષ સુધીની વૃત્તિ લખાઈ ત્યાં તે દિવંગત થયા હશે. તેથી તેમને પોતાની વૃત્તિમાં પ્રારંભિક શ્લોકોમાં આવો ઉલ્લેખ કર્યો હશે.

જો કે પ્રસ્તુત ટીકાની શૈલી જોતા અને વિચારતા અમને એવું લાગે છે કે પ.પૂ.શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મ.સા.નો આ પ્રારંભિક ગ્રંથ હોવો જોઈએ કારણ કે આ પ્રસ્તુત શ્રી હરિભદ્રસૂરિ રચિત વૃત્તિ યાવત્ ચૂર્ણિ સ્વરૂપ હોય એવું લાગે છે. ચૂર્ણિની શૈલીના જે લક્ષણો સંસ્કૃત-પ્રાકૃતનું મિશ્રણ, તથા એકાર્થક શબ્દો બતાવવા વગેરે આમાં જોવા મળે છે. તથા અત્યંત સંક્ષિપ્ત છે. ચૂર્ણિઓની રચનાનો અંતિમકાળ અને શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મ.સા.નો શરૂઆતનો સમય તે બે વચ્ચે બહુ અંતર નથી. તેથી સંભવી શકે કે ત્યારે તેમની ટીકામાં આ રીતે ચૂર્ણિની છાંટ હોય.

આ અમારૂં અનુમાન છે પરંતુ વિદ્વાન વાચકવર્ગને વિનંતી છે કે પોતાની માર્ગાનુસારી પ્રજ્ઞા દ્વારા આનો નિર્ણય કરે.

સ્થાપનાદોષ પછીની વૃત્તિના રચયિતા શ્રી વીરાચાર્યજીના ઈતિહાસ અંગે પર્યાપ્ત સામગ્રી મળતી નથી પરંતુ પોતાની વૃત્તિના [૨]પ્રારંભિક શ્લોકમાં પોતાને દેદ્દાચાર્યના શિષ્ય તરીકે ઓળખાવે છે. તેમને

---

૧. भावस्सुवगारित्ता एत्थं दव्वेसणाइ अहिगारो । तीइ पुण अत्थजुत्ती वत्तव्वा **पिंडनिज्जुत्ती** ॥૨૩૯॥

ટીકા – પ્રકૃતયોજનામાહ–'भावस्य' ज्ञानोपकारित्वाद्... वक्तव्या **पिण्डनिर्युक्तिरिति** गाथार्थः । सा च पृथक्स्थापनतो मया व्याख्यातैवेति नेह व्याख्यायते । **दशवै० ५/१ नि० २३९ हरिभद्रसूरिकृतटीका** ॥

૨. प्रणिपत्य जिनवरेन्द्रं वीरं वागीश्वरीं च सर्व्वीयाम् । देद्दाचार्य्यं च गुरुं निष्पादितशिष्यसङ्घातम् ॥૧॥

અવશિષ્ટ અંશની ટીકા કર્યા અને પ.પૂ.હરિભદ્રસૂરિ મ.સા. પછી કેટલાં અંતરે લખી એનો કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો નથી.

વિષય વસ્તુ

આ સંપૂર્ણ ગ્રન્થ સાધુની ભિક્ષાચર્યામાં સંભવતા પણ ટાળવા જેવા દોષો ઉપર પ્રકાશ પાથરતો મૌલિક ગ્રન્થ છે. આ ગ્રન્થમાં આવતાં વિષયોનો નિર્દેશ વિસ્તારથી અનુક્રમમાં અમે બતાવી દીધો છે. તેથી અહીં અમે વિશેષ લખતા નથી, સ્થાનાશૂન્યાર્થે કાંઈક જણાવીએ છીએ.

આ પ્રસ્તુત ગ્રન્થ આઠ અર્થાધિકારમાં વહેંચાયેલો છે. આ આઠ અર્થાધિકારનો પ્રારંભ કરતા પહેલા નિર્યુક્તિકારે વિસ્તારથી સચિત્તપિંડ અચિત્તપિંડ અને મિશ્રપિંડનું તલસ્પર્શી નિરૂપણ કર્યું છે. અને ત્યાર પછી આઠ અધિકારનું નિરૂપણ પ્રારંભ કરે છે. તેમાં પ્રથમ અને દ્વિતીય ઉદ્ગમ અને ઉત્પાદના અર્થાધિકારમાં આધાકર્મ વગેરે સોળ ઉદ્ગમદોષોનું અને ધાત્રી વગેરે સોળ ઉત્પાદનાદોષોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. ત્રીજા એષણા અર્થાધિકારમાં શંક્તિાદિ દશ દોષોનું સરસ વિવેચન કરેલું છે અને છેલ્લા પાંચ અર્થાધિકારમાં માંડલીના પાંચ દોષ તરીકે પ્રસિદ્ધ એવા સંયોજના, પ્રમાણ, ઈંગાલ, ધૂમ અને કારણ એનું સચોટ નિરૂપણ કરેલું છે.

પ્રાન્તે, આ ગ્રન્થના અધ્યયનદ્વારા શ્રમણ-શ્રમણીઓ નિર્દોષ ભિક્ષાચર્યામાં ઉદ્યમશીલ બની શાશ્વત અણાહારી પદના ભોક્તા બને એવી અભિલાષા સાથે,

જિનાજ્ઞાવિરુદ્ધ લખાયું હોય તો અન્તઃકરણપૂર્વક મિચ્છામિદુક્કડં

ઈર્લા,
ફા.વદ ૧૦, ૨૦૫૭

સંઘશાસનકૌશલ્યાધાર ગુરૂદેવ પ.પૂ શ્રીમદ્ વિજય
જયસુંદરસૂરીશ્વરજીનો
ચરણ ચંચરિક
શિષ્ય

સંપાદકીય

સંપાદન પદ્ધતિ અંગે

પ્રસ્તુત પિંડનિર્યુક્તિની ટીકા અદ્યયાવત્ અપ્રગટ અને અપ્રકાશિત હતી. તેથી પ્રસ્તુત ગ્રન્થનાં સંપાદન માટે અનેક હસ્તપ્રતોનો અમે ઉપયોગ કર્યો છે. પ્રસ્તુત ટીકાનાં સંશોધન અને સંપાદનમાં બહુધા અમે પૂર્વેના મહાત્માની પદ્ધતિને જ અપનાવી છે. તેમ છતાં, તેમાં જે કંઈ થોડી ઘણી વિશેષતાઓ છે તે અમે દર્શાવીએ છીએ.

વાચકવર્ગને વાંચનમાં સુગમતા પડે તે માટે જ્યાં ટીકાકાર મૂળના શબ્દોને લઈ તે શબ્દોનો અર્થ કરતા હોય ત્યાં તે મૂળનો શબ્દ અને ટીકાકાર દ્વારા બતાવાયેલ તેના અર્થ વચ્ચે '=' આવી નિશાની વાપરી છે. તેમ જ મૂળ નિર્યુક્તિના શબ્દો જે ટીકામાં ટીકાકારે લીધેલા છે તેને જુદા તારવવા માટે અને આ મૂળનો શબ્દ છે એ સ્પષ્ટપણે ખ્યાલ આવે તે માટે તે શબ્દોને બોલ્ડ કરેલા છે.

અમે મોટા ભાગે જ્યાં અર્થાન્તર થતો હોય ક્યાં તો વિભક્તિનો ભેદ હોય એવા પાઠાન્તરો નીચે ટિપ્પણમાં લીધા છે. અને જે શુદ્ધ પાઠ અમને પ્રતીત થતો હોય તેને મૂળમાં સ્થાન આપ્યું છે. પરંતુ માત્ર લહીયાની અશુદ્ધિ સ્પષ્ટ પણે લાગતી હોય એવા પાઠાન્તરોની ભરમાર ટિપ્પણમાં કરી નથી. વળી કેટલાક સ્થળે જ્યાં ત્રણ હસ્તાદર્શમાં સાચો પાઠ લાગતો ન હોય ત્યાં અમે ત્રણે હસ્તપ્રતોના પાઠને જોડી સંદર્ભાનુસાર સમ્યક્ પાઠ મૂકી ત્રણે હસ્તાદર્શના પાઠોને નીચે ટિપ્પણમાં મૂક્યાં છે.

પ્રસ્તુત ટીકાનાં સંપાદનમાં અમારી સમક્ષ પૂ.વીરગણિકૃત ટીકા (જે મુદ્રણાલયાધીન છે.) અને પૂ. મલયગિરિસૂરિજીકૃત ટીકાને રાખી હતી. જ્યાં પૂ.મલયગિરિસૂરિકૃત અને પૂ. વીરગણિકૃત વૃત્તિમાં પ્રસ્તુત ટીકા કરતાં અર્થભેદ દેખાતો હોય ક્યાં તો કંઈ વિશેષતા હોય તે બધાની નોંધ યથાશક્ય અમે વિશેષ ટિપ્પણ (= વિ૦ટિ૦) માં કરી છે.

કેટલાક અઘરા શબ્દો જેના અર્થ પ્રચલિત નથી એવા શબ્દોના અર્થને સંદર્ભાનુસાર યથામતિ અમે વિશેષ ટિપ્પણમાં (= વિ૦ટિ૦) સ્થાન આપ્યું છે. તેમજ લા૦ સંજ્ઞક હસ્તપ્રતમાં (જેનો પરિચય અમે આગળ આપ્યો છે.) પૂર્વેના કોઈક વિદ્વાન વાચકે ટિપ્પણો કરી છે. તે ટિપ્પણો જેટલી અમે ઉકેલી શક્યા છે તે ટિપ્પણોનો સમાવેશ વિ૦ ટિ૦ માં કર્યો છે. અને તે ટિપ્પણો લખી તેની બાજુમાં લા૦ટિ૦. આ પ્રમાણેની સંજ્ઞા આપી છે. વિશેષ ટિપ્પણોને સૂચવવા ◆ □ ▽ ✱ આવા ચિહ્નો મૂળમાં મૂકી તેનો સમાવેશ નીચે વિ૦ટિ૦ = વિશેષ ટિપ્પણ કૉલમમાં કર્યો છે.

ટીકાના શુદ્ધપાઠ માટે જેમ અનેક હસ્તપ્રતોનો ઉપયોગ કર્યો છે તેમ મૂળ નિર્યુક્તિગાથાઓને શુદ્ધ કરવા માટે પણ અમે અનેક હસ્તાદર્શોનો ઉપયોગ કર્યો છે. અને તેના પણ પાઠાન્તરો અમે ટિપ્પણમાં આપ્યાં છે.

આજે જે નિર્યુક્તિ સહિત ભાષ્ય ગ્રંથો મળે છે તેમાં નિર્યુક્તિ તથા ભાષ્યનું એવું મિશ્રણ થઈ ગયું છે કે નિર્યુક્તિ તથા ભાષ્યને છુટા પાડવા મુશ્કેલ છે. પ્રસ્તુત પિંડનિર્યુક્તિ માટે પણ એવું જ છે. પ્રસ્તુત પ્રકાશિત ટીકામાં અમે ગાથાઓની બાજુમાં (નિ૦) કે (ભા૦) આવા કોઈ સંકેતો મૂક્યા નથી. કારણ કે આમાં કેટલીક ગાથાઓ એવી છે કે જેને વાંચતા અને વિચારતા અમને એવું પ્રતીત થાય છે કે તે ગાથાઓ ભાષ્યની હોવી જોઈએ છતાં આજે નિર્યુક્તિગાથાઓ તરિકે પ્રસિદ્ધ છે. વળી કેટલીક ગાથાઓની

અવતરણિકામાં લઘુવૃત્તિકાર લખે છે કે 'यथावसरं भाष्यकृद् वक्ष्यति' પરંતુ તે ભાષ્યગાથાઓ ક્યાંથી ચાલુ થાય છે તેનો કોઈ નિર્દેશ કર્યો નથી. તથા કોઈક અવતરણિકામાં 'भाष्यादवसेयः' લખી ભાષ્યગાથાઓ લખી છે, પરંતુ તે ભાષ્યની ગાથાઓ ક્યાં સુધી સમજવી અને ક્યાંથી નિર્યુક્તિગાથાઓનો ફરી પ્રારંભ થાય છે એ એક મુશ્કેલી ભર્યો પ્રશ્ન છે. સ્થાપનાદોષ પછીની ટીકાના કર્તા શ્રી વીરાચાર્યજીએ પણ પોતાની ટીકામાં ભાષ્યગાથા સૂચવતો એક પણ નિર્દેશ કર્યો નથી. તેથી એમાં પણ કેટલીક ભાષ્યગાથાઓ હશે પરંતુ તેનો તાગ મેળવવો ખૂબ કઠિન છે.

પૂ.વીરગણીજી તથા મલયગિરિસૂરિજી પોતાની વૃત્તિમાં કોઈક જગ્યાએ સ્પષ્ટપણે લખ્યું છે કે 'भाष्यकार आह' વગેરે પરંતુ એવા કેટલાક જૂજ સ્થાનો છે જ્યાં લઘુવૃત્તિકાર ભાષ્યકારની ગાથા સૂચવે છે ત્યાં ઉપરોક્ત બે ટીકાકારોએ અવતરણિકામાં કાંઈ લખ્યું નથી એટલે કદાચ એમને એ ગાથાઓ નિર્યુક્તિ તરીકે અભિપ્રેત હોય. આવી અનેક ગૂંછો હોવાથી અમે (નિ૦) કે (ભા૦) એવા કોઈ સંકેતો આપ્યા નથી અને ભાષ્યગાથાને અલગ ગાથાક્રમાંક ન આપતાં ક્રમશઃ ગાથાક્રમાંક રાખ્યા છે. તેથી પૂર્વે મુદ્રિત મલયગિરિકૃત ટીકા સહિત પિંડનિર્યુક્તિમાં આપેલા ગાથાક્રમાંક અને આમાં આપેલા ગાથાક્રમાંકમાં ભિન્નતા રહેશે એટલું વાચકવર્ગે ખાસ નોંધવામાં લેવું.

વિશેષમાં જે ગાથાઓ માત્ર મૂળ હસ્તાદર્શોમાં મળે છે પરંતુ તેની વ્યાખ્યા કોઈ પણ ટીકાકારે ન કરી હોય એવી ગાથાઓનો સમાવેશ અમે ટિપ્પણમાં કર્યો છે. અને જે ગાથાઓ મૂળહસ્તાદર્શોમાં મળે છે અને તેની વ્યાખ્યા મલયગિરિકૃત તથા વીરગણિકૃત ટીકામાં પણ મળતી હોય પરંતુ લઘુવૃત્તિકારે તે ગાથાઓની વ્યાખ્યા ન કરી હોય એવી ગાથાઓને અમે મૂળક્રમાંકમાં સ્થાન આપ્યું છે અને નીચે તત્સંબંધી ટિપ્પણ આપી છે.

આ પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં અમે કેટલાક સામાન્ય પરિશિષ્ટોનો પણ સમાવેશ કર્યો છે. પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં નિર્યુક્તિગાથાઓનો અકારાદિ ક્રમ આપ્યો છે. બીજા પરિશિષ્ટમાં ટીકામાં આવતા સાક્ષિપાઠોનો અકારાદિ ક્રમ લીધો છે. ત્રીજા અને ચોથા પરિશિષ્ટમાં અનુક્રમે સંકેત સૂચિ અને ઉપયુક્તગ્રંથસૂચિ આપી છે.

મૂળ નિર્યુક્તિગાથાઓનાં સંશોધન અને સંપાદન માટે ઉપયોગમાં લીધેલા હસ્તાદર્શોની સંજ્ઞા અને ક્યા ભંડારના છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

પૂર્વે સંશોધન અને સંપાદન માટે ઉપયોગમાં લેવાતા હસ્તાદર્શો માટે 'ક ખ ગ ઘ' વગેરે સંજ્ઞાઓ અપાતી હતી પરંતુ એ પદ્ધતિ નહિ અપનાવતા જે પ્રતો જે ભંડારની છે અથવા જ્યાંની છે તે ભંડારના નામનો આદ્ય અક્ષર અથવા તે હસ્તપ્રત જે સ્થળના ભંડારની છે તે સ્થળના નામનો આદ્ય અક્ષર લીધો છે.

૧. **खं०** - આ સંજ્ઞાવાળો તાડપત્રીય હસ્તાદર્શ ખંભાતનગરમાં રહેલા શાંતિનાથ તાડપત્રીય જૈન ગ્રંથ ભંડારમાં વિદ્યમાન છે. આ તાડપત્રીય હસ્તાદર્શ ૧૩ મી સદીના પૂર્વાર્ધમાં લખાયેલો છે. આ પ્રસ્તુત હસ્તાદર્શના અંતે લેખન સંવત લખેલો છે. તે આ પ્રમાણે છે. "**संवत् १२०९ वदि १२ सोमे पुस्तिकेयं लिखितेति.**"

૨. **जे१** - આ સંજ્ઞાવાળો તાડપત્રીય હસ્તાદર્શ જેસલમેર સ્થિત ખરતરગચ્છીય આ.શ્રી જિનભદ્રસૂરિજી દ્વારા સંસ્થાપિત તાડપત્રીય જૈન ગ્રન્થ ભંડારમાં વિદ્યમાન છે. આ તાડપત્રીય હસ્તાદર્શ

પૂ. મુનિરાજ શ્રી જંબૂવિજયજી મ.સા. દ્વારા સંપાદિત New Catalouge of Sanskrit and Prakrit Manuscripts Jesalmer Collection માં લખ્યા મુજબ વિ૰ સં૰ ૧૩૦૦ નો છે.

૩. **જે૨** - આ સંજ્ઞાવાળો તાડપત્રીય હસ્તાદર્શ ઉપરોક્ત પ્રમાણે જેસલમેર ભંડારનો છે. આની લેખન સંવત મળતી નથી.

૪. **કો૰**.- આ સંજ્ઞાવાળો હસ્તાદર્શ કૈલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર કોબામાં સ્થિત છે. આ કાગળ ઉપર લખાયેલો છે.

૫. **જે૪** - આ સંજ્ઞા સામુદાયિક સંજ્ઞા છે. આમાં કુલ ચાર હસ્તાદર્શનો સમાવેશ થાય છે. આ ચારે પ્રતોમાં મોટે ભાગે એક સરખા પાઠ મળતા હોવાથી સામુદાયિક સંજ્ઞા આપી છે. આ ચારે પ્રતો મૂળ ગાથાઓ સહિત શ્રી વીરગણિકૃત ટીકા વાળી છે. મૂળ ગાથા યુક્ત હોવાથી આ હસ્તાદર્શોનો પણ અમે ઉપયોગ કર્યો છે. સમાવિષ્ટ ચાર હસ્તાદર્શ આ પ્રમાણે છે —

જે૰ - આ સંજ્ઞાવાળો તાડપત્રીય હસ્તાદર્શ જેસલમેર સ્થિત ખરતરગચ્છીય તાડપત્રીય ગ્રન્થ ભંડારનો છે. પૂ.જંબૂવિજયજી મ.સા. દ્વારા સંપાદિત New Catalogue૰ માં લખ્યા મુજબ વિ૰ સં૰ ૧૪૦૦ નો છે.

વા૰ - આ સંજ્ઞાવાળી પ્રત મૂળ વાડી પાર્શ્વનાથના (પાટણ) જ્ઞાન ભંડારની છે. હાલમાં શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય જૈન જ્ઞાન મંદિરમાં (પાટણ) વિદ્યમાન છે. આ કાગળ ઉપર લખાયેલો હસ્તાદર્શ છે.

પા૰. - આ સંજ્ઞાવાળી પ્રતિ પંદરમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં કાગળ ઉપર લખાયેલી શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય જૈન જ્ઞાન મંદિરમાં (પાટણ) અવસ્થિત છે.

છા૰. - આ સંજ્ઞાવાળી પ્રતિ ૨૦ મી સદીની કાગળ ઉપર લખાયેલી છાણી સ્થિત કાંતિ વિજય જ્ઞાન ભંડારની છે.

ભાં૰ - આ સંજ્ઞાવાળો તાડપત્રીય હસ્તાદર્શ ભાંડારકર ઈન્સ્ટિટ્યુટમાં વિદ્યમાન છે.

આ રીતે મૂળની શુદ્ધિ કરવા માટે અમે કુલ ૯ હસ્તાદર્શોનો ઉપયોગ કર્યો છે. તે જ રીતે વૃત્તિના સંપાદન માટે પ્રયુક્ત હસ્તાદર્શોની સંજ્ઞા આ પ્રમાણે છે.

(૧) **જિ૰** - આ સંજ્ઞાવાળો તાડપત્રીય હસ્તાદર્શ જેસલમેર સ્થિત ખરતરગચ્છીય જિનભદ્રસૂરિજી ના ભંડારમાં વિદ્યમાન છે. પૂ. જંબૂવિજયજી મ.સા.દ્વારા સંપાદિત New Catalogue૰ માં લખ્યા મુજબ વિ૰ સં૰ ૧૩૦૦ નો છે.

(૨) **જિ૧** - આ સંજ્ઞાવાળો તાડપત્રીય હસ્તાદર્શ ઉપરોક્ત પ્રમાણે જેસલમેર સ્થિત જિનભદ્રસૂરિ જ્ઞાન ભંડોરનો છે. તેનું છેલ્લું પત્ર ન હોવાથી લેખન સંવત જાણમાં નથી.

(૩) **લા૰**. - આ સંજ્ઞાવાળો તાડપત્રીય હસ્તાદર્શ લાલભાઈ દલપતભાઈ (એલ.ડી.) ઈન્સ્ટિટ્યુટમાં વિદ્યમાન છે. આ પ્રતિની અંદર શુદ્ધપાઠો ઘણા છે. આ પ્રતિમાં ટિપ્પણો પણ મળે છે. અગ્યારમું તથા અંતિમ પત્ર મળતું નથી.

આ રીતે વૃત્તિમાં સંપાદન માટે અમે કુલ ત્રણ તાડપત્રીય હસ્તાદર્શોનો ઉપયોગ કર્યો છે.

ઉપકારના મીઠા સંસ્મરણો

એક ખૂબ મજેની કોઈક કવિની પંક્તિ વાંચવામાં આવી. જેના શબ્દોમાં આંખે વળગે એવી બે વિશેષતાઓ સૌ પ્રથમ કૃતજ્ઞતા અને બીજા નંબરે ઋણમુક્તિ માટેની

વેદના સ્પષ્ટ પણે તરવરતી દેખાય. તે કવિના શબ્દો —

ઊંચી ઈમારતના ગુંબજો સહુ જાણે છે.
પણ પાયામાં જે પોઢ્યા એને બહુ ઓછા જાણે છે.

બસ, આવી જ બીના આ પ્રસ્તુત પ્રકાશન માટે છે. એકલ પંડે આ કાર્ય મારા જેવા અબુધ માટે અશક્ય પ્રાયઃ હતું. પરંતુ મુક્તિપુરીના નિઃસ્વાર્થ સાધકોના ટેકે અને તેઓના નિર્ભેળ પ્રેમ અને હામના કારણે આજે આ કાર્ય પૂર્ણ થયું છે. તે ઉપકારીઓને નત મસ્તકે વંદન.

અનંતોપકારી અરિહંત પરમાત્મા શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામી અને આસન્નોપકારી શ્રી મહાવીર સ્વામી જેની અસીમ કૃપાની અનુભૂતિ સમ્પાદન કાર્ય કાળે અવિરત પણે થતી હતી.

અનંત લબ્ધિનિધાન ગુરૂ ગૌતમસ્વામી જેમના નામનું સ્મરણ માત્ર કાર્યસિદ્ધિનું પ્રયોજક છે તેમને શી રીતે વિસરાય ?

પિંડનિર્યુક્તિના રચયિતા ચતુર્દશ પૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી અને વૃત્તિકાર યાકિનીમહત્તરાસૂનુ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી તથા શ્રી વીરાચાર્યજી સંપાદન કાળે સતત દિવ્ય સહાય કરતા હોય એવો સ્પષ્ટ અનુભવ થતો હતો.

મારા જીવનના આદર્શ જેમનું નામ મારા માટે મંત્ર તુલ્ય છે એવા સિદ્ધાંતમહોદધિ પ.પૂ.આ.શ્રી પ્રેમસૂરીશ્વરજી મ.સા. પણ આ અવસરે અચૂક સ્મરણીય છે.

દુર્લભ એવા આ ગ્રંથરત્નની પ્રાપ્તિ જેની દિવ્યકૃપા અને સહાય વગર અસંભવિત હતી એવા વર્ધમાન તપોનિધિ પ.પૂ.આ.શ્રી ભુવનભાનુસૂરિજી મ.સા.ની સ્મૃતિ અવિસ્મરણીય બની રહેશે.

જેઓના ગુણવૈભવ અને અગાધજ્ઞાનસમુદ્રનો પરિચય પૂર્વે શબ્દો દ્વારા થયેલો પરંતુ સાક્ષાત્ જ્યારે નિકટથી માણ્યા ત્યારે લાગ્યું કે આ મહાપુરૂષના ગુણવૈભવને શબ્દોમાં બાંધવા એટલે ભૂજા દ્વારા સ્વયંભૂરમણસમુદ્રને તરવા જેવું છે. મારા અત્યંત હિતચિંતક એવા ગચ્છા૦ ગીતાર્થમૂર્ધન્ય પ.પૂ. આ.શ્રી જયઘોષસૂરીશ્વરજી મ.સાહેબે સંપાદનની અનુમતિ આપવા દ્વારા મને ઉપકૃત કર્યો છે.

પ્રસ્તુત પ્રકાશનનો સંપૂર્ણ શ્રેય જેઓના ફાળે જાય છે એવા ભવોદધિતારક સંઘશાસનકૌશલ્યાધાર ગુરૂદેવ પ.પૂ.આ.શ્રી જયસુંદરસૂરીશ્વરજી મ.સા. તેમની અનેકવારની પ્રેરણા રહેતી કે "જિનશાસને તમને વણમાંગ્યું અઢૂપાપાર આપ્યું તમે જિનશાસનને શું આપ્યું ?" બસ, આ પ્રેરણા જ પ્રસ્તુત કાર્યનું પ્રારંભબિંદુ હતું. કાર્યના શ્રીગણેશ કર્યા પછી થોડાક મહિનામાં અધીરાઈનો શિકાર બનેલો અને પરિશ્રમસાધ્ય આ કાર્યથી જરાક કંટાળી ગયેલો એક વાર ગુરૂજી પાસે જઈને કહ્યું કે આ કાર્ય મારાથી નહિં થાય. ઉપાડતા તો ઉપાડી લીધું પરંતુ મારા ગજા બહારની વસ્તુ છે. ત્યારે ફરીથી વાત્સલ્યપૂર્ણ પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન દ્વારા મને નવપલ્લવિત કર્યો અને કાર્યમાં જોમ પૂર્યું. અને અવસરે અવસરે ઊઘરાણી લેતાં કે "ક્યાં પહોંચ્યું ?" આ નિર્મળ પ્રેમ અને હુંફના કારણે આ પ્રકાશન સંભવિત થયું. મારી શંકાઓનું સચોટ સમાધાન આપવા દ્વારા આ ગ્રંથની શુદ્ધિમાં જબ્બર વધારો કર્યો. તેમના આ અનહદ ઉપકારના ઋણમાંથી મુક્ત થવા માટેનો ઉપાય સર્વજ્ઞ જ બતાવી શકે તેમ છે.

મારા સંસારી પિતાશ્રી દિપકભાઈ અને માતુશ્રી હેમાબેન જેઓના ઉપકારની સ્મૃતિ વિસરે વિસરાય એવી નથી. તેઓની મારા પ્રત્યેની અપાર લાગણી મારી ઉન્નતિ માટેની અવિરત પ્રભુને પ્રાર્થના મારા

જીવનની અમૂલ્ય અંતરંગ મૂડી બની છે.

પ.પૂ.વિદ્વાન વિદ્યાગુરૂદેવ મુનિ શ્રી પ્રેમસુંદર વિ.મ. સા. જેઓએ પોતાનો અમૂલ્ય સમય ફાળવી મને અનેક પ્રકરણગ્રંથો વગેરેનું અધ્યયન કરાવ્યું. અને જેઓએ ગ્રહણ અને આસેવન શિક્ષા આપી મારા સંયમની કાળજી લીધી છે. તેમનો પણ ઉપકાર કેમ ભૂલાય.

તથા અત્યંતોપકારી વિદ્યાગુરૂદેવ પ.પૂ. મુનિ શ્રી અનંતયશ વિ.મ.સા. જેમનો આ ગ્રંથ પ્રકાશનમાં અવિસ્મરણીય સિંહફાળો રહેલો છે. તેમના ઉપકારો કદી ભૂલાશે નહિં. પ્રાચીન લીપી કઈ રીતે વાંચવી, કઈ રીતે ઉકેલવી તે શિખવાડનાર આ મુનિપ્રવર છે. મારા માટે આ સંપાદનનું કાર્ય તદ્દન નવું હતું. તેનો ક્કો પણ હું જાણતો ન હતો. હસ્તાદર્શો ક્યાંથી મેળવવા કોણે મળવું આ બધું મારા માટે કોયડા જેવું હતું. આવા અવસરે માત્ર માર્ગદર્શન આપી મને સંતોષતા નહિં બલ્કે તે તે જગ્યાએ સાથે આવી અધિકારીઓનો સંપર્ક કરી મને પ્રતો મેળવી આપતા. કોઈ પદાર્થ ન સમજાતો હોય, અલ્પવિરામ, પૂર્ણવિરામ ક્યાં મૂકાય, શંકાઓ હોય, હસ્તલિખિતમાં અક્ષર ઉકેલાતો ન હોય તો હું એમની પાસે જતો. પોતે આચારાંગ ચૂર્ણિના સંપાદનમાં વ્યસ્ત હોવા છતાં આવકાર ભર્યો પ્રેમ દેખાડી પોતાનું કાર્ય ગૌણ કરી, પોતાનું કાર્ય સમજી મને કલાકોના કલાકો સમય આપી નિઃશંક કરી યોગ્ય માર્ગદર્શન આપતા. છેલ્લે એટલું કહું કે જો તેઓની સહાય સાંપડી ન હોત તો મારા ગુરૂદેવની પ્રેરણાને હું સાકાર કરવામાં ઊણો ઉતર્યો હોત.

વિદ્વાન પ.પૂ.પં. શ્રી અજયસાગરજી મ.સાહેબને આ અવસરે કેમ વિસરાય ? જેમનાં કારણે શ્રી કૈલાસસાગરસૂરીશ્વરજી જ્ઞાનમંદિર કોબા માંથી પ્રસ્તુત સંપાદન માટેની ઘણી સામગ્રીઓ પ્રાપ્ત થઈ.

તેમજ જેઓએ મારી દિક્ષા પૂર્વે મારામાં નિઃસ્વાર્થભાવે સંસ્કારોનું સિંચન કર્યું છે એવા પ.પૂ. આ.શ્રી અશોકચંદ્રસૂરિજી, પ.પૂ. આ.શ્રી સોમચંદ્રસૂરિજી મ.સા., પ.પૂ. આ.શ્રી રત્નસુંદરસૂરિજી, પ.પૂ.મુ.શ્રી નંદિઘોષ વિ., પ.પૂ.પં.શ્રી અરવિંદસાગરજી મ.સા. આજે મારા સ્મૃતિપટ ઉપર સહજ પણે ઉપસ્થિત થાય છે.

તેમજ સંપાદન કાળે યોગોદ્વહનનાં દિવસોમાં મને સંપાદન માટે સમય વધારે મળે તે માટે સંઘટ્ટો વગેરે લઈ આપનાર પ.પૂ.મુ.શ્રી પ્રિયદર્શી મ.સા., મુ.શ્રી જ્ઞાનધ્યાન વિ., મુ. શ્રી જ્ઞાનોદય વિ. મ.સા. નો પણ હું ઋણી છું.

મારા તમામ ગુરૂભ્રાતાઓએ તથા સહવર્ત્તી અનેક મહાત્માઓએ સંપાદનમાં અનુકૂળતા કરી આપવા બદલ મહત્ત્વનો ઉપકાર કર્યો છે.

પ્રસ્તુત ટીકા અમુદ્રિત હોવાથી તેનું લિપ્યંતર આવશ્યક હતું. નિઃસ્વાર્થભાવે લિપ્યંતર કરી આપનાર શ્રુતપ્રેમી ઉષાબેન એ. શાહને ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ. એમની આ શ્રુતભક્તિનું હું અભિવાદન કરૂં છું.

આ ગ્રંથના પ્રકાશનનો ઉદાર દીલે લાભ લેનાર માટુંગા નિવાસી શ્રીયુત વિનોદભાઈ તથા દિપકભાઈની શ્રુતભક્તિ ખૂબ અનુમોદનીય છે.

શ્રી પાર્શ્વ કોમ્પ્યુટર્સવાળા વિમલભાઈ દ્વારા ગ્રંથના કમ્પોઝીંગ અને સેટીંગ આદિ કાર્યોમાં ઉત્સાહ અને સહયોગ ન મળ્યો હોત તો આ ગ્રંથનું પ્રકાશન દુષ્કર બની જાત. તેમને પણ ખૂબ ધન્યવાદ છે.

આ ઉપરાંત સહયોગ દેનારા અન્ય નામી-અનામી સર્વેનો પણ ઋણસ્વીકાર કરતાં ગદ્‌ગદ્‌ભાવ અનુભવાય છે.

આ મારો પ્રથમ પ્રયાસ હોવાથી ભૂલ રહેવા પામી હશે પરંતુ ગુણાનુરાગી વાચકવર્ગ તે ભૂલોને અવગણી આ ગ્રન્થરત્નને આવકારશે એવી અભિલાષા છે.

પ્રાન્તે, પ્રસ્તુત ગ્રંથરત્નના સમ્પાદનમાં મતિદોષથી કે અનવધાનથી કોઈ ત્રુટિ રહી ગઈ હોય તો ગુણાનુરાગી વાચકવર્ગ તેને જણાવવા ઉપકાર કરે તેવી નમ્ર વિનંતિ.

આ ગ્રન્થરત્નનાં પઠન-પાઠન-ચિંતન અને યથાશક્ય આજ્ઞાપાલન દ્વારા અધ્યેતાવર્ગ પરમાનંદ પદને પામે એ જ સદાની શુભકામના.

તરણ-તારણ શ્રી જિનાજ્ઞાવિરુદ્ધ લખાયું કે છપાયું હોય તો ત્રિવિધે ત્રિવિધે મિચ્છામિદુક્કડમ્.

ચૈત્ર સુદ ૧૩ વિ.સં. ૨૦૬૭
ગોવાલીયા ટેંક

પ.પૂ. આ.શ્રી જયસુંદરસૂરિજીનો
શિષ્યાણુ

अनुक्रमः

गाथाक्रमाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
१	पिण्डनिर्युक्तेः अर्थाधिकारसूचिका सङ्ग्रहगाथा	१
२	पिण्डशब्दस्य एकार्थिकानि (१२)	३
३	पिण्डशब्दनिक्षेपस्य प्रतिज्ञा	३
४	कुलकचतुर्भागन्यायेन षट्के चतुष्कम्	३
५	पिण्डशब्दस्य षड् निक्षेपाः	४
६-१२	गौण-समय-तदुभय-उभयातिरिक्तकृतानि नामानि, तस्य स्वरूपं सिद्धिश्च	४-५
१३-१४	स्थापनापिण्डस्य विवरणम्	६
१५-१६	द्रव्यपिण्डस्य भेद-प्रभेदाः (३) (९)	६
१७-१८	सचित्तपृथिवीकायस्य द्वैविध्यम्	६
१९	मिश्रपृथिवीकायः	७
२०-२२	शीतोष्णादिना पृथिवीकायस्य अचित्तत्वम्, तस्य प्रयोजनम्	७-८
२३-२४	सचित्ताप्कायस्य द्वैविध्यम्	८
२५	मिश्राप्कायः	८
२६-२८	अनादेशत्रिकम्, तद्दूषणानि	९
२९	शीतोष्णादिनाऽचित्तः	९
३०	अप्कायस्य प्रयोजनम्	९
३१	ऋतुबद्धे वस्त्रधावने दोषाः	१०
३२	वर्षास्वधावने दोषाः	१०
३३	वर्षाया अर्वाक् सर्वोपधेः क्षालनम्, जघन्यतः पात्रनिर्योगस्य	१०
३४	आचार्यादीनां उपधेः पुनः पुनः धावनम्	१०
३५-३८	अविश्राम्याणां उपधीनां नामानि	११
३९-४२	विश्रामणाविधिः	११-१२
४३-४५	धावनविधिः	१२
४६	सचित्ततेजस्कायस्य द्वैविध्यम्	१३
४७	मिश्रतेजस्कायः	१३
४८	अचित्ततेजस्कायः	१३
४९-५०	सचित्तवायुकायस्य द्वैविध्यं	१४
५१	अचित्तवायुकायस्य प्रकारः (५)	१४
५२-५६	दृत्यादिवातस्याचित्तादित्वे क्षेत्र-कालविचारः	१४-१५

गाथाक्रमाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
५७	अचित्तवायुकायप्रयोजनम्	१५
५८-५९	सचित्तवनस्पतिकायस्य द्वैविध्यं मिश्रवनस्पतिकायश्च	१५
६०-६१	अचित्तवनस्पतिकायः तस्य च प्रयोजनम्	१६
६२	द्वीन्द्रियादिपिण्डः	१६
६३-६४	विकलेन्द्रियप्रयोजनम्	१६-१७
६५-६७	पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्च-मनुष्य-देवानां उपयोगः	१७
६८-६९	मिश्रपिण्डानां संयोगकृतभेदाः	१८
७०-७३	क्षेत्र-कालपिण्डविवरणम्	१८-१९
७४	भावपिण्डभेदौ	२०
७५-७८	प्रशस्ता-ऽप्रशस्तभावपिण्डभेदाः	२०
७९	प्रशस्ता-ऽप्रशस्तभावपिण्डस्य लक्षणम्	२१
८०	ज्ञानादीनां पर्यायास्तत्तत्पिण्डः	२१
८१	अप्रशस्तभावपिण्डस्वरूपम्	२१
८२	अचित्तद्रव्य-भावपिण्डाभ्यां अधिकारः	२१
८३	आहारादेः प्रशस्तभावपिण्डस्योपकारित्वम्	२२
८४-८५	पटे पक्ष्मवत् निर्व्वाणकारणं आहारः	२२
८६	अविकलज्ञानादिर्मोक्षहेतुः	२२
८७	पिण्डनिरूपणोपसंहार एषणायाश्च प्रतिज्ञा	२३
८८	एषणैकार्थिकानि	२३
८९	एषणानिक्षेपाः (४)	२३
९०-९१	द्रव्यैषणाया भेद-प्रभेदाः	२३
९२	भावैषणाप्रकाराः	२४
९३	एषणात्रयस्य क्रमसिद्धिः	२४
९४-९९	गवेषणानिक्षेपाः (४) द्रव्ये कुरङ्ग-गजदृष्टान्तौ, भावे उद्गमोत्पादने	२४-२५
	॥ उद्गमनिरूपणम् (१) ॥	
१००	उद्गमैकार्थिकानि (३) निक्षेपाश्च (४)	२५
१०१-१०२	द्रव्ये लड्डुकादि भावे ज्ञानादि	२५-२६
१०३-१०५	लड्डुकप्रियकथानकम्	२६
१०६	उद्गमशुद्धेश्चारित्रशुद्धिः	२६
१०७-१०८	आधाकर्म्मादिका उद्गमदोषाः (१६)	२७
१०९	आधाकर्म्मिके नामादीनि अष्टद्वाराणि	२७

गाथाक्रमाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
	॥ आधाकर्मदोषनिरूपणम् ॥	
११०	आधाकर्मिकैकार्थिकानि भेदाश्च	२७
१११	द्रव्याधाविवरणम्	२८
११२-११५	आधाकर्म्मपरिभाषा	२८
११६	द्रव्याधःकर्म्मविवरणम्	२८
११७-१२०	भावाधःकर्म्मविवरणम्	२९
१२१-१२३	आधाकर्म्मग्राहकस्य अधोगतिः कर्मबन्धश्च	२९-३०
१२४-१२५	द्रव्यात्मघ्ने निदाऽनिदाभ्यां हिंसा	३०
१२६	द्रव्य-भावात्मघ्नस्वरूपम्	३१
१२७	निश्चयनयेन चरणविघाते ज्ञान-दर्शनयोर्विघातः व्यवहारनयेन तु भजना	३१
१२८-१२९	द्रव्य-भावात्मकर्मस्वरूपम्	३१-३२
१३०	आधाकर्म्मपरिणतः परकर्म आत्मकर्मीकुरुते, सङ्क्रमशङ्काः	३२
१३१-१३२	केषाञ्चित् कूटोपमया समाधिः तस्य च परिहारः	३२
१३३	आधाकर्म्मग्रहणे प्रसङ्गदोषः	३२
१३४	प्रतिसेवनादौ गुरुलघुक्रमः	३३
१३५	प्रतिसेवनादिस्वरूपकथनप्रतिज्ञा	३३
१३६-१३७	प्रतिसेवनास्वरूपम्	३३
१३८	प्रतिश्रवणस्वरूपम्	३३
१३९	सवासा-ऽनुमोदनव्याख्या	३४
१४०	प्रतिसेवनादेरुदाहरणनामानि	३४
१४१-१४२	प्रतिसेवनविषयकस्तेनदृष्टान्तः	३४
१४३	प्रतिश्रवणविषयकराजसुतदृष्टान्तः	३५
१४४-१४५	राजसुतदृष्टान्तघटना	३५
१४६	राजसुतदृष्टान्ते प्रतिसेवनादिपदानां घटना	३५
१४७-१४८	संवासविषयकपल्लीदृष्टान्तः	३६
१४९	अनुमोदनाविषयकराजदुष्टदृष्टान्तः	३६
१५०	प्रकारान्तरेण अनुमोदनास्वरूपम्	३६
१५१	**एकार्थक**द्वारनिरूपणम्	३७
१५२-१५४	अर्थ-व्यञ्जनचतुर्भङ्गी एवं तेषां उदाहरणानि	३७
१५५-१५७	आधाकर्म्मैकार्थिकैः सह भङ्गत्रयीयोजना	३७-३८
१५८	आधाकर्म्मैकार्थिकानां अर्थसाम्यम्	३८

गाथाक्रमाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
१५९	**कस्य**द्वारनिरूपणम्	३८
१६०	साधर्मिकनिक्षेपाः (१२)	३९
१६१-१६३	द्वादशविधसाधर्मिकानां स्वरूपकथनम्	३९
१६४-१८१	प्रवचनादिषु चतुर्भङ्ग्यः तेषु कल्प्याकल्प्यता च	४०-४३
१८२	**किं**द्वारप्रतिपादनम्	४४
१८३	अशनादेः कृत-निष्ठिताश्रित्य चतुर्भङ्गी	४५
१८४-१८९	आधाकर्म्माशनसम्भवविषयकः दृष्टान्तः	४५-४६
१९०	पानसम्भवम्	४६
१९१	खादिम-स्वादिमसम्भवम्	४७
१९२-१९३	कृत-निष्ठितयोः स्वरूपम्	४७
१९४-१९८	आधाकर्मिकवृक्षस्य छायावर्जनं न न्याय्यम्	४८
१९९-२००	स्व-परपक्षलक्षणम्	४९
२०१-२०४	अतिक्रमाद्याश्चत्वारः तस्य च स्वरूपं	४९
२०५	आधाकर्म्मग्रहे आज्ञाभङ्गादिदोषाः	५०
२०६-२०९	आज्ञाभङ्गादिदोषविवेचनम्	५०-५१
२१०	आधाकर्म्मग्रहे आत्म-संयमविराधना	५१
२११	आधाकर्म्मणः अकल्प्यादिनिरूपणप्रतिज्ञा	५१
२१२	अभोज्यादिप्रतिद्वारकथनम्	५१
२१३-२१५	वान्तादिवद् आधाकर्म्म अभोज्यम्, तत्सम्बन्धी दृष्टान्तः	५२
२१६	अभोज्यानि अपेयानि च	५२
२१७	आधाकर्म्मस्पृष्टं अकल्प्यम्	५३
२१८	अकृतकल्पभाजनस्थभोजनं अभोज्यम्	५३
२१९	परिहरणाया द्वैविध्यम्	५३
२२०-२२२	अविधिपरिहारे अगीतार्थदृष्टान्तः	५३-५४
२२३-२२६	विधिपरिहारे द्रव्यकुलाद्यपेक्षणम्	५४-५५
२२७	आधाकर्मभोजनज्ञानप्रविधिः	५५
२२८	आधाकर्म्म आश्रित्य शिष्यजिज्ञासा	५५
२२९-२३३	परिणत्या बन्धा-ऽबन्धौ, तद्विषयकौ दृष्टन्तौ	५५-५६
२३४-२३८	उद्यानदर्शिदृष्टान्तः	५६-५७
२३९	आधाकर्मभोगिनो बोडत्वमेव	५७
	॥ औद्देशिकदोषनिरूपणम् ॥	
२४०	औद्देशिकद्वारनिरूपणप्रतिज्ञा	५८

गाथाक्रमाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
२४१	विभागौद्देशिके द्वादशभेदाः	५८
२४२-२४३	ओघौद्देशिकसम्भव-स्वरूपे	५८
२४४-२४५	ओघौद्देशिकजाननोपायः	५९
२४६	अमूर्च्छितेन भिक्षा ग्राह्या	५९
२४७-२४९	गोवत्सदृष्टान्त उपनयश्च	५९-६०
२५०-२५१	विभागौद्देशिकसम्भवः	६०
२५२	विभागौद्देशिकभेदाः (१२)	६०
२५३	उद्देशादिस्वरूपम्	६१
२५४-२५६	द्रव्यादिछिन्नाच्छिन्नं औद्देशिकम्	६१
२५७-२५८	उद्दिष्टे कल्प्या-ऽकल्प्यविधिः	६२
२५९-२६०	उद्देशौद्देशिकपरिज्ञानोपायो विधिशेषं च	६२-६३
२६१-२६२	कृतौद्देशिकस्वरूप-सम्भवे	६३
२६३	कर्म्मौद्देशिकस्वरूपम्	६४
२६४-२६५	कर्म्मौद्देशिके कल्प्याकल्प्यविधिः	६४
	॥ पूतिदोषनिरूपमणम्॥	
२६६	पूतिद्वारविवरणम्	६४
२६७	द्रव्यपूतिस्वरूपम्	६५
२६८-२६९	छगणधार्मिकदृष्टान्तः	६५
२७०	भावपूतिस्वरूपम्	६५
२७१	उद्गमकोटिदोषाः	६६
२७२	भावपूतिभेद-प्रभेदाः	६६
२७३-२७९	उपकरण-भक्तपानपूतिस्वरूपम्	६६-६८
२८०	सूक्ष्मपूतिस्वरूपम्	६८
२८१-२८८	शिष्याभिप्रेतसूक्ष्मपूतिपरिहारः	६९-७०
२८९	अकृतकल्पत्रये अकल्प्यम्	७१
२९०	त्वक्प्रमाणमारब्ध्य पूतिः	७१
२९१	आधाकर्म्मग्रहे त्रीन् दिवसान् पूतिः	७१
२९२	पूत्युपसंहारः	७२
२९३	पूतिपरिज्ञानोपायः	७२
	॥ मिश्रजातदोषनिरूपणम् ॥	
२९४	मिश्रजातस्य त्रैविध्यम्	७२
२९५	मिश्रजातसम्भवः	७३

गाथाक्रमाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
२९६	यावदर्थिकमिश्रजातस्वरूपम्	७३
२९७	पाखण्डि-साधुमिश्रव्याख्या	७३
२९८-२९९	सहस्रान्तरितमपि मिश्रमकल्प्यम्, तद्विषयकदृष्टान्तश्च	७३-७४
३००	मिश्रजातकल्प्याकल्प्यविधिः	७४
	॥ स्थापनादोषनिरूपणम्॥	
३०१	स्थापनादोषभेदाः तद्व्याख्या च	७४
३०२-३०३	स्वस्थान-परस्थानस्थापनास्वरूपम्	७५
३०४	अनन्तरस्थापनास्वरूपम्	७५
३०५	विकारीतराणि द्रव्याणि	७५
३०६-३०७	स्थापनादोषविषयकदृष्टान्तः	७५
३०८	परम्परस्थापनास्वरूपम्	७५
३०९	गृहत्रयात् परतः आगता भिक्षा स्थापना	७५
	॥ प्राभृतिकादोषनिरूपणम्॥	
३१०	प्राभृतिकाभेद-प्रभेदाः	७७
३११-३१२	अवष्वष्कणसूक्ष्मप्राभृतिकाप्रतिपादनम्	७७-७८
३१३-३१४	उत्ष्वष्कणसूक्ष्मप्राभृतिकाविषयको दृष्टान्तः	७८
३१५	अवष्वष्कणबादरप्राभृतिकास्वरूपम्	७८
३१६	उत्ष्वष्कणबादरप्राभृतिकास्वरूपम्	७९
३१७	प्राभृतिकाकरणकारणम्	७९
३१८	प्राभृतिकाभोगिनो बोडत्वमेव	७९
	॥ प्रादुष्करणदोषनिरूपणम् ॥	
३१९-३२४	प्रादुष्करणसम्भवे भिक्षुकत्रयदृष्टान्तः	७९-८०
३२५	प्रादुष्करणभेदौ तद्व्याख्या च	८०
३२६	प्रकाशकरणस्वरूपम्	८१
३२७	प्रकटकरणस्वरूपम्	८१
३२८	प्रादुष्करणपरिज्ञानोपायः	८१
३२९	आत्मार्थीकृतं कल्पते	८१
३३०-३३२	प्रकाशकरणस्पष्टीकरणम्	८२
	॥ क्रीतकृतदोषनिरूपणम् ॥	
३३३	क्रीतकृतभेद-प्रभेदाः, परद्रव्यक्रीतस्वरूपम्	८२
३३४-३३५	आत्मद्रव्यक्रीतस्वरूपम्	८३

गाथाक्रमाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
३३६-३३८	परभावक्रीतविषयको दृष्टान्तः	८३
३३९	आत्मभावक्रीतस्वरूपम्	८४
३४०-३४२	आत्मभावक्रीतसम्भवः	८४
	॥ प्रमित्यदोषनिरूपणम्॥	
३४३	प्रामित्यभेदौ	८४
३४४-३४६	लौकिकप्रामित्ये भगिनीदृष्टान्तः	८५-८६
३४७-३४८	लोकोत्तरप्रामित्ये वस्त्रादिविषयकदोषाः	८६
३४९	प्रामित्यविषयकोऽपवादः	८६
	॥ परिवर्त्तितदोषनिरूपणम्॥	
३५०	परिवर्त्तितभेदाः	८६
३५१-३५३	लौकिकपरिवर्त्तिते शाल्योदनदृष्टान्तः	८७
३५४	लोकोत्तरपरिवर्त्तिते वस्त्रादिविषयकदोषाः	८७
३५५	परिवर्त्तितविषयकाऽपवादः	८७
	॥ अभ्याहृतदोषनिरूपणम् ॥	
३५६	अभ्याहृतभेद-प्रभेदाः	८८
३५७-३६२	अनाचरितनोनिशीथाभ्याहृतभेद-स्वरूपा-ऽपायाः	८८-८९
३६३	अनाचरितनिशीथाभ्याहृतस्वरूपम्	८९
३६४-३६७	अनाचरितस्वग्रामनिशीथाभ्याहृतसम्भवः	८९-९०
३६८-३६९	परग्रामनिशीथाभ्याहृतसम्भवः	९०
३७०	आचरिताभ्याहृतभेदौ	९०
३७१-३७३	द्विधाचरिताभ्याहृतस्वरूपम्	९१
	॥ उद्भिन्नदोषनिरूपणम्॥	
३७४	उद्भिन्नस्य द्वैविध्यम्	९१
३७५-३८१	तस्य दोषाः	९१-९२
३८२	विशेषतः कपाटोद्भिन्नदोषाः	९३
३८३	उद्भिन्नविषयकः अपवादः	९३
	॥ मालापहृतदोषनिरूपणम्॥	
३८४	मालापहृतभेदौ	९३
३८५-३८७	जघन्यमालापहृतदृष्टान्तः	९३
३८८	जघन्यमालापहृतदोषाः	९४
३८९	उत्कृष्टमालापहृतदृष्टान्तः	९४

गाथाक्रमाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
३९०	मालापहृतस्य त्रैविध्यम्	९४
३९१	मालापहृतापवादः	९५
३९२	उच्चोत्क्षिप्ता-ऽनुच्चोत्क्षिप्तस्वरूपम्	९५
	॥ आच्छेद्यदोषनिरूपणम् ॥	
३९३	आच्छेद्यभेदाः (३)	९५
३९४-३९७	प्रभ्वाच्छेद्यस्वरूपं तद्दृष्टान्तश्च	९५-९६
३९८-४००	स्वाम्याच्छेद्यस्वरूपम्	९६
४०१-४०३	स्तेनकाच्छेद्यस्वरूपम्	९७
	॥ अनिसृष्टदोषनिरूपणम् ॥	
४०४	अनिसृष्टभेदाः	९७
४०५-४०८	सामान्यानिसृष्टे लोलुपभिक्षुदृष्टान्तः	९७-९८
४०९-४१०	साधारणानिसृष्टशेषभेदातिदेशः	९८
४११-४१२	चोल्लकानिसृष्टस्वरूप-भेदौ	९९
४१३	अनिसृष्टापवादः	९९
४१४	जड्डानिसृष्टे दोषाः	९९
	॥ अध्यवपूरकदोषनिरूपणम् ॥	
४१५	अध्यवपूरकस्य त्रैविध्यम्	९९
४१६	अध्यवपूरक-मिश्रयोः को विशेषः ?	१००
४१७-४१८	कल्प्याकल्प्यविधिः	१००
४१९	द्विधा उद्गमदोषप्रतिपादनम्	१००
४२०	अविशोधिकोटीषड्विधत्वप्रतिपादनम्	१००
४२१-४२४	अविशोधिकोटीस्पृष्टान्नस्य वार्ता	१०१
४२५	विशोधिकोटीप्रतिपादनम्	१०१
४२६	द्रव्यादिभिः शुद्धे भोजने पतितस्य विशोधिकोट्यन्नस्य विवेकः	१०२
४२७	शुष्कार्द्रचतुर्भङ्गी	१०२
४२८-४२९	समुद्धरणविधिः	१०२
४३०	संस्तरणे सर्व्वविवेकः	१०३
४३१	कोटीकरणप्रकारः	१०३
४३२	अनेकविधविशोधिकोटीप्रतिपादनम्	१०३
	॥ उत्पादनानिरूपणम् (२)॥	
४३३	गृह्युद्भवा उद्गमदोषाः साधूद्भवा उत्पादनादोषाः	१०३

गाथाक्रमाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
४३४	उत्पादनानिक्षेप्रदर्शनम्	१०३
४३५-४३६	द्रव्योत्पादनासचित्तादिभेदस्वरूपम्	१०३-१०४
४३७	भावोत्पादनाया द्वैविध्यम्	१०४
४३८-४३९	अप्रशस्तभावोत्पादनाषोडशभेदाः	१०४
	॥ धात्रीपिण्डनिरूपणम्॥	
४४०	धात्रीप्रकाराः (५)	१०४
४४१	धात्रीशब्दव्युत्पत्तिः	१०५
४४२-४५६	धात्रीत्वकरण-कारणविधिः तस्य च दोषाः	१०५-१०९
४५७-४५९	धात्रीविषये सङ्गमस्थविरदृष्टान्तः	१०९
	॥ दूतीपिण्डनिरूपणम्॥	
४६०-४६१	दूतीभेद-प्रभेदाः	११०
४६२-४६४	स्वग्रामदूतीत्वकरणस्वरूपम्	१११
४६५-४६६	परग्रामदूतीविषयको दृष्टान्तः	१११
	॥ निमित्तपिण्डनिरूपणम्॥	
४६७	निमित्तप्रकाराः	११२
४६८-४७०	निमित्तविषयकभोगिनीदृष्टान्तः	११२
	॥ आजीवनापिण्डनिरूपणम्॥	
४७१	आजीवनाप्रकाराः (५)	११३
४७२-४७६	सूचाऽसूचाभ्यां आजीवना	११३-११४
	॥ वनीपकपिण्डनिरूपणम् ॥	
४७७	वनीपकप्रकाराः (५)	११४
४७८	साधोर्वनीपकत्वप्रतिपादनम्	११४
४७९	श्रमणभेदाः (५)	११५
४८०-४८९	वनीपकत्वस्वरूप-दोषाः	११५-११६
	॥ चिकित्सापिण्डनिरूपणम् ॥	
४९०-४९४	त्रिविधाश्चिकित्सास्तद्दोषाश्च	११७-११८
	॥ क्रोधपिण्डनिरूपणम् ॥	
४९५	क्रोधादिपिण्डदृष्टान्तसम्बन्धितनगरस्य नामानि	११८
४९६-४९७	क्रोधपिण्डसम्भवः	११८
४९८	क्रोधपिण्डोदाहरणम्	११९
	॥ मानपिण्डनिरूपणम् ॥	
४९९	मानपिण्डसम्भवः	११९

गाथाक्रमाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
५००-५०७	मानपिण्डोदाहरणम्	११९-१२०
	॥ मायापिण्डनिरूपणम् ॥	
५०८-५१४	मायापिण्डे अषाढाभूतिदृष्टान्तः	१२२
	॥ लोभपिण्डनिरूपणम् ॥	
५१५	लोभपिण्डस्वरूपम्	१२४
५१६-५१७	लोभपिण्डोदाहरणम्	१२४
	॥ संस्तवपिण्डनिरूपणम् ॥	
५१८	संस्तवभेद-प्रभेदाः	१२५
५१९-५२०	सम्बन्धिसंस्तवभेदः तत्स्वरूपं च	१२५
५२१	सम्बन्धिरूपपूर्वसंस्तवोदाहरणम्	१२६
५२२-५२३	सम्बन्धिसंस्तवदोषाः	१२६
५२४-५२७	द्विविधवचनसंस्तवस्वरूपम्	१२७
	॥ विद्या-मन्त्रपिण्डनिरूपणम् ॥	
५२८	विद्या-मन्त्रपिण्डदृष्टान्तसङ्केतः	१२७
५२९-५३१	विद्यापिण्डकथानकं दोषाश्च	१२७-१२८
५३२-५३३	मन्त्रे प्रदीप्तकसूरिदृष्टान्तः दोषाश्च	१२८
५३४	चूर्ण-योग-मूलकर्म्मसम्बन्धितदृष्टान्तसङ्केतः	१२८
	॥ चूर्णपिण्डनिरूपणम् ॥	
५३५-५३८	चूर्णपिण्डे चाणक्यदृष्टान्तो दोषाश्च	१२९
	॥ योगपिण्डनिरूपणम् ॥	
५३९	योगपिण्डस्वरूपम्	१३०
५४०-५४२	योगपिण्डे आर्यसमितदृष्टान्तः	१३०
	॥ मूलकर्मपिण्डनिरूपणम् ॥	
५४३	मूलकर्म्मप्रथमोदाहरणं दोषाश्च	१३१
५४४	मूलकर्म्मद्वितीयोदाहरणं दोषाश्च	१३१
५४५-५४६	मूलकर्म्म यथा साधुः कारयति	१३१
५४७-५४८	दण्डिकिनीद्वयोदाहरणम्	१३२
५४९	मूलकर्म्मदोषाः	१३२
	॥ ग्रहणैषणानिरूपणम् (३) ॥	
५५०	गवेषणैषणया सह ग्रहणैषणासम्बन्धः	१३२
५५१-५५२	उत्पादना-ग्रहणैषणासमुत्थानं कुतः ?	१३३

गाथाक्रमाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
५५३	एषणानिक्षेपाः (४)	१३३
५५४-५५६	द्रव्ये वानरयूथदृष्टान्तः	१३३-१३४
५५७	भावे शङ्कितादिदशदोषाः	१३४
	॥ शङ्कितदोषनिरूपणम् ॥	
५५८	शङ्किते ग्रहण-भोगयोश्चतुर्भङ्गी	१३४
५५९	पञ्चविंशतिदोषाः	१३४
५६०-५६२	श्रुतज्ञानस्य प्रामाण्यम्, अन्यथा दिक्षाप्रवृत्तिर्निरर्थिका	१३४-१३५
५६३-५६६	शङ्कितचतुर्भङ्गिव्याख्या	१३५-१३६
५६७	परिणामाशुद्धेरनेषणीयताहेतुत्वम्	१३६
	॥ म्रक्षितदोषनिरूपणम् ॥	
५६८-५६९	म्रक्षितभेद-प्रभेदाः	१३६
५७०-५७२	सचित्तपृथिवीकायादिम्रक्षितस्वरूपम्	१३६-१३७
५७३	हस्त-मात्रकयोश्चतुर्भङ्गी	१३७
५७४	अचित्तम्रक्षितग्रहणाग्रहणविधिः	१३७
५७५	अगर्हितग्रहणव्यवस्था	१३७
५७६	गर्हितद्वैविध्यप्रदर्शनम्	१३८
	॥ निक्षिप्तदोषनिरूपणम् ॥	
५७७-५७८	निक्षिप्ते आद्यचतुर्भङ्गिकाप्रथमभङ्गप्रदर्शनम्	१३८
५७९	स्वस्थान-परस्थाननिक्षेपप्रदर्शनम्	१३८
५८०	प्रथमभङ्गे शेषकायातिदेशः	१३८
५८१	आद्यचतुर्भङ्गिकाशेषभङ्गप्रदर्शनं शेषचतुर्भङ्गीद्वयप्रदर्शनं च	१३९
५८२	आद्यचतुर्भङ्गिकाग्रहणे प्रतिषेधः	१३९
५८३	प्रकारान्तरेण चतुर्भङ्गिका	१३९
५८४-५८५	शेषचतुर्भङ्गीद्वयतृतीयभङ्गे विशेषोपदर्शनम्	१४०
५८६-५८८	सप्तविधो विध्याताद्यग्निः तत्स्वरूपं च	१४०-१४१
५८९	यन्त्र-चुल्ल्यादिषु भजना	१४१
५९०	अनत्युष्णोदकमघट्टितकर्णं ग्राह्यम्	१४१
५९१	पार्श्वावलिप्तादीनाश्रित्य षोडशभङ्गाः	१४१
५९२	अत्युष्णोदकग्रहणे दोषाः	१४२
५९३	वात-हरितयोरनन्तर-परम्परभेदौ	१४२
	॥ पिहितदोषनिरूपणम् ॥	
५९४	सचित्तादिपिहितेषु चतुर्भङ्गिकाः	१४३

गाथाक्रमाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
५९५	भङ्गातिदेशः	१४३
५९६-५९७	द्विविधतेजःकायादिपिहितम्	१४३
५९८	गुरु-लघुचतुर्भङ्गी	१४४
	॥ संहृतदोषनिरूपणम् ॥	
५९९	सचित्तादिसंहृतेषु चतुर्भङ्ग्यः	१४४
६००	भङ्गातिदेशः	१४४
६०१	अनन्तर-परम्परमार्गणाविधौ नानात्वम्	१४४
६०२	यस्मिन् संहरति तेषां प्रदर्शनम्	१४५
६०३	शुष्कार्द्रयोश्चतुर्भङ्गी	१४५
६०४	स्तोक-बहुचतुर्भङ्गी	१४५
६०५-६०७	तत्र कल्प्याकल्प्यविधिर्दोषाश्च	१४५-१४६
	॥ दायकदोषनिरूपणम् ॥	
६०८-६१३	वर्जनीयदायकस्य चत्वारिंशद् प्रकाराः	१४६-१४७
६१४	केषुचिद् दायकेषु भजना	१४७
६१५-६३२	बाल-वृद्धादिग्रहणे दोषाः केषाञ्चिद् स्वरूपं च	१४७-१५१
६३३-६४०	केषुचिद् दायकेषु अपवादः शेषेषु नियमाग्रहणम्	१५१-१५३
	॥ उन्मिश्रदोषनिरूपणम् ॥	
६४१	सचित्तादिभिरुन्मिश्रे चतुर्भङ्ग्यः	१५३
६४२	भङ्गातिदेशः	१५३
६४३	संहृतोन्मिश्रयोर्विशेषः	१५४
६४४	चतुर्थभङ्गे भजना	१५४
	॥ अपरिणतदोषनिरूपणम् ॥	
६४५	अपरिणतभेद-प्रभेदाः	१५४
६४६-६४८	द्रव्य-भावापरिणतस्वरूपम्	१५५
	॥ लिप्तदोषनिरूपणम् ॥	
६४९	अलेपद्रव्यं गृहीतव्यम्	१५५
६५०-६५५	तद्विषयकशङ्काः समाधानानि च	१५५-१५६
६५६-६५८	तक्रादिग्रहणं अनुज्ञातम्	१५७
६५९-६६१	अलेपा-ऽल्पलेप-बहुलेपद्रव्यप्रदर्शनम्	१५७-१५८
६६२	संसृष्टहस्त-मात्रकयोरष्टभङ्गिका	१५८

गाथाक्रमाङ्कः	विषयः	पृष्ठाङ्कः
	॥ छर्दितदोषनिरूपणम् ॥	
६६३	सचित्तादिछर्दितेषु चतुर्भङ्गयः	१५८
६६४	छर्दितदोषाः	१५९
	॥ ग्रासैषणानिरूपणम् ॥	
६६५	ग्रासैषणानिक्षेपाः (४)	१५९
६६६-६६९	द्रव्ये मत्स्यदृष्टान्तः	१५९-१६०
६७०	साधोरात्मानुशास्तिः	१६०
६७१	भावे संयोजनाद्याः	१६०
	॥ संयोजनानिरूपणम् (४) ॥	
६७२-६७६	संयोजनाभेदाः तद्व्याख्या च	१६०-१६१
६७७	संयोजनापवादः	१६१
	॥ आहारप्रमाणनिरूपणम् (५) ॥	
६७८	आहारप्रमाणम्	१६२
६७९	यात्रामात्राहारो मुनिः	१६२
६८०-६८३	आहारप्रमाणदोषाः तत्स्वरूपं च	१६२-१६३
६८४	प्रमाणादियुक्ताहारभोजने गुणाः	१६३
६८५-६८६	अहित-हित-मितस्वरूपम्	१६३-१६४
६८७-६९०	कालापेक्षयाऽऽहारमानम्	१६४
	॥ साङ्गार-सधूमनिरूपणम् (६-७) ॥	
६९१-६९६	साङ्गार-सधूमस्वरूपं तद्दोषाश्च	१६५-१६६
	॥ कारणनिरूपणम् (८) ॥	
६९७-७००	भोजनस्य षट्कारणानि	१६६-१६७
७०१-७०५	अभोजनस्य षट्कारणानि	१६७-१६८
७०६	समस्तदोषसङ्कलना	१६८
७०७	धर्मावश्यकयोगानां यथा अहानिस्तथा कार्यमिति उपदेशः	१६९
७०८	अशठस्य विराधनाऽपि निर्जराफला	१६९
	परिशिष्टानि (४)	१७१-१८५

जा जयमाणस्स भवे विराहणा सुत्तविहीसमग्गस्स ।
सा होति निज्जरफला अज्झत्थविसोहिजुत्तस्स ॥

- पि० नि० ७०८

ॐ ह्रीँ अर्हं नमः
श्री मुनिसुव्रतस्वामिने नमः
श्री शंखेश्वरपार्श्वनाथाय नमः
श्री महावीरस्वामिने नमः
अनन्तलब्धिनिधानाय श्री गौतमस्वामिने नमः
ऐँ नमः
श्रीप्रेम-भुवनभानु-जयघोष-जयसुन्दरसूरिसद्गुरुभ्यो नमः

अर्हम्

श्रीमद्भद्रबाहुस्वामिप्रणीता सभाष्या श्रीहरिभद्रसूरिप्रारब्ध-

श्रीवीराचार्यपूर्णीकृतवृत्तिका

श्री पिण्डनिर्युक्तिः

वीतरागाय नमः।

प्रारभ्यते पिण्डनिर्युक्तिः। आह– अस्याः कः प्रस्तावः ? इत्युच्यते– इह प्रवचने **दशकालिका**ख्यः श्रुतस्कन्धोऽस्ति। तत्राऽपि **पिण्डैषणा**ऽऽख्यं पञ्चममध्ययनम्। तस्य च चत्वार्यनुयोगद्वाराणि भवन्ति, उपक्रमादीनि। तत्राऽपि नामनिष्पन्ने निक्षेपे 'पिण्डैषणे'ति नाम, तदिह निरूप्यते इत्ययं प्रस्तावः।

किञ्च– मुमुक्षुणात्मसंयतेन भवितव्यं तदर्थं षड्जीवनिकायेषु इति। उक्तं च–

''छसु जीवनिकायेसु ये बुधे संयते मते से चेव होति विण्णाते परमत्थेणायसंयते'' ( ) इत्यादि।

धर्म्मकाये च स्वस्थे सत्यसौ प्रायः संयतभावो भवति। स चाहारमन्तरेण न सदा स्वस्थो भवति। स च सावद्येतरभेद इत्यनवद्यो ग्राह्यः। अतस्तत्प्रदर्शनार्थमिदमुच्यत इति। उक्तं च–

''से संजते समक्खाये णिरवज्जाहारे य जे विदू।
धम्मकायट्ठिए संमं सुहजोगाण साहगे॥'' ( ) इत्यादि।

कृतं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुम इति। [१]अस्याश्चेयमादिगाथा–

पिंडे उग्गम उप्पायणेसणा संजोयणा पमाणे य।
इंगाल धूम कारण अट्ठविहा पिंडनिज्जुत्ती॥१॥

पिंडे उग्गम इत्यादि। अस्या व्याख्या– तल्लक्षणं चेदम्–

(टि०) १. ०स्यां चेयमा० जि०। **०स्याश्चैवमा०** जि१॥

❖**संहिता च पदं चैव पदार्थः पदविग्रहः।**
चालना प्रत्यवस्थानं व्याख्यातन्त्रस्य षड्विधा॥ ( )

अन्यैस्त्वभिहितम्– **पूर्वं कृत्वा पदच्छेदं समासं[१] तदनन्तरम्।**
समासे तु[२] कृते पश्चादर्थं ब्रूयाद् विचक्षणः॥ ( ) इति।

अन्ये त्वाहुः– **व्याख्येयं च विनेयांश्च समाश्रित्य यथा तथा।**
भावार्थकथनं व्याख्यालक्षणं विदुषां मतम्॥ ( ) इत्यादि।

इदं च व्याख्यालक्षणं द्रव्यानुयोगाद्यपेक्षया[३] क्वचित् किञ्चिद् विषयविभागतोऽवसेयमिति। इहाऽपि च यथानुरूपं क्वचित् किञ्चिद् दर्शयिष्याम इति। तत्राऽस्खलितपदोच्चारणं संहिता, प्रतीतैव।

तथा पिण्डे, उद्गमः, उत्पादना, एषणा, संयोजना, प्रमाणम्, च, अङ्गारः, धूमः, कारणम्, अष्टविधा, पिण्डनिर्युक्तिरिति पदानि।

अधुना पदार्थ उच्यते– तत्र **''पिडि सङ्घाते'' (पा० धा० १६६९)** इत्यस्य धातोः[४] अच्प्रत्ययान्तस्य **'पिण्ड'** इति भवति। तस्मिन् पिण्डेऽधिकृते तद्विषयो वा उद्गमो वक्तव्यः। उद्गमनम् = **उद्गमः**, प्रभवः, प्रसूतिः, आत्मलाभ इत्यनर्थान्तरम्, स चाधाकर्मादिभेदभिन्नः। वक्ष्यति च **'आहाकम्मुद्देसिये'** (गा० १०७) त्यादि। तथोत्पादना वक्तव्या। उत्पादनम् = **उत्पादना**, धात्र्यादिभिः प्रकारैर्याश्चेत्यर्थः। वक्ष्यति च **'धाई-दूति-णिमित्ते'** (गा० ४३८) त्यादि। अनेन गवेषणाया ग्रहणम्। तथा एषणा वक्तव्या। एषणम् = **एषणा**, ग्रहणकाले शङ्कितादिभिः प्रकारैरन्वेषणमित्यर्थः। वक्ष्यति च **'संकितमक्खिते'** (गा० ५५७) त्यादि। अनेन तु ग्रहणैषणाया ग्रहणमिति। तथा संयोजनादयो वक्तव्या इति। अनेन तु ग्रासैषणायाः परिग्रहः। तत्र संयोजनम् = **संयोजना**, द्रव्यभावभेदभिन्ना। वक्ष्यति च **'दव्वे भावे संयोजना तू'** (गा० ६७२) इत्यादि। तथा **प्रमाणं** कवल-सङ्ख्यालक्षणम्। वक्ष्यति च **'बत्तीसं किर कवले'** (गा० ६७८) त्यादि। **च**शब्दः समुच्चयार्थः। **'अङ्गार'** इति चारित्रेन्धनाङ्गारकरणपरिणामोऽङ्गारः। तथा चारित्रेन्धनगतधूमकरणपरिणामस्तु **'धूम'** इति। वक्ष्यति च **'तं होइ सइंगालं जं आहारेइ मुच्छिओ संतो'** (गा०६९१) इत्यादि। तथा **कारणं** = निमित्तं वेदनादि। वक्ष्यति च **'वेदण-वेयावच्चे'** (गा०६९८) त्यादि। अष्टविधा[५]– पिण्डस्य सर्व्वत्र गतत्वात् व्यापकत्वाद्[६] भेदेनागणनात् उद्गमादिभेदैरष्टप्रकारा। **'पिण्डनिर्युक्ति'** इति निर्युक्तानां युक्तिः निर्युक्तयुक्तिरिति वाच्ये, युक्तशब्दलोपात् 'चन्द्रमुखी देवदत्ते'ति न्यायान्निर्युक्तिः = विप्रकीर्णार्थयोजना, व्याख्येत्यर्थः, पिण्डस्य निर्युक्तिः = पिण्डनिर्युक्तिरिति पदार्थः।

(टि०) १. **०मासस्तद०** जि१॥ २. **च** ला०॥ ३. **०गान्यपे०** जि१॥ ४. **अचुप्रत्य०** ला०॥ ५. **अट्ठविहा** जि१॥ ६. भेदेनगण० जि१॥

(वि०टि०) ❖. तुलना– संहिता य पदं चेव पदत्थो पदविग्गहो।
चालणा य पसिद्धी य छव्विहं विद्धि लक्खणं॥ **अनु० सू०** ६०५ गा० १३५॥

पदविग्रहस्तु समासभाक्पदविषयः, असमासभाञ्जि चात्र पदानि मुक्त्वा पिण्डनिर्युक्तिपदमित्यत्र च निदर्शित एव।

साम्प्रतं चालना– सा पुनः उपन्यस्तवस्त्वनुपपत्तिचोदनालक्षणा। तत्राह– इत्थं क्रमोपन्यासः किं यादृच्छिक उत सार्थकः इति ? यद्याद्यः पक्षः, असङ्गतोऽयम्, यादृच्छिकत्वादेव, अथ द्वितीयः, कोऽसौ अर्थ इति ? अत्रोच्यते– पिण्डस्तावद् व्यापक एव, तथा न उद्गमेऽसत्युत्पादना सम्भवति, न चानुत्पादितस्य ग्रहणम्, न चागृहीतस्य संयोजनादय इत्यतोऽयमेव क्रम इति। कारणोपन्यासस्तूच्यते– परिशुद्धोऽप्यकारणे न भोक्तव्य इति ज्ञापनार्थम्[१], इदं प्रत्यवस्थानम्। शेषव्याख्यालक्षणयोजना त्वेतदन्तर्गतैवेति कृत्वा न क्रियते इति गाथासमुदायार्थः॥१॥

अवयवार्थं तु ग्रन्थकारः स्वयमेव वक्ष्यति। तत्र **'यथोद्देशं निर्देशः'** इति न्यायमधिकृत्य पिण्डद्वारावयवार्थं प्रतिपिपादयिषया **'तत्त्व-भेद-पर्यायैर्व्याख्ये'**ति न्यायात् पिण्डपर्यायशब्दानभिधित्सुराह–

पिंड-निकाय-समूहे संपिंडण पिंडणा य समवाए।
समोसरण-निचय-उवचय-चए य जुम्मे[२] य रासी य॥२॥

पिंड-निकाय-समूहे गाहा। व्याख्या– गुडपिण्डवत् **पिण्डः**, भिक्षुनिकायवत् **निकायः**, जनसमूहवत् **समूहः**, सेवा-खण्डादिसम्पिण्डनवत् **सम्पिण्डना**, क्रियाकाल-निष्ठाकालयोरभेदात् पिण्डः, एवं **पिण्डना**ऽपि वक्तव्या। वणिक्समवायवत् **समवायः**, जिनसमवसरणवत् **समवसरणम्**, धान्यनिचयवत् **निचयः**, हिरण्याद्युपचयवद् उपचयः, इष्टकादिचयवत् **चयः**, **च**शब्दात् पुञ्जः, पूगः, व्रातः, गणः, कूट इति, भारण्डयुग्मवद् **युग्मम्**, पूगफलादिराशिवद् **राशिः**, एते च पर्यायशब्दा[३] नैकान्तेनाभिन्नार्थवाचकाः किन्तु कथञ्चिद् भिन्नार्थवाचका इति गाथार्थः॥२॥ साम्प्रतं भेदलक्षणव्याख्या[४]ऽङ्गोपन्यासार्थमाह–

पिंडस्स उ निक्खेवो चउक्कओ छक्कओ य कायव्वो।
काऊण य निक्खेवं परूवणा तस्स कायव्वा॥३॥

पिंडस्स उ गाहा। निगदसिद्धा। णवरं चउक्क-च्छक्कगाणं भेदेणाभिधानं व्यापकाऽव्यापकन्यायप्रदर्शनार्थम्, चउक्कगो वावगो इतरो उ ण तहा। भणियं च–

जत्थ तु जं जाणेज्जा णिक्खेवं णिक्खेवे णिरवसेसं।
जत्थ वि य ण जाणेज्ज चउक्कगं निक्खिवे तत्थ॥ (आचा० नि० ४)

गुरवस्तु '[५]चउक्कउ सुखं प्ररूप्यते सर्व्वश्रोतृणामितरस्तु नैवमि'ति व्याचक्षते। तहा **'तस्स'**त्ति पिंडस्स णिक्खेवस्स वा॥३॥ आह– इह कयरो णिक्खिप्पइ[६] ? गुरुराह– छक्कउ। किं कज्जमिति ? आह–

कुलए उ चउब्भागस्स संभवो छक्कए चउण्हेवं।
नियमेण संभवो अत्थि छक्कगं णिक्खिवे तम्हा॥४॥

(टि०) १. **०नार्थः** जि० जि१॥ २. **रासी य जुम्मे य** जे१॥ ३. **०ब्दानेकान्तेनाभिन्नाभिन्नार्थवा०** जि०। **०ब्दानैकान्तेनभिन्नार्थवा०** जि१॥ ४. **०व्याख्यातद्भेदोपन्या०** जि०॥ ५. **छक्कउ सुखं** जि१॥ ६. **०प्पउ जि०** ला० ॥

कुलए उ गाहा। व्याख्या– तुसद्दो णियमसंभवविसेसणत्थे। चउब्भागो सेतिया। सेसं कंठं॥४॥

सो य च्छव्विहो इमो–

णामं-ठवणापिंडो दव्वे खेत्ते य काल-भावे य।
एसो खलु पिंडस्सा निक्खेवो छव्विहो होइ॥५॥

णामं-ठवणापिंडो गाहा। समुदायार्थः पाठसिद्धः। अवयवार्थं तु ग्रन्थकार एव यथावसरं वक्ष्यति॥५॥ तत्राद्यद्वारावयवार्थं व्याचिख्यासयाह–

गोण्णं समयकयं वा जं वावि हवेज्ज तदुभएण कयं।
तं बेंति नामपिंडं ठवणापिंडं अतो वोच्छं॥६॥

गोण्णं गाहा। व्याख्या– गुणनिष्पण्णं **गौणं**, समयेन कृतं **समयकृतं**, समयो त्ति वा सिद्धंतो त्ति वा संकेतो त्ति वा परिभास त्ति वा एगट्ठं, इह पुण सिद्धंतो घेप्पति। **वा**शब्दः सामान्यतो नामनिक्षेपप्ररूपणायां द्रव्य-जाति-गुण-क्रियानिमित्तगौणाभिधानप्रदर्शनार्थः, द्रव्यनिमित्तं विषाणीत्यादि। **'जं वावि हवेज्ज तदुभयेण कयं'**ति गौणसमयोभयेन, **वा**शब्दा-**ऽपि**शब्दार्थं तु वक्ष्यति भाष्यकार एव **'गोण्णसमयातिरित्तमि'** (गा०११) त्यादिना। एवं ताव ओघेण णामलक्खणं[१]। इह तु णामणामवतोरभेदोपचाराद् इत्थम्भूतनामाभिधेयो यस्तं ब्रुवते नामपिण्डम्, पूर्वाचार्या इति गम्यते।

'ठवणापिंडं अतो वोच्छं'[२]इत्यस्य गाथावयवस्य निर्युक्तिगाथयैव **'अक्खे वराडए वे'** (गा०१३) त्यनया सह योग इति गाथाक्षरार्थः॥६॥ भावार्थं तु भाष्यकार एव वक्ष्यति। तथा चाह–

गुणणिप्फण्णं गोण्णं तं चेव जहत्थमत्थवी बेंति।
तं पुण खवणो जलणो तवणो पवणो पदीवो य॥७॥

गुणणिप्फण्णं गोण्णं गाहा। णिगदसिद्धा, नवरमियं सामान्यनामनिरूपणायां अवगन्तव्येति॥७॥

अधिकृतं पुनः पिण्डमधिकृत्याह–

[३]पिंडण बहुदव्वाणं पडिपक्खेणावि जत्थ पिंडक्खा।
सो समयकओ पिंडो जह सुत्तं पिंडपडियादि[४]॥८॥

पिंडण गाहा। व्याख्या– **पिण्डनं** प्रभूतद्रव्याणां सेवा-खण्ड-[५]चतुर्जातकादीनाम्, पिण्डोऽभिधीयत इति वाक्यशेषः, एष गौणः।

तथा इत्थम्भूत**पिण्डप्रतिपक्षेणाऽपि यत्र** द्रव्यादौ **पिण्डाऽऽख्या** = पिण्डाऽभिधानं **सः समयकृतः पिण्डः। यथा सूत्रं आचाराङ्गे–**

(टि०) १. ०लक्षणं जि१॥ **२. वोच्छामीत्य०** जि॥ ३. अस्या गाथायाः पूर्वं मूलादर्शेषु अधिका गाथोपलभ्यते। सा चेयम्- **'अण्णं पि अत्थि णामं न केवलं परिभासियं तं तु। जह देवदत्त-सीहग-गोपालिय-इदंगोवादी॥'** **४. ०याई** खं० विना॥
(वि०टि०) ५. चतुर्जातक - जायफल इति भाषायाम्॥

से भिक्खू वा २ गाहावतिकुलं पिंडवातपडियाए (अणु)पविट्ठे समाणे.... ▽लभेज्जा जवोदगं वे (आचा० सूत्र ३७०) त्यादि। अस्य सूचकं **'पिंडपडियादि'** त्ति गाथार्थः॥८॥

जस्स पुण पिंडवायट्ठया पविट्ठस्स होदि संपत्ती।
गुलओयणपिंडेहिं तं तदुभयपिंडमाहंसु॥९॥

जस्स पुण गाहा। णिगदसिद्धा, नवरं **'तं तदुभयपिंडमि'**ति गौण-समयपिण्डं **आख्यातवन्तो,** अन्वर्थ-समययोगादिति॥९॥

उभयातिरित्तमहवा अण्णंपि हु अत्थि लोइयं णामं।
अत्ताभिप्पायकयं जह सीहग-देवदत्तादी॥१०॥

उभयातिरित्त० गाहा। व्याख्या– **'अथवे'**ति प्रकारान्तरप्रदर्शनार्थः, **'उभयातिरिक्तमि'**ति गौण-समयातिरिक्तं लौकिकत्वेनास्ति, आह च– **अन्यदप्यस्ति लौकिकं नाम,** तत् किम्भूतम् ? इत्यत आह– **आत्माऽभिप्रायकृतं** = स्वाऽभिप्रायनिर्वर्त्तितम्, **यथा सिंहक-देवदत्तादी**ति गाथार्थः॥१०॥

अत्राह– नेदं निर्युक्तिगाथायामुपात्तं तत्कथं 'अस्ती'ति गम्यते ? उच्यते, नोपात्तमिति असिद्धम्, वाशब्दाऽपिशब्दप्रयोगात्। तथा चाह भाष्यकारः–

गोण्णसमयातिरित्तं इणमण्णं वाऽवि सूइयं णामं।
जह पिंडगो त्ति कीरइ कस्सति णामं मणूसस्स॥११॥

गोण्णसमयातिरित्तं गाहा। व्याख्या– **गौण-समयाभ्यां** पूर्वोक्तस्वरूपाभ्यां**मतिरिक्तम्, इदं** यदुक्तं वक्ष्यमाणं वा, **अन्यद्** = अर्थान्तरभूतम्, **वा**शब्दा-**ऽपि**शब्द**सूचितं नाम** = अभिधानम्, प्रकृता-ऽभिधानापेक्षयैव निदर्शनमुपदर्शयति– **यथा पिण्डक इति क्रियते** आत्माभिप्रायादेव, **कस्यचिन्नाम मनुष्यस्ये**ति गाथार्थः॥११॥ एवमियमपुनरुक्ता, अन्यकर्तृकीति वाऽन्ये।

आह– सामयिकस्य लौकिकस्य स्वाभिप्रायिकस्य च पारिभाषिकत्वेनाविशेषात् को विशेषो येन भेदेनाभिधीयते ? इत्यत्रोच्यते–

तुल्लेऽवि अभिप्पाए समयपसिद्धं न गेण्हए लोगो।
जं पुण लोगपसिद्धं तं सामइया उवचरंति॥१२॥

तुल्लेऽवि गाहा। व्याख्या– **तुल्येऽप्यभिप्राये** ‡तन्निबन्धने **समयप्रसिद्धं** समुद्देशादि **न गृह्णाति लोकः, यत्पुनर्लोकप्रसिद्धं** सिङ्घक-पिण्डादि **तदधिकृत्य सामयिका उपचरन्ति** = सामीप्येन गच्छन्ति, व्यवहरन्तीत्यर्थः। अयं विशेष इति गाथार्थः॥१२॥

भणितो नामपिंडो। संपयं ठवणापिंडो भण्णति। तत्थ–

(वि०टि०) ▽. अधुना मुद्रितमूलसूत्रादर्शेषु **'जाणेज्जा'** इति पाठो लभ्यते॥

‡. तन्निबन्धने = पिण्डशब्दादिनिबन्धने इत्यर्थः॥

अक्खे वराडए वा कट्ठे पोत्थे व चित्तकम्मे वा।
सब्भावमसब्भावे ठवणापिंडं वियाणाहि॥१३॥

अक्खे वराडए गाहा। व्याख्या– **अक्खा** = चंदणगा, **वराडगा** = कवड्डगा, **कट्ठकंमं** कोट्टिमं, **पुत्थकम्मं** धीउल्लिकादि, **चित्तकम्मं** पसिद्धं, **वा**सद्दो चसद्दत्थे, सो पुण लेप्पोवलकम्माऽभणिय-समुच्चयत्थे। एतेसु ट्ठाणेसु **सब्भावमसब्भावे**[१] पडुच्च **ठवणापिंडं वियाणाहि**। कोइ सब्भावठवणापिंडो कोइ असब्भावठवणापिंडो त्ति गाथार्थः॥१३॥ तत्थ–

एक्को उ असब्भावे तिण्हं ठवणा उ होइ सब्भावे।
चित्तेसु असब्भावे दारुय-लेप्पोवलेसितरो॥१४॥

एक्को उ गाहा। व्याख्या– **एक्को** अक्खो **असब्भाव**ठवणपिंडो, एकत्वादेव, **तिण्हं ठवणा उ होति सब्भावे**, सङ्घातत्वादिति भावना। **'चित्तेसु असब्भावे'**त्ति सङ्घात-काठिन्याभावाद् वर्ण्णपरमाणु-सङ्घातस्य चाऽविवक्षितत्वात्, **दारुय-लेप्पोवलेसितरो**[२] सद्भावस्थापनापिण्डः, संघातकठिणत्तणतो[३] त्ति गाथार्थः॥१४॥

उक्तः स्थापनापिण्डः। इदाणिं दव्वपिंडो– सो पुण जाणगसरीर-भवियसरीरातिरित्तो तिविहो– सचित्तो अचित्तो मीसो य। एक्केक्को य णवविहो, तं जहा– पुढविकायपिण्डो, आउ-तेउ-वाउ[४]-वण-बेइंदिय-तेइंदिय-चउ-पंचिंदियपिंडो त्ति। अमुमेवार्थमभिधित्सुराह–

तिविहो उ दव्वपिंडो सच्चित्तो मीसओ य अच्चित्तो।
एक्केक्कस्स य एत्तो णव णव भेया उ पत्तेयं॥१५॥
पुढवी आउक्काए तेऊ वाऊ वणस्सई चेव।
बेइंदिय तेइंदिय चउरो पंचेंदिया चेव॥१६॥

तिविहो उ गाहा। **पुढवी** गाहा। एतं गाहादुगमपि व्याख्यातार्थम्॥१५-१६॥

पुढवीकाओ तिविहो सच्चित्तो मीसओ य अच्चित्तो।
सच्चित्तो पुण दुविहो णेच्छइय ववहारिओ चेव॥१७॥

पुढवीकाओ तिविहो गाहा। व्याख्या– **पुढवीकाओ तिविहो** भवति– **सचित्ता**दि। तत्थ **सचित्त**पुढवीकाओ **दुविहो**– **णेच्छइअ ववहारिओ** य त्ति गाथार्थः॥१७॥

निच्छयओ सच्चित्तो पुढवि-महापव्वयाण बहुमज्झे।
अच्चित्त-मीसवज्जो सेसो ववहारसच्चित्तो॥१८॥

णिच्छयतो सच्चित्तो गाहा। व्याख्या– **पुढवी**ओ रयणादिगाओ, **महापव्वया** हिमवन्तादयो, एयं[५] किल टंकादीण वि उवलक्खणं, एतेसिं **बहुमज्झ**देसभागे णिच्छयतो सचित्तो। **अच्चित्त-मीसा**

(टि०) १. ०ब्भावे दुहा य ठवणा० जि१॥ २. सब्भाव० जि०॥ ३. कढिणत्तणउ त्ति ला०॥ ४. वाउकायपिंडो वणप्फई बे० जि०॥ ५. एते य किल जि१॥

वक्खमाणा, तव्वज्जो **सेसो** टंक-कूड-सेल-णिराबाहऽरण्णादिसु ववहारसचित्तो त्ति गाथार्थः ॥१८॥

भणितो सचित्तो। अधुना मीसो भण्णति। तत्थ–

खीरदुमहेट्ठ पंथे कट्ठोल्ले इंधणे य मीसो उ।
पोरिसि एग दुग तिगं बहुइंधण मज्झ थोवे य॥१९॥

खीरदुम० गाहा। व्याख्या– **खीरदुमा** पिप्पलादी, [१]तेसिं **हेट्ठा, पंथो** त्ति वा मग्गो त्ति वा एगट्ठा, सो य किर गामादियाण घेप्पति। **'कट्ठोल्ल'**त्ति कृष्टे हलादिना क्षेत्र इति, वासे पडियमेत्ते जाव पाणियं ण संठाइ ताव उल्लो अण्णेण वा पगारेण त्ति, एतेसु ट्ठाणेसु तहा **[❖]इन्धणे य** = खारखे(?ख)त्तादौ, **च**सद्दो कुंभकारादिआणियमट्टिगादिभेयसमुच्चयार्थे, **मीसो** भवति। सो पुण जहासंखं **[२]बहुए इंधणे एगाए** पोरुसीए परिणमति, **मज्झिमे** दोहिं, **थोवे** तिहिं, अवंतराले मीसो त्ति गाथार्थः ॥१९॥

मीसो भणितो। अधुणा अचेतणो, सो पुण सचित्त-मीसवज्जो अचित्तो त्ति णज्जमाणो वि सीसस्स सुहगहण-धारणाणिमित्तं भेदेण भण्णति।

सीउण्ह-खार-खत्ते अग्गी-लोणूस-अंबिले णेहे।
वक्कंतजोणिएणं पओयणं तेणिमं होदि॥२०॥

सीउण्ह० गाहा। व्याख्या– **सीउण्हा** सुपसिद्धा, **'खारो'**त्ति तिल-करीरखारादी, **खत्तं** [❖]उक्कुरुडिकादि-कयवरो, **अग्गी-लोणा** पसिद्धा, **ऊसो** पंसुखारदलं, **अंबिलं** सोवीरादि, **णेहो** तेल्ल-वस-घयादी एतेहिं [*]जो परिणामिओ। अणेण सकाय-परकायसत्था सूचिता। सीउण्हादी परकायसत्था, खत्त-लोणादी सकायसत्था, अणेण य अण्णे वि वण्णादिभेदेण दट्ठव्वा, जहा– किण्हादिमट्टिया तदण्णमट्टिगाणं।

एसो य किलाचेयणो चउहा, तं जहा– दव्वतो सकाय-परकायसत्थेहिं, खेत्तओ अण्णोण्णसंकंतीए, कालओ आउयखएण, एयप्य(?यत्थ)दरिसणत्थं **'वक्कंतजोणिएणं'**ति आह, स्वायुष्कक्षयाद् व्युत्क्रान्त-योनिकः, भावतो वण्णादिपरिणओ।

आह[५]– दव्वओ एसु पुढविक्काओ किन्निमित्तं परूविउ ? गुरुराह– जाणणानिमित्तं, एयं णाऊण सुहं सचित्तमीसे परिहरिस्सइ अचित्तेण पओयणं करिस्सति। तं च **पयोयणं तेण** अचित्तेण **इमं** [६]वक्खमाणलक्खणं **होइ** त्ति गाथार्थः ॥२०॥

अवरद्धिग-विसबंधे लवणेण व सुरभिउवलएणं वा।
अच्चित्तस्स उ गहणं पओयणं तेणिमं चऽण्णं॥२१॥

अवरद्धिग० गाहा। व्याख्या– **'अवरद्धिग'**त्ति लूताफोडियाए बन्धादि कज्जइ। **'विसबंधे'**त्ति अहिडक्कादौ विसे कडगबन्धो कज्जति। **लवणेणं** आयामो लोणिज्जति। **सुरहिउपलो** = गंधपाहाणगो,

(टि०) १. **तेसु** ला०॥ २. **०च्चयत्थो** जि०, **०च्चयत्थे** ला० ॥ ३. **०हुएहिं इंधणेहिं** जि१ ॥ ४.**०णएसु** जि०॥ ५. **०ह स एव पु०** ला०॥ ६. **वक्ष्यमाणलक्षणं** जि० जि१॥

(वि०टि०) ❖. **इन्धण** = **गोमय** इति ला०टि०॥ ❖. **उक्कुरुडिया** = **करिषविशेष** इति ला० टि०॥ *. जो परिणामिओ सो अचेयणो इति वाक्यशेषः।

तेण पामा-पसुत्ति-वातघातादि कज्जति। एवमादिसु कज्जेसु **अचित्तस्स उ गहणं** कायव्वं। तहा **पयोयणं तेणिमं** वक्खमाणलक्खणं **च अण्णं वि** त्ति गाथार्थः ॥२१॥

ठाण-णिसीद-तुयट्टण उच्चारादीण चेव उस्सग्गो।
घट्टग-डगलग-लेवो एमादि पओयणं बहुहा॥२२॥

ट्ठाणणिसीय० गाधा। व्याख्या– **ठाणं** = उद्धट्ठाणं, **णिसीयणं** = उवविसणं, **तुयट्टणं** = सयणं[१], तहा **उच्चार**-पासवणं खेल-सिंघाण-जल्लाण **चेव उस्सग्गो** = परित्यागः, **घट्टगो** = पत्तगलेवघुंट्टणो उवलो, **डगलगा** = णिल्लेवणलेड्डुगादी, **लेवो** मूसादीसु[२] कज्जति। **एवमादि पयोयणं बहुह** त्ति गाथार्थः ॥२२॥ उक्तः पृथिवीकायपिण्डः। इदाणिं आउक्कायपिंडो भण्णति। तत्थ–

आउक्काओ तिविहो सच्चित्तो मीसओ य अच्चित्तो।
सच्चित्तो पुण दुविहो निच्छय ववहारिओ चेव॥२३॥

आउक्काओ तिविहो सच्चित्तो मीसओ य गाहा। जहा पुढविक्काए, णवरं आउक्काए णाणत्तं॥२३॥ तत्थ णिच्छयसचित्तो इमो–

घणउदहीघणवलया करग-समुद्द-द्दहाण बहुमज्झे।
अह निच्छयसच्चित्तो ववहारणयस्स अगडादी॥२४॥

घणउदही० गाहा। व्याख्या– **घणोदधी** पुढवीण हेट्ठतो भवति, **घणवलया** पासेसु, **करगा** पसिद्धा, **समुद्दा** लवणादयो, **दहा** पउमादी, एतेसिं **बहुमज्झ**देसभागे **अह णिच्छयसचित्तो** आउक्काओ।

ववहारणयस्स अगडाइसु[३] सचित्तो। **अगडो** = कूवो, **आदि**सद्दातो वावी-पुक्खरणिगाइ[४]परिग्गह इति गाथार्थः ॥२४॥ उक्तः सचेतनः। इदानीं मिश्रः, तत्थ–

उसिणोदगमणुवत्ते दंडे वासे य पडियमेत्तंमि।
मोत्तूणादेसतिगं चाउलउदगं बहुपसण्णं॥२५॥

उसिणोदग० गाहा। व्याख्या– **उण्होदयं** दरकढियं जाव ण उव्वत्तइ[५] ताव जीवसंघातो मज्झे दंडीभूतो अच्छति, उव्वत्तमाणे पच्छा परिणमति। **वासे य पडियमेत्तम्मि** जाव ण संट्ठाति, **मोत्तूणादेसतिगं चाउलउदगं**[६] **अबहुपसण्णं** मीसं ति।

ते य इमे आदेसा– एगे भणंति भंडगविलग्गा जाव उत्तेडा न सुक्कंति ताव मीसं (१)। अण्णे भणंति जाव बुब्बुया धरेंति (२)। अण्णे भणंति जाव तंदुला न सिज्झंति (३)।

एते तिण्णि वि अणादेसा, लुक्खेतरभंडगेसु कालनियमाभावात्, वायुस्स य कदाचिदेव भावात्।

(टि०) १. सुवणं जि०॥ **२. मूसादीहि** ला० जि०॥ **३. ०डादौ** जि० जि१॥ **४. ०गाउ परि०** जि१॥ **५. ०व्वत्ते समाणए परि०** जि० जि१॥ **६. ०दगं बहुप०** ला० जि१॥

(वि०टि०) ❖. प्रसूतिः (?प्रसुप्तिः) – नखादिविदारणेऽपि चेतनाया असंवित्तिस्तद्रूपो यः कुष्ठः रोगविशेषः... **मलय०** गा०६००॥

तम्हा अबहुपसण्णं मीसं, बहुपसण्णं पुणाचेयणं ति। ततश्चेत्थमचेतनाधिकार एवायमवयवो योज्यते, मिश्राधिकारे तु अकारं सन्धौ कृत्वा योजित एवेति गाथार्थः॥२५॥

एताणं[१] चेव एयाउ[२] विवरणगाहाओ तं जहा–

भंडगपासवलग्गा उत्तेडा बुब्बुया य निसमंति।
जा ताव मीसगं तंदुला य रद्धंति जावऽण्णे॥२६॥
एते उ अणादेसा तिण्णि वि कालनियमस्सऽसंभवतो।
लुक्खेयरभंडग-पवणसंभवासंभवादीहिं॥२७॥
जाव ण बहुप्पसण्णं ता मीसं एस एत्थ आएसो।
होति पमाणमचित्तं बहुप्पसण्णं तु नायव्वं॥२८॥

भंडगपासवलग्गा गाहा। **एते उ अणादेसा** गाहा। **जाव ण बहुप्पसण्णं** गाहा। एताश्च गाथा गतार्था एवेति न व्याख्यायन्ते। एवं जो वि गोरस-तेल्ल[३]कुंडादीसु बहुइन्धणो उवरि तरियाबद्धो सो पोरिसीए परिणमति, मज्झिमे दोहिं, थोवे तिहिं॥२६-२८॥

उक्तो मिश्रः। सचित्त-मीसवज्जो य जो सो अचित्तो त्ति गम्यमानेऽपि तहवि सीसहियट्ठाए इदाणिं अचित्तो भण्णति। तत्थ–

सीउण्ह-खारखत्ते अग्गी-लोणूस-अंबिल-णेहे।
वक्कंतजोणिएणं पओयणं तेणिमं होइ॥२९॥

सीउण्ह० गाहा। जहा पुढविक्काए, णवरं दव्वपरिणतो, खेत्तपरिणतो, कालपरिणतो भावपरिणतो य। दव्वपरिणउ तेल्लतूवरादीहिं दव्वेहिं, खेत्तओ जो लोणखेत्ताओ आणीतो लोणकूवाओ वा महुरखेत्ताओ वा अण्णमण्णेण मेलिओ खेत्तविरोहदोसेणं परिणमति, कालपरिणतो जो ट्ठितीसमत्तीए विद्धंसति सो कालपरिणतो, तं पुण केवली जाणति ण च्छउमत्थो, इमं पुण जाणति उद्देसेणं कालपरिणतं चाउलोदगमादि, णेहघडे जो पढमताए च्छूढो एसो एक्क दो तिन्नि वा पोरिसीहिं परिणमति, भावपरिणतो वण्ण-रस-गंध-फासेहिं परिणतो जाहे भवति ताहे परिणतो।

सत्थं दुविहं सकायसत्थं परकायसत्थं च पूर्व्ववद् योजनीयमिति एसो अचित्तो[४]। एसो य जाणणाणिमित्तं परूवितो। एयं णाऊण सुहं सचित्तमीसे परिहरिस्सति अचित्तेण य पयोयणं करिस्सति॥२९॥

तं पुण इमं–

परिसेय-पियण-हत्थादिधोवणं चीरधोवणं(?णे) चेव।
आयमण-भाणधुवणं एमादि पओयणं बहुहा॥३०॥

परिसेय० गाहा। व्याख्या– **परिसेको** अभिघातादौ क्रियते, **पियण-हत्थादिधोवणा** पसिद्धा,

(टि०) १. **एताए** जि० जि१॥ २. **इमाउ** जि० जि१॥ ३. ०ल्लगुडा० जि०॥ ४. **सचित्तो** जि१ इति अशुद्धः पाठः॥

चीरधोवणं उवहिपक्खालणं तंमि, **चेव**, इह पुनर्भिन्नविभक्तिको निर्देशः तस्य ण सदैव [१]धावनमिति ज्ञापनार्थः। **आयमणं** भुत्त[२]पुरीसादौ, **भाणधुवणं** तेसिमेव तप्पणं, **एमादि आदि**सद्दाओ गिलाण-कप्पादिपरिग्गह, **पयोयणं बहुहा** = अणेगह त्ति गाथार्थः॥३०॥

तत्थ जं भणितं भिण्णविभत्तिगो णिद्देसो उपधिस्स ण सदैव धोवणं ति जाणावणत्थो, तत्थ सदा धोवणे कालम्मि य अधोवणे दोसे दरिसति–

उदुबद्ध धुवण बाउस बंभविणासो अठाणठवणं च।
संपाइम-वाउवहो पावण भूओवघाओ य॥३१॥
अतिभार-चूडण-पणए सीयलपाउरणऽजीरगेलण्णे।
ओभावणकायवहो वासासु अधोवणे दोसा॥३२॥

उउबद्ध गाहा। **अतिभार०** गाहा। दुयस्स व्याख्या– **उउबद्ध** अट्ठमासा सीउण्हकालिगा, तत्थ धोवणे **बाउसिय**दोसो, **बाउसितो** चोक्खल्लो, तहा **बंभविणासो** अत्तविभूसातो भवति। **अट्ठाणट्ठवणं च** चोक्खलत्तणेण अट्ठाणे ठविज्जति, णो अकामयमाणो मंडेति त्ति। **संपातिमा** पसिद्धा, **वायू** य तेसिं **वधो** भवति। **प्लावनेन भूतोपघातश्च** = द्वीन्द्रियाद्युपघातश्च भवतीति गाथार्थः॥३१॥

वासारत्ते पुण अधोवणे इमे दोसा– [३]**अतिभारेण** मलघत्थो, **चुडति** कुहति त्ति वुत्तं भवति। **'पणए'** त्ति उल्ली संमुच्छति। **सीयलपाउरणेण अजीरणा देहे** भवति। ततो य गेलण्णं। तत्थ य चिकित्साए करणाकरणदोसा भाणितव्वा। तहा मलघत्थगंधमत्तेण पवयणस्स **ओभावणा, कायवहो** पणगसंभवेण खारंमि य आउक्कायस्स, तेण य पुढवादीणं ति **वासासु अधोवणे दोस** त्ति गाथार्थः॥३२॥

तो खाइं धोएयव्वो ? सो पुण उदुबद्धसेसे । तथा चाह–

अप्पत्ते च्चिय वासे सव्वं उवहिं धुवंति जयणाए ।
असतीए [४]उ दवस्स उ जहण्णओ पायणिज्जोगो [५] ॥३३॥

अप्पत्ते च्चिय वासे गाहा। व्याख्या– **अप्पत्ते च्चिय** वरिसाकाले **सव्वं** पत्तगबंधादिगं **उपधिं धुवंति**। किं यथाकथञ्चित् ? न, किं तर्हि ? **जयणाए** पवयणभणियाए। अह एद्दहमेत्तं दवं णत्थि तो **जहन्नतो पायणिज्जोगो** पत्तगबंधादी च्छव्विहो [६]धोवति, तस्स सततं बाहिरपरिभोगतो त्ति गाथार्थः॥३३॥

एवं च सति सर्व्वेषामेव उपधेरयं धावनकाल इति प्राप्ते विशेषविषयमपवादमाह–

आयरिय-गिलाणाण उ मइला मइला पुणो वि धोवंति।
मा हु गुरूण अवण्णो लोगंमि अजीरणं इयरे॥३४॥

(टि०) १. धोवनमि० जि०॥ **२. ०त्तवोसिरियादौ** जि० ला०॥ **३. ०जीरगो भ०** जि० जि१॥ **४.व** खं० वा१ जे२ को०॥ **५. ०ज्जो उ** जे२॥ **६. धोव्वति** जि० ला०॥

(वि०टि०) *. चोक्खल्लउ = भूषणशील इत्यर्थः इति ला० टि०॥ ३. मलग्रस्तेन अतिभारवद् वस्त्रं स्याद् इत्यर्थो भाति॥

आयरिय० गाहा। व्याख्या– पूर्व्वार्द्धं कंठं। **मा हु गुरूणं** मइलवसणाणं **अवण्णो लोगे** भविस्सति। ततोऽनादेयता, [१]वेषपरिकरसाध्य हि पृथग्जन इति। **अजीरणं इतरे** – गिलाणस्स मइलेहिं सीयलत्तणओ अजीरणमिति गाथार्थः ॥३४॥

एवं तावद् उत्सर्गा-ऽपवादाभ्यां उपधिधावनक्रम उक्तः। साम्प्रतं जो जहा विस्सामणादिणा पगारेण धोव्वति तं तहा भणति त्ति। तत्थ–

पायस्स पडोयारं[२] दुनिसेज्ज तिपट्ट-पोत्ति-रयहरणं।
एए ण उ विस्सामे जयणा संकामणा धुवणं॥३५॥

पायस्स गाहा। व्याख्या– **पायस्स** = वल्लिकरस्स, **पडोयारं** = परिकरं, पत्तगबंधादि-गोच्छगावसाणं, तहा '**दुणिसेज्ज**[३]'त्ति अब्भिंतरणिसेज्जं बाहिरणिसेज्जं च, '**तिपट्ट**'त्ति संथारुत्तरचोलपट्टा, **पोत्ती** = मुहपोत्तिया, **रयहरणं** एगणिसेज्जं चेव, **एते ण उ विस्सामे** पतिदिणमुवयोगो त्ति कट्टु किंतु **जयणाए**– कराऽच्छिवणेण वत्थाओ वत्थसंकामणलक्खणाए, संकामणा छप्पतियाणं ति गम्यते। ततो धुवणं जयणाए चेव त्ति गाथार्थः ॥३५॥

पायस्स पडोयारो[४] पत्तगवज्जो उ पायणिज्जोगो।
दोण्णि निसेज्जाओ पुण अब्भिंतर बाहिरा चेव॥३६॥
संथारुत्तरचोलग[५] पट्टा तिण्णि उ हवंति नायव्वा।
मुहपोत्तिय त्ति पोत्ती एगनिसेज्जं च रयहरणं॥३७॥
एते ण उ विस्सामे पदिदिणमुव[६]ओगओ उ जयणाए।
संकामिऊण धोवेज्जा छप्पया तत्थ विहिणा उ॥३८॥

पादस्स पडोयारो गाहा। **संथारुत्तरचोल पट्टा** गाहा। **एते ण उ विस्सामे** गाहा। एता उक्तार्था इति न व्याख्यायन्ते। एवं जो ण विस्सामिज्जति उवही सो भणिओ॥३६-३८॥

जो पुण विस्सामिज्जति तं एवं वीयराग[७]आणाए।
पत्ते धोवणकाले [८]उवहिं विस्सामए साहू॥३९॥

जो पुण वीसामिज्जति गाहा। पठितसिद्धा॥३९॥

अब्भिंतरपरिभोगं उवरिं पाउणइ णाइदूरे य।
तिण्णि य तिण्णि य एगं णिसिं तु काउं परिच्छेज्जा॥४०॥

अब्भिंतरपरिभोगं गाहा। व्याख्या– **अब्भिंतरपरिभोगो** जो धोविहिति तं **उवरिं** *[*]**पाउणति**,

(टि०) १. **विषयपरि०** जि२॥ २. **०यारा दोण्णि निसे०** खं० जे१ को०॥ ३. **दुगणिसेज्जा** ला.॥ ४. **०यारं प०** वा१॥ ५. **चोल पट्टो** खं० जे१ जे२॥ ६. **०वओतो उ ज०** खं०॥ ७. **०गनीईए** वा१॥ ८. **०वही वि०** खं०॥
(वि०टि०) ❖. **दुगणिसेज्ज** = रजोहरणनिषद्याद्वयं इति ला०टि०॥ *. **पाउणति क्षौमं त्रिरात्रं** इति ला० टि०॥

तहा **णातिदूरे य** ट्ठावेति❖– बहुआसण्णे त्ति वुत्तं भवति, **तिण्णि तिण्णि दिणे**। तहा **एक्कं णिसिं तु काउं** उवरि लम्बन्तमिति गम्यते, **परिच्छेज्जा** पाउरणेण किमत्थि नत्थि त्ति [१]छप्पयं त्ति गाथार्थः॥४०॥

अमुमेवार्थं विवृण्वन्नाह–

धोवत्थं तिण्णि [२]दिणाणि उवरिं पाउणइ तह य आसण्णं।
धारेइ तिण्णि दियहे एग दिणं उवरि लंबंतं॥४१॥

[३]**धोवत्थं तिण्णि दिणाणि** गाहा। कंठा॥४१॥

केइ एक्केक्कंनिसिं संवासेउं तिहा परिच्छंति।
पाउणिय जइ ण लग्गंति छप्पया ताहे [४]धोवंति॥४२॥

केति एक्केक्क णिसिं गाहा। व्याख्या– ▽एक्कणिसिं उवरिं एक्कं चेव आसण्णं लंबंतं च **संवासेउं** एतेण चेव पगारेणं **तिहा परिच्छंति**। सेसं कंठं॥४२॥

इदाणिं धोवणविही। तत्थ–

णिव्वोदगस्स गहणं केई भाणेसु असुइ पडिसेहो।
गिहिभायणेसु गहणं ठिय वासे मीसगं छारो॥४३॥

णिव्वोदगस्स गाहा। व्याख्या– उवधिधोवणणिमित्तं **णिव्वोदगस्स गहणं** कज्जति, तत्थ **केति** भणंति तं **भाणेसु** = वल्लिकरेसु, तन्न, **असुची**तिकृत्वा **प्रतिषेधः**। ततश्च **गिहिभायणेसु गहणं**। तं पुण **ट्ठितवासे** = परिसंस्थितं ग्राह्यं अन्यथा **मिश्रं** भवति। **च्छारो** य च्छुब्भति मा पुणो वि सचित्तीभविस्सइ त्ति गाथार्थः॥४३॥ एवं पाणियं घेत्तूणं किं ?

गुरु-पच्चक्खाणि-गिलाण-सेहमादीण धोवणं पुव्वं।
तो [५]अप्पणो पुव्वमहागडे य इयरे [६]दुवे पच्छा॥४४॥

गुरु-पच्चक्खाण० गाहा। णिगदसिद्धा, णवरं **पच्चक्खाणी** = [७]खवगो। तहा **इतरे** – अप्पपरिकम्म-बहुपरिकम्मे त्ति॥४४॥

अच्छोड-पिट्टणासु [८]य ण धुवे धोए [९]पतावणं ण करे।
परिभोगमपरिभोगे [१०]छायाऽऽतव पेह कल्लाणं॥४५॥

अच्छोड० गाहा। व्याख्या– [११]**अच्छोडणा** उ जहा रयगो धुवति, **पिट्टणा** उप्पिट्टणेणं, एयासु **ण**

(टि०) १. छप्पइ त्ति ला०॥ **२. दिणे उ०** वा१॥ **३. धोवणत्थं** जि१ ला०॥ **४. धोवेज्जा** खं० जे१ को०॥ **५. ०प्पणा पु०** जे१,२॥ **६. ०रे धुवे** खं० जे१ वा१ को०॥ **७. खमगो** जि० जि१॥ **८. ०णाहि धुवे** खं०॥ **९. धोवे०** को०॥ **१०. ०भोगअपरि०** जे४॥ **११. ०च्छोडेण जहा** ला०॥

(वि०टि०) ❖. ट्ठावेइ तिण्णि दिण इति ला० टि०॥ ▽. **एक्कणिसिं उवरिं = एक्कं दिणं पाउणइ** इति ला० टि०॥

धुवे। किं तर्हि ? अलंदिकादौ प्लावनभुवं निरीक्ष्य झुगुझुगावेज्जा। तहा **धोते पयावणं** अगणिम्मि **ण**[❖] **करे**।[१] किं तर्हि ? यथासङ्ख्यं **परिभोगमपरिभोगे छायायवेसु** सुक्खावेज्जा। **'पेह'**त्ति पडिलेहिऊण गोवेज्जा। **कल्लाणं**-सव्वुवहिंमि पंचकल्लाणगं पायच्छित्तं करे,[२] सेसे **जीतकप्पा**णुसारेण णेयमिति गाथार्थः॥४५॥ उक्तः अप्कायपिण्डः। साम्प्रतं तेजस्कायपिण्डमभिधातुकाम आह–

तिविहो तेउक्काओ सच्चित्तो मीसओ य अच्चित्तो।
सच्चित्तो पुण दुविहो निच्छय ववहारिओ चेव॥४६॥

तिविहो तेउक्काओ गाधा। पूर्ववद् व्याख्या णवरं तेउक्काएण णाणत्तं॥४६॥

इट्टगपागादीणं बहुमज्झे विज्जुमादि णेच्छइओ।
इंगालादी इयरो मुम्मुरमादी य मीसो उ॥४७॥

इट्टगपागादीणं गाहा। व्याख्या– **इट्टगपागो** पसिद्धो, **आदि**सद्दातो कवेल्लुगा-जन्तवाड-चुल्लादि घेप्पइ। एदेसिं **बहुमज्झ**देसभागे, तहा **विज्जुमादी** – **विज्जू** पसिद्धा, **आदि**शब्दाद् उल्काशनिपरिग्रहः। एस **णेच्छइओ** एगंतसचित्तो त्ति वुत्तं भवइ। तहा **'इंगालादी इतरो'**त्ति **इंगालो** लोयपसिद्धो, **आदि**सद्दाओ जालाअच्चिलोहाइपरिग्गह, **'इयरो'**त्ति ववहारसचित्तो।

मुम्मुरमाइ उ मीसो उ – **मुम्मुरो** पसिद्धो, फुंफुकादौ भवति। **आदि**शब्दाद् अर्द्धविध्याताग्निपरिग्रह इति गाथार्थः॥४७॥ इदानीमचित्त उच्यते–

ओदण-वंजण-पाणग-आयामुसिणोदगं च कुम्मासा।
डगलग - सरक्खसूई पिप्पलगादी य उवओगो॥४८॥

ओदण० गाहा। व्याख्या– **ओदण-वंजण-पाणग**[▽]**-आयामुसिणोदगं**[ξ] **कुम्मासा** पसिद्धा। अचित्ततेजस्कायता चैषां व्यवहारादेशात्। **डगलग-सरक्खसूई-पिप्पलादयो**[*] वि पसिद्धा। अचित्त-तेजस्कायता चैषां भूतपूर्वगत्या। शस्त्रयोजना स्वबुध्या भावनीया।

एसो य जाणणाणिमित्तं परूविओ इत्यादि विस्तरः स्वधियाऽवगन्तव्यः। **'उवयोगो'**त्ति अचि-त्ततेउक्काएणं एस चेवोदणादिउवयोग त्ति। उवयोगो त्ति वा पयोयणं ति वा एगट्ठ त्ति गाथार्थः॥४८॥

उक्तस्तेजस्कायपिण्डः। इदानीं वायुकायपिण्डावसरः। तत्र च–

(टि०) १. करेति किं जि१॥ **२. सेसं पि जी०** जि० जि१॥

(वि०टि०) ❖. ण करे षट्पदविराधनाभयात् इति ला० टि०॥ **▽. पाणग = आचाम्ल** इति ला० टि०॥ **ξ. आयाम = अवश्रावण** इति ला० टि०॥ ***. पिप्पल = क्षूरक** इति ला० टि०॥

वाउक्काओ तिविहो सचित्तो मीसओ य अच्चित्तो।
सचित्तो पुण दुविहो निच्छय ववहारिओ चेव॥४९॥

वाउक्काओ गाधा पूर्ववद् व्याख्येया, णवरं वायुकायेण णाणत्तं॥४९॥

सवलय-घण-तणुवाया अतिहिम-अइदुद्दिणेसु णेच्छइओ।
ववहार पाइणादी अक्कंतादी [१]उ अच्चित्तो॥५०॥

सवलय गाहा। व्याख्या– **सवलय-घण-तणुवाता**[❖] [२]किल सव्वे चेव वाता **अतिहिमअतिदुद्दिणेसु**[३] सत्सु **णेच्छइयो** णिच्छयसचित्तो त्ति वुत्तं भवति। '**ववहार**[*] **पाइणाति**' त्ति पादीणवातादि ववहारसचित्तो, **अक्कंतादी य अचित्तो** त्ति गाथार्थः॥५०॥ तत्र यदुक्तं '**अक्कंतादी य अचित्तो**'त्ति तं वक्खाणेति–[▽]

अक्कंत-धंत-घाणे देहाणुगते य पीलियादिसु।
[५]अच्चित्तवाउक्काओ भणिओ कम्मट्ठमहणेहिं॥५१॥

अक्कंत-धंत० गाहा। व्याख्या– अचित्तो पंचविहो **अक्कंते, धंते, घाणे, सरीराणुगते पीलियादिसु** च। **आदि**सद्दाओ दइयादिपरिग्गहो। सेसं कंठं॥५१॥

हत्थसयमेगगं ता दइओ अच्चित्तो [६]बीयए मीसो।
तइयंमि उ सच्चित्तो बत्थी पुण पोरिसि-दिणेसु॥५२॥

हत्थसदमेगगं ता गाधा। व्याख्या– **दयितो** वायपूरितो हत्थसतमग्गणाए एगं दो तिण्णि पडुच्च जहासंखं अचित्तो, मीसो सच्चित्तो य, अहवा एक्कहिं चेव हत्थसते गमणागमणेणं तक्खणं धंते वि अचित्तो मीसो सचित्तो (य) भवति।

'**बत्थी पुण पोरिसि-दिणेसु**'त्ति एत्थ मग्गणा पोरिसिदिणेहिं। कालो तिविहो वासारत्तो, हेमंतो गिम्हो। सो समासतो दुविहो– णिद्धो रुक्खो य। जो णिद्धो सो तिविहो– एगंतणिद्धो मज्झिमो जहण्णो य। जो रुक्खो सो वि एगंतरुक्खो, मज्झिमो जहण्णो य। एगंतणिद्धे काले एगाए पोरिसीए अचित्तो, बितियाए मीसो, ततियाए सचित्तो। मज्झे दोहिं अचित्तो, ततियाए मीसो, चउत्थीए सचित्तो। जहण्णे तिहिं अचित्तो, चउत्थीए मीसो, पंचमाए सचित्तो। एवं रुक्खे वि णवरं दिवसेहिं काय[७]व्वो त्ति गाथार्थः॥५२॥

णिद्धेयरो य कालो एगंतसिणिद्ध मज्झिम जहण्णो।
लुक्खो वि होइ तिविहो जहण्ण मज्झो य उक्कोसो॥५३॥

(टि०) १. य जे४ भां० विना॥ **२. किल सव्वे चेव तहा अति०** जि० जि१। **किल सव्वे वाआ अति०** ला०। अस्माभिः सन्दर्भानुसारेण सम्यक्पाठो योजितः॥ **३. ०णेसु य सत्सु** जि० जि१। **४. ०यादिसु य अच्चि०** खं० वा१॥ **५. अच्चित्तो पंचविहो भणिओ** खं०॥ **६. बितियए** जे१ को०। **बीयओ** वा१॥ **७. ०यव्वं ति** ला०॥

(वि०टि०) ❖. ०वाता निच्छयउ तहा अण्णे किल इति ला० टि०॥ ***. प्राचीनो करादि-हिमादिरहितोऽपि** इति ला० टि०॥ **▽. सकर्दमादावाक्रान्ते सति यो निर्गच्छति स** इति ला० टि०॥

एगंतसिणिद्धम्मी पोरिसिमेगं अचेयणो होइ।
बितियाए[१] सम्मीसो तइयाए सचेयणो बत्थी॥५४॥
मज्झिमणिद्धे दो पोरिसीउ अच्चित्तो मीसगो[२] तइए।
चउत्थीए उ सच्चित्तो पवणो दइयादिमज्झगओ॥५५॥
पोरिसितिगमच्चित्तो णिद्धजहण्णंमि मीसगो चउत्थी।
सच्चित्तो[३] पंचमीए एवं लुक्खे वि दिणवुड्ढी॥५६॥

णिद्धेतरो य कालो गाहा। **एगंतसिणिद्धम्मी** गाहा। **मज्झिमणिद्धे** गाहा। **पोरिसितिगमच्चित्तो** गाहा। एताओ गतत्थाओ त्ति कट्टु ण व्याख्यायन्ते॥५३-५६॥ शस्त्रयोजना स्वबुध्या भावनीया एसो य जाणणाणिमित्तं परूविओ इत्यादिविस्तरश्च पूर्ववत्, नवरं प्रयोजनमाह–

दइएण बत्थिणा वा पओयणं होज्ज वाउणा मुणिणो।
गेलण्णंमि व होज्जा सचित्तमीसे परिहरेज्जा॥५७॥ दारं॥

दतिएण[४] गाधा। व्याख्या– **दतिएण बत्थिणा वा पयोयणं होज्ज वायुणा मुणिणो** णदिउत्तरणाइसु, **गेल्लण्णंमि व होज्जा**[५] तहाविहं किंचि जेण प्रभूतवायुः पूर्यत इति। तत्थ **सचित्तमीसे परिहरेज्ज** त्ति गाथार्थः॥५७॥ उक्तो वायुकायपिण्डः। साम्प्रतं वनस्पतिकायपिण्डमभिधित्सुराह–

वणसतिकाओ तिविहो सच्चित्तो मीसओ य अच्चित्तो।
सच्चित्तो पुण दुविहो निच्छय ववहारिओ चेव॥५८॥

वणसतिकातो तिविहो गाहा। पूर्ववद् व्याख्येया णवरं वणस्सतिकायेण णाणत्तं॥५८॥

सव्वो वऽणंतकाओ सच्चित्तो होदि निच्छयनयस्स।
ववहारस्स[६] उ सेसो मीसो पव्वाय[७]-लोट्टादी॥५९॥

सव्वो वऽणंतकातो गाहा। व्याख्या– **सव्वो अणंतकातो** आलुए मूलए अल्लए एवमादि जे य पढमपाउसे हरियादी उट्ठेंति एस **सचित्तो होति णिच्छयणयस्स**। **'ववहारस्स उ सेसो'**त्ति दुवालसविहो▽ वि रुक्ख-गच्छाइ घेप्पति। **मीसो 'पव्वाय-रोट्टादि'**त्ति प्रम्लानः, सामान्येन **रोट्ट*** **कुक्कुसादी**❖ वेति गाथार्थः॥५९॥

(टि०) १. बीयाए खं० जे१॥ **२. ०गो नु तइं** खं०। **०गो य तइं** जे१,२॥ **३. पंचमगो ए०** खं०। **पंचमाए ए०** जे२ वा१॥ **४. ०णाओ** जि० जि१॥ **५. ०वायोः पूर्य०** जि० ला०॥ **६. ०हारिओ उ** खं० जे१॥ **७. ०यरोट्टाई** जे४ विना॥

(वि०टि०) ▽. ...पत्तेयसरीरबादरवणप्फइकाइया दुवालसविहा पन्नत्ता। तं जहा– रुक्खा (१) गुच्छा (२) गुम्मा (३) लता य (४) वल्ली य (५) पव्वगा चेव (६) तण (७) वलय (८) हरिय (९) ओसहि (१०) जलरुह (११) कुहणा य (१२) बोद्धव्वा। (**प्रज्ञा० पद १ सूत्र ३८**) विशेषजिज्ञासुभिः तत्रैव द्रष्टव्यम्॥ *. **इ-लयोरेकत्वाद् लोट्ट** इत्यर्थः॥ ❖. **'कुक्कुसादी जउ तत्थ तंदुलमुहा अच्छंति'** इति ला० टि०॥

पुप्फाणं[१] पत्ताणं सरदुफलाणं तहेव हरियाणं।
वेंटंमि मिलाणंमी नायव्वं जीवविप्पजढं॥६०॥

सचित्तमीसवज्जो सेसो अचित्तो, तं जहा–**'पत्ताणं पुप्फाणं सरदुफलाणं तहेव हरियाणं वेंटम्मि मिलाणम्मी णातव्वं जीवविप्पजढं'**ति शस्त्रयोजना स्वबुध्या कार्या, एसो य जाणणाणिमित्तं परूवितो इत्यादिविस्तरः पूर्ववत्॥६०॥ प्रयोजनं पुनरिदं–

संथार-पाय-दंडग-खोमियकप्पा य पीढ-फलगादी।
ओसह-भेसज्जाणि य एमादि पओयणं[२] बहुहा॥६१॥ दारं॥

संथार० गाहा। व्याख्या– **संथार-पाद-दंडगा** पसिद्धा, **'खोमियकप्प'** त्ति सोत्तियकप्पा, **पीढ-फलगा** पसिद्धा, **'ओसहं'**ति फलादि, **भेसजं** – जोग्गाहारादि, **एवमादि आदि**सद्दो सभेयपक्खावगो, पयोयणं **बहुह**[३] त्ति गाथार्थः॥६१॥

उक्तो वनस्पतिकायपिण्डः। साम्प्रतं द्वीन्द्रियादिपिण्डं प्रतिपादयन्[४]नाह–

बिय-तिय-चउरो पंचेंदिया य तिप्पभिति जत्थ उ समेंति।
सट्ठाणे सट्ठाणे सो पिंडो तेण[५] कज्जमिणं॥६२॥

बिय-तिय० गाहा। व्याख्या– **'बिय-तिय-चउरो पंचेंदिया य'**त्ति बेइंदिया चंदणगादी, **तेइंदिया** उद्देहिगादी, **चउरिंदिया** मच्छिगादी, **पंचेंदिया** गवादी, एते **'तिप्पभिति'**त्ति तिण्हं आरब्भ **जत्थ तु समेंति** = जत्थ मिलंति, **'सट्ठाणे सट्ठाणे'** त्ति स्वकाय एवेत्यर्थः, **सो पिंडो** सङ्घातात्मकत्वात्।

एसो वि सचित्तो मीसो अचित्तो य भाणितव्वो। तत्थ सचित्तो जहा पुंजो अक्ख-किमिगादीणं। मीसो तत्थेव केइ विद्धत्था केइ अविद्धत्था, अच्चित्तो सव्वे चेव विद्धत्थ त्ति। एवं उद्देहिकादिसु वि विभासा कायव्वा। शस्त्रयोजना, एसो य जाणणाणिमित्तं परूवितो इत्यादिविस्तरः पूर्व्वदेव। **'तेण कज्जमिणं'**ति **तेण** बेइंदियादिपिंडेण **'कज्जमिणं'**ति वक्खमाणलक्खणमिति गाथार्थः॥६२॥

बेइंदियपरिभोगो अक्खाण ससिप्पिसंखमादीणं।
तेइंदियाण उद्देहिगादि जं वा वदे वेज्जो॥६३॥

बेइंदिय० गाहा। व्याख्या– **बेइंदियपरिभोगो 'अक्खाणं'**ति चंदणगाणं समोसरणादिसु, **ससिप्पि-संखमादीणं** तेसु तेसु कज्जेसु, तहा **तेइंदियाण उद्देहिगादि**[६] विसाइक्कंते वम्मियमट्टिगा, सा च तत्कार्यत्वादुपचारतस्तद्भावेन गृह्यते, **जं वा वदे वेज्जो** किंचि पयोयणं ति गाथार्थः॥६३॥

(टि०) १. इयं गाथा सर्वेषु मूलादर्शेषु नोपलभ्यते॥ २. **०यणं तरुसु** खं० जे१ को० वा१॥ ३. **बहुविहो त्ति** ला०॥ ४. **०पादनायाह** जि१, २॥ ५. **तेसि कज्ज०** खं० जे१ को०॥ ६. **वीसमाइखइए वं०** ला०॥

चउरिंदियाण मच्छियपरिहारो आसमच्छिया चेव।
पंचेंदियपिंडंमी उ अव्ववहारी उ नेरइया॥६४॥

चउरिंदियाण गाहा। व्याख्या– '**चउरिंदियाण मच्छियपरिहारो**'त्ति [❖]वमिए मच्छियापुरीसो घेप्पति विसूचिगादिसु च। **आसमक्खिया चेव** [▽]अक्खरफेडणत्थं, **पंचिंदियपिंडम्मि तु** सव्वं चेव उवयुज्जति णवरं **अववहारी उ णेरइय** त्ति गाथार्थः॥६४॥ तथा चाह–

चम्मट्ठि-दंत-नह-रोम-सिंग-अमिलादिछगण-गोमुत्ते।
खीर-दहिमाइयाण य पंचिंदियतिरियपरिभोगो॥६५॥

चम्मट्ठि० गाहा। व्याख्या– **चम्मं** चम्मकोसगादीसु, **अट्ठी-दन्त-णह-रोम-सिंगा**दयो तेसु तेसु [१]अणियतकज्जेसु, जहा– [२]पायादौ दुट्ठवाते [⁂]गिद्धट्ठि, [३]अच्छिफुल्लगे सूअरदाढालेवो, धूवज्जत्तीए णहा, [□]अमिलारोमेसु लोचिकादयः, अडविसंभमपब्भट्ठमेलणट्ठाए [४]सिंगं अण्णेसु वा, एवमादीसु पयोयणेसु त्ति। तहा **छगणगोमुत्ता** हत्थसंघमणणिल्लेवणाइसु, **खीरदहिमादियाण य** वातादिसु सत्सु, **पंचिंदियतिरिय-परिभोगो** क्षीरादीनां तत्कार्यत्वात् कारणे कार्योपचारात् पञ्चेन्द्रियतिर्यक्परिभोग इति सा द्वयं(?) गाथार्थः॥६५॥ मणुएसु पुण–

सच्चित्ते पव्वावण [५]पंथुवदेसे य भिक्खदाणादी।
सीसट्ठिग अच्चित्ते मीसट्ठि[६]सरक्ख [७]पहपुच्छा॥६६॥

सचित्ते गाहा। व्याख्या– मणुस्से **सच्चित्ते पव्वावणं पंथुवदेसे य** विणियोगो **भिक्खादाणादी आदि**सद्देण वत्थादिपरिग्गहो, '**सीसट्ठिग अच्चित्ते**' त्ति योगादिनिमित्तं [८]जहासंखेण पयोयणं। '**मीसट्ठिसरक्ख-पहपुच्छ**'त्ति **अट्ठिसरक्खो** कावालिओ पंथं वा [९]पुच्छिज्जइ विज्जा-मंतादि व त्ति गाथार्थः॥६६॥

खमगादि कालकज्जादिएसु पत्थिज्जा देवयं किंचिं।
[१०]पंथे सुभाऽसुभे वा पुच्छेज्जह दिव्वमुवओगो॥६७॥

खमा(?मगा)दि गाहा। व्याख्या– **खमगो** आतावगो वा **कालकज्जे आदि**सद्दातो कुलकार्य्यादिपरिग्रहः, किम् ? [११]**पत्थेज्ज देवयं** [१२]**किंचि** अंबाइयं वा णेव्वाणिं वा। तहा पंथे विसमदुग्गमे

(टि०) १. **अणेयक०** जि१॥ २. **पायादिदु०** जि०॥ ३. **अच्छिदुल्लगे** ला०॥ ४. **संभवपब्भ०** जि१॥ ५. **पंथुवदेसादि भिक्खादि** खं०॥ ६. **सरक्खा पहि** वा०॥ ७. **पहि पुच्छा** वा०। ८. **महासंखेण** जि० ला०॥ ९. **पुच्छति विज्जा०** जि१॥ १०. **पंथसुभा०** खं०॥ ११. **पुच्छेज्ज** जि१। **अत्थेज्ज** ला० ॥ १२. **किंचित् संठाइयं वा णे०** जि१॥
(वि०टि०) ❖. **परिहारो** = **पुरीषं** इति ला० टि०॥ ⁂. **वमिए** = **वमनार्थं** इति ला० टि०॥ ▼. **अच्छिसु अक्खरफेडणत्थं** इति ला० टि०॥ ⁑. **गृध्रास्थिफलकं पादे बध्यते** इति ला० टि०॥ □. **अमिला** = **उरभ्र** ला० टि०॥

सुहासुहे वा [१]कम्हिइ **पुच्छिज्जह दिव्वमुवयोगो** = दिव्योपयोग इति गाथार्थः ॥६७॥

एवं एसो सत्तावीस[२]विहो पिंडो, इदाणिं संजोगमीसपिंडं भण्णति–

अह मीसओ तु पिंडो एतेसिं चिय णवण्ह पिंडाणं।
दुगसंजोगादीओ [३]णेयव्वो जाव [*]चरिमो त्ति॥६८॥

अह मीसओ तु गाहा। व्याख्या– **अथ मीसओ तु पिंडो** किं विसिट्ठो ? **एतेसिं चिय णवण्हं पिंडाणं** किं ? **दुगसंयोगादीओ,** तं जहा– पुढविक्काओ आउक्काओ य तहा पुढविक्काओ तेउक्काओ य इत्यादि, **'णेयव्वो[४] जाव चरिमो'**त्ति जहासंभवं [५]जाव पच्छिमो त्ति गाथार्थः ॥६८॥

एयस्स चेव उदाहरणाणि भण्णंति–

सोवीर-गोरसा-ऽऽसव-वेसण-भेसज्ज-णेह-साग-फले।
पोग्गल-लोण-गुलोदण णेगा पिंडा उ संजोगे॥६९॥ दारं॥

सोवीर-गोरस० गाहा। व्याख्या– **सोवीरं**-चउत्थरसियं, तं पुण आउक्काय-तेउक्काय-वणस्सति-कायादिमीसपिंडो, **गोरस**– तक्कादी, सो पुण आउक्काय-तसकायादिमीसो, **आसवो** = मज्जविसेसो, सो पुण आउक्काय-तेउक्काय-वणस्सतिकायादिमीसो, **वेसणं**– जीरा-लोणादी, सो पुण वणस्सइकाय-पुढविक्कायादिमीसो, **भेसजं** जोग्गाहारादी, सो पुण आउ-वणस्सति-पुढवादिमीसो, **णेहो**– घय-वसादी, सो पुण तेउक्काय-तसकायादिमीसो, **सागो** वणस्सति-पुढवि-आउ-तसकायादिमीसो, **फले** वि सिद्धे एवं चेव, **पोग्गले** वि एवं चेव, **लोणे** आउक्काय-पुढवादिमीसो, **गुलोदणेसु** वि एवं विभासेज्जा। एवं **णेगा पिंडा तु संजोगे** त्ति गाथार्थः ॥६९॥ उक्तो द्रव्यपिण्डः। साम्प्रतं क्षेत्र-कालपिण्डावभिधित्सुराह–

तिण्णि उ पेदस-समया ठाण-ठिती उ दविए तदादेसा।
चउ-पंचमपिंडाणं जत्थ जदा तप्परूवणया॥७०॥

तिण्णि उ पदेससमया गाहा। व्याख्या– **'तिण्णि उ पदेस-समय'**त्ति **'तिण्णि'**त्ति संखा, **तु**सद्दो विसेसणे, ति-चउरमादीण आरतो ते वि परोप्परसंबद्धा ण विप्पगिट्ठे त्ति विसेसेति। **पदेसा** = आगासपदेसा, **समया** = पगिट्ठा कालविसेसा, तिण्णेव एते अण्णोण्णाबाधाए खेत्त-कालपिंडा।

तहा **'ट्ठाणट्ठिती तु दविए तदादेस'**त्ति **ट्ठाणं** तिसु पदेसेसु, तहा **ट्ठिती तु** तिण्णि समया, **दविए**-जंमि पोग्गलदव्वे, **'तदादेस'**त्ति खेत्त-कालादेसेण, तं ट्ठाणट्ठितिपज्जायविसिट्ठं दव्वं पडुच्च **'चउ-**

(टि०) १. कम्हि पि पु० जि१। **किंमिति पु०** जि०॥ **२. ०सतिविहो** जि० जि१॥ **३. णायव्वो** जे२ खं० विना॥ **४. णायव्वो** जि१ ॥ **५. जाव अपच्छि०** ला०॥

(वि०टि०) *. हरिभद्रसूरिमते 'पच्छिमो' इति पाठो भाति॥

पंचमपिंडाणं'ति खेत्त-कालपिंडाणं उच्चारणा कायव्व त्ति वक्कसेसं।

अहवा **जत्थ** खेत्ते **जदा** काले **'तप्परूवणत**'त्ति पिंडपरूवणा कज्जति। एवं खेत्त-कालपिंडा भाणियव्व त्ति गाथार्थः ॥७०॥ साम्प्रतममूर्त्तद्रव्याणां पिण्डा(?ण्डत्वा)नुपपत्तिमाशङ्क्याह–

मुत्तदविएसु जुज्जइ जदि अन्नोऽन्नाणुवेहओ पिंडो।
मुत्तिविमुत्तेसु वि सो नणु जुज्जइ संखबाहुल्ला॥७१॥

मुत्तदविएसु गाहा। व्याख्या– **मूर्त्तद्रव्येषु** परमाण्वादिषु **युज्यते** = घटते, **यद्यन्योन्यानुवेधतः** = परस्परं नैरन्तर्यलक्षणसम्बन्धरूपेण **पिण्डः**, ततः किम् ? इत्यत्राह– **मूर्त्तिविमुक्तेष्वपि** क्षेत्रप्रदेश-काल-समयेषु **स** पिण्डो **ननु युज्यते**, कुतः ? **सङ्ख्याबाहुल्याद्**, अयमत्र भावार्थः– प्रदेशेषु अन्योन्यानुवेधात् सङ्ख्याबाहुल्याच्च, समयेषु तु बुद्धिपरिकल्पितसङ्ख्याबाहुल्यादेवेति गाथार्थः ॥७१॥

अनया च **'तिण्णि उ पदेस-समय'** (गा० ७०) त्ति द्वारगाथायाः किल एतद् व्याख्यातमिति। साम्प्रतं **'ठाण-ट्ठिती तु दविए तदादेस**'त्ति एतद् व्याचिख्यासुराह–

जह तिपदेसो खंधो तीसु पदेसेसु जो समोगाढो।
अविभागिमसंबद्धो[1] कहण्णु णेवं तदाधारो ?॥७२॥

जह गाहा। व्याख्या– **जह तिपदेसो खंधो** पिण्डो भवति **तिसु पदेसेसु** = आगासपदेसेसु **'जो समोगाढो अविभागिमसंबद्धो**'त्ति अविभागोऽस्य अस्तीति अविभागवान् यः स्वरूपेण नैरन्तर्येण वृत्तेः, तथा सम्बद्धः आधेयेन, आधाराधेयभावात्, **कहण्णु णेवं** तुल्ये लक्षणे अविभागादौ **तदाधारः**– क्षेत्रविशेषः पिण्ड इति ? पिण्ड एवेत्यर्थः। एवं कालपिण्डोऽत्र स्वधिया उत्प्रेक्ष्य वक्तव्यः।

अन्ये तु व्याचक्षते **'अविभागवान्'** इत्यनेन क्षेत्रग्रहः, **'संबद्ध'** इत्यनेन तु कालग्रहः त्रिसमय-स्थितिपर्यायस्य तत्र सम्बन्धात्, **कहण्णु णेवं तदाधारो** खेत्त पिंडो कालाधारो य ? सो चेव त्ति गाथार्थः ॥७२॥

अहवा चउण्ह नियमा जोगविभागेण जुज्जए पिंडो।
दोसु जहियं तु पिंडो वण्णिज्जइ कीरए वावि॥७३॥ दारं॥

अहवा चउण्ह णियमा गाहा। व्याख्या– **अहवा** अयमण्णो विगप्पो **चउण्हं** णाम-ठवणा-दव्व भावाणं **णियमा** = णियमेण, **जोगविभागेण** संबंध[2]वियोगेण त्ति वुत्तं भवति, **जुज्जते** = घडए पिंडो। इयमत्र भावना– नाम-नामवतोरभेदोपचाराद् योगविभागेन नामवतः पिण्डाख्यस्य पुरुषादेः पिण्डत्वमिति। योगश्च तस्य स्वाङ्गावयवैरेव विभागश्चेति। अन्ये तु व्याचक्ष्य(?क्ष)ते – वियोगे भारतादीनां यः सम्बन्ध

(टि०) १. ०गिणसं० भां०॥ २. **संबद्धवि०** जि०॥

इति। एवं स्थापनादिष्वपि भावनीयमिति।

'**दोसु**'त्ति खेत्त-कालेसु **जहियं** खेत्ते काले वा **पिंडो वणिज्जति** = वक्खाणिज्जइ **कीरए वावि** = निर्व्वर्त्यते वा असौ तत् पिण्डो, न तु योगविभागाभ्यां, क्षेत्रे विभागाभावात्, काले तु योगाभावादिति। अनेन च किल '**जत्थ जया तप्परूवणय**'त्ति व्याख्यातम्, अयं गाथार्थः ॥७३॥

उक्तः क्षेत्र-कालपिण्डः। साम्प्रतं भावपिण्डमधिकृत्याह–

दुविहो य भावपिंडो पसत्थओ चेव अप्पसत्थो य।
एतेसिं दोण्हं [१]पी पत्तेय परूवणं वोच्छं॥७४॥

दुविधो [२]य भावपिंडो गाहा। णिगदसिद्धा॥७४॥

एगविहादि दसविहो पसत्थगो चेव अप्पसत्थो य।
संजम विज्जा-चरणे[३] णाणादितिगं च तिविहो उ॥७५॥
णाणं दंसण-तव-संजमो य वय पंच छच्च जाणेज्जा।
पिंडेसण-पाणेसण उग्गहपडिमा [४]य पिंडंमि॥७६॥
पवयणमाया बंभव्वयगुत्तिओ तह य समणधम्मो य।
एस पसत्थो पिंडो भणिओ कम्मट्ठमहणेहिं॥७७॥

एगविहादि दसविहो गाहा। **णाणं दंसण-तव-संजमो य** गाधा। **पवयणमाया** गाहा। एतासिं वक्खाणं – पसत्थो एगविधो वा दुविधो वा तिविहो वा चउव्विहो वा पंचविहो वा [५]छ-सत्त-अट्ठ-णव-दसविहो वा। एगविधो एगो **संजमो**, दुविधो **विज्जा चरणं** च, **तिविधो णाणं**, दंसणं चरित्तं च, चउव्विहो **णाणं, दंसणं, तवो संजमो य**, पंचविहो **पंच**महव्वताणि, छव्विहो रातिभोयणवेरमणछट्ठाणि, सत्तविहो सत्त**पिंडेसण-पाणेसणा**[६]ओ **उग्गहपडिमाओ**, अट्ठविहो अट्ठ**पवयणमाता**ओ– पंचसमितीतो तिण्णिगुत्तीओ, णवविहो णवबंभचेरगुत्तीओ, दसविधो दसप्पकारो **समणधम्मो**। **एस पसत्थो पिंडो भणिओ कम्मट्ठमहणेहिं** = तित्थगरेहिं॥७५-७७॥

अप्पसत्थो उ असंजमो अण्णाणं अविरती य मिच्छत्तं।
कोहादासव काया कम्मे गुत्ती अधम्मो य॥७८॥

अप्पसत्थो उ गाधा। व्याख्या– इदाणिं **अप्पसत्थो** भावपिंडो। सो एवं चेव [७]भाणितव्वो। एगविधो एगो **असंजमो**, दुविधो **अण्णाणं अविरती य**, तिविहो अण्णाणं अविरती **मिच्छत्तं**, चत्तारि कसाया, पंच **आसव**दाराणि, छव्विहो [८]च्छज्जीवणि**काया**, सत्तविहो सत्त**कम्म**प्पगडीओ आउयवज्जाओ, अट्ठविहो अट्ठपडिपुण्णाओ, णवविधो णवाबंभचेर**गुत्तीओ**, दसविधो दस अक्खमा[९]दियागुणा॥७८॥

(टि०) १. **पी हु पत्ते** जे१ को०॥ २. **उ जि०**॥ ३. **०रणा णा०** जे१,२ को०॥ ४. **उ खं०** जे२॥ ५. **छव्विहो सत्त०** ला०॥ ६. **०सणाए उग्गहपडिमाए वा अट्ठ** जि१॥ ७. **भासियव्वो** जि१॥ ८. **०हो जीवनिकातो** जि१॥ ७. **०माइअगु०** ला०॥

बज्झइ य[*] जेण कम्मं सो सव्वो होदि अप्पसत्थो उ।
मुच्चइ य जेण सो पुण पसत्थओ नवरि विण्णेओ[१]॥७९॥

बज्झइ व जेण गाधा। व्याख्या– एवं **जेण** जेण प्पगारेण **कम्मेण बज्झति सो सव्वो अप्पसत्थो** भावपिंडो। **जेण पुण मुच्चइ सो** सव्वो **पसत्थो** त्ति गाथार्थः॥७९॥

साम्प्रतं ज्ञानादीनां अमूर्त्तत्वात् प्रत्येकं पिण्डा(?ण्डत्वा)नुपपत्तिमाशङ्क्याह–

दंसण-णाण-चरित्ताणं पज्जवा जे उ जत्तिया वावि।
सो सो होइ तदक्खो पज्जवपेयालणा[२] पिंडो॥८०॥

दंसण-णाण० गाहा। व्याख्या– **दंसण-णाण-चरित्ताणं पज्जवा** विशुद्ध-विशुद्धतराऽव-बोधादिलक्षणा **ये तु** यथासम्भवं **जत्तिया वावि** सर्वाग्रेणैव, ततश्च प्रत्येकं[३] यो य एतेषां समुदायः **'सो सो होति तदक्खो'** त्ति दर्शनाद्याख्यः, **'पज्जवपेयालणा पिंडो'**त्ति पर्यायसङ्घातात्मकत्वात् पर्याय-परिमाणपिण्ड इति गाथार्थः॥८०॥ अप्रशस्तभावपिण्डमेव अभिधित्सुराह–

कम्माण जेण भावेण, अप्पए चिणति चिक्कणं पिंडं।
सो होइ भावपिंडो पिंडयते[४] पिंडणं जम्हा॥८१॥

कम्माण गाहा। व्याख्या– **कम्माण**[४] णाणावरणादीणं संबंधिणं **जेण भावेण** करणभूतेन **अप्पए** = जीवे, **चिणति** = बन्धति, **चिक्कणं** = दुम्मेल्लं, **पिंडं** = संघातं **सो**[५] भावो कारणे कार्योपचारमधिकृत्य **होति भावपिण्डो**। किमिति ? **पीडयते**[६] = दुहितं करेति, अण्णे पढंति **'पिंडयते'**त्ति पिंडीकरेति, **पिंडणं** = जीवम्, **जम्हा** = जेण कारणेणं ति गाथार्थः॥८१॥

एत्थ जेण पिंडेण अधिगारो त्ति तं दरिसेति–

दव्वे अच्चित्तेणं भावे य[७] पसत्थएणिहं पगयं।
उच्चारियत्थसरिसा सेसा[❖] उ विकोवणट्ठाए॥८२॥

दव्वे अच्चित्तेणं गाहा। व्याख्या– **'दव्वे'**त्ति दव्वपिंडे **अचित्तेणं, भावे य** = भावपिंडे[८] य, **पसत्थएणिहं पगतं** = प्रशस्तपिण्डेन अत्राधिकारः।

यद्येवं शेषाभिधानमतिरिच्यते ? इत्याशङ्क्याह– **उच्चारियत्थसरिसा** = उच्चारियो पिंडत्थो तस्स सरीस त्ति काऊण, **सेसा उ** णामादिपिंडा **विकोवणट्ठाए** = शिष्यव्युत्पत्त्यर्थं प्ररूपिता इति गाथार्थः॥८२॥

यदुक्तं **'दव्वे अचित्तेणं पगतं'**ति तत् प्रशस्तभावपिण्डोपकारकत्वात् तस्येति। तथा चाह–

(टि०) १. नायव्वो खं०॥ **२. ०लणो** जे१,२॥ **३. ०कं योज्यते एतेषां** जि१। **०कं योऽयमेतेषां** ला०॥ **४. सम्बन्धीनां** जि१॥ **५. भावे** ला०॥ **६. पीडति** जि१॥ **७. उ** खं०॥ **८. पिंडेण पस०** ला०॥

(वि०टि०) *. हरिभद्रसूरिमते 'व' इति पाठः स्यात्॥ **६. हरिभद्रसूरिमतेन 'पीडयते'** इति पाठः स्यात्॥ **❖. मलय०** मतेन **'सीसमइविकोवणट्ठाए'** इति पाठः स्यात्। तस्य टीकायां- ... ''ततः शिष्याणां मतेः विकोपनं - प्रकोपनं झटिति तत्तदर्थव्यापकतया प्रसरीभवनं तदर्थमुक्ताः।''

आहार-उवहि - सेज्जा पसत्थपिंडस्सुवग्गहं कुणइ।
आहारे अहिगारो अट्ठहिं ठाणेहिं सो सुद्धो॥८३॥

आहार० गाहा। व्याख्या– **आहारो**-असणादी, **उवही**-पत्तादी, **सेज्जा** = वसही, एतत् त्रयमपि **पसत्थपिंडस्स** भावलक्खणस्सुवग्गहं कुणइ किंतु इह **आहारे अधिगारो** णोपधि-सेज्जाहिं। **अट्ठहिं ठाणेहिं** उग्गमादीहिं **सो सुद्धो** गवेसियव्वो त्ति गाथार्थः॥८३॥

कथं आहारस्य प्रशस्तभावपिण्डोपकारकत्वम् ? इत्याशङ्क्याह–

णिव्वाणं खलु कज्जं णाणादितिगं तु कारणं तस्स।
णिव्वाणकारणाणं तु कारणं होइ आहारो॥८४॥

णिव्वाणं खलु गाधा। व्याख्या– **णिव्वाणं** ति वा मोक्खो त्ति वा एगट्ठं। **खलु**सद्दोऽवधारणे **निर्वाणमेव कार्यं, णाणादितिगं तु** – **आदि**सद्दाओ दंसण-चरणपरिग्गहो, तुसद्दो अवधारणे, णाणादितिगमेव पडिपुण्णं कारणं = हेऊ, **तस्स** णिव्वाणकज्जस्स, **णेव्वाणकारणाणं तु** णाणादीणं **कारणं** = णिमित्तं **होइ आहारो** = असणाइ, तमन्तरेण धर्म्मकायस्थितेरभावादिति गाथार्थः॥८४॥

अस्मिन्नेवाऽर्थे लौकिकं न्यायमाह–

जह कारणं तु तंतू पडस्स तेसिं च होंति पोम्हाइं।
णाणाइतिगस्सेवं आहारो मोक्खणेमस्स॥८५॥

जह कारणं तु गाधा। व्याख्या– पुव्वद्धं कंठं, णवरं **पोम्हाइं** = पूणिगावयवलक्खणाइं, **णाणादितिगस्सेवं आहारो** कारणकारणं **मोक्खणेमस्स** = मोक्षकार्यस्य, ज्ञानादित्रयस्येत्यर्थः।

आह– यथा पक्ष्माण्युपादानकारणं तन्तूनां नैवमाहारो ज्ञानादीनाम् ? इत्युच्यते अत्यन्तोपकारकत्वेन तथोपचारान्न दोष इति गाथार्थः॥८५॥ ज्ञानादीनामेव अविकलानां मोक्षकारणतामभिधातुकाम आह–

जह कारणमणुवहयं कज्जं साहेइ अविकलं नियमा।
मोक्खक्खमाणि एवं णाणादीणिं अविकलाइं॥८६॥

जह कारणं गाहा। व्याख्या– **यथा** = येन प्रकारेण, **कारणं** = निमित्तम्, किम्भूतम् ? **अनुपहतं** = अनष्टसामर्थ्यम्, **कार्यं** = फलम्, **साधयति** = करोति, **अविकलं*** = सम्पूर्णं सहकारिकारणमित्यर्थः, (**नियमाद्**) **मोक्षक्षमाणि** = परमपदसाधकानि, **एवं ज्ञानादीन्यविकलानि** = सम्पूर्णान्येवेति गाथार्थः॥८६॥

(टि०) १. **०ण्डोपकारित्वम्** जि१॥ २. **तस्स य नेत्वा०** जि१॥ ३. **०कारणं तु** जि१॥ ४. **०म्मकार्यस्थि०** जि१॥ ५. **पम्हाइं** जे२ विना॥ ६. **०क्ष्मादयुपा०** जि०॥ ७. **०माते** जे२। **माइं** जे१॥ ८. **०णि य अवि०** जे२। **०णि उ अवि०** को०॥ ९. इदं पदं जि० जि१ नास्ति॥

(वि०टि०) *. '**अविकलं** = सम्पूर्णसहकारिकारणं सत्' इति **वीरगणि०** ॥

संखेवपिंडियत्थो[१] एवं पिंडो मए समक्खातो।
फुडवियडपागडत्थं वोच्छामी[२] एसणं एत्तो॥८७॥

संखेव० गाहा। व्याख्या– पूर्वार्द्धं निगदसिद्धम्, पश्चार्द्धं तु व्याख्यायते– **स्फुटो** वर्णतः **विकटो** बन्धेन **प्रकटः** स्वरूपतः **अर्थो** यस्याः सा तथोच्यते, तां **वक्ष्यामि एषणामत** ऊर्द्ध्वमिति॥८७॥

तत्र '**तत्त्व-भेद-पर्यायैर्व्याख्ये**'ति न्यायात् प्रथमतरमेवैषणापर्यायान् प्रतिपादयन्नाह–

एसण[३] गवेसणा मग्गणा य उग्गोवणा य बोद्धव्वा।
एते उ एसणाए णामा एगट्ठिया होंति॥८८॥

एसण गाहा। व्याख्या– **एसण** त्ति वा **गवेसण** त्ति वा **मग्गण** त्ति वा **उग्गोवण** त्ति वा एगट्ठा॥८८॥ साम्प्रतमेषणाया भेदतो व्याख्यां कुर्व्वन्नाह–

णामं-ठवणा-दविए भावम्मि य एसणा मुणेयव्वा।
दव्वे भावे एक्केक्किया[४] उ तिविहा मुणेयव्वा॥८९॥

णामं-ठवणा० गाहा। इयं समुदायार्थमधिकृत्य कण्ठ्यैव, णवरं **दव्वे भावे एक्केक्किया तिविह** त्ति गवेसण गहणेसण घासेसणा भेदेण॥८९॥

अवयवार्थं तु ग्रन्थकार एव प्रतिपादयिष्यति। तत्र नाम-स्थापने क्षुण्णत्वान्नोच्यते द्रव्यैषणाऽपि आगम-नोआगमज्ञशरीर-भव्यशरीरलक्षणेति, तद्व्यतिरिक्ता तु त्रिविधा– सचित्ता, अचित्ता मिश्रा चेति। तत्र सचित्ता त्रिविधा– द्विपद-चतुष्पदा-ऽपदभेदात्। तत्र द्विपदद्रव्यैषणां प्रतिपादयन्नाह–

जम्मं एसति[५] एगो सुयस्स अण्णो तमेसए नट्ठं।
सत्तुं एसइ अण्णो पदेण अण्णो य से मच्चुं॥९०॥

जम्मं एसति गाहा। व्याख्या– **जम्मं** = उप्पत्तिं, **एषते** = मृगयते, कस्य ? **सुतस्य** = पुत्रस्य, **एकः** कश्चिद्देवदत्तादिः। **अन्यस्तं** पुत्र**मेषते नष्टम्**। तथा **शत्रुं** = रिपुम्, **एषतेऽन्यः पदेन** – यथाऽनेन पथा गत इति। **अन्यश्च से** = तस्य, **शत्रोः मृत्युं** = मरणम्, एषते इति गाथार्थः॥९०॥

एषा द्विपदैषणा। एवं गवादिषु चतुष्पदैषणा पनसादिषु[६] चापदैषणा कार्षापणादिषु चाचित्तैषणा कटकादियुक्तसुतादिषु च मिश्रद्रव्यैषणा वाच्येति। अमुमेवार्थं चेतसि निधाय भाष्यकार आह–

एमेव सेसएसु वि चउप्पया-ऽपद[७]-अचित्त-मीसेसु।
जा जत्थ जुज्जए एसणा तु तं तत्थ जोएज्जा॥९१॥ दारं॥

(टि०) १. **०वपिंडयत्थो** खं० जे२ वा१॥ २. **०मि य एस०** खं०॥ ३. इयं गाथा जे१ प्रतौ नोपलभ्यते॥ ४. **०क्केक्कगा** खं०॥ ५. **०यति** जि० जि१॥ ६. **पन्नगादि०** जि१। **पन्नब्भादि०** ला०॥ ७. **०पया अ०** खं०॥

एमेव सेसएसु वि गाधा णिगदसिद्धा॥९१॥

भावेसणा उ तिविहा गवेस-गहणेसणा य[१] बोद्धव्वा।
घासेसणा य कमसो पण्णत्ता वीयरागेहिं॥९२॥

भावेसणा तु तिविहा गाहा णिगदसिद्धैव, णवरं गवेसण-गहणेसण-घासेसणातो उवरिं भण्णिहि त्ति॥९२॥ किं कारणं गवेसणादीणमेस चेव कमो त्ति ? अत्राह–

अगविट्ठस्स उ गहणं ण होइ ण य अगहियस्स परिभोगो।
एसणतिगस्स एसा णायव्वा आणुपुव्वी तु॥९३॥

अगविट्ठस्स उ गाहा निगदसिद्धैव॥९३॥ इदानीं गवेषणा प्रतिपाद्यते। तत्थ–

णामं-ठवणा-दविए भावे य गवेसणा मुणेयव्वा।
दव्वंमि कुरंग-गया उग्गमउप्पायणा भावे॥९४॥

णामं-ठवणा० गाहा। व्याख्या– **नाम-स्थापने** पूर्ववत्, जाणगसरीर-भवियसरीरवतिरित्ता दव्वगवेसणा जो जं दव्वं गवेसति सा दव्वगवेसणा। **दव्वम्मि कुरंग-गया[२]** णगरं खितिपदिट्ठियं। जियसत्तू राया, सुदंसणा देवी, सा य आवण्णसत्ता। मंती पुच्छिया रायाए ममाहिंतो अण्णरायाणो केण अब्भहिया[३] ? तेहिं बुद्धिए चिंतेऊण[४] भणितं– "तुज्झं चित्तसभा णत्थि"। सा कारविता। देवीए सह पविट्ठो राया। तत्थ य कणगपट्ठा मिया लिहिया। ते दट्ठूण देवीए दोहलो जाओ। ते गवेसिऊण रण्णा पुरिसा विसज्जिया। वच्चह, आणेह ते मिए। तेहिं ताण आवासए णाणा पकाराणि सीवण्णिकाणि[५] *समियगब्भाणि काऊणं पुंजा कता। ते य कणगपट्ठा तेण जूहपदिणा[६] सद्धिं आगता। सो तं अपुव्वकरणं दट्ठूण पडिसेधेति। जे तस्स जूहपतिस्स वयणे[७] सुर्णेति ते[८] तेण समं णियत्ता। जेहिं ण सुतं ते बद्धा। एवं तेण मिगेण तं दव्वं गवेसियं।

एवं इहं पि आयरिएणं किंचि आहारमादि असुद्धं दट्ठूणं पडिसिद्धं असुद्धं ति। अण्णे भणंति किंथ एयं ण सुज्झति बहुगाणं संखडीणं कज्जे कयं ?। एवं जे आयरियाणं ण सुणेहिंति ते संसारे भमेहिंति। जे सुणेहिंति ते संसारवोच्छित्तिं करेहिंति॥९४॥

एतस्स उवसंहारणत्थं गाहाओ–

जियसत्तुदेवि चित्तसभपविसणं कणगपट्ठपासणया।
दोहल दुब्बल पुच्छा कहणं आणा य पुरिसाणं॥९५॥

(टि०) १. उ खं० जे२ वा१॥ **२. ०गया णवरं खितिपदिट्ठियं णगरं जियसत्तू** जि० विना॥ **३. अइल्लिया** जि० जि१॥ **४. मंतिऊण** ला०॥ **५. ०ण्णिफलाणि** जि१॥ **६. संदिट्ठा आ०** जि०॥ **७. वयणं** जि१॥ **८. तेहिं समं णियत्तो** ला०॥
(वि०टि०) *. समिय = कणिक्का इति ला० टि०॥

सीवण्णिसरिसमोदगकरणं सीवण्णिरुक्खहेट्ठेसु।
आगमण कुरंगाणं पसत्थमपसत्थ उवमा उ॥९६॥

जियसत्तुदेवि गाहा। **सीवण्णिसरिस०** गाहा। दोवि भणियऽत्थाओ॥९५-९६॥

ते पुण एवं भणिऊण पलाणा–

वितियमेयं कुरंगाणं जया सीवण्णि सीयइ।
पुरा वि वाया वायंती ण उणं पुंजगपुंजगा॥९७॥

विदितमेतं गाहा निगदसिद्धैव, णवरं सीयइ त्ति फलइ त्ति वा एगट्ठा॥९७॥

एवं गयोदाहरणं पि विभासेज्जा, एत्थं पि गाहाओ–

हत्थिग्गहणं[१] गिम्हे अरहट्टेहि भरणं च सरसीणं।
अच्चुदएण णलवणा अतिरूढा गयकुलागमणं॥९८॥
वीतितमेयं गयकुलाणं जदा रोहंति णलवणा।
अण्णया वि [२]झरंति [३]दहा [४]ण तु एवं बहूदगा॥९९॥ दारं॥

हत्थीगहणं गाधा। **विदितमेतं** गाहा। दोवि कंठाओ॥९८-९९॥

एसा दव्वगवेसणा। भावगवेसणा दुविहा– आगमतो णोआगमओ य। आगमतो जाणओ उवयुत्तो, णोआगमतो जो साधू उग्गमुप्पादणासुद्धं गवेसति। उद्गमः = प्रसूतिरित्यनर्थान्तरं यथा उद्गता मेघाः, उद्गतानि तृणानि। तस्स इमाणि एगट्ठियाणि–

उग्गम उग्गोव[५]ण मग्गणा य एगट्ठियाणि एयाणि।
णामं-ठवणा-दविए भावम्मि य उग्गमो होइ॥१००॥

उग्गम गाहा। व्याख्या– **उग्गमो** त्ति वा **उग्गोवण** त्ति वा **मग्गणा** त्ति वा **एगट्ठा**। स च उद्गमश्चतुष्प्रकारो नामादिभेदादिति गाथार्थः॥१००॥

तत्र नाम-स्थापने क्षुण्णे। द्रव्योद्गम-भावोद्गमौ[६] तु प्रतिपादयन्नाह–

दव्वम्मि लड्डुगादी भावे तिविहुग्गमो मुणेयव्वो।
दंसण-णाण-चरित्ते चरित्तुग्गमेणऽत्थ अहिगारो॥१०१॥

दव्वम्मि गाधा। व्याख्या– द्रव्याद् द्रव्ये द्रव्यस्य चोद्गमो द्रव्योद्गमः। तत्र दृष्टान्तो **लड्डुक**प्रियः कुमारः, **आदि**शब्दात् ज्योतिस्तृणाद्युद्गमपरिग्रहः। **भावे**ऽधिकृते विचार्य एतद्विषयो वा **त्रिविधः** = त्रिप्रकारः, **उद्गमो मन्तव्यः** = विज्ञेयः, **दर्शन-ज्ञान-चारित्रोद्गमः**। तत्र **चारित्रोद्गमेन अत्राधिकार** इति गाथासमासार्थः॥१०१॥

(टि०) १. ०ग्गहणी खं०॥ **२. दहंति** जे१॥ **३. सरा** खं०। **झरा** जे१ को०॥ **४. ण पुण बहू०** जे१,२ को० वा१॥ **५. ०वणा म०** जे२॥ **६. ०विहोग्ग०** भां० जे४॥

अवयवार्थस्तु भाष्यादवसेयः। तत्र द्रव्योद्गमं प्रतिपादयति–

जोतिस-तणोसहीणं मेह-रिण-कराण उग्गमो दव्वे।
सो पुण [१]जत्तो य जया जहा य दव्वुग्गमो वच्चो॥१०२॥

जोतिस० गाहा। व्याख्या– '**ज्योतिस्तृणौषधीनामि**'त्यत्र **ज्योतींषि**– आदित्यादीनि, '**मेघ-रिण-कराणामि**'त्यत्र **मेघाः** = जलदाः, **ऋणं** = दानग्रहणम्, **कराः** भाद्रपदिकादयः, एतेषा**मुद्गमः द्रव्ये** = द्रव्यविषयो वाच्यः, **स पुनः यतश्चोदयाद्रेः, यदा**– भाद्रपदादौ, **यथा च** = येन प्रकारेण षड्मासभक्ताधिकग्रहणलक्षणेन **द्रव्योद्गमो** भवति तथा **वाच्या** इति गाथार्थः॥१०२॥

इदानीं लड्डुकोदाहरणं– **लड्डुकप्रियो** कुमारो सरीरापरिणामे कते ऊहाए विचिंतियं– एतेसिं मोदगाणं कतो [२]उब्भवो ? [३]पुच्छिए तेहिं कहितो ❖समित-घय-[४]खंडाओ उप्पत्ती। तं कुमारो सोऊण चिंतेति– अहो ! इमेसिं दव्वाणं उग्गमो सुंदरो इमस्स पुण सरीरस्स उप्पत्ती असुती, उक्तं च– मातुं उयं पितुं सुक्कं। तप्पढमताए [५]मातूए उयं जाव आहारेति। एवं एसो आहारो सुई, सो पुण सरीरदोसेण सुई वि होउं ✱उविद्दाति(?उव्विद्धति)। एवं तस्य द्रव्योद्गमं कुर्व्वतो ज्ञान-दर्शन-चारित्राणां उद्गमो जातो यावत् केवलज्ञानमुत्पन्नम्। अमुमेवार्थं अभिधातुकाम आह-

वासघरे[६] अणुजत्ता अत्थाणी जोग्गकिड्ड काले य।
घडगसरावेसु कया उ मोदगा लड्डुगपियस्स॥१०३॥
जोग्गाऽजिण्णे मारुयणिसग्ग तिसमुब्भवो सुतिसमुत्थो।
आहारुग्गमचिंता असुइ त्ति दुहा मलप्पभवो॥१०४॥
तस्सेवं वेरग्गु[७]ग्गमेण सम्मत्त-णाण-चरणाणं।
जुगवं [८]कमुग्गमो वा केवलणाणुग्गमो जाओ॥१०५॥

वासघरे अणुजत्ता गाहा। **जोगाऽजिण्णे** गाहा। **तस्सेवं** गाधा। एताओ गयत्थाओ णवरं **अणुजत्ता** = णिग्गमणं, '**जोग्ग**'त्ति गुणणिया, '**तिसमुब्भवो**'त्ति कणिक्का-घय-खंडा तिण्णि आहारो, देहो **दुह त्ति** – सुक्क-सोणियेहिंतो॥१०३-१०५॥

'चारित्रोद्गमेन अत्राऽर्थाऽधिकारः' इत्युक्तम्, तत्राहारोद्गमस्य तदङ्गतां अभिधित्सयाह–

दंसण-णाणप्पभवं चरणं [९]सुद्धेसु तेसु तस्सुद्धी।
चरणेण कम्मसुद्धी उग्गमसुद्धा चरणसुद्धी॥१०६॥

(टि०) १. जुत्तो जे१॥ **२. उद्भवो** जि१॥ **३. पुच्छिहिं कहिं तं समि०** जि०॥ **४. गुडाओ** जि१॥ **५. मात्तू उयं जाव तोयं आहारेति** जि१। **मातु उ उयं जाव उयमाहारेइ** ला०॥ **६. ०घर आणु०** खं०॥ **७. ०रग्गमे०** जे १॥ **८. कम्मावगमो** जे१॥ **९. सुद्धम्मि तम्मि तस्स०** जे२ वा१॥

(वि०टि०) ❖. समिय = कणिक्का इति ला० टि०॥ **✱. उव्विद्धति** = उद्विध्यति॥

दंसण-णाणप्पभवं गाधा। व्याख्या– दर्शन-ज्ञानाभ्यां प्रभवः=प्रसूतिरस्येति **दर्शन-ज्ञानप्रभवम्**, किम् ? **चरणं** = चारित्रम्, यतश्चैवमतः **शुद्धाभ्यां ताभ्यां** दर्शन-ज्ञानाभ्यां किम् ? **तत्शुद्धिः** = चरणशुद्धिर्भवति। **चरणेन** च हेतुभूतेन **कर्म्मशुद्धिः, उद्गमशुद्धौ** च सत्यां **चरणशुद्धिः**, यथावाद-करणपरिज्ञानद्वारेण दर्शन-ज्ञानोपकारकत्वाद् उद्गमस्येति।

अन्ये पठन्ति '**सुद्धम्मि तम्मि तस्सुद्धि**'त्ति **शुद्धे तस्मिन्** चारित्रे **तच्छुद्धिः**-दर्शन-ज्ञानशुद्धिः, **चरणेन कर्म्मशुद्धिः, उद्गमशुद्धौ** च **चरणशुद्धि**रित्यस्मिन् पक्षे शोभनमेव सर्व्वमिति गाथार्थः ॥१०६॥

साम्प्रतमुद्गमदोषान् प्रतिपादयन्नाह–

आहाकम्मुद्देसिय[२] पूतिकम्मे य[३] मीसजाए य[४]।
ठवणा[५] पाहुडियाए[६] पाओयर[७] कीय[८] पामिच्चे[९] ॥१०७॥
परियट्टिए[१०] अभिहडे[११] उब्भिण्णे[१२] मालोहडे त्ति य[१३]।
अच्छिज्जे[१४] अणिसट्ठे[१५] अज्झोयरए य सोलसमे[१६] ॥१०८॥ दारगाह॥

आहाकम्म० गाहा। **परियट्टिए** गाहा। एतासिं बहुवत्तव्वो त्ति कट्टु समुदायत्थो ण भण्णइ ॥१०७-१०८॥

प्रतिद्वारमवयवार्थ एवोच्यते। तत्रऽऽधाकर्माऽधिकृत्येमां द्वारगाथामाह–

आहाकम्मियणामा एगट्ठा कस्स वावि किं वावि।
परपक्खे य सपक्खे चउरो गहणे य आणादी॥१०९॥ परिदारगाहा।

आहाकम्मिगणामेत्यादि। अस्या व्याख्या– **आधाकर्म्मनामानि** वक्तव्यानि त**थैकार्थिकानि** च। तथा **कस्य वा** तदाधाकर्म्म ? समानधार्मिकादेः, **किं वा** ? अशनादि, **परपक्षो** गृहस्थाः, **सपक्षः** संयताः, तत्र विभाषा कार्या। तथा **चत्वारो**ऽतिक्रमादयः **ग्रहणे च आज्ञादयो** वक्तव्या इति गाथासमासार्थः ॥१०९॥

अवयवार्थं तु भाष्यकार एव वक्ष्यति। तत्राऽऽधाकर्मनामप्रतिपादनायाह–

आहा अहे य कम्मे आयाहम्मे[३] य अत्तकम्मे य।
पडिसेवण पडिसुणणा संवासऽणुमोयणा[४] चेव॥११०॥

आहा अधे य गाहा। व्याख्या– '**आहा अहे य कम्मे**'त्ति अत्र **च**शब्द उभयोरपि कर्म्मशब्दसम्बन्ध-समुच्चयार्थः, **आधाकर्म अधःकर्म्म** च, '**आताहम्मे य अत्तकम्मे य**'त्ति **आत्मघ्नं च आत्मकर्म्म च, प्रतिसेवना, प्रतिश्रवणम्, संवासोऽनुमोदना** च। एते हि आधाकर्म्मभेदा एवेति गाथासमासार्थः ॥११०॥

अवयवार्थस्तु भाष्यादेवाऽवसेय इति। साम्प्रतं यदुक्तं '**आधाकम्मे**'त्ति तत्र आधाय कर्म = आधाकर्म। स च आधा द्विविधा– द्रव्याधा भावाधा च। तत्र द्रव्याधां प्रतिपादयन्नाह–

(टि०) १. **०मिच्चो** जे२॥ २. **०ए य अ०** खं०॥ ३. **अताह०** जे२॥ ४. **०यणं चे०** को०॥

धणु-जुग-काय-भराणं कुडुंब-रज्जुधुरमादियाणं च।
खंधादी हिदयम्मि य दव्वाधा अंतए धणुणो॥१११॥

धणु-जुग गाहा। व्याख्या– **धनुर्युग-काय-भराणां कुटुम्ब-राज्यधू**[१]:प्रभृतीनां **च स्कन्धादौ** इति, तद्यथा– युगस्य कायस्य च स्कन्धः, कायः = कापोती, भरस्य गन्त्र्यादि, कुटुम्ब-राज्यधूःप्रभृतीनां हृदयम्। तथा च हृदये[२] आहिता कुटुम्बधूरुह्यते, **च**शब्दो बाह्यवस्तुसमुच्चयार्थः। इयं **द्रव्याऽऽधा** वर्त्तते, ❖**अन्ते धनुषः** यस्मात् तदन्त एव कोटावाधीयत इति गाथार्थः॥१११॥

भावाधा– यमाधाय पाकं करोति, यथा देवदत्तायेदं देयमिति। तथा चाह–

ओरालसरीराणं उद्दवण तिवायणं तु[३] जस्सट्ठा।
मणमाहित्ता[४] कुव्वति आहाकम्मं तयं बेंति॥११२॥

ओराल० गाधा। व्याख्या– **उदारशरीराणां** तिर्यग्-मनुष्याणामथवा सूक्ष्मरहितानां **अवद्रावणम्** = अतिपातविवर्जिता पीडा, **त्रिपातनं तु**– त्रयः काय-वाग्-मनोयोगा उच्यन्ते, अथवा देहः, आयुः प्राणा– इन्द्रियप्राणाश्च। ततः स्वामित्वविवक्षया त्रयाणां पातः = त्रिपातः, अपादानविवक्षया त्रिभ्यो वा पातः = त्रिपातः, करणविवक्षया त्रिभिः पातः = त्रिपातः, तं त्रिपातं च **यस्याऽर्थाय** = यदर्थं **मनः आधाय करोति आधाकर्म्म तकं ब्रुवते** पूर्वाचार्य्या इति गाथार्थः॥११२॥

ओरालग्गहणेणं तिरिक्ख-मणुयाऽहवा सुहुमवज्जा[५]।
उद्दवणं पुण जाणसु अतिवायविवज्जियं पीडं॥११३॥
काय-वइ-मणो तिण्णि उ अहवा देहा-ऽऽउ-इंदियप्पाणा।
सामित्त[६]-अवादाणे होइऽतिवाओ तु (?च) करणेसु॥११४॥
हिदयम्मि समाहेउं एगमणेगं व गाहगं[७] जो उ।
वहणं करेइ[८] दाता कायाण तमाहकम्मं तु॥११५॥

ओरालग्गहणेणं गाहा। **काय-वइ-मणो तिण्णि उ** गाहा। **हियम्मि समाहेउं** गाहा। एता उक्तार्था एवेति न प्रतन्यन्ते॥११३-११५॥

उक्तमाधाकर्म्मनाम। अधुना अधःकर्म्म तदपि द्विविधं द्रव्यतो भावतश्च। तत्र द्रव्यतः प्रतिपादयन्नाह–

जं दव्वं उदगादिसु छूढमहे वयति जं च भारेणं।
सीतीए रज्जुएण व ओयरणं दव्वऽहेकम्मं॥११६॥

(टि०) १. ०था धनुषो युग० ला०॥ **२. आहृता** जि१॥ **३. च** जे२ विना॥ **४. ०णयहित्ता** खं०। **०णमीहेत्ता** जे२॥ **५. वज्जो** खं०॥ **६. ०त्ते अ०** जे१॥ **७. ०हगे०** जे२। **०हगा०** खं०॥ **८. बहुणं** जे१॥

(वि०टि०) ❖. ...भावनामाह– 'अन्तके' करहसञ्ज्ञे धनुषः सम्बन्धिनि प्रत्यञ्चाऽऽरोप्यते ततो धनुः प्रत्यञ्चाया आश्रयः, एवं शेषाणामपि यूपादीनां प्रत्याश्रयत्वं भावनीयम्.... इति **मलय०**॥

जं दव्वं गाहा। व्याख्या– **यद् द्रव्यं** लोहोपलादि **उदकादिषु**– उदक-क्षीर-घृतेषु, **छूढं** = निक्षिप्तम्, **अधो व्रजति यच्च** कुलिशादि भारेण स्वयमेव, तथा '**सीतिए**' त्ति निश्रेण्या '**रज्जुएण व**'त्ति रज्ज्वा वा **ओयरणं**, किम् ? '**दव्वधेकम्मं**'ति दव्याधःकर्म्मेति गाथार्थः॥११६॥

अधुना भावाधःकर्मोच्यते। तत्र–

संजमठाणाणं कंडगाण लेसा-ठितीविसेसाणं।
भावं अहे [१]करेती [२]तम्हा तं भावऽहेकम्मं॥११७॥

संयम० गाधा। व्याख्या– तत्थ अणंता चरित्तपज्जवा होऊणं संजमट्ठाणं भवति। असंखेज्जा संजमट्ठाणा कंडकं, असंखेज्जाइं कंडकाइं छट्ठाणं, असंखेज्जाइं छट्ठाणाइं सेढी, [३]एतं संजमट्ठाणकंडगग्गहणेण सूचितं। किण्हादिगा तु लेस्साओ, ठितिविसेसा उक्कोसगादी, एतेसिं *तं भुंजंतो जम्हा '**भावं अधे करेति**'त्ति हेट्ठिमहेट्ठिमेसु संजमठाणादिसु, विसुद्धलेसाहिंतो अविसुद्धलेस्सासु, उक्कोसट्ठितिविसेसे[४]हिंतो जहण्णादिसु, '**तम्हा तं भावाधाकम्मं**'ति तस्मात् तद् भावाधःकर्मोच्यत इति गाथार्थः॥११७॥

तत्थाऽणंता उ चरित्तपज्जवा [५]होंति संजमट्ठाणं।
संखातीताणि उ ताणि कंडगं होदि नायव्वं॥११८॥
संखातीयाणि उ कंडगाणि छट्ठाणगं विणिद्दिट्ठं।
छट्ठाणा तु असंखा संजमसेढी [६]मुणेयव्वा॥११९॥
किण्हादिया तु लेस्सा उक्कोस [७]विशुद्ध ठितिविसेसा उ।
एतेसि विसुद्धाणं अप्पं तग्गाहगो [८]कुणइ॥१२०॥

तत्थाऽणंता उ गाहा। **संखातीताणि तु कंडगाणि** गाहा। **किण्हादिया उ लेसा** गाहा। एता गतार्था एवेति न व्याख्यायन्ते॥११८-१२०॥ साम्प्रतं यदुक्तं '**अप्पं तग्गाहऽधो कुणइ**'(गा० १२०)त्ति कथं पुनरात्मानं तद्ग्राही अधः करोति ? ननु अनुभवविरुद्धमेतदिति ? अत्रोच्यते–

❖[८]भावोवयारमाहेउ अप्पए किंचिणूणचरणग्गो।
आहाकम्मग्गाही अहो अहो णेइ अप्पाणं॥१२१॥

भावोवयार० गाहा। व्याख्या– **भाव** एवमुपचारम् **आधाय आत्मनो** भाव एव आत्मेति, **किञ्चिन्न्यूनचरणाऽग्रः** सम्पूर्णयथाख्यातचरणाग्रस्य केवलिनः अधो नयनाभावाद्, अतः किञ्चिन्न्यून-

---

(टि०) १. करेंती जे१॥ **२. जम्हा** जे१॥ **३. एवं** ला०॥ **४. ०सेहिं जहन्नासु** जि१॥ **५. होंति** खं० जे१॥ **६. ०ढी उ नायव्वा** जे२॥ **७. ०सेसेणं** खं०॥ **८. ०माहेतु** जे२॥

(वि०टि०) *. तं = आधाकर्म्मेत्यर्थः **६. हरभिद्रसूरिमते '०हऽधो कुणइ'** इति पाठः स्यात्। **❖. मलय०मतेन भावावयर०** इति पाठः स्यात्। तद्वृत्तौ इत्थमभिहितम्– "भावानां- संयमस्थानादिरुपाणां विशुद्धानामधस्तात् हीनेषु हीनतरेषु अध्यवसायेषु 'अवतारम्' अवतरणमात्मनि 'आधाय' कृत्वा..."॥

चरणाग्रोऽपि **आधाकर्म्मग्राही**, किम् ? **अधो अधो णेति अप्पाणं** = भावात्मानमिति गाथार्थः ॥१२१॥

▼इतरमप्यऽधिकृत्याह–

बंधइ [१]अहे भवाउं पकरेइ अहोमुहाइं कम्माइं।
घणकरणं तिव्वेण तु भावेणं चओ उवचओ [२]य॥१२२॥

बंधइ गाहा। व्याख्या– **बध्नाति अधो** नरकादिषु **भवायुष्कं**। तथा **प्रकरोति अधोमुखानि** शेषाण्यपि **कर्म्माणि**। तथा **'घणकरणं'** इत्यादिना **भगवत्या**लापकान् सूचयति। **तीव्रेण तु भावेन** तद्ग्रहणं कुर्वन् **चयः उपचयश्चे**ति एतदपि **भगवत्या**लापसूचकमेव। तथा च किल तत्रालापकाः–

''आधाकम्मं णं भुंजमाणे समणे णिग्गंथे अट्ठकम्मपगडीओ बंधइ,
अधे बंधति, अधे पकरेति, अधे चिणति, अधे उवचिणती'' [भग० ७/८/२९७] इत्यादि गाथार्थः ॥१२२॥

तेसिं गुरूण उदएण अप्पयं दुग्गतीए पवडंतं।
ण चएति विधारेउं अहरगतिं णेंति कम्माइं॥१२३॥ दारं॥

तेसिं गुरूण उदएण गाहा। व्याख्या– **तेषां** कर्म्माणां **गुरूणां** = रौद्राणां **उदयेन**, किम् ? **आत्मानं** = जीवं **दुर्गतौ प्रपतन्तम्**, किम् ? **न शक्नोति विधारयितुम्**, केन कारणेन ? इत्यत्राह– **'अधरगतिं [३]नेंति'**त्ति **अधोगतिं नयन्ति** = प्रापयन्ति **कर्माणि**। अतो भावाधःकर्मतेति गाथार्थः ॥१२३॥

उक्तमधःकर्म्मनाम। अधुना आत्मघ्नमुच्यते। तदपि द्रव्य-भावभेदभिन्नमेव अन्यथा प्रतिपादयिष्यति। तत्र–

अट्ठाए अणट्ठाए छक्कायपमद्दणं तु जो कुणइ।
अणिदाए य णिदाए आताहम्मं तयं बेंति॥१२४॥

अट्ठाए गाहा। व्याख्या– **'अट्ठाए'** त्ति प्रथम-द्वितीयपरिषहार्त्तः, **'अणट्ठाए'**त्ति यथाकथञ्चिदेव, अथवा साधूनां प्रयोजनमधिकृत्य एहिकमर्थाय अनधिकृत्य अनर्थायेति, किम् ? **च्छक्कायपमद्दणं तु जो कुणति**, वधमित्यर्थः, कथम् ? **'अणिदाए य णिदाए'**त्ति तत्र समवसरणादौ सर्व्वानेव अधिकृत्य **अनिदा, निदा** तु एकं द्वौ वाधिकृत्येति, अथवा अन्यथा वक्ष्यते। **आत्मघ्नं [४]तकं ब्रुवते**, पूर्व्वाचार्या इति गम्यते। आत्मानं हन्तीति आत्मघ्नमिति गाथार्थः ॥१२४॥

जाणंतमजा[५]णंतो तहेव निद्दिसिय ओहओ वावि।
जाणगमजाणगे वा वहेइ [६]अणिदा णिदा एसा॥१२५॥

(टि०) १. अह भ० जे१॥ **२. उ** जे२॥ **३. निंति०** जि१॥ **४. तावान्** जि१॥ **५. ०णंता** खं०॥ **६. अणिदा एसा** जे१ को० वा१॥

(वि०टि०) ▼. इतरं = अनुपचारमित्यर्थः॥

जाणंतमजाणंतो गाहा। व्याख्या– **जानानो**– यथा[१] अकल्पनीयं साधूनां आधाकर्म्म, **अजानानोऽन्यथा**, किम् ? **तहेव णिद्दिसिय ओहओ वावि – निर्द्दिश्य** एकं द्वौ[२] त्रीन् वा साधून्, **ओघतः** = सामान्येनैव, **जाणग अजाणगे य वधेइ** इदं वध्यसत्त्वविशेषणमेव, **'अणिदा णिदा एस'** त्ति इदमनयोः स्वरूपमिति गाथार्थः ॥१२५॥

इत्थं सामन्येन आत्मघ्नमभिधाय अधुना द्रव्य-भावभेदतो विशेषेणाभिधित्सुराह–

दव्वाया खलु काया भावाया तिण्णि णाणमादीणि।
परपाणपाडणरतो चरणातं अप्पणो हणइ॥१२६॥

दव्वाता खलु काता गाहा। व्याख्या– **द्रव्यात्मानः**, **खलु**शब्दो विशेषणे, अस्मिन् प्रक्रमे न पुनरन्यत्राऽपि, किम् ? **कायाः** = पृथिव्यादयः, **भावात्मानो** भवन्ति **ज्ञानादीनि** – ज्ञान-दर्शन-चारित्राणि। प्रकृतयोजनां करोति– **परप्राणपातनरतः**, किम् ? **चरणात्मानं** भावरूपं **आत्मनः** सम्बन्धिनं **हन्ति** = व्यापादयतीति गाथार्थः ॥१२६॥

आह– ज्ञानात्मानं दर्शनात्मानं च व्युदस्य किमर्थं चरणात्मानं आत्मनो हन्तीति उक्तम् ? इत्य-त्रोच्यते–

निच्छयनयस्स चरणायविग्घाए णाण-दंसणवहो वि।
ववहारस्स तु चरणे हयंमि भयणा उ सेसाणं॥१२७॥

णिच्छयणय० गाहा। व्याख्या– **निश्चयनयस्य चरणात्मविघाते ज्ञान-दर्शनवधोऽपि**, तयोश्चरणफलत्वात्, फलाऽभावे च हेतोर्निरर्थकत्वादिति भावना। **व्यवहारस्य तु चरणे हते** सति **भजना शेषयोः** ज्ञान-दर्शनयोः कदाचिद् घातो भवति कदाचिन्नेति। ❖ यस्य तदावरणोदयोऽपि विशिष्टस्तस्य भवति, अन्यस्य न भवतीति गाथार्थः ॥१२७॥

उक्तं आत्मघ्ननाम। अधुना आत्मकर्मोच्यते– तच्च द्विधा द्रव्यतो भावतश्च। तथा चाह–

दव्वंमि अत्तकम्मं जं जो तु ममायते[३] भवे दव्वं।
भावे असुभपरिणओ परकम्मं अत्तणो कुणइ॥१२८॥

दव्वंमि गाहा। व्याख्या– **द्रव्ये** अधिकृते विचार्य्ये तद्विषयं वा, आत्मनि कर्म्म = **आत्मकर्म्म** भवतीति योगः। **यत्** किञ्चिद् **यः** कश्चित् **'ममायते[४]'**त्ति ममीकरोति **द्रव्यं** तद् द्रव्यात्मकर्म्म। **भावे** तु आधाकर्म्मणो ग्रहणादि कुर्वन् **अशुभपरिणतः**, किम् ? **परकर्म्म** = परक्रियाम्, **आत्मनि करोतीति** गाथार्थः ॥१२८॥ अमुमेवार्थं स्पष्टयन्नाह[५]–

(टि०)१. ०था न कल्प० जि१॥ **२. द्वौ त्रयो वा साधूनां** जि१॥ **३. ०यती** जे२॥ **४. ममीय०** जि१॥ **५. सूचयन्नाह** जि१॥

(वि० टि०) ❖. यस्य व्यक्तिनः तदावरणोदयोऽपि = चारित्रावरणोदयोऽपि विशिष्टः तस्य व्यक्तिनः शेषयोर्घातो भवति कण्डरिकवत्। अन्यस्य व्यक्तिन यस्य चारित्रावरणोदयो विशिष्टो न भवति तस्य व्यक्तिनः शेषयोः ज्ञान-दर्शनयोर्घातो न भवति नन्दिषेणवद् इत्याशयः॥

आहाकम्मपरिणओ फासुयमवि संकिलिट्ठपरिणामो।
आदियमाणो[१] बज्झइ तं जाणसु अत्तकम्मं[२] तु॥१२९॥

आहाकम्म० गाहा। व्याख्या– आधाकर्म्म एतद् इति एवं **परिणतः प्रासुकमपि** तत् **सङ्क्लिष्टपरिणामः** '**आतियमाणो**'त्ति गृण्हन् भुञ्जानो वा **बध्यते**, यद् एवम्भूतं **तत् जानीहि आत्मकर्म्म**, आत्मनि कर्म्म = आत्मकर्म्मेति गाथार्थः॥१२९॥

परकम्म अत्तकम्मीकरेइ तं जो उ गिण्हिउं भुंजे।
एत्थ[३] भवे परकिरिया कहण्णु अण्णत्थ संकमइ ?॥१३०॥

परकम्म गाहा। व्याख्या– **परकर्म** = परक्रिया ज्ञानावरणादि वा, **आत्मकर्म्म करोति**(कः?) इत्याह– **तद् य** एव **गृहीत्वा भुङ्क्ते**। **अत्र (भवेद्)** आशङ्का, किं विशिष्टा ? – **परक्रिया** = परकर्म्म **कथं त्वन्यत्र सङ्क्रामति** ? नैवेति गाथार्थः॥१३०॥

कूडउवमाए केती परप्पउत्तेवि बेंति बंधो त्ति।
भणइ य गुरू[४] पमत्तो बज्झइ कूडे अदक्खो य॥१३१॥

कूड० गाहा। व्याख्या– **कूटोपमया केचन** आचार्य्यदेशीयाः परप्रयुक्तेऽपि ब्रुवते बन्ध इति, यथा किल व्याधेन प्रयुक्ते कूटे हरिणस्य बन्धो न तस्येति। भणति गुरुस्तु अत्र परिहारम्, यथा प्रमत्तो बध्यते कूटे अदक्षश्च। ततश्च अशुभभावो बन्धकारणम्, स च तस्य अस्ति, अतः कर्तृवद् बध्यते इति कृत्वोच्यते परकर्म्मात्मीकरोति उपचारादि[५]ति भावार्थः॥ तथा चाह–

एमेव भावकूडे बज्झइ जो असुभभावपरिणामो।
तम्हा तु असुभभावो वज्जेयव्वो पयत्तेणं॥१३२॥

[६]**एमेव** गाहा। व्याख्या– **एवमेव भावकूटे** प्रक्रान्ते **बध्यते यो अशुभभावपरिणामो**, यस्मादेवं **तस्मादशुभभावो वज्जेयव्वो पयत्तेणं** ति गाथाद्वयार्थः॥१३१-१३२॥

आह– स आधाकर्मग्राही तत् स्वयं न करोति, न च तत् कृतं अकृतं भवति, ततश्च तद्ग्रहणे को दोष इति ? अत्रोच्यते–

कामं सयं न कुव्वइ जाणंतो पुण तहावि तग्गाही।
वड्ढेइ तप्पसंगं अगिण्हमाणो[७] उ वारेइ॥१३३॥

कामं सयं गाहा। व्याख्या– कामं अनुमताऽर्थे, स्वयं आत्मना न करोति। जानानः पुनर्यथा ''इदमाधाकर्म्मे'' ति तथाऽपि तद्ग्राही = आधाकर्म्मग्राही, किम् ? वर्द्धयति तत्प्रसङ्गम् = [८]कर्मकारण-ग्रहणप्रसङ्गम्, अगृण्हं[९]स्तु वारयतीति गाथार्थः॥१३३॥

(टि०) १. **०यमणा** खं०॥ २. **०म्मंति** खं०॥ ३. **तत्थ** खं० विना॥ ४. **०रू उ पम०** जे२॥ ५. **०चारेणेति** जि१॥ ६. **एवमेव** ला०॥ ७. **य** जे१॥ ८. **कर्मकरणप्रस०** ला०॥ **कर्मकरणग्रह०** जि१॥ ९. **०ण्हन् सत् वा०** ला० विना॥

अत्तीकरेइ कम्मं पडिसेवादीहि तं पुण इमेहिं।
तत्थ गुरू आदिपयं लहु-लहु-लहुगा कमेणियरे॥१३४॥

अत्तीकरेति गाहा। व्याख्या– **आत्मीकरोति कर्म्म प्रतिसेवनादिभिस्तत् पुनरेभिः** वक्ष्यमाणलक्षणैः, **तत्र गुरु आदिपदं** प्रतिसेवनालक्षणम्, **'लहु-लहु-लहुगा कमेणेतरे'**त्ति प्रतिश्रवण-संवास-अनुमोदनाद्वाराणीति गाथार्थः॥१३४॥

पडिसेवणमाईणं[१] दाराणऽणुमोयणाऽवसाणाणं।
अहसंभवं[२] सरूवं सोदाहरणं पवक्खामि॥१३५॥

पडिसेवण० गाहा। व्याख्या– **प्रतिसेवनादीनां द्वाराणामनुमोदनाऽवसानानां 'अहसंभवं'**ति **यथासम्भवं स्वरूपं** चैतेषां **सोदाहरणं प्रवक्ष्यामी**ति गाथार्थः॥१३५॥

अण्णेणाऽऽहाकम्मं उवणीयं असइ चोइओ भणइ।
परहत्थेणंगारे[३] कड्ढंतो[४] जह न डज्झति[५] हु॥१३६॥

अण्णेण गाधा। व्याख्या– **अन्येन** साधुना **आधाकर्म उपनीतं 'असति'**त्ति **अश्नाति** = भुङ्क्ते। तथाऽन्येन साधुना ''अकृत्यमेतदि''ति **चोदितो भणति**, किम् ? **परहस्तेनाऽङ्गारान्[६] कर्षन् यथा न दह्यते**॥१३६॥

एवं खु अहं सुद्धो दोसो[७] देंतस्स कूडउवमाए।
समयत्थमजाणंतो मूढो पडिसेवणं कुणइ॥१३७॥

एवं खु गाहा। व्याख्या– **एवमेवऽहं शुद्धो, दोषो ददतः** = यो मे आधाकर्म्म ददाति, **'कूडउवमाए'**त्ति एवम्भूतया[८] मूर्खोपमया, अन्ये तु व्याचक्षते कूटोपमयेति यथा कूटन्यासकारिणो व्याधस्य दोषो भवति न तु तत्र पततोऽपि मृगस्य, एवं ममाऽपि भुञ्जानस्य को दोष ? इत्येवम्भूतयोपमया **समयार्थं** = सिद्धान्तार्थम्, **अजानानो** यथा– 'क्लिष्टपरिणामादेर्बन्ध' इति **मूढः प्रतिसेवनां करोति** आधाकर्म्मण इति गाथार्थः॥१३७॥

एवं सामान्येन प्रतिसेवनोक्ता। अधुना प्रतिश्रवणोच्यते, तत्र च–

उवओगम्मि य लाभं कम्मग्गाहिस्स चित्तरक्खट्ठा।
आलोइए सुलद्धं भणइ भणंतस्स पडिसुणणा॥१३८॥

उवयोगम्मि य गाधा। व्याख्या– **उवयोगे** क्रियमाणे, किम् ? **लाभं भणती**ति योगः, किमर्थम् ? इत्यत आह–**कर्म्मग्राहिणः** साधोश्चित्तरक्षार्थम्, तथा **आलोचिते** = निवेदिते, **सुलब्धं भणति**, एवं **भणतः** सतः, किम् ? **प्रतिश्रवणे**ति गाथार्थः॥१३८॥

(टि०) १. ०वणादिगाणं खं०॥ **२. यथासम्भवमिति स्वरूपं** जि१॥ **३. कड्ढेंतो** खं० जे२॥ **४. वड्ढेइ** वा१॥ **५. उ** खं०॥ **६. ०रान्नाकर्षयन् जि०** जि१॥ **७. दोसं** जे१॥ **८. ०भूत यो मूर्खो०** जि० जि१॥

संवासो उ पसिद्धो अणुमोयण कम्मभोइयपसंसा।
[१]एतेसिमुदाहरणा एते उ कमेण नायव्वा॥१३९॥

संवासो तु गाहा। व्याख्या– **संवासस्तु प्रसिद्धो** वर्त्तते, आधाकर्म्मभोक्तृभिः सह वास इत्यर्थः, **अनुमोदना कर्म्मभोक्तृप्रशंसा**, यथा– "शोभना एत" इति। **एतेषां** चतुर्ण्णामपि **उदाहरणानि एतानि** वक्ष्यमाणलक्षणानि **क्रमेण** = परिपाट्या **ज्ञातव्यानी**ति गाथार्थः॥१३९॥

पडिसेवणाए तेणा पडिसुणणाए [२]य रायपुत्तो उ।
संवासंमि य पल्ली अणुमोयण रायदुट्ठो य॥१४०॥

पडिसेवणाए गाधा। अक्षरार्थः सुगमः। भावार्थः कथानकेभ्योऽवसेयः। तानि च अमूनि– तत्थ पडिसेवणाए कथमात्मीकरोति ? [३]जहा चोरेहिं गावीओ गहेऊण णिक्कुढाओ काऊणं सभूमीए आगय त्ति काउं गोणिं मारेतुं पयंति। तेहिं य समं अण्णे पहिगा अंतरा मिलिया। अण्णे पच्चमाणे आगता अण्णे खज्जमाणे य। [४]ते सव्वे मिलिया खायंति। अण्णे णिव्विसियामो त्ति परिवेसंति। अण्णे एवमेव अच्छंति। कुढिएहिं आगंतुं वीसत्था सव्वे गहिता। पहिया भणंति– "अम्हे ण चोरा"। तहवि ण मुंचंति। एवं जे गेण्हंति भुंजंति य ते ताए लग्गंति। जे वि परिवेसंति [५]भायणाणि वा धरेंति ते वि लग्गंति॥१४०॥

अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह–

गोणीहरण सभूमी णेऊणं गोणिओ पहे भक्खे।
निव्विसिया परिवेसण ठियावि ते कूविया [६]घेत्थे॥१४१॥
जे वि य [७]परिवेसंति भायाणाणि धरेंति य।
ते वि बज्झंति तिव्वेण कम्मुणा किमु भोइणो॥१४२॥

गोणीहरण गाहा। **जे वि (य) परिवेसंति** गाहा। एतद् द्वयमपि उक्तार्थमेव, णवरं **णिव्विसिता** = निवृत्ता, **कूविया** = कूढिया॥१४१-१४२॥

पडिसुणणाए जहा– एगो रायपुत्तो पितरं मारेउकामो भडे भिंदति। तत्थ [८]केहिं वि पडिस्सुतं– "वयं सहायगा मारेमो"। अण्णेहिं भणितो– "एवं करेहि"। अण्णे तुसिणीया जाता। अण्णेहिं रण्णो सिट्ठं। ते सव्वे रण्णा [९]माराविया। जेहिं [१०]पडिसेहितो सो ते णवरि मुक्का। एवं लोगुत्तरे वि जे भुंजंति ते लग्गा। जे वि आहाकम्मगहणपत्थियं [११]लाभ त्ति भणंति ते वि बद्धा, सुलद्धं वा भणंति [१२]वा धारेंति वा तुमं गेण्हिउं [१३]भुंजह ते वि बज्झंति। पडिसेहमाणा मुच्चंति। अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह–

(टि०) १. एतेसिं चउण्हंपी आहरण कमेण खं०॥ **२. एए** जे१॥ **उ** खं० जे२॥ **३. जहा चोरेत्ति जहा** जि१॥ **४. तेवि मिलि०** जि०॥ **५. भोयणाणि** जि१॥ **६. घेत्थो** भां० जे४॥ **७. पडिसेवंति** जे१ को०॥ **८. ०त्थण्णेहिं वि** ला०॥ **९. मारिता** ला० जि१॥ **१०. ०डिसोहिओ** जि१॥ **११. लाभाएत्ति** जि१ ला०॥ **१२. वा करेंति** जि०। जि१ प्रतौ इदं पदं नास्ति॥ **१३. भुंज वा ते वि** जि०॥

(वि० टि०) ❖. निर्विशकाः = उपभोक्तार इति **मलय०**। **निर्व्यसता** = गोभक्षणनिवृत्ताः इति **वीरः**॥

सामत्थण रायसुए पितिवहण सहाय तह य तुण्हिक्का।
तिण्हं पि उ पडिसुणणा रण्णो सिट्ठंमि सा नत्थि॥१४३॥

सामत्थण रायसुए गाहा गतार्था, णवरं '**तह**'त्ति तथेति॥१४३॥

[1]भुंज ण भुंजे भुंजसु ततिओ तुसिणीओ भुंजए पढमो।
तिण्हं पि उ पडिसुणणा पडिसेहंतस्स सा नत्थि॥१४४॥

भुंज ण भुंजे गाधा। व्याख्या– आहाकम्म[2]भोइणा तेणेव कोइ णिमंतिओ जहा– "**भुंज**"। तत्थ एगो भुंजति। बितिओ पुण भणति– "**ण भुंजे, भुंजसु** तुमं"। **ततिओ तुसिणीओ** अच्छति। अण्णे(?ण्णो) ते वि णिवारेइ जहा– "अकप्पो एस साधूणं"ति, अयमनुक्तोऽपि गाथापश्चार्द्धोपन्यासाऽन्यथाऽनुपपत्त्यैव गम्यते। '[3]**भुंजते पढमो**'त्ति गतार्थमेव, "**तिण्हं पि उ पडिसुणणा पडिसेहंतस्स सा णत्थि**" त्ति प्रकटार्थम्।

अण्णे [4]पढंति – '[5]**भुंज ण भुंजे भुंजसु ततिओ तुसिणीओ वारति चउत्थो**' पश्चार्द्धं तदेव। अत्र '[5]**भुंज**'त्ति कर्म्मणा आमंतणमेव, **ण भुंजे** एगो, **भुंजसु** तुमं बितिओ, सेसं जहा पुव्वमेवेति गाथार्थः॥१४४॥

आणेंत-भुंजगा कम्मुणा उ बिइयस्स वाइओ दोसो।
तइयस्स य माणसिओ तीहि [6]विमुक्को चउत्थो उ॥१४५॥

आणेंत गाहा। व्याख्या– **आणेंत-भुंजगा** आहाकम्मस्स **कम्मुणा** = किरियाए ते चेव बज्झंति। **बितियस्स** भणियलक्खणस्स **वातिको दोसो ततियस्स तु माणसिओ** दोसो त्ति वर्त्तते। **तीहिं विमुक्को चउत्थो तु** पडिसेधगो त्ति वुत्तं भवति॥१४५॥

पडिसेवण पडिसुणणा संवासऽणुमोयणा य चउरो वि।
पितिमारगरायसुए विभासियव्वा जइजणे[7] य॥१४६॥

पडिसेवण गाहा कंठा॥१४६॥

संवासे जहा– चोरपल्ली विसमगिरिसंणिविट्ठा, तत्थ बहवे रायावराहकारिमादिणो परिवसंति। सा य अतीव अवगारिणि त्ति काउं रण्णा वेढिता। चोरा णट्ठा। माहण-वणियादयो अच्छंति "अचोरा[8]ऽम्हे" त्ति। उवट्ठिता य रायाणं। रण्णा भणितं – एते दुट्ठतरगा जे ममावकारीहिं समं परिवसंति। उद्दूढा। एवं चोरत्थाणीगा जे भुंजंति, जे तेहिं समं वसंति ते वि लग्गंति। अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह–

(टि०) १. **भुंजह** जे१॥ २. **०भोइग निमंतिओ** जि१॥ ३. **भुंजंतो पढ०** जि१॥ ४. **पठंति** ला०॥ ५. **भुंजह** जि०॥ ६. **विसुद्धो** भां० जे४॥ ७. **जणेणं** जे२॥ ८. **०रामोत्ति** ला० जि१॥

पल्लीवहम्मि नट्ठा चोरा वणिया वयं न चोर त्ति।
ण पलाया पावकर त्ति काउं रण्णा उवालद्धा॥१४७॥
आहाकडभोईहिं सहवासो तह य तव्विवज्जं पि।
दंसण-गंधपरिकहा भावेंति सुलूहवित्तिं पि॥१४८॥ दारं॥

पल्लीवहम्मि गाहा। **आहाकडभोईहिं** गाहा। एताओ कंठाओ, णवरं **दंसणं** आहाकम्मियस्स, **गंधो** तस्सेव, **परिकहा**– एरिसं णिद्धरसं ति एवमादि, एता **भावेंति सुलूहवित्तिं पि** साधुं, असकृदभ्यस्तत्वादिति हृदयम्॥१४७-१४८॥

अणुमोदणाए जहा– एको दारगो रायंतेपुरे दुट्ठो। तत्थ संचरमाणो णाओ च्छिण्णो य। कुंकुमादिविभूसियसरीरो णगरमज्झे कड्ढिओ। पभाए य पंथियादयो [१]मिलिया उल्लवन्ति– "अहो ! [२]अज्ज, रण्णा पुरिसो सासिओ।" तत्थ केइ भणंति– "पावकारी पावं पावइ।" अण्णे भणंति– "सुलद्धं एतस्स माणुस्सजम्मं सुजीवियं च जेण तारिसियाओ परिभुत्ताओ, जाओ अम्हारिसाणं चक्खुणावि दट्ठुं दुल्लभाओ।" *सूयगादी तत्थ अच्छंति। तेहिं तं [३]सुतं, णीओ रायकुलं, सासिओ, इयरे पूइता।

एवं एक्को आहाकम्मं भुंजति वलिउ य [३]अण्णे भणंति– "सुहं सो जीवति, वयं अरसविरसेहिं भज्जामो।" अण्णे साधू भणंति– "धिगस्तु तस्य।" ते मुक्का, इतरे बद्धा। अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह–

[४]रायऽवरोहवराहे विभूसिओ घाइओ णगरमज्झे।
धण्णाऽधण्णो त्ति कहा वहाऽवहो कप्पडिय खोला॥१४९॥

रायऽवरोह० गाहा। गतार्था णवरं (अव)**रोहो** = अंतेउरं, **खोला** = [५]भण्डिका[§]। एवं च अणुमोदणा होति त्ति॥१४९॥

सादुं पज्जत्तं आदरेण काले रितुक्खमं णिद्धं।
तग्गुणविकत्थणाए अभुंजमाणे वि अणुमण्णा॥१५०॥ दारं।

साउं पज्जत्तं आयरेण गाहा। व्याख्या– कम्मभोइणं कोइ कंदप्पेण वा अणाभोगेण वा पुच्छति **सादुं** = मिट्ठं आसि। तहा **पज्जत्तं** उद्वट्टाए, **आयरेण** वेत्तावियं, **काले**– पढमालिगावेलादौ, **रिउक्खमं** = ण कालविवरीयं, वासावासे व्व सत्तुगा, **णिद्धं** = [६]महुसण्हेण पउरं ? एवं तग्गुणविकत्थणाए अभुंजमाणे वि [७]**अणुमण्णा** भवइ त्ति गाथार्थः॥१५०॥

एवं मूलदारगाहाए '**आहाकम्मियणाम**' (गा०१०९) त्ति गयं। इदाणिं '**एगट्ठ**'त्ति, एतस्स विभासा

(टि०) १. मेलीणा जि० ला०॥ **२. अकज्जं** जि० जि१॥ **३. अण्णेहिं भणियं** जि० जि१॥ **४. रायारोह०** जे१ विना॥ **५. भण्डिता** जि० जि१॥ **६. महुसन्नेण प०** जि१। **मयउ सण्णेण प०** जि०। **मयउ सण्हेण प०** ला०। सन्दर्भानुसारेण उचितः पाठो योजितोऽस्माभिः॥ **७. समणुण्णा** ला०॥

(वि०टि०) *. सूयगादी = चरपुरुषाः॥ **§. भण्डिका** = रङ्काकृत्य हेरिका इति **वीर०**॥

एत्थ गाहा–

आहा अहे य कम्मे आयाहम्मे य अत्तकम्मे य।
जह वंजणणाणत्तं अत्थेण वि पुच्छए एवं॥१५१॥

आहा अहे य कम्मे इत्यादि। निगदसिद्धैव॥१५१॥ एत्थ आयरिओ [१]णायपदरिसणत्थं भणति–

एगट्ठ एगवंजण एगट्ठं[२] णाणवंजणं[३] चेव।
णाणट्ठ एगवंजण णाणट्ठा [४]वंजणा णाणा॥१५२॥

एगट्ठ एगवंजण गाहा। व्याख्या– इह नाम किञ्चिदेकार्थं एकव्यञ्जनम्। तत्थ **एगट्ठं एगवंजणं** जहा खीरं खीरमिति (१), **एगट्ठं णाणावंजणं** – खीरं, दुद्धं, पयः, पालुः (२) **नानार्थं एकव्यञ्जनम्**– गोक्षीरम्, महिषीक्षीरम् (३), **नानार्थं नानाव्यञ्जनम्** – घट-पट-शकट-रथाः (४), एवं लोके। शास्त्रेऽप्याधाकर्म्म प्रति किञ्चिदेकार्थं एकव्यञ्जनमिति ४, तत्थ एकट्ठं एकव्यञ्जनम्– आधाकम्मं आधाकम्ममिति (१), एगट्ठं नानाव्यञ्जनमिति– आधा अधे य कंमे आताकम्मे य अत्तकम्मे य (२)। नानार्थं एकव्यञ्जन[५]म्– आधाकर्म असनं, आधाकर्म्म पानं, आधाकर्म्म खादिमं, आधाकर्म्म सादिमं (३) इति गाथार्थः॥१५२॥ अमुमेवार्थमभिधातुकाम आह–

दिट्ठं खीरं खीरं एगट्ठं एगवंजणं लोए।
एगट्ठं बहुणामं दुद्ध पओ पालु खीरं च॥१५३॥
गो-महिसि-अयाखीरं णाणट्ठं एगवंजणं णेयं।
घड-पड-कड-सगड-रहा होइ पिहत्थं पिहं नामं॥१५४॥

एताउ भणियत्थाउ त्ति ण विभासिज्जंति॥१५३-१५४॥

आहाकम्मादीणं होइ दुरुत्तादि पढमभंगो उ।
आहाऽहेकम्मं ति य बितिओ सक्किंद इव भंगो॥१५५॥

आधाकम्मादीणं गाहा। व्याख्या– '**आधाकर्म्मादीनामि**'ति अत्र आदिशब्दाद् अधःकर्म्मादिपरिग्रहः, **होइ दुरुत्तादि**– आधाकम्मं आधाकम्मं ति, एवं **आदि**सद्दाओ त्रि-चतुरादिपरिग्रहः, **पढमभंगो उ**– एकार्थं एकव्यञ्जनमित्ययम्, आधाकर्म अधःकर्मेति च द्वितीयः शक्रेन्द्रवद् भङ्गः – एकार्थं नानाव्यञ्जनमित्ययम्। [*]अन्योदाहरणाऽभिधानं व्यापकन्यायदर्शनार्थमिति गाथार्थः॥१५५॥

(टि०) १. णामपद० जि॥ २. ०गट्ठा खं० विना॥ ३. ०जणा चे० खं० विना॥ ४. णाणवंजणया खं०॥ ५. ०नम् - असणं पाणं खाइमं साइमं, नानार्थं नानाव्यञ्जनं आधाकर्म्म अशनं आधाकर्म्म पानं आधाकर्म्म खादिमं आधाकर्म्म सादिमं इति गाथार्थः जि०॥

(वि०टि०) *. शेषभङ्गत्रयं परिहृत्य द्वितीयभङ्गे एव 'शक्रेन्द्रवत्' इति अन्योदाहरणा.....इति वाक्ययोजना कार्या॥

आहाकम्मंतरिया असणादी उ चउरो ततियभंगो।
आहाकम्म पडुच्चा नियमा सुण्णो चरिमभंगो॥१५६॥

आहाकम्मंतरिया गाहा। व्याख्या– **आधाकर्म्मशब्दान्तरिताः अशनादयश्चत्वारः** पदार्थास्तृतीय-भङ्गः– नानार्थं एकव्यञ्जनमित्ययम्, इयमत्र भावना – अशनमाधाकर्म्म पानादि च। **आधाकर्म्म प्रतीत्य**, किम् ? *[1]**नियमाच्छून्यश्चरमभङ्गः**– नानार्थं नानाव्यञ्जनमित्ययमिति गाथार्थः॥१५६॥

इदमेव वस्तु भावयन्नाह–

इंदत्थं जह सद्दा पुरंदरादी उ णाइवत्तंते।
अहकम्म-[1]आयहम्मा तह आहं णातिवत्तंते॥१५७॥

इंदत्थं जह सद्दा गाहा। व्याख्या– **इन्द्रार्थं यथा शब्दाः** सामान्येन **पुरन्दरादय नातिवर्त्तन्ते**, किम् तर्हि ? स एव इन्द्रः स एव पुरन्दर इत्यादि, **अधःकर्म्मात्मघ्ने** उपलक्षणमिदं आत्मकर्मणोऽपि, तथा **'आहं'**ति **आधाकर्म्म नातिवर्त्तन्ते**, तुल्यदोषत्वादिति गाथार्थः॥१५७॥ अमुमेवार्थं स्पष्टयन्नाह–

आहाकम्मेण अहोकरेइ जं हणइ पाणभूयाइं।
जं तं आइयमाणो परकम्मं [2]अत्तणो कुणइ॥१५८॥ दारं॥

आधाकम्मेण गाहा। व्याख्या– [3]**आधाकर्म्मणा** हेतुभूतेन, किम् ? **अधः करोति**, आत्मानमिति गम्यते, कस्माद् ? इत्याह– **यद्** = यस्मात्, **हन्ति** [4]**प्राणभूतानि**, तथा **यत् तत् गृह्णन् परकर्म्म आत्मनि करोतीति**। एवं चत्वार्य्यऽपि तुल्यदोषाणि दर्शितानीति गाथार्थः॥१५८॥

मूलद्वारगाथायां **'एकार्थिकानी'**ति गतम्। अधुना **'कस्ये'**ति विवृण्वन्नाह–

कस्स त्ति पुच्छियम्मी नियमा साहम्मियस्स तं होइ।
साहम्मियस्स [5]तम्हा ◆कायव्व परूवणा विहिणा॥१५९॥

कस्स त्ति पुच्छितम्मि गाधा सुत्तसिद्धा॥१५९॥

साम्प्रतं यदुक्तं **'परूवणं तस्स वोच्छामि'**त्ति सेयं प्ररूपणा–

(टि०) १. **अत्तकम्मा** जे१,२ को०॥ २. **०त्तए** जे२॥ ३. **आहाकम्मुणा** ला० विना॥ ४. **प्राणिनो भूतानि** जि१। **प्राणिभूतानि** जि०॥ ५. **जम्हा** जे१ को०॥

(वि०टि०) *. आधाकर्म्मरूपं नामाश्रित्य पुनश्चरमो भङ्गो नानार्थानि नानाव्यञ्जनानीत्येवंरूपो नियमाच्छून्य आधाकर्म्म आधाकर्म्मेत्येवमादिनाम्नां सर्वेषामपि समानव्यञ्जनत्वात् उपलक्षणमेतत्, तेन सर्वाण्यपि नामानि प्रत्येकं चरमभङ्गे न वर्तन्ते, यदा तु कोऽप्यशनविषये आधाकर्म्मेति नाम प्रयुङ्क्ते पानविषये त्वधःकर्म्मेति खादिमविषये त्वात्मघ्नमिति स्वादिमविषये त्वात्मकर्म्मेति तदाऽमूनि नामानि नानार्थानि नानाव्यञ्जनानि चेति चरमोऽपि भङ्गः प्राप्यते। इति **मलय०**॥

◆. पू.हरिभद्रसूरिमते **'परूवणं तस्स वोच्छामि'** इति पाठः स्यात्।

(१)नामं- (२)ठवणा- (३)दविए (४)खेत्ते (५)काले य (६)पवयणे (७)लिंगे।
(८)दंसण- (९)णाण- (१०)चरित्ते (११)अभिग्गहे (१२)भावणाओ य॥१६०॥

णामं-ठवणा-दविए गाहा। व्याख्या– साहम्मिओ दुवालसविहो, तं जहा– **णाम**साहम्मितो (१) **ठवणा**साहम्मिओ (२) एवं **दव्व** - (३) **खेत्त** - (४) **काल** - (५) **पवयण** - (६) **लिंग** - (७) **दंसण** - (८) **णाण** - (९) **चरित्त** - (१०) **अभिग्गह** - (११) **भावणा**साहम्मिओ त्ति (१२) एस समुदायत्थो ॥१६०॥ इदानीं भावार्थं प्रतिपादयन्नाह–

णामम्मि सरिसणामो ठवणाए कट्ठकम्ममाईया।
दव्वम्मि जो उ भविओ साहम्मिसरीरगं चेव॥१६१॥

णामम्मि गाहा। व्याख्या– '**णामम्मि**' त्ति णामसाधम्मिओ **सरिसणामो** देवदत्तो देवदत्तस्स, **ठवणाए कट्ठकम्ममादीया** जहा **वारत्त**गरिसी, **आदि**सद्दाओ अक्षविन्यासादिपरिग्रहः, **दव्वम्मि जो उ भविओ**-एगभविगादि मूलगुण-उत्तरगुणणिव्वत्तिओ वा, **साहम्मिसरीरगं चेव** - ववगतभुतादि इति गाथार्थः॥१६१॥

खेत्ते समाणदेसी[२] कालंमि य[१] एक्ककालसंभूतो।
पवयण संघेकयरो लिंगे रयहरण-मुहपोत्ती॥१६२॥

खेत्ते समाणदेसी गाहा। व्याख्या– **खेत्ते** सोरट्ठो सोरट्ठस्स एवमादि, **कालम्मि य एक्ककाल-संभूतो** पाउसजाओ पाउसजातस्स एवमादि, '**पवयण संघेगतरो**'त्ति साधु साधुणी वा सावगो वा साविगा वा, '**लिंगे रयहरण मुहपोत्ति**'त्ति लिंगे रयहरण-गोच्छ-पडिग्गहधारि[३] त्ति गाथार्थः॥१६२॥

दंसण-णाण-चरणे[४] तिग-पण-पण तिविहो होति[५] उ चरित्ते।
दव्वाई उ अभिग्गह[६] अह भावण[७] मो अणिच्चादी॥१६३॥ दारं॥

दंसण-णाण० गाहा। व्याख्या– **दंसणे** खाइगदंसणी खाइगदंसणिस्स, एवं खओवसमि[८]-उवसमिएसु वि विभासा। अण्णे भणंति– सम्मदिट्ठी सम्मदिट्ठीस्स, एवं मिच्छ-मिस्सेसु वि। **णाणे** आभिणिबोहियणाणी आभिणिबोहियणाणिस्स, एवं सुय-ओहि-मण-केवलि[९]सु वि विभासा, **चरणे** सामाइयचरित्ती सामाइयचरित्तस्स, एवं सेसेसु वि छेदोवट्ठावणिय-परिहारविसुद्ध-सुहुमसंपराय-अहक्खाएसु वि विभासा, '**तिग-पण-पण**'त्ति। '**तिविहो होइ उ चरित्ते**'त्ति खाइगादिभेदेणं। '**दव्वादी तु अभिग्गह**'त्ति अभिग्गहे दव्वजुगादिसु सरिसो छट्ठादिखमणाभिग्गहेण वा, '**अह भावण मो अणिच्चादि**'त्ति एगो साधू अणिच्चभावणं भावेति, अण्णो वि तहेव, एवं सेसासु वि विभास त्ति गाथार्थः॥१६३॥

(टि०) १. उ खं० भां० जे४॥ २. ०णदिसि जि१॥ ३. परिग्गह० ला०॥ ४. चरित्ते जे२॥ ५. ०ति च खं०॥ ६. ०ग्गहे जे१ को०॥ ७. ०वणे अणि० जे१ को०॥ ८. खओवसमिको खओवसमिएसु वि विभासा जि० जि१॥ ९. केवलिसु जि०॥

एवं ताव सामण्णेण साहम्मिओ परूविओ। इदाणिं परिहाराऽपरिहारविहिं भण्णति। तत्थ गाहा–

जावंति देवदत्ता गिही व अगिही व तेसि दाहामि।
णो कप्पते गिहीण तु दाहं ति[१] विसेसिते कप्पे॥१६४॥

जावंति देवदत्ता इत्यादि। व्याख्या– देवदत्ताऽभिधाणस्स पिउणो पीतिए णियगोत्तममत्तेण वा एवं करेति– **"जावंति देवदत्ता गिही व अगिही व तेसिं दाहामो"**, एयं असणादि **णो कप्पइ** संजयदेवदत्तस्स। **गिहीण उ दाहं ति विसेसिए कप्पइ** त्ति गाथार्थः॥१६४॥

पासंडीसु वि एवं मीसाऽमीसम्मि होइ तु विभासा।
समणेहिं संजयाण उ विसरिसणामाण वि ण कप्पे॥१६५॥

पासंडीसु वि एवं गाहा। व्याख्या– **पासंडिसु वि एवं मीसाऽमीसम्मि होति तु विभास** त्ति सामण्णेण ण कप्पइ, ससरक्खादीण विसेसिए कप्पति। **समणेहिं** एवं चेव विभासा, णवरं णिग्गंथ-सक्क-तावस-गेरुय-आजीव पंचहा समणा। **संजयाण तु विसरिसणामाण वि ण कप्पे**– संयतदेवदत्तानां कृतं यज्ञदत्तादीनामप्यऽकल्पनीयम्, अत एव शेषेष्वपि विसदृशनाम्नां कृतं न कल्पत इति गाथार्थः॥१६५॥

णामसाहम्मिए कप्पाऽकप्पविभासा गता। इदाणिं ठवणासाहम्मियं पडुच्चाह–

णीसमणीसा व कडं ठवणासाहम्मियम्मि तु विभासा।
दव्वे मयतणुभत्तं ण तं तु कुच्छा विवज्जंति॥१६६॥

णीसमणीसा व कडं गाहा। व्याख्या– **निश्रया**–एतत्सदृशानामेव दातव्यम्, **अनिश्रया**–भक्तिमात्रेण **कृतं** बल्यादि, जहा **वारत्तगस्स**। **'ठवणासाहम्मियम्मि उ विभास'**त्ति णिस्साकडं ण कप्पति। इतरं तु कप्पति जइ पसंगदोसा ण होंति। दारं।

'दव्वे मयतणुभत्तं' ति *उद्दाणगस्स सण्णायगा करेंति, तं पि जति साहुणो उद्दिस्स करेंति ण कप्पइ, अह णो तो कप्पं किंतु [δ]**कुच्छा विवज्जंति** त्ति गाथार्थः। दारं॥१६६॥

पासंडीय-समणाणं गिहिनिग्गंथाण चेव तु विभासा।
जह णाममि तहेव य खेत्ते काले य णायव्वं॥१६७॥

पासंडिय-समणाणं गाहा। व्याख्या– **सोरट्ठ**गाणं गिहि-पासंडि-समणाणं कतं **मालविगा**[२]दीणं कप्पति, सोरट्ठणिग्गंथाणं कतं ण कप्पइ। एवं काले वि जे पाउसजाता इच्चेवमादि तहेव [३]विभासेयव्वं ति गाथार्थः। दारदुगं॥१६७॥

(टि०) १. तु जे२ वा२॥ **२. ०गादीणं ण कप्पति** जि१॥ **३. विभासेत्ति** जि१॥

(वि०टि०) *. उद्दाणगस्स = मृतस्य ॥ **δ.** तत्र यन्निश्राकृतं तन्निषेधयति – नैव कल्पते, इतरत्त्वनिश्राकृतं कल्पते किन्तु तद्ग्रहणे लोके जुगुप्सा = निन्दा प्रवर्त्तते, यथा अहो ! अमी भिक्षवो निःशूका मृततनुभक्तमपि न परिहरन्तीति ततो विवर्जयन्ति तत् साधवः। इति **मलय०**॥

पवयण-लिंगादिदारेसु पुण पुव्वायरिया एवं भंगा परूवेंति, जहा– पवयणओ णाम एगे साहम्मिए[१] णो लिंगओ साहम्मिओ – सावओ, तस्स कयं कप्पति (१)। लिंगओ णो पवयणओ – णिण्हओ, कप्पति (२)। पवयणतो वि लिंगओ वि – साधुरेव, ण कप्पति (३)। णो पवयणतो णो लिंगतो शून्योऽयं भङ्गः (४)।

पवयणओ णो दंसणतो, एगो खतिए एगो खतोवसमिते[२] – जदि साहु ण चेव कप्पति, सावगस्स कयं कप्पति (१)। दंसणतो णाम णो पवयणतो – तित्थगरो पत्तेयबुद्धो वा कप्पति (२)। एगे पवयणतो वि साहम्मिए दंसणतो वि – जदि साहु ण कप्पति, अह सावगो कप्पति (३)। चतुर्थः शून्यः (४)।

पवयणतो णो णाणतो – एगो दुणाणी, एगो तिनाणी, एगो चउणाणी केवलणाणी वा, णं कप्पति (१)। एके णाणतो णो पवयणतो – तीर्थकरः, कप्पति (२)। दुहतो ण कप्पति (३)। शून्यः चतुर्थः (४)।

पवयणतो णो चरित्ततो – सावओ, कप्पति (१)। चरित्ततो णो पवयणतो – तीर्थकरः, (कप्पति) (२)। दुहतो ण कप्पति (३)। शून्यः चतुर्थः (४)।

पवयणतो णो अभिग्गहतो, कप्पति वा ण कप्पइ वा, श्रावकस्याऽपि अभिग्रहा भवन्ति, तस्य कल्पते (१)। अभिग्गहतो नो पवयणतो – णिण्हगादि, कप्पति (२)। दुहतो, ण कप्पति (३)। शून्यश्चतुर्थः (४)। भावना(याम)पि एवमेव।

एवं लिंगओ णो दंसणतो – णिण्हओ, कप्पति (१)। दंसणतो णो लिंगतो – पत्तेयबुद्धे कप्पति (२)। दुहतो पि ण कप्पति (३)।

लिंगतो णाम णो णाणतो – णिण्हओ, कप्पति (१)। णाणे णो लिंगे– सावय-पत्तेयादि, कप्पति (२)। दुहतो ण कप्पति (३)।

लिंगे णो चरित्ते–णिण्हओ, कप्पति (१)। चरित्ते णो लिंगे– पत्तेय तित्थयरो[३] वा, कप्पति (२)। दुहतो वि ण कप्पति (३)।

लिंगे णो अभिग्गहे– जदि साधू ण कप्पति, गिहत्थे णिण्हए वि कप्पति (१)। अभिग्गहे णो लिंगतो–गिहत्थे कप्पति (२)। (दहुतो जदि णिण्हगा कप्पति, जदि साधू ण कप्पति (३))। एवं भावनायामपि।

णाणे णो दंसणे–एगो खइए एगो खओवसमिए, ण कप्पति विभासा वा[४] (१)। दंसणे णो णाणे–

(टि०) १. ०हम्मिओ जि१ ला०॥ **२. ०ते वट्टति जदि** जि१॥ **३. ०त्थकरादि कप्प०** जि० जि१॥

(वि०टि०) ◆. मलय०मतेन तृतीयभङ्गे न केवलं साधुरवतरति अपि तु एकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्ना श्रावका अपि अवतरन्ति, तस्मात् श्रावकाणां त्वर्थाय कृतं कल्पते॥ ***. वीरगणिमतेन मलय०**मतेन च चतुर्थभङ्गे तिर्थकराः प्रत्येकबुद्धाश्च अवतरन्ति। **पू.हरिभद्रसूरि**मतेन चतुर्थभङ्गो शून्योऽस्ति, तत् केनाऽभिप्रायेण तन्न विद्मः। इत आरभ्य सर्वेषु **चतुर्थभङ्गेषु पू.हरिभद्रसूरिणा** चतुर्थभङ्गः शून्यः प्रदर्शितः। **वीरगणिना मलयगिरिसूरिणा** च क्वचित् साधुः क्वचित् तीर्थकर-प्रत्येकबुद्धाः क्वचित् श्रावकादि विषयत्वेन प्रदर्शिताः। विशेषजिज्ञासुभिः तद्वृत्तितोऽवसेयः॥ **★**. अस्मिन् **भङ्गे** श्रावका अपि अवतरन्ति, तस्यार्थाय कृतं कल्पते, परंतु अत्र न विवक्षितम्॥ **❐. आदिसद्दाओ पत्तेय-तित्थयरा** इति ला० टि०॥ **▽. पत्तेयबुद्धे तित्थयरे य** इति ला० टि०॥ **ꕥ. भङ्गव्यत्ययोऽस्माकं** आभाति॥

एगे केवलणाणी, एगे दुणाणी भवति, तित्थकरस्स कयं कप्पति, इतरकेवलणाणिस्स कयं न कप्पति (२)। दुहउ न कप्पइ (३)।

◆दंसणे णो चरित्ते – सावओ, कप्पति (१)। चरित्ते णो दंसणे खतिए विभासा (२)। दुहउ ण कप्पति (३)। दरिसण-अभिग्गह-भावणासु विभासा।

णाणे णो चरित्ते – सावतो, कप्पति (१)। चरित्ते णो णाणे– एगो केवली, एगो छउमत्थो, तित्थगरे कप्पति (२)। दुहतो ण कप्पइ (३)। णाणे अभिग्गह-भावणासु विभासा।

चरित्ते णो अभिग्गहे, ण कप्पति (१)। अभिग्गहे णो चरित्ते, कप्पति (२)। दुहतो ण कप्पति (३)। एवं भावनायामपि।

एवं जत्थ जत्थ दुहतो साहम्मितो तत्थ तत्थ ण कप्पति, सेसे भयणा।

एतस्स पुण अत्थस्स अविरोधिभावाओ[१] इमाओ गाहाओ, तं जहा–

दस ससिहागा सावग पवयणसाहम्मिगा ण लिंगेणं।
लिंगेण तु साहम्मी णो पवयण णिण्हगा सव्वे॥१६८॥

विसरिसदंसणजुत्ता पवयणसाहम्मिया ण दंसणओ।
तित्थगरा पत्तेया णो पवयण दंससाहम्मी॥१६९॥

णाण-चरित्ता चेवं नायव्वा[२] होंति पवयणेणं तु।
पवयणतो साहम्मी णोऽभिग्गह सावगा जइणो॥१७०॥

साहम्मिऽभिग्गहेणं णो पवयण णिण्ह-तित्थ-पत्तेया।
एवं पवयण-भावण एत्तो सेसाण वोच्छामि॥१७१॥

लिंगादीहि वि एवं एक्केक्केणं तु उवरिमा णेज्जा[३]।
जेऽणण्णे उवरिल्ला तं मोत्तुं सेसए एवं॥१७२॥

लिंगेण उ साहम्मी ण दंसणे वीसुदंसि जइ निण्हा।
पत्तेयबुद्ध तित्थंकरा य बितियंमि भंगंमि॥१७३॥

(टि०) १. ०रोहिगाओ इमाओ गाहाओ तं ला०। **०रोहिगाओ गाहा तं** जि०। **०रोहिभावाओ गाहाओ एयाओ तं** जि१। अस्माभिः सन्दर्भानुसारेण सम्यक्पाठो योजितः॥ **२. नेयव्वा** जे२॥ **३. णेआ** जे१॥

(वि०टि०) ◆. 'दर्शनचरणे' दर्शनचरणचतुर्भङ्गिकायां प्रथमो भङ्गो दर्शनतः साधर्मिका न चरणत इत्येवंरूपः समानदर्शनाः श्रावका विसदृशचरणा यतयश्च, अत्र श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनामर्थाय कृतं (१), द्वितीयो भङ्गः पुनश्चरणतः साधर्मिका न दर्शनत इत्येवंरूपो विसदृशदर्शनाः समानचारित्रा यतयः, एतेषामर्थाय कृतं न कल्पते (२),... इति **मलय०**॥

लिंगेण उ णाऽभिग्गह अणभिग्गह वीसुऽभिग्गही चेव।
जइ साग बितियभंगे पत्तेयबुहा य तित्थगरा॥१७४॥
एवं लिंगे भावण दंसणणाणे य पढमभंगो उ।
जइ-साग वीसुणाणी एवं चिय बितियभंगो[१] वि॥१७५॥
दंसण-चरणे पढमो सावग जइणो[२] य बितियभंगो उ।
जइणो विसरिसदंसी दंसे य अभिग्गहे वोच्छं॥१७६॥
साग[३]-जइ वीसऽभिग्गह पढमो बितिओ[४] य भावणा चेवं।
णाणेण विणिज्जेवं एत्तो चरणेण वोच्छामि॥१७७॥
जइणो वीसाऽभिग्गह पढमो बितिय णिण्ह-साग जइणो उ।
एवं तु भावणासु वि वोच्छं दोण्हंतिमाणेत्तो॥१७८॥
जइणो सावग-णिण्हग पढमे बितिए य होंति भंगे तु।
केवलणाणे तित्थंकरस्स जइ कप्पइ कयं तु॥१७९॥
पत्तेयबुद्ध-णिण्हग-उवासए केवली य आसज्जा।
खयिगादिए य भावे पडुच्च भंगे उ जोएज्जा॥१८०॥
जत्थ उ तइओ भंगो तत्थ न कप्पं[५] तु सेसगे भयणा।
तित्थंकर केवलिणो जह कप्पं णो य[६] सेसाणं॥१८१॥ दारं॥

दस ससिहागा सावग पवयणसाहम्मिया ण लिंगेणं। लिंगेण तु साहम्मी णो पवयण णिण्हगा सव्वे॥१६८॥

विसरिसदंसणजुत्ता पवयणसाहम्मिगा ण दंसणतो। तित्थगरा पत्तेया णो पवयण दंससाहम्मी॥१६९॥

णाण-चरित्ता चेवं णायव्वा[७] होंति पवयणेणं तु। पवयणतो साधम्मी णोऽभिग्गह सावगा जइणो॥१७०॥

साहम्मिऽभिग्गहेणं णो पवयण णिण्ह-तित्थ-पत्तेया। एवं पवयण-भावण एत्तो सेसाण वोच्छामि॥१७१॥

लिंगादीहि वि एवं एक्केक्केणं तु उवरिमा णेज्जा। जेऽणण्णे उवरिल्ला तं मोत्तुं सेसए एवं॥१७२॥

(टि०) १. भंगे वि जे२॥ २. उ जे१ को०॥ ३. सावग खं० जे२॥ ४. तत्थ खं०॥ ५. कप्पे खं०॥ ६. व जे१ को०॥ ७. णेयव्वा जि० जि१॥

लिंगेण तु साहम्मी ण दंसणे वीसुदंसि जइ णिण्हा। पत्तेयबुद्ध तित्थंकरा य बितियम्मि भंगम्मि॥१७३॥

लिंगेण उ णाभिग्गह अणभिग्गह वीसुऽभिग्गही चेव। जदि साग बितियभंगे पत्तेयबुहा य तित्थगरा॥१७४॥

एवं लिंगे भावण दंसणणाणे य पढमभंगो उ। जति साग वीसुनाणी एवं चिय बितियभंगो वि[1]॥१७५॥

दंसण-चरणे पढमो सावग जइणो य[2] बितियभंगो उ। जतिणो विसरिसदंसी दंसे य अभिग्गहे वोच्छं॥१७६॥

साग-जति वीसऽभिग्गह पढमो बितिओ य भावणा चेवं। णाणेण विणिज्जेवं एत्तो चरणेण वोच्छामि॥१७७॥

जतिणो वीसाभिग्गह पढमो बिय णिण्ह-साग जातिणो तु। एवं तु भावणासु वि वोच्छं दोण्हंतिमाणेत्तो॥१७८॥

जतिणो सावगणिण्हग पढमे बितिए य होंति भंगे उ। केवलणाणे ◆तित्थंकरस्स जह कप्पति कतं तु॥१७९॥

पत्तेयबुद्ध-णिण्हग-उवासए केवली य आसज्जा। खइयाइए य भावे पडुच्च भंगे तु जोएज्जा॥१८०॥

जत्थ उ ततिओ भंगो तत्थ ण कप्पं तु सेसए भयणा। तित्थंकरकेवलिणो जहकप्पं णो य सेसाणं॥१८१॥

एयाओ गाहाओ ण सव्वपुत्थगेसु संति त्ति। एत्थेव लिहियाओ जाओ पुण संति ताओ वि एतेण चेवाऽणुसारेण णेयव्वा उ त्ति॥१६८-१८१॥ **कस्स**त्ति दारं गतं। अधुना **किं तदि**ति द्वारम्। तत्र–

किं तं आहाकम्मं ति पुच्छिते तस्सरूवकहणत्थं।
संभवपदरिसणत्थं च तस्स असणा[3]दियं भणति॥१८२॥

किं तं आहाकम्मं ति गाहा। व्याख्या– **किं तदाधाकर्म्मेति पृष्टे** सति **तत्स्वरूपकथनार्थम्** = आधाकर्म्मस्वरू[4]पप्रदर्शनाय, तथा **सम्भवप्रदर्शनार्थं च तस्या**ऽऽधाकर्म्मणः **अशनादि ४ इदं भणती**ति गाथार्थः॥१८२॥

(टि०) १. उ ला०॥ २. उ ला०॥ ३. ०णादिमं को० जे४ भा० विना॥ **४. ०रूपकथनार्थं ति(?त्वि)त्थं प्रदर्श०** जि०॥
(वि०टि०) ◆. वीरगणि-मलयगिरिसूरिमतेन "...तित्थंकरस्स नो कप्पइ कयं तु" इति पाठः। केवलज्ञाने केवलज्ञानिनः सामान्यसाधोः, उपलक्षणमेतत्, तेन तीर्थकर-प्रत्येकबुद्धवर्जानां शेषसाधूनामित्यर्थः, तीर्थकरस्य, तीर्थकरग्रहणमुपलक्षणं तेन प्रत्येकबुद्धस्य चार्थाय कृतं यथाक्रमं न कल्पते, तुशब्दस्यानुक्तार्थसमुच्चायकत्वात् कल्पते च ...इति **मलय०**॥

सालीमादी अगडे फले य सुंठी य सादिमं होदि।
तस्स कडनिट्ठियम्मि सुद्धमसुद्धे य चत्तारि॥१८३॥

सालीमादी अगडे गाहा। व्याख्या– '**सालीमादि**'त्ति **आदि**शब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते, शाल्यादि[१] अगडादि चेत्यादाविति। फलं खाइमोवलक्खणं **सुंठी य सादिमस्स**। तस्स कडं तस्स णिट्ठियं (१)। तस्स कडं अण्णस्स णिट्ठियं (२)। अण्णस्स कडं तस्स निट्ठियं (३)। अण्णस्स कडं अण्णस्स णिट्ठियं (४)। '**सुद्धमसुद्धे य चत्तारि**' त्ति बितिय-चउत्था सुद्धा इतरे असुद्ध त्ति गाथासमासार्थः॥१८३॥

अवयवार्थं तु वक्ष्यति भाष्यकार एव। तत्थ असणमाहाकम्मं एवं होज्ज त्ति संभवं दरिसेति, जहा– एको गामो सालिखेत्तविवज्जिओ। सावगो य तत्थ वसति। तं च गामं साधूणो खेत्तपडिलेहगा आगता पडिगच्छंति। ण य कोति ठाति। अण्णे य आयरिया तं गामं मज्झेणं वोलेंति तेण सावगेण रुंभंताविण अच्छंति। तेण य साधू पुच्छिओ "किमेते ण अच्छंति ?।" तेण सिट्ठं "सालिकूरो णत्थि आयरियादिपाउग्गो।" गता ते। इमेण सालिकेदारवप्पिणो बहवे कारिता। साली य लद्धा। सारविया ते य साधूवरि सारत्तं काऊणं पुणरवि आगता। सावगेण साली घरे घरे भातिता, "भुंजह, देह य साहूणं।" साधू ओतिण्णो घरे घरे सालीकूरो तंदुलोदगं आयामो य लब्भति। साधू उवउत्ता "किमेयमपत्तपुव्वं।" ततो बालादिजणसंकहं सुणेंति त्ति।

अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह–

कोद्दवरालगगामे वसही रमणिज्ज भिक्खसज्झाए
खेत्तपडिलेहसंजय सावग पुच्छुज्जए कहणं॥१८४॥
जुज्जइ गणस्स खेत्तं णवरि गुरूणं तु नत्थि पाउग्गं।
सालि त्ति कए रुंपण परिभायण नियगेहेसु॥१८५॥
वोलेंता ते व अण्णे वा अडंता तत्थ गोयरं।
सुणेंति एसणाजुत्ता बालाइजणसंकहा॥१८६॥

कोद्दवरालय गामे गाहा। **जुज्जति गणस्स खेत्तं** गाहा। **वोलेंता ते व[२] अण्णे वा** गाधा। एताओ गतत्थाओ। णवरं रुप्पणं[३] पइरणं ति॥१८४-१८६॥ इमं च बालजणाओ सुणेंति जहा–

एए ते जेसिमो रद्धो सालिकूरो घरे घरे।
दिण्णो वा से सयं देमि देहि वा बेंति[४] वा इमं॥१८७॥

एते ते गाहा। व्याख्या– **एए ते** साधू आगता **जेसिं** कते **इमो रद्धो सालिकूरो घरे घरे** त्ति।

(टि०) १. ०ल्याद्यगडादि व्रीह्यादाविति फलं जि१॥ २. उ ला०॥ ३. पइ बेंति इमं जि१॥ ४. देंति जे१ को०॥

दिण्णो वा सो जो तस्स संतिगो कओ आसि, [१]सयं = अप्पणिज्जं, कोद्दवकूरं **देमि** त्ति। **देहि वा** [२]एयं ति वा भणति, **इमं** देहि मा एतं ति गाथार्थः॥१८७॥

थक्के थक्कावडियं अभत्तए सालिभत्तयं जायं।
मज्झ य पइस्स मरणं दियरस्स य मे मया भज्जा॥१८८॥

थक्के थक्कावडियं गाहा। व्याख्या– सावगेण सालिम्मि पणामिए। दरिद्दपायाणि[३] चेडरुवाणि वा भणंति– **थक्के** = प्रस्तावे, **थक्कापडियं** = प्रस्तावाऽऽगतम्, **अभक्तके शालिभक्तकं जातं** श्रावक-साधुप्रसादेन।

लौकिकदृष्टान्तमाह– **मम च पत्युर्मरणं देवररस्य च मे मृता भार्या** कालानुरूपमेतदिति गाथार्थः॥१८८॥

चाउलोदगं पि से देहि सालीआयामकंजियं।
किमियं ति कयं [४]णाउं [५]वज्जेंतिऽण्णं वयंति वा॥१८९॥

चाउलोदगं गाहा। व्याख्या– अण्णाणि भणंति **चाउलोदगं पि से देहि** अट्ठिकरगमित्यर्थः। **सालीआयामकंजियं**[६] = अवसायणं, अण्णे भणंति **सालिआयामो** = अवसायणं, **कंजियं** = चउत्थरसियं। एवं सोऊणं पुच्छंति "**किमेयं** ति ?"। ततो ताणि कहेंति उज्जुगाणि– "**कतं** तुम्हाणं"ति माइट्ठाणगाणि पण्णविताणि[७] वा परोप्परं णिरिक्खंति। एवं **णाउं** वज्जेंति एगं दुगं वा घरं, **अण्णं वयंति वा**– बहुएसु अण्णखेत्तं वयंति त्ति गाथार्थः॥१८९॥ एवमशनसम्भवं अभिधायाधुना पानसम्भवमाह–

लोणागडोदए एवं [८]खणेत्तु महुरोदकं।
ढक्कितेणऽच्छते ताव जाव साहु त्ति आगया॥१९०॥

लोणागडोदए गाधा। व्याख्या– **लोणाऽगडोदए** = लोणकूवोदगे, **एवं** = एतेण चेव विहिणा, [९]असणगतेण, **खणेत्तु मधुरोदगं** कूवं अहिगरणभीरू सड्ढो **ढक्कितेणऽच्छए ताव जाव साधू** तत्थ **आगय** त्ति गाथार्थः॥१९०॥ सेसा विभासा जहा असणे तहा कायव्वा। इदाणिं खाइम-साइमसंभवो भण्णति–

तहेव जाव तेण सड्ढेण कक्कडिग-अंबग-दालिम-बीजपूरग-[◆]वाइंगण-पूसफल-तउसमादी फला वुत्ता, लोगस्स ण देति, साधुसमागमे दिण्ण त्ति विभासा, एवं खादिमस्सऽधिगरणकरणसंभवो, एवं सातिमंपि [*]तिगडुगादिगं = सुंठि-पिप्पलि-मरिचादि भावेयव्वं। तथा चाह–

(टि०) १. संपयमप्पणिज्जं जि०, जि१॥ **२. एयं ति वा देंति वा भणति** जि०, जि१॥ **३. ०द्दजाया चेड०** ला०। **०द्दयाणि चेड०** जि१॥ **४. णाओ** जे१। **णायं** जे२॥ **५. ०ज्जेंतंऽण्णं** जे२॥ **६. यामं कं** जि० जि१॥ **७. न** जि१। **ता** जि०॥ **८. खाणे०** जे२॥ **९. ०णगमेण** जि१॥

(वि०टि०) ◆. वाइंगण = वेंगण इति भाषायां, **पूसफल** = कुष्माण्ड कोहलानी वेलडी इति भाषायां, **तउस** = चीभडुं इति भाषायाम्॥ ***. तिगडुगाईयं** = त्रिकटुकादिकं इति ला० टि०॥

कक्कडिय-अंबगा वा दाडिम दक्खा य बीजपूरादी।
खाइमऽधिगरणकरणं तु साइमं तिगडुगाईयं॥१९१॥

कक्कडिग० गाहा व्याख्यातैव॥१९१॥

एत्थ य चत्तारि भंगका[1] भवंति। तं जहा– तस्स कडं तस्स णिट्ठियं १, तस्स कडं अण्णस्स णिट्ठियं २, अण्णस्स कडं तस्स णिट्ठियं ३, अण्णस्स कडं अण्णस्स णिट्ठियं ४। एत्थ सामण्णेण **असणादीण** गाहा–

असणाईण चउण्ह वि आमं जं साहुगहणपाउग्गं।
तं निट्ठियं वियाणसु उवक्खडं तू कडं होइ॥१९२॥

व्याख्या– **अशनादीनां चतुर्णामपि**– अशन-पान-खादिम-स्वादिमानां **आमं** = अपरिणतं सत् **यत् साधुग्रहणप्रायोग्यं** = अचेतनं क्रियते इत्यर्थः, **तत् निष्ठितं विजानीहि। उपस्कृतं तु** = उपनीतं पुनः **कृतं भवती**ति गाथार्थः॥१९२॥

इत्थं सामान्येन कृत-निष्ठितयोः स्वरूपमभिधाय अधुना विशेषेणाह–

कंडिय तिगुणुक्कंडा तु णिट्ठिया णेगदुगुणउक्कंडा।
णिट्ठियकडो उ कूरो आहाकम्मं दुगुणमाहु॥१९३॥

कंडिय गाहा। व्याख्या– '**कंडिय**'त्ति साधुणिमित्तं वाविया लूता[2] मलिया[3] कुट्टिया जाव तिगुणकंडा एते तु णिट्ठिता भण्णंति। जदि तंदुलेहिं कज्जं ण घेप्पंति '**णेगदुगुणउक्कंड**'त्ति ण एगदुगुणा[4] कंडा कता णिट्ठिता किंतु ते कडा भण्णंति।

तत्थ य इयं सामायारी– जति एगच्छडा दुगच्छडा वा संयतट्ठाए कडा अत्तट्ठाए तु तिच्छडा रद्धा वा तो कप्पंति। अह तिच्छडा संजयट्ठाए कया रद्धा आयणिमित्तं तो एगेसिमादेसेण[5] सहसंतरिया कप्पंति एगेसिं णेति। अह तिच्छडा आयणिमित्तं रद्धा संजतट्ठाए ण कप्पंति। अह तिच्छडा वि संजयट्ठाए रद्धा वि संजयट्ठाए, अत्राह– **निष्ठितकृतस्तु कूरः**, किम् ? **आधाकर्म्म द्विगुणं आहुः** = उक्तवन्तस्तीर्थकराः, निष्ठिततन्दुलकृतत्वादिति भावः।

एत्थ य परपक्खे वि चरिमा भंगा सपक्खे पढम ततिया वि, *चरिमेसु कप्पति ण सेसेसु त्ति गाथार्थः॥१९३॥

एवं पाणगे वि तस्स कडं तस्स णिट्ठितं चतुरो भंगा, साधुस्स अट्ठाए पाणियं आणियं साहुस्स अट्ठाए कढितं, तं ण कप्पति। एवं भंगा विभासियव्वा।

(टि०) १. भणंति जि१॥ **२. मालिया** जि१॥ **३. कोट्टिया** जि०॥ **४. ०गुणकंडा** जि१ ला०॥ **५. ०गेसिं नण्ण** जि१॥
(वि०टि०) *. चरिमेसु = द्वितीय-चतुर्थभङ्गयोरित्यर्थः।

खातिम-सातिमेसु वि साधुस्स अट्ठाए [१]तोडिया फाडिया च्छिण्णा तस्सेव अट्ठाए उवक्खडिया ण कप्पति विभासा। एत्थं पुण खाइम-साइमाधिकारे इमं पासंगिकं भण्णइ–

छायं पि विवज्जेंती केइ फलहेतुगादिवुत्तस्स।
तं तु न जुज्जइ जम्हा फलं पि कप्पं बितियभंगे॥१९४॥

छायंपि गाधा। व्याख्या– **छाया** पसिद्धा, तं **विवज्जेंति केइ** साधुणो, कस्स ? **फलहेउगादि** = पुप्फफलणिमित्तं, **वुत्तस्स** = वावितस्स रुक्खस्स। **तं तु ण जुज्जति जम्हा फलं पि कप्पं बितियभंगे**– तस्स कडं अण्णस्स णिट्ठितं ति, [२]अस्मिन्, किं पुनश्छाया अतन्निबन्धनैवेति गाथार्थः॥१९४॥

तथा चाह–

परपच्चइया छाया ण वि सा [३]रुक्खोव्व वड्ढिया कत्ता।
णट्ठच्छाए उ दुमे कप्पइ एवं भणंतस्स॥१९५॥

पर० गाहा। व्याख्या– **परप्रत्यया** = आदित्यहेतुकी **च्छाया नैव सा वृक्ष इव वर्द्धिता** = वृद्धिमुपनीता **कर्त्रा**, किञ्च **नष्टच्छाये तु द्रुमे कल्पते एवं भणतः**, स्थातुमिति शेषः, प्रसङ्गाऽऽपादनमिति गाथार्थः॥१९५॥ किञ्च–

वड्ढइ हायइ छाया तच्छिक्कं पूतियं पि व ण कप्पे।
न य आहाय सुविहि[४]ए निव्वत्त[५]यती रवीछायं॥१९६॥

वड्ढइ गाहा। व्याख्या– **वर्द्धते क्षीयते छाया** आदित्यगतिवशात्, अतः **तत्स्पृष्टम्** = छायया स्पृष्टं क्षेत्रम्, आधाकर्मत्वात् छायायाः [६]**पूतिमिव न कल्पेत**। स्यादेतद्– भवतु का नो हानिः ? इत्यत आह– **न च आधाय** = मनसि कृत्वा **सुविहितान्** साधून् **निर्वर्त्तयति रविः च्छायामतो** (न) हानिरिति गाथार्थः॥१९६॥ किञ्च–

अघणघणचारिगगणे छाया णट्ठा दिया पुणो होदि।
कप्पति णिरायवे णाम आतवे तं विवज्जेउं॥१९७॥

अघण० गाहा। व्याख्या– **अघनघनचारिणि** = विरलघनचारिणीत्यर्थः, **गगने** = नभसि, **च्छाया नष्टा दिवा पुनर्भवति**। ततश्च **कल्पते निरातपे नाम** च्छायाऽभावे आसेवितुम्, **आतपे तद्विवर्जयितुमिति** गाथार्थः॥१९७॥

तम्हा ण एस दोसो संभवइ कम्मलक्खणविहूणो।
तं पि य हु अइघिणिल्ला वज्जेमाणा अदोसिल्ला॥१९८॥

तम्हा गाहा। व्याख्या– **तस्मान्न [७]एष दोषः सम्भवति कर्म्मलक्षणविहीनः। तदपि च**

(टि०) १. **च्छोडिया फोडिया** जि१। **फोडिया फाडिया** जि०॥ २. **अस्मिन्नऽपि किं** जि०॥ ३. **रुक्खंमि** जे१ को०॥ ४. **०हिया नि०** जे२॥ ५. **०यते** खं०॥ ६. **पूतिकमिदं न** जि१॥ ७. **०न्न दोष इति सम्भ०** ला०॥

अतिघृणावन्तो वर्जयन्तः, किम् ? **अदोषवन्त** एव अविराधकत्वादिति गाथार्थः ॥१९८॥

अवसितमानुषङ्गिकम्। साम्प्रतं परपक्षादिलक्षणमभिधित्सुराह–

परपक्खो उ गिहत्था समणा समणीउ होइ[१] उ सपक्खो।
फासुकडं रद्धं वा निट्ठियमियरं कडं सव्वं॥१९९॥ दारं॥

परपक्खो गाहा। निगदसिद्धैव॥१९९॥

तस्स[२] कडनिट्ठियम्मी अन्नस्स कडम्मि निट्ठिए तस्स।
चउभंगो इत्थ भवे चरमदुगे होइ कप्पं तु॥२००॥

अहवा आहाकम्मग्गहणे इमे चत्तारि पगारा, तं जहा– अतिक्कमे वतिक्कमे अतियारे अणायारे। आह च–

चउरो अइक्कम वइक्कमे य अइयार तहा अणायारो।
निद्दरिसणं[३] चउण्ह वि आहाकम्मे[४] णिमंतणया॥२०१॥

चउरो गाहा। व्याख्या– **निदर्शनम्** = उदाहरण[५]म्, **चतुर्णामपि**, किम् ? '**आधाकम्मे णिमंतणत**'त्ति भावयिष्यतीति गाथासमुदायार्थः ॥२०१॥ अवयवार्थमाह–

साली-घय-गुल-गोरस णवेसु वल्लीफलेसु जाएसु।
दाणे अभिगमसड्ढे आहाय[६] कयं निमंतेइ॥२०२॥

साली-घय० गाहा। व्याख्या– **साली-घय-गुड-गोरस नवेसु वल्लीफलेसु** = पूसफलादिसु, **जाएसु दाणे** = दाणविसयं, **अभिगमश्राद्ध आधाय कृतमङ्गीकृत्य** निमन्त्रयतीति गाथार्थः ॥२०२॥

तत्र च–

आहाकम्मग्गहणे अइक्कमातीसु वट्टए चउसु।
णेउरहारिगहत्थी चउ-तिग-दुग-एग चलणेणं[७]॥२०३॥

आहाकम्मग्गहणे गाहा । व्याख्या– **आधाकर्म्मणो ग्रहणम्** २(= आधाकर्म्मग्रहणं,) तस्मिन् **अतिक्रमादिषु वर्त्तते चतुर्षु** आज्ञादिषु च। इह च अनाभोगतो वा अन्यथा वा अन्यतराऽऽसेवनेऽपि निवृत्तिरेव न्याय्येति दर्शयति–'**णेउरहारिगहत्थी चउ-तिग-दुग-एग चलणेणं**'ति पच्छाणुपुव्वीए योजना कार्य्येति गाथार्थः ॥२०३॥

आहाकम्माऽऽमंतण पडिसुणमाणे अइक्कमो होइ।
पयभेयादि वइक्कम गहिए ततिएयरो गिलिए॥२०४॥

आधाकम्म० गाधा। व्याख्या– कोइ **आहाकम्मेण[८]**ाऽऽमंतेति– "भगवं ! अणुग्गहं करेह"त्ति।

(टि०) १. **होंति** खं०॥ २. इयं अधिका गाथा **वीरगणिवृत्तौ मलय**गिरिवृत्तौ च विवृता उपलभ्यते। विशेषजिज्ञासुभिरस्या विवरणं तद्वृत्तितोऽवसेयम्। ३. **०सण तु च०** खं०॥ ४. **आयाकम्मे** जे१ को०॥ ५. **०णम् तु च०** ला०॥ ६. **०हाए** जे२॥ ७. **०लणाणं** जे२ विना॥ ८. **०म्मेण निमंतेति** ला०॥

तत्थ "गेण्हामि" त्ति **पडिसुणमाणे** पडिसुणमाणस्स **अतिक्कमो होति**। तदुवरिं च वेलपडिवालणा [१]पत्तगुग्गाहणा दंडादिगहणोवयोगकरण-संदिसावणं जाव अतिक्कम एव १। **'पदभेदादि वतिक्कम**[२]' इति तओ पदभेद-गमण-घरपवेस-णिसीयणा जाव गहणं ताव वतिक्कम एव २। **'गहिते तइएतरो गिलिए**'त्ति गहिए धम्मलाभण-वसहिगमणा-ऽऽलोयण-मंगलादिकड्ढण-संदिसावण-कवलुद्धरणं जाव अतियारो ३। गिलिए पुण अनाचार एवेति ४ गाथार्थः ॥२०४॥ किञ्च–

आणाइणो य दोसा गहणे जं भणियमह इमे ते उ।
आणाभंगऽणवत्था मिच्छत्त विराहणा चेव॥२०५॥

आणादिणो य गाहा। व्याख्या– **आज्ञादयस्तु दोषा ग्रहणे** आधाकर्म्मणो **यद् भणितं** आदिशब्देन, **अह इमे ते उ आज्ञाभङ्गः, अनवस्था, मिथ्यात्वं विराधना चैवे**ति गाथाक्षरार्थः ॥२०५॥

अधुना भावार्थमाह–

आणं सव्वजिणाणं गेण्हंतो तं अतिक्कमइ लुद्धो।
आणं च [३]अतिक्कंतो कस्साऽऽदेसा कुणइ सेसं॥२०६॥

आणं गाधा। व्याख्या– **आज्ञां** उपदेशलक्षणां **सर्व्वजिनानां** = सर्व्वतीर्थकराणां **गृह्णन् तद्** आधाकर्म्म **अतिक्रामति लुब्धः**, तद्ग्रहणस्य तैः प्रतिषिद्धत्वात्। ततः किम् ? अत आह– **आज्ञां च अतिक्रान्तः सन् कस्यादेशेन करोति शेषमनुष्ठानमिति** गाथार्थः ॥२०६॥ अधुना अनवस्थामाह–

एगेण कयमकज्जं करेइ तप्पच्चया पुणो अण्णो।
सायाबहुल परंपर वोच्छेदो संजम-तवाणं॥२०७॥

एगेण गाधा। व्याख्या– **एकेन कृतमकार्य्यं** आधाकर्म्मग्रहणलक्षणं, दृष्ट्वेति शेषः, **करोति तत्प्रत्ययात्** = तन्निमित्तेन **पुनरन्यः** कश्चित्। ततश्च **साता**प्रचुरत्वात् **पारम्पर्य्येण** अन्योन्यदर्शनाद् **व्यवच्छेदः संयम-तपसोरिति** गाथार्थः ॥२०७॥ अधुना मिथ्यात्वमाह–

जो जहवायं ण कुणइ मिच्छादिट्ठी ततो हु को अण्णो।
वड्ढेइ य मिच्छत्तं परस्स संकं जणेमाणो॥२०८॥

जो जह गाहा। व्याख्या– **यः** कश्चित् सत्त्वः **यथावादं** आधाकर्म्मपरिहारादिलक्षणं **न करोति** = न आसेवते, **मिथ्यादृष्टिस्ततः कोऽन्यः** ? प्रशम-संवेग-निर्व्वेदा-ऽनुकम्पा-ऽऽस्तिक्याऽभिव्यक्ति-लक्षणत्वात् सम्यक्त्वस्य। उक्तं च भगवता–

"जं मोणंति पासहा तं सम्मंति पासहा।
जं सम्मंति पासहा तं मोणंति पासहा" [आचा० सू० १/५/३/१६१] इत्यादि। किञ्च **वर्द्धयति च मिथ्यात्वं**, प्रतिषिद्धत्वाद्, आधाकर्म्मादि गृह्णन् "अहो ! अन्यथावादिनो-

(टि०) १. पत्तवुग्गाहणं जि० जि१॥ २. ०म एव पद० जि१। ०म व पद० जि० ॥ ३. अइकमंतो जे१॥

ऽन्यथाकारिण एते। ततश्च "अकुशलपरिकल्पितमेतद्" इत्येवं **परस्य शङ्कां जनयन्निति** गाथार्थः ॥२०८॥ प्रसङ्गदोषमाह–

वड्ढेइ तप्पसंगं गेही य परस्स अप्पणो चेव।
सजियं पि भिण्णदाढो ण मुयइ निद्धंधसो पच्छा॥२०९॥

वड्ढेति तप्पसंगं गाहा। व्याख्या– **वर्द्धयति तत्प्रसङ्गम्** = [1]क(?का)रण-ग्रहणप्रसङ्गं, तत् **गृह्णन्** यथासङ्ख्यं **परस्य आत्मनश्चैव,** [2]सकृदपि ग्रहणेन परः करोति यद्यसौ गृह्णातीति, **गृद्धिश्चास्योपजायते** अभिलाषातिरेक इत्यर्थः। ततश्च **सजीवमपि भिन्नदंष्ट्रः** = लब्धाऽऽस्वादः **न मुञ्चति निर्द्धन्धसो** = निर्द्धर्म्मः **पश्चात्** = तदुत्तरकालमिति गाथार्थः ॥२०९॥ अधुना आत्म-संयमविराधनामाह–

खद्धे निद्धे य रुया सुत्ते हाणी तिगिच्छणे काया।
पडियरगाण य हाणी कुणति किलेसं च [3]किलिस्संतो॥२१०॥ दारं॥

खद्धे गाहा। व्याख्या– आधाकर्म्म स्वादु कृत्वा प्रभूतं भक्षयति। ततश्च **'खद्धे'**त्ति प्रभूते, **स्निग्धे** = मृदु-श्लक्ष्णादिप्रचुरे, **चः** समुच्चये, **रुजो**पजायते व्याधिरित्यर्थः, इयमात्मविराधना। एवं च सति **सूत्र**विषया **हानिः, चिकित्सायां काया** व्यापाद्यन्त [4]इति शेषः। तथा **प्रतिजागरकाणामपि च** अन्यसाधूनां **हानि**रित्येषा संयमविराधना। ❖**कुणइ किलेसं च कि(लि)स्संतो**– उभयविराधनेति गाथार्थः ॥२१०॥ वक्ष्यमाणार्थसम्बन्धगाथां आह–

जह कम्मं तु अकप्पं तच्छिक्कं वावि भायणठियं वा।
परिहरणं तस्सेव य गहियमदोसं च [5]तह भणइ॥२११॥

जह गाहा। व्याख्या– **यथेह कर्म्म अकल्पनीयं तत्स्पृष्टं वाऽपि** पूति **तद्भाजनस्थितं वा** अकल्प्यमिति वर्त्तते। **परिहर[6]णां** विध्यविधिभेदभि[7]न्नां **तस्यैव** कर्म्मणो यथा **च गृहीतमदोषं** तदेव **तथा** वक्तीति गाथार्थः ॥२११॥

अभोज्जे गमणादी य पुच्छा दव्व-कुल-देस-भावे य।
एवं जयंते छलणा दिट्ठंता तत्थिमे दोण्णि॥२१२॥ पडिदार गाहा॥

अभोज्जे गाहा। व्याख्या– **अभोज्ये** विधिर्वक्तव्यः तत्स्वरूपं च। **गमनाद्या** अविधिपरिहरणदोषा वाच्या विधिपरिहरणोपायश्च, **पुच्छा दव्व-कुल-खेत्त-भावे य**। अथ **एवमपि [8]यतमाने साधोश्छलना**

(टि०) १. **अकारणग्रह०** ला० विना॥ २. **सकृदपि अग्रहणे न परः करोति नाप्यसौ गृह्णातीति** जि० विना॥ ३. **किस्संतो** जे२॥ ४. **इति विशेषः** जि१॥ ५. **तं** जे२॥ ६. **०रणं वि०** जि१ ॥ ७. **०भिन्नं त०** जि१॥ ८. **यतमानस्य** जि१॥

(वि०टि०) ❖. तथा प्रतिचारकास्तदुक्तं यावन्न प्रपारयन्ति तावत् सः 'क्लिश्यमानः' पीडां सोढुमशक्नुवन् तेभ्यः कुप्यति, कुप्यंश्च तेषामपि मनसि क्लेशमुत्पादयति, अथवा क्लिश्यमानो– दीर्घकालं क्लेशमनुभवन् प्रतिचारकाणामपि जागरणतः क्लेशं– रोगमुत्पादयति, ततस्तेषामपि चिकित्साविधौ षट्कायविराधना। इति **मलय०**।

= व्यंसना स्यात् । तत्र कथम् ? इत्याशङ्क्याह– **दृष्टान्तौ तत्रैतौ** द्वौ **'चंद्रोदयं चे'** (गा०२३४)त्यादि वक्ष्यतीति गाथासमासार्थः ॥२१२॥ अधुना अवयवार्थ उच्यते–

जह वंतं तु अभोज्जं भत्तं जं पि य सुसक्कयं आसि।
एवमसंजमवमणे अणेसणिज्जं अभोज्जं तु॥२१३॥

जह गाधा। व्याख्या– **यथा वान्तं** = भुक्तोज्झितं तुशब्दाद् व्युत्सृष्टं वा **अभोज्यं** = अभक्षणीयं भवति **भक्तं** = अशनादि **यदपि च सुसंस्कृतं** = राजिकादिभिर्विशेषमापादितं पूर्व्व**मासीत्, एवमसंयमवमने,** किम् ? **अनेषणीयं अभोज्यमेवे**ति गाथार्थः ॥२१३॥

मज्जारखइयमंसा मंसासित्थि कुणिमं सुणगवंतं।
वण्णाति अण्णउप्पाइयं पि किं तं भवे भोज्जं॥२१४॥

मज्जार० गाहा। व्याख्या– मांसासि पाहुणाऽऽगमे मांसमुवणीयं। तं च अरद्धमेव मज्जारेण खइयं। ततो **मर्जारभक्षितमांसा** का ? मांसाशिनः स्त्री २ (= मांसाशिस्त्री) इति समासः, किम् ? तद्भयादेव क्षिप्रमन्यद् अलभमाना **कुणिमं सुणगवंतं** माणुसमंसं साणणिग्गिलियं बालपुत्रकसमक्षं गृहीत्वा रन्धयतीति शेषः। **वण्णादि अण्णउप्पादितं पि** = शोभनाऽन्यवर्ण्याद्युत्पादितमपि **किं तद् भवेद् भोज्यम्** ? नैवेति गाथार्थः ॥२१४॥ आदेशान्तरमाह– मार्ज्जारभक्षितमांसमांसाशिस्त्री एतावत्यनुवर्त्तमान एव।

केई भणंति पहिए उट्ठाणा मंसपेसिवोसिरणं।
संभारिय [1]परिवड्ढण वारेइ सुओ करे घेत्तुं॥२१५॥

केई भणंति गाहा। व्याख्या– अण्णे **भणंति 'पहिये उट्ठाणं'**ति कप्पडियवइसावणाए, **मंसपेसिवोसिरणं,** गहणं, **'संभारित'**त्ति सम्भृतकरणम्, **परिवड्ढणं** = परिवेसणं लंबणगहणं च। एत्थंतरम्मि य विदितवुत्तंतो **वारेइ सुतो करे घेत्तुं**। ततश्च यथेदं अभोज्यं एवमाधाकर्म्माऽपीति गाथार्थः ॥२१५॥ किञ्च–

अमिला-करभीखीरं लसुण पलंडू सुरा य गोमंसं।
वेयसमए वि ◆य मयं किंचि अभोज्जं अपेज्जं च॥२१६॥

अमिला० गाधा। व्याख्या– **अमिला** = गड्डरा, **करभी** = उट्टी, एतासिं **खीरं, लसुण, पलंडू सूरा य गोमंसं, पलंडू** = सागविसेसो, [2]**वेदसमए पि च** निर्द्धर्म्मप्रणीते **मतं** = अङ्गीकृतं **किञ्चिद्**

(टि०) १. परिवेसण जे४, भां०॥ **२. वेदसंमतेऽपि** जि१॥

(वि०टि०) ◆. वीरगणेः मलयगिरिसूरेश्च मतेन **''वेयसमए वि अमयं किंचि** इति पाठः स्यात्। तथा च तद्वृत्तिः... वेदे यथायोगं शेषेषु च 'समयेषु' निर्द्धर्मप्रणीतेषु 'अमतम्' असम्मतं भोजने पाने च। तथा जिनशासनेऽपि किञ्चिदाधाकर्म्मिकादि-रूपमभोज्यमपेयं च वेदितव्यम्। इति **मलय०**।

वेदाः = ऋग्वेदादयो ब्राह्मणसम्बद्धाश्चत्वारशास्त्रविशेषाः, समयास्तु शेषदर्शनिनः सिद्धान्तास्तत्, तस्मिन्नपि न केवलं जिनशासने इत्यपिशब्दार्थः, अमतं = अग्राह्यतया अनभिप्रेतं, शिष्टानामिति शेषः॥ इति **वीरगणिवृत्तिः**॥

अभोज्यं अपेयं चेति गाथार्थः ॥२१६॥

एवं तावत् कर्म्माकल्पनीयमित्युक्तम्। अधुना तत्स्पृष्टमाह–

वण्णाइजुया वि बली सपललफलसेहरा असुइणत्था।
असुइस्स विप्पुसेण वि जह छिक्का हो(इ) अभोज्जा उ॥२१७॥

वण्णादि० गाहा। पुव्वद्धं कंठं। **असुयिस्स विप्पुसेण वि** = लवेण वि **जह च्छिक्का होति अभोज्जा** एवं आहाकम्मलवच्छिक्कं पि अभोज्जमेवेति गाथाऽभिप्रायः ॥२१७॥

'**तच्छिक्कं पि**' भणितम्। साम्प्रतं भाजनस्थितमाह–

एमेव उज्झियम्मि वि आहाकम्मम्मि अकयए कप्पे।
होइ अभोज्जं भाणे जत्थ व सुद्धम्मि तं पडियं॥२१८॥

एमेव गाधा निगदसिद्धा, णवरं **जत्थ[1] व सुद्धम्मि** अशनादौ **तदाधाकर्म्म पतितं** भवति तदपि अभोज्यमिति॥२१८॥ परिहरणासम्बन्धमाह–

वंतुच्चारसरिच्छं कम्मं सोउम*विकोविओ भीओ।
परिहरइ सावि य दुहा विहिअविहीए य परिहरणा॥२१९॥

वंतुच्चार० गाहा निगदसिद्धा, णवरम**विकोवितो** = अगीयत्थो भण्णति॥२१९॥

तत्थ अविहिपरिहरणा इमा–

सालीओयणहत्थं दट्ठुं भणइ अविकोविओ देंती।
कत्तोच्चउ त्ति साली वणि जाणति पुच्छ तं गंतुं॥२२०॥

साली० गाहा। व्याख्या– साधुस्स हिण्डमाणस्स एगम्मि वाणियगकुले एगाए अगारीए भिक्खट्ठं सालिओयणो णीणिओ। तओ य **सालिओदणहत्थं दट्ठुं भणति** अगारिं **अविकोविओ** = अगीओ **देंतिं** पाहुडियं– "**कत्तोच्चउ त्ति साली** ?।" सा आह– "**वणि जाणति। पुच्छ तं गंतुं**" ति गाथार्थः ॥२२०॥

गंतूण आवणं सो वणियगं पुच्छते कओ साली ?
पच्चंते मगहाए गोब्बरगामे तहिं वयति॥२२१॥

गंतूण गाहा। **गंतूण आवणं सो वाणियगं पुच्छए**– "**कओ साली** जस्सेसो पोग्गलिउ त्ति ?।" सो आह– "**पच्चन्ते[2] मगहाए गोब्बरगामे**", उप्पण्णो त्ति वक्कसेसं। **तहिं वयति** = गच्छइ त्ति गाथार्थः ॥२२१॥

(टि०) १. **०त्थ वि सु०** ला०। **०त्थ व सुद्धं पि** अ० जि१॥ २. **०च्चन्त मग०** ला० जि०॥

*. **वीर**गणि-**मलय**गिरिसूरिमतेन **सोउमवि कोविओ** इति पाठः स्यात्। तथा च तद्वृत्तिः– ...श्रुत्वा 'अपिः' सम्भावने सम्भाव्यते एतन्नियमतः 'कोविदः' संसारविमुखप्रज्ञतया पण्डितः अत एव 'भीतः'... इति **मलय०**॥ ...श्रुत्वा... कोविदः = गीतार्थः साधुः, भीतः... इति **वीर०**॥

कम्मासंकाए पहं मोत्तुं कंटा-ऽहि-सावया अदिसिं।
छायं पि विवज्जेंतो डज्झइ उण्हेण मुच्छादी॥२२२॥

कम्मा० गाहा। व्याख्या– **कम्माऽऽसंकाए पहं मोत्तुं** मा णाम एस आहाकम्मिओ केण वि सावगेण कओ भवे। उप्पहपवत्तस्स दोसा– **कंटा-ऽहि सावगा** होज्जा। **'अदिसिं'**ति विभुल्लेज्जा, तहा कम्माऽऽसंकाए चेव **च्छायं पि विवज्जेंतो डज्झति उण्हेण मुच्छादी** दोसा, **आदि**सद्दाओ पिपासा-भ्रमि-पित्तमुच्छादिगहणमिति गाथार्थः॥२२२॥

इय अविहीपरिहरणा णाणादीणं ण होदि आभागी।
दव्व-कुल-देस-भावे विहिपरिहरणा इमा तत्थ॥२२३॥

इय गाहा। व्याख्या– **इय** = एवं **अविहिपरिहरणा** [१]होति। एवं च कुव्वमाणो **णाणादीणं** = णाण-दंसण-चरणाणं **ण होति आभागी**। तम्हा **'दव्व-कुल-देस-भावे'** एतद्विषया **विधिपरिहरणा इयं तत्र** कर्त्तव्येति गाथार्थः॥२२३॥

ओदण-समितिम-सत्तुग-कुम्मासादी य होंति [२]दव्वे तु।
बहुजणमप्पजणं वा कुलं तु देसो सुरट्ठादी॥२२४॥

ओदण० गाहा। व्याख्या– **ओदणो** = कूरो, **समितिमाः** = मण्डगाः, **सत्तू-कुम्मासादिगा** पसिद्धा, **होंति दव्वे उ**।

एत्थ इमो विधी– उचितं जहा लाडादीण ओदणादि थोवं वा बहुं वा देइ ण पुच्छा, अणुचिय-बहुएसु पुच्छा, किमिदं ? सा भणति– "तुज्झमिणं", ण कप्पइ, अण्णकारणे कहिए कप्पइ। **बहुजणमप्पजणं वा कुलं तु** महल्लकुले थोवं [३]वा देज्ज बहुयं वा ण पुच्छा, खुड्डलए पुच्छा, शेषं पूर्ववत्। **देसो सुरट्ठादि, सुरट्ठाए** कंगोदणे ण पुच्छा, **उज्जेणीए** मंडएसु, **गोल्लविसए** सत्तु-कुम्मासेसु, विवरीए पुच्छा, शेषं पूर्ववदिति गाथार्थः॥२२४॥

आयरऽणादर [४]भावो सयं व अण्णेण वावि दावणया।
एतेसिं तु पयाणं चतुप्पदतिपदा व भयणा उ॥२२५॥

आतरऽण० गाहा। व्याख्या– **'आयरऽणायर भावो'**त्ति आदरे[५]ण हृष्टा ददाति, पुच्छा, अणायरेण पयतीए ण पुच्छा, शेषं पूर्ववत्। **सयं वा** देति प्रमोदतो **अण्णेण वा** दवावेति अवज्ञातः, [६]**एतेसिं तु पदाणं** दव्वादीणं **चउप्पद-तिपदा वा** अनुचितदेशादिलक्षणा **भजना** = विकल्पनेति गाथार्थः॥२२५॥

भजनामेवोपदर्शयन्नाह–

(टि०) १. होति इयं च जि१। **होइ एयं च** ला०॥ **२. दव्वं** जे१, को०॥ **३. वा होउ बहु०** ला० विना॥ **४. भावे** जे४ भां०॥ **५. ०रेण आदृत्य ददाति** जि१॥ **६. एतेसु** जि१॥

अणुचियदेसं दव्वं कुलमप्पं आदरो य तो पुच्छा।
बहुए वि नत्थि पुच्छा सदेसदविए अभावे य॥२२६॥

अनुचित० गाहा। व्याख्या– **अनुचितदेशं द्रव्यं** शाल्योदन इव **मालवके, कुलमल्पं** दोण्णि तिण्णि वा माणुसाणि, **आदरश्च** अभ्युत्थानादिलक्षणः, **चशब्दाद्** बहुद्रव्यं, **तो पुच्छा** पवत्तइ, एसा चउप्पदा। भयणा – **बहुए वि णत्थि पुच्छा सदेसदविए लाडदेश** इव कूरे **अभावे च** = अनादरे च, इयं पुनस्त्रिपदेति गाथार्थः॥२२६॥ ऋज्वी पृष्टा एवं कथयति–

तुज्झट्ठाए कयमिणं अण्णोण्णं पेक्खए[१] व सविलक्खं।
वज्जेंति गाढरुट्ठे का[२] ते तत्ति त्ति वा[३] भणइ॥२२७॥

तुज्झट्ठाए गाहा। व्याख्या– पुच्छिया भणति–**तुज्झट्ठाए कयमिणं** सङ्गो मे भत्तारो। मायासंभवे पुनरन्योऽन्यं **प्रेक्षते[४] वा** = पश्यति वा **सविलक्षं** = ज्ञाताऽस्मीति सलज्जं, एवं **वर्जयन्ति**। **'गाढरुट्ठे'**त्ति अथ पुष्टा अत्यर्थं रुष्यति, **''का ते तत्ति'' त्ति वा भणति,** ततो णाऊणं भावं गेण्हइ त्ति गाथार्थः॥२२७॥ [५]आह–

गूढायारा ण करेंति आयरं पुच्छिया वि ण कहेंति।
थोवं ति व णो पुट्ठा तं च असुद्धं कहं तत्थ॥२२८॥

गूढायारा गाहा। व्याख्या– अथ **गूढाऽऽचारास्ताः न कुर्वन्ति आदरं,** मा भून्न ग्रहिष्यतीति, **पृष्टा वा न कथयन्ति** यथा तव निमित्तं कृतमिति वा, **स्तोकमिति वा** कृत्वा **न पृष्टा, तच्च** वस्तुस्थित्याऽ**शुद्धम्,** अतः **कथं तत्र,** कर्म्मबन्धो न भवतीति शेषः, प्रकृतिसावद्यत्वात् तस्येति गाथार्थः॥२२८॥ अत्राह गुरुः–

आहाकम्मपरिणओ फासुयभोई वि बंधओ होदि।
सुद्धं गवेसमाणो आहाकम्मे वि सो सुद्धो॥२२९॥

आहाकम्म० गाहा। व्याख्या– इह वस्तुस्थित्या परिणामो बन्धकारणं यत **आधाकर्म्मपरिणतः** = आधाकर्म्म एतदिति भावयन् **प्रासुकभोज्यपि** तत्परिणामत एव **बन्धको भवति। शुद्धं गवेषमाणः** आगमनीत्या **आधाकर्म्मण्यपि स शुद्धः** सर्वोपधाशुद्धपरिणामयुक्तत्वादिति गाथार्थः॥२२९॥

अमुमेवार्थं भावयन्नाह–

संघुद्दिट्ठं सोउं एति दुयं कोति भाइए पत्तो।
दिण्णं ति देहि मज्झंतिगाउ[६] साउं तओ लग्गो॥२३०॥

(टि०) १. **य** जे४ भां०॥ २. **भे** जे४ भां०॥ ३. **गेण्हे** जे२ विना॥ ४. **इक्षते** जि१॥ ५. **अह गूढ०** जि० जि१॥ ६. **०ज्झ दिण्णं साउं** जे२॥

(वि०टि०) ❖. **उपधा** = दोषः॥

संघुद्दिट्ठं गाहा। व्याख्या– **सङ्घोद्दिष्टं** = सङ्घभक्तं **श्रुत्वा एति** = आगच्छति **द्रुतं** = शीघ्रं **कश्चित्** ❖साधुवेषः। स च **भाइते पत्तो** = विभक्ते प्राप्तः। अत्रान्तरे सावगो सड्ढिं भणति– "देहि एतस्स।" सा भणति– "**दिण्णं**" **ति** = सर्व्वं दत्तम्। सो भणति– "**देहि मज्झंतगाओ**" = अप्पणरद्धाओ त्ति भावना। दिण्णं तं च, '**साउं तओ लग्गो**' त्ति साधू वि साउं उक्कस्सगं ति कट्टु कम्मं चेवेदं, एवमशुभपरिणतो **ततो लग्गो** = तओ बद्धो त्ति गाथार्थः॥२३०॥ तहा–

मासियपारणगट्ठा गमणं आसण्णगामगं खमए[१]।
सड्ढी पायसकरणं कयाइ अज्जेज्जिहं खमओ॥२३१॥

मासिय० गाहा। व्याख्या– "**मासियपारणगट्ठा गमणं आसण्णगामगं खमए**" कोइ मासियपारणगनिमित्तं मा इह अणेसणा भविस्सति गओ आसण्णगामं खमगो। तत्थ य **सड्ढी पायसकरणं कयाइ अज्जेज्जिहं खमगो** त्ति गाथार्थः॥२३१॥

खल्लग-मल्लग लेच्छारियाणि [२]डिंभग निब्भच्छिय त्ति रुंटणया।
हंदि समण त्ति पायस घय-गुलजुय जावणट्ठाए॥२३२॥

खल्लग० गाहा। व्याख्या– सड्ढीए माइट्ठाणेणं **खल्लग** = पुडग, **मल्लग** = सराव, **लेच्छारिय** = खरडिय, **डिंभगा** = बाला, '**णिब्भच्छिय**'त्ति माइट्ठाणं सिक्खाविया उद्धट्टा वा जणणीए णिब्भच्छिया '**[३]रुंट्टणय**' त्ति रुंटंति, "ण अम्हं दिणे दिणे पायसेण कज्जं" ति भणंति। एत्थंतरे खमगं पविट्ठं। सड्ढी भणति– **हंदि समण त्ति** ! **[४]पायसं** – गेण्ह समण ! पायसं **घय-गुलजुत्तं जावणट्ठाए** = यापनार्थमिति गाथार्थः॥२३२॥

एगंतमवक्कमणं जइ साहू एज्ज [५]होज्ज तिण्णो मि।
तणुकोट्ठम्मि अमुच्छा भुत्तम्मि य केवलं णाणं॥२३३॥

एगंतमवक्कमणं गाहा। व्याख्या– तं पायसं गहेऊण **एगंतमवक्कमणं** खवगस्स इरियपडिक्कमणं, चिंतणं– **जदि साधु** एज्ज केइ अद्धाणपडिवण्णगा **होज्ज तिण्णो मि**। '**तणुकोट्ठम्मि अमुच्छ**'त्ति शरीरकोष्टके न तस्याऽभिष्वङ्गः, **भुक्ते च** सति **केवलज्ञानमुत्पन्नमस्य**, एवं च सति तीर्थकराऽऽज्ञाऽलोपेन परिणामशुद्धिरेव कर्म्मक्षयकारणमिति गाथार्थः॥२३३॥ अमुमेवार्थं दृष्टान्तद्वारेण प्रतिपादयन्नाह–

चंदोदयं च सूरोदयं च रण्णो [६]उ दोण्णि उज्जाणा।
तेसि विवरीयगमणे आणाकोवो तओ दंडो॥२३४॥

चंदोदयं च गाहा। व्याख्या– **चंदोदयं** [७]पच्छिमदिसाए, **सूरोदयं** पुव्वदिसाए एवं **रण्णो दोण्णि**

(टि०) १. ०ए य **सड्ढी** जे२॥ २. **डिंभा** जे२॥ ३. **रुंटणं ति** ला०॥ ४. **पायसं घय०** जि० जि१॥ ५. **होमि** जे१॥ ६. **य** जे२॥ ७. **अवरदि०** जि०॥

(वि०टि०) ❖. **साधुवेषः** = साधुवेषे विडम्बक इत्यर्थः॥

उज्जाणा। तेण य आदिट्ठं "कल्लं सूरोदयं गच्छिस्सामो; तणहारगादिया चंदोदयं वयंतु।" कया च आग्घोसणा। दुट्ठप्पाया णरिंदपत्तीउ अप्पसारिगं पासिस्सामो त्ति सूरोदयं गता। राया वि संमुहो गमाऽऽगमेसु सूरो त्ति चंदोदयं गतो। तत्थ गएहिं य णिवंगणाओ दिट्ठाओ। ण य तेसिं दोसो आणाअकोवाओ। इतरेसिं अदंसणे वि आणाकोवातो य दंडो त्ति आह च– 'तेसि विवरीयगमणे'त्यादि उक्तार्थमिति गाथार्थः॥२३४॥

सूरोदयं गच्छमहं पभाए चंदोदयं जं तु तणादिहारा।
दुहा रवी पच्चुरसं ति काउं राया वि चंदोदयमेव गच्छे॥२३५॥

सूरोदयं वृत्तं भावितार्थम्, णवरं '**दुहा रवी पच्चुरस**'त्ति एंताणं जंताण य सम्मुहो आइच्चो त्ति॥२३५॥

पत्तलदुमसालगया [१]दच्छामो णिवंगण त्ति दुव्वित्ता।
[२]उज्जाणवावडेहिं गहिया य हया य बद्धा य॥२३६॥

पत्तल० गाहा। व्याख्या– सूर्योदयगामिनः एवं चिन्तितवन्तः **पत्तलदुमसालगता** = पत्रवद्वृक्षशाखागताः सन्तः, किम् ? **[३]द्रक्ष्यामो नृपाङ्गना** = राजपत्नीः इति **दुर्वृत्ताः** षिङ्गप्रायाः ते च **उद्यानव्यावृत्तै**स्तदारक्षिकपुरुषैः **गृहीता हताश्च** दण्डादिभिर्**बद्धाश्च** रज्ज्वादिभिरिति गाथार्थः॥२३६॥

सहसा पइट्ठ दिट्ठा इयरेहिं णिवंगण त्ति तो बद्धा।
णिंतस्स य अवरण्हे दंसणमुभओ वह-विसग्गो॥२३७॥

सहसा गाहा। व्याख्या– **सहसा प्रविष्टाः** सत्यः **दृष्टाः** = उपलब्धाः **इतरैः** चन्द्रोदयगततृणहारकादिभि**र्नृपाङ्गना** इति। **ततो बद्धा निर्गच्छतश्चापराह्णे,** राज्ञ इति गम्यते। '**दंसणमुभयो**'त्ति दोवि दंसिया पुच्छिऊण य जहट्ठियं सूरोदयगामिणो अदिट्ठणिवंगणा वि ममाऽऽणाभंगकारिणो त्ति वहिया। इतरे आणाट्ठिय त्ति दिट्ठाहिं वि विसज्जिया। तदाह– **वह-विसग्गो** त्ति गाथार्थः॥२३७॥

दार्ष्टान्तिकयोजनां कुर्व्वन्नाह–

जह ते दंसणकंखी अपूरितिच्छा वि सासिया रण्णा।
दिट्ठे वितरे मुक्का एमेव इहं समोयारो॥२३८॥

जह ते दंसण० गाहा। व्याख्या– **जह ते दंसणकंखी** सूरोदयुज्जाणगामिणो **अपूरियिच्छा वि** अदिट्ठाहिं वि णिवंगणाहिं **सासिया रण्णा** = वहिया णरवइणा। **दिट्ठे वितरे मुक्का** चंदोदयगामिणो **एमेव इहं समोयारो,** सो य, खमग संघभत्तलिंगत्थेहिं दर्शित एवेति गाथार्थः॥२३८॥

एयं च आहाकम्मं भुंजित्ता अणालोइय-अपडिक्कंतो कालं करेइ णत्थि से आराहणा। अत एवाह–

आहाकम्मं भुंजति न पडिक्कमए य तस्स ट्ठाणस्स।
एमेव अडइ बोडो लुक्कविलुक्को जह [४]कवोडो॥ २३९॥ दारं॥

(टि०) १. **गच्छा०** जे२॥ २. **०णपालएहिं** ख० जे४ भां०॥ ३. **द्रक्षामो** ला० जि१॥ ४. **कमोडो** जे१,२ को०॥

आहाकम्मं गाहा। कण्ठ्या, णवरं **लुक्कोविलुक्को** = उप्पिंखिय णिप्पिंखिय त्ति॥२३९॥

द्वारपरिसमाप्तिं तदन्यद्वारसम्बन्धं च प्रतिपादयन्नाह–

आहाकम्मियदारं भणियमिदाणिं पुरा समुद्दिट्ठं।
उद्देसियं [१]ति वोच्छं समासओ तं दुहा होइ॥२४०॥

आहाकम्मिय० गाहा। व्याख्या निगदसिद्धा॥२४०॥

आहाकम्मे त्ति दारं गयं। इदानीं **उद्देसियं** ति दारं–

ओहेण विभागेण [२]य ओहे ठप्पं तु बारस विभागे।
उद्देस कडे कम्मे एक्केक्के चउव्विहो भेदो॥२४१॥

ओहेण गाहा। व्याख्या– **ओघेन** = सामान्येन, **विभागेन** = विशेषेण, **चः** समुच्चये, **ओघे ठप्पं तु** = ओघविषयं स्थापनीयम्, [३]आगमाद्विज्ञाय वक्तव्यमित्यर्थः, **'बारस विभागे'** त्ति द्वादशभेदा विभागौद्देशिके, तानेवाह– **'उद्देस कडे कम्मे'**त्ति अमीषां स्वरूपं वक्ष्यति। एतेषु [४]**'एक्केक्के'**त्ति एकैकस्मिन् **चतुर्व्विधो भेदः** उद्देश-समुद्देशा-ऽऽदेश-समादेशलक्षण इति गाथासमासार्थः॥२४१॥

अधुना अवयवार्थ उच्यते। तत्रौघौद्देशिकस[५]म्भवं प्रतिपादयन्नाह–

जीवामो कह वि ओमे नियय भिक्खाउ[६] ता [७]कति देमो।
हंदि हु णत्थि अदिण्णं भुज्जइ अकयं ण य फलेइ॥२४२॥

जीयामो गाहा। व्याख्या– दुब्भिक्खे धत्ते [८]केइ देवदत्ताई [९]भणंति **जीवामो कह वि ओमे** = जीवितानि कथञ्चित् दुर्भिक्षे, अतो दृष्टदुःखानि धर्म्माय **'णियय भिक्खाउ ता कइ वि देमो'**त्ति **नियतं** = नित्यमेव **भिक्षाः** = प्राभृतिकाः ततः कियत्योऽपि [१०]देमो त्ति, किम् ? इति **'हंदि हु णत्थि अदिण्णं भुज्जति' 'हंदी'**त्युपप्रदर्शने एवं गृह्यतां **नास्त्येतद्** [११]यद् **अदत्तं भुज्यते, अकृतं न च फलति,** कृतस्य फलनादिति गाथार्थः॥२४२॥

सा तु अविसेसियं चिय मितम्मि भत्तम्मि चाउले च्छुभइ।
पासंडीण गिहीण व जो एहिति तस्स भिक्खट्ठा॥२४३॥

सा तु गाहा। व्याख्या– **सा तु** अगारी **अविसेसियं चिय** *एयं अम्हं एयं भिक्खाए अहवा गिहीण समणाण वा, **मितम्मि भत्तम्मि चाउले च्छुभति,** चाउलग्रहणं शेषधान्योपलक्षणम्, किमर्थं च्छुभति ? **पासंडीण गिहीण व जो एहिति तस्स भिक्खट्ठ** त्ति गाथार्थः॥२४३॥

(टि०) १. तु को०॥ २. व खं०॥ ३. **आचाराद्वि०** जि१॥ ४. **एक्केक्कं ति** ला०॥ ५. **०सम्भवप्रतिपादनायाह** जि१ ला०॥ ६. **०क्खावि** खं० विना॥ ७. **कयइ** भां० जे४॥ ८. **को वि** ला० जि०॥ ९. **भणति** ला० जि०॥ १०. **देमि त्ति** ला०॥ ११. **यथाऽदत्तं तद् भुज्यते** जि१॥

(वि०टि०) *. 'एयं अम्हं... समणाण वा' इति मानसिकाभिप्रायविशेषः, तेन रहितं यद् भक्तं तद् अविशेषितं भक्तमिति आशयः॥

छउमत्थो[१]हुद्देसं कहं वियाणाइ चोइए भणइ।
उवउत्तो गुरु एवं गिहत्थसद्दादिचेट्ठाए॥२४४॥

छउमत्थो० गाहा। व्याख्या– **छद्मस्थः** सत्त्व **ओघौद्देशिकं** उक्तलक्षणं **कथं विजानाति ? चोदिते** = एवमुक्ते सति **भणति गुरु**रिति सम्बन्धः, **उवउत्तो** संतो सुत्तोदितेण विहिणा **एवं** वक्ष्यमाणेन न्यायेन **गिहत्थसद्दादिचेट्ठाए**[२] त्ति गाथार्थः॥२४४॥ सा पुनरियं चेष्टा–

दिण्णाउ ताउ पंच वि रेहाउ करेइ देइ व गणेंती।
देह इतो[३] मा य इतो अवणेह य एत्तिया भिक्खा॥२४५॥

दिण्णाउ गाधा। व्याख्या– साधुम्मि गोयरपविट्ठे जणणीए भणिता– "देहि भिक्खं"ति, "**दिण्णाउ ताउ पंच वि** भिक्खाओ"त्ति, अहवा **रीहाउ[४] करेइ** पाहुडियं वियार्वेती, **देति व गणेंती** "चउत्थी वट्टइ"त्ति, '**देह इओ मा य इतो**' वि (?त्ति) ज्जोसणं, दातुकामं भणति– "देह इतो कूरपेहडातो, मा य इओ" वि (?त्ति) ज्जोसणाओ, '**अवणेह य एत्तिया भिक्ख**'त्ति भिक्खाए दिण्णाए अदिण्णाए वा भणति– "अवणेह अण्णाओ वि चत्तारि", ततो एसणोवउत्तो पुच्छति– "किमिदं ?"ति, ताहे सा साहति–"जहा एयाओ भिक्खायराणं पंच दिज्जं"ति। (भिक्खायराणं पंच दिज्जंति) अहवा रद्धे उक्कड्ढिज्जंति ततो सेसं कप्पति। एवं जाणइ त्ति गाथार्थः॥२४५॥ अमुमेवार्थं प्रपञ्चतः प्रतिपादयन्नाह–

सद्दाइएसु साहू मुच्छं ण करेज्ज गोयरगओ उ।
एसणजुत्तो[५] होज्जा गोणीवच्छो गवत्तेव्व॥२४६॥

सद्दादिएसु गाहा। व्याख्या– सद्दाइएसु विसएसु **साहू मुच्छं ण करेज्ज गोयरगतो उ**, '**तु**'शब्दात् शेषकालेऽपि विशेषतस्तत्र, अत एवाह– **एसणजुत्तो होज्जा** क इव कस्मिन् ? इति दृष्टान्तमाह– **गोणीवच्छो गवत्तेव** त्ति गाथार्थः॥२४६॥ दृष्टान्तव्याचिख्यासयैव आह–

ऊसव मंडणवग्गा ण पाणियं वच्छए ण वा चारी।
वणियागम अवरण्हे वच्छगरडणं खरंटणया॥२४७॥

ऊसव गाहा। व्याख्या– एगस्स सेट्ठिस्स घरे वच्छगो पिओ य तज्जियाओ य णेण वधुगाओ– "एयं पडियग्गेज्जसु"त्ति। ताओ पडियग्गंति अण्णया य **ऊसवो** जातो त्ति। ततो ऊसवे **मंडणवग्गाओ** ताओ; अतो **ण पाणियं वच्छते ण वा चारी** दिण्णा। 'वणियागम अवरण्हे'त्ति अवरण्हे वणियगो आगतो। '**वच्छगरडणं**'त्ति ततो वच्छएण रडियं। '**खरंटणय**' त्ति णाऊण अंबाडणा वधूणं ति गाथार्थः॥२४७॥

पंचविहविसयसोक्खक्खणीवधूसमहियं गिहं तं तु।
न गणेइ गोणिवच्छो मुच्छिय गढिओ गवत्तम्मि॥२४८॥

(टि०) १. ०त्थो उद्दे० खं०॥ २. ०द्दाए चेट्ठा० जि१॥ ३. मिओ जे२॥ ४. लिहाउ ला०॥ ५. ०सणाजु० जे२॥
(वि०टि०) ❖. गवत्तेव = गोभक्त इव इत्यर्थः॥

पंचवि० गाहा। व्याख्या– **पंचविधा विसया** सद्दादयो तेहिंतो जं **सोक्खं** तस्स **खणी**भूतातो = आगरभूयाओ जाओ **वहूओ** ताहिं **समहिकं** = समग्गं **गृहं** [1]**तं तु,** किम् ? **ण गणयति** = न रागतो निरीक्षत इत्यर्थः, **गोणिवच्छो** सरूवकहणं न त्वौत्पातिकः **मुच्छिओ** = अज्झोववण्णो **गढिओ** = नितरां **गवत्तम्मि** तदन्यपरिहारेण तदेव जानातीति शेषः।

एवं साधू वि धम्मे मुच्छितो चरणे य गढितो = अच्चंतोवउत्तो सूत्रोक्ते विधौ वर्त्तमानः न विषयेषु रागं याति एषणां च जानातीति। आह च–

गमणागमणुक्खेवे भासिय सोयादिइंदियाजुत्तो।
एसणमणेसणं वा तह जाणइ तम्मणो समणो॥ २४९॥

गमणा० गाहा। व्याख्या– **गमणागमणे** अगारीए **उक्खेवे** भंडगादीण **भासिए** "एयं देहि मा एतमि"त्यादौ **श्रोत्रादिभिरिन्द्रियैरुपयुक्तः एसणमणेसणं वा तह जाणति तम्मणो** = उवयोगमणो साधु त्ति गाथाद्वयार्थः॥२४८-२४९॥

उक्तमोघौद्देशिकम्। अधुना विभागौद्देशिकमुच्यते। तस्य सम्भवप्रदर्शनायाह–

महतीए संखडीए उव्वरियं कूर-वंजणादीयं।
पउरं दट्ठूण गिही भणइ इमं [2]देहि पुण्णट्ठा॥२५०॥

महतीते गाहा। व्याख्या– **महतीते** = बाहडाए **संखडीए** भोयणलक्खणाए **❖उव्वरियं** कूर-वंजणादीयं, ततो तं **पउरं दट्ठूण गिही भणति,** किम् ? "**इमं देहि पुण्णट्ठ**" त्ति गाथार्थः॥२५०॥

तं च कताइ तहेव दिज्जति कताइ अण्णहा काउं। अतो–

तत्थ विभागुद्देसिगमेवं [3]संभवइ पुव्वमुद्दिट्ठं।
सीसगणहियट्ठाए तं चेव विभागओ भणइ॥ २५१॥

तत्थ गाहा। व्याख्या– **तत्थ** कूर-वंजणादौ **विभागुद्देसियमेवं*** **संभवइ** त्ति, **पुव्वमुद्दिट्ठं** = आहाकम्माणंतरं एत्थ वा ओघुद्देसाणंतरं **सीसगणहियट्ठाए तं चेव विभागतो भणति** [4]गंथकारो त्ति गाथार्थः॥२५१॥

इदं च **'उद्देस कडे कम्मे एक्केक्के चउव्विहो भेदो'** (गा०२४१) त्ति भणितं तदेवौघतो व्याचिख्यासुराह–

उद्देसियं समुद्देसियं च आदेसियं समादेसं।
एवं कडे य कम्मे एक्केक्के चउव्विहो [5]भेदो॥२५२॥

(टि०) १. तत् किम् जि० ला०॥ **२. देह** खं० जे२॥ **३. ०मेयं** भां० जे१ को०॥ **४. सत्थकारो** जि१॥ **५. चउक्कओ** भां० जे४॥

(वि०टि०) ❖. उव्वरियं = शेषीभूतमित्यर्थः॥ ***. एवम्** = 'महतीते' (गा०२५०) इत्यादिगाथोक्तप्रकारेण इति **वीर०**॥

उद्देसियं गाहा। व्याख्या– उद्देसियाईण सरूवं भण्णिहीति। **एवं कडे य कम्मे एक्केक्के चउव्विहो भेदो** त्ति, तत्थ कूरं दहिमातीहिं मीसियं ति कडं, कम्मं पुण गुलादि तावेउं मोदगबंधणं ति गाथार्थः॥२५२॥ इदानीमुद्देशादिस्वरूपमाह–

जावंतियमुद्देसं पासंडीणं भवे समुद्देसं।
समणाणं आदेसं निग्गंथाणं समाएसं॥२५३॥

जावंतिय० गाहा। व्याख्या– "**जावंतो** केइ आगच्छिस्संति तेसिं दाहामो" त्ति एयं तु **उद्देसियं**। **पासंडीणं** = "चरगादीणमेव दाहामो"त्ति एयं तु **भवे समुद्देसं**। **समणाणं** = "णिग्गंथ-सक्क-तावस-गेरूअ-आजीवगाण दाहामो" त्ति **आदेसं**। **निग्गंथाणं** = "साहूणमेव दाहामो"त्ति एयं समाएसमिति गाथार्थः॥२५३॥ इदानीं तस्स चेव कप्पाकप्पविहिं भणामि–

छिण्णमच्छिण्णं दुविहं दव्वे खेत्ते य काले भावे य।
निप्फादियनिप्फण्णं णायव्वं जं जहिं कमति॥२५४॥

छिण्णमच्छिण्णं गाहा। व्याख्या– तं पुण उद्देसुद्देसिगादि दुहा भवति– **छिण्णमच्छिण्णं** च; द्रव्यादिविभक्तं **छिन्नम्**, इतर**दछिन्नमिति**; आह च– **दव्वे खेत्ते काल-भावे य**। एवं कृते कर्म्मणि च योज्यम्। इदं च '**णिप्फादियणिप्फण्णं**' **निष्पादितेन** प्रासुकखण्डोदकादिना **निष्पन्नं** मोदकबन्धनवत्, अनेन कर्म्मौद्देशिकमपि सूचितम्, अत्र **ज्ञातव्यं** गीतार्थेन **यद् यत्र क्रामती**ति गाथासमुदायार्थः॥ २५४॥

अवयवार्थं तु वक्ष्यति। तत्र द्रव्याद्यछिन्नमाह–

भुत्तुव्वरियं[1] खलु संखडीए तद्दिवसमण्णदिवसे[2] वा।
अंतो बहिं व सव्वं सव्वदिणं देह अच्छिण्णं॥२५५॥

भुत्तुव्वरियं गाहा। व्याख्या– **भुत्तुव्वरियं खलु संखडीए**– केणइ संखडी कता। तेण पभूतमुवक्खडावियं तं च भुत्तुव्वरियं पासिय **तद्दिवसमण्णदिवसे वा** सामी भणति– "**अंतो बहिं च सव्वं सव्वदिणं देह अच्छिण्णं**।" '**सव्वं**'ति दव्वतो अछिण्णं, '**अंतो बहिं व**'त्ति खेत्तओ, '**सव्वदिणं**'ति कालओ, '**देह**'त्ति जाव भावो ण णियत्तइ त्ति भावतो **अच्छिन्नमेत**दिति गाथार्थः॥ २५५॥

अधुना छिन्नमुच्यते–

देह इमं मा सेसं अंतो बाहिरगतं व एगयरं।
जाव अमुग त्ति वेला अमुगं वेलं व आरब्भ॥२५६॥

(टि०) १. भत्तु० खं० जे१,२॥ **२. ०वसं** खं० को० जे१॥

(वि०टि०) ❖. ...तथा **निष्पादितनिष्पन्नमिति** निष्पादितेन– गृहिणा स्वार्थं कृतेन निष्पन्नं यत् करम्बादि मोदकादि वा तन्निष्पादितनिष्पन्नमित्युच्यते, ततो **यन्निष्पादितनिष्पन्नं यत्र** कृते कर्मणि वा **क्रामति** = घटते, यथा यदि करम्बादि तर्हि कृते अथ मोदकादि तर्हि कर्मणि तत्प्रत्येकमौद्देशिकादिभेदभिन्नं छिन्नमच्छिन्नं चेत्यादिना प्रकारेणाष्टधा **ज्ञातव्यम्**। इति **मलय०**॥

देह गाहा। व्याख्या– **देह इमं** मधुखीरादि **मा सेसं** लड्डुगादि एयं दव्वतो छिण्णं ति, **अंतो** = अब्भिंतरे **बाहिरगतं व एगतरं** ति खेत्तओ, कालओ **जाव अमुग त्ति वेलं** – प्रहरत्रयं यावत् **अमुगं वेलं** व **आरब्भ**– प्रहरद्वयादारभ्य इति कालतः, एतेष्वेव भाव इति भावच्छिण्णं धारितं, नियत्ते भावे कप्पइ त्ति गाथार्थः ॥२५६॥ अत्रैव कल्पनीयादिविधिं प्रतिपादयन्नाह–

दव्वादीछिण्णं पि हु जइ भणई[१] आरतो वि मा देह।
तो कप्पइ छिण्णं पि हु अच्छिण्ण कडं परिहरंति॥२५७॥

दव्वादी० गाहा। व्याख्या– **दव्वादीछिण्णं पि हु** उद्देसियं **जइ भणति** तस्सामी **आरतो वि** अवधीकयकालातो "**मा देहि**" त्ति **तो कप्पति** अत्तट्ठितं ति काउं अकोपप्रतिषेधे सति। ◆**छिण्णं पि हु अछिन्न कडं परिहरंति** – अच्छिण्णमपि कृतं आरम्भ इति कृत्वा प्रथमतया अपि परिहरन्तीति गाथार्थः ॥२५७॥ तथा–

अमुगाणं ति व दिज्जउ अमुगाणं म[२] त्ति एत्थ उ विभासा।
जत्थ जतीण विसिट्ठो निद्देसो तं परिहरेज्जा॥२५८॥

अमुगाणं ति व गाहा। व्याख्या– **अमुगाणं ति व दिज्जउ अमुगाणं म त्ति एत्थ उ विभासा**– यदि स्वामी वक्ति– "चरकादीनामेव दीयतां मा अन्येषामि" ति अकोपप्रतिषेधे कल्पते। अथ सामान्येन "पाखण्डादीनां दीयतां मा गृहस्थानामि"ति न कल्पते; एवं विभाषा कार्या। अत एवाह– **जत्थ जतीण विसिट्ठो णिद्देसो तं परिहरेज्जा**, जहा– पासंडीणं, णिग्गंथाणं साधूणं व त्ति गाथार्थः ॥२५८॥

अधुना परिज्ञानोपायं विधिशेषं च प्रतिपादयन्नाह–

संदिस्संतं[३] जो सुणइ कप्पए तस्स सेसए[४] ठवणा।
संकलियसाहणं वा करेंति[५] अमुगे इमा मेरा॥२५९॥

संदिस्संतं गाहा। व्याख्या– **संदिस्संतं** "एयमेवं देहि" त्ति "एयं वा देहि इमं वा; मा एतमि" त्यादेरप्युपलक्षणम्।

(टि०) १. ०णते खं०॥ **२. ण** ला० जि१॥ **३. हु** जे१ को०॥ **४. ठवियं** खं०॥ **५. असुए** खं० जे२ भां०॥

(वि०टि०) ◆. .... ननु कर्म्मौद्देशिकाऽन्त्यभेदत्रयस्य का वार्त्तेत्याह– **छिन्नं** पूर्वोक्तार्थम्, **अपिहु**शब्दः समुच्चयार्थो भिन्नक्रमश्च तथा '**अछिन्न**'त्ति विभक्तिलोपादछिन्नं अपिहुः, पूर्वोक्तार्थापिहुरत्र योजितः, '**कडं**'ति लड्डुकादितया क्रियते स्म **कृतं** = कर्म्मौद्देशिकं, तस्याऽप्यन्त्यभेदत्रयं ग्राह्यं, **परिहरन्ति** = दानपरिणामापगमादात्मार्थीकृतमपि न गृह्णन्ति साधवोऽविशुद्ध-कोटित्वात्.... इति **वीर०**॥

मलयगिरिसूरिणा '**छिण्णं पि हु**' इति शब्दाः '**तो कप्पइ**' इति शब्देन सह योजिता इति अस्माकम् आभाति। तथा च तट्टीका ... भणति– यथा मा इत ऊर्ध्वं कस्मायपि देहीति, यथा प्रहरद्वयं यावत्पूर्वं किञ्चिद्दातुं निरोपितं, ततो दानपरिणामाभावादर्वागेव निषेधति– 'मा इत ऊर्ध्वं दद्यादि'ति तदा **तच्छिन्नमपि कल्पते**, तस्य सम्प्रत्यात्मीयसत्ताकीकृतत्वात्, यत्पुनर**च्छिन्नकृतम**च्छिन्नम्– अनिर्द्धारितं कृतं वर्त्तते **तत्परिहरन्ति**, अकल्प्यत्वात्... **मलय०**॥

[१]अत्र चायं विधिः– **संदिस्संतं जो सुणति** साधू उद्देसुद्देसियं पडुच्च ण उ कड-कम्माइं, किम् ? **कप्पते** तस्स तदैव दोषाभावात्। शेषाणां को दोषः ? इत्याह च– **'सेसए ठवण'** त्ति शेषाणां स्थापनादोषः। सो य साधू णिग्गतो अण्णेसिं साहइ– ''मा तत्थ वच्चह' त्ति। अमुमेवार्थमधिकृत्याह– **संकलियसाहणं वा करेंति** = अण्णोण्णसंघाडगकहणं वा, 'वा'सद्दो बहुप्पमाणेसु एगस्स अच्छणं वा ''**❖अमुगे** गिहे अणेसण'' त्ति, **इमा मेरा** = इयमत्र मर्यादेति गाथार्थः॥२५९॥

[२]संघाडगाइ अकहियाइ पविट्ठाणं तु इमो जाणणोवातो–

मा एयं देह इमं पुट्ठे सिट्ठंमि तं परिहरन्ति।
जं दिण्णं तं दिण्णं मा संपति देहि गेण्हंति॥२६०॥ दारं॥

मा एयं गाहा। व्याख्या– कोइ साधू भिक्खट्ठा पविट्ठो ताहे एगा अयाणंती [३]अण्णतो दाउमाढत्ता। अण्णाए भणितं– ''**मा एयं; देह इमं।**'' ततो पुच्छति– ''किमेयं ?'' ति। सा भणति– ''एयं चेव आदिट्ठं'' ति। इयं णाऊण परिहरति। तथा चाह– **पुट्ठे सिट्ठम्मि तं परिहरंति**। अहवा ''**जं दिण्णं तं दिण्णं मा संपदि देहि**'', **गिण्हंति** अत्तट्ठिय त्ति काउं अकोपप्रतिषेधे च सतीति गाथार्थः॥२६०॥

एवं उद्देसुद्देसियं भणितं। साम्प्रतं कृतसम्भवं तत्स्वरूपं चोपदर्शयन्नाह–

रसभायणहेउं [४]वा मा कुच्छिहीइ सुहं व [५]दाहामि।
[६]दहिमादी आयत्तीकरेइ कूरं कडं एयं॥२६१॥

रसभायण० गाहा। व्याख्या– रसः दध्यादिः, तद्**भाजन**निमित्तं **वा मा** वा **कुच्छिहिति** [७]❋अच्छंतगं **सुहं व दाहामि** उल्लियं ति, एवं **दहिमादी आयत्तीकरेइ कूरं**, दहिकूरमित्यर्थः, **कडं एयं** ति गाथार्थः॥ २६१॥ तथा–

मा काहिंति अवण्णं परिकट्टलियं व दिज्जइ सुहं तु।
विगडेण फाणिएण व णिद्धेण समं तु वट्टेंति॥ २६२॥ दारं॥

मा काहिंति गाहा। व्याख्या– **मा काहिंति अवण्णं** भिक्खयरा, ▽**परिकट्टलियं व दिज्जति सुहं तु** कडं संतं अतः **वियडेण** देसं पडुच्च **फाणितेण व** = □कक्कबेणं वा **णिद्धेण** = उल्लेण **समं तु वट्टेंति**

(टि०) १. तत्र जि१॥ **२. ०गाऽकहिया प०** जि०। **०गादि अकहिय प०** जि१॥ **३. अण्णे उ दा०** ला०॥ **४. वा कुच्छिही मा सु०** जे४ भां० विना॥ **५. ०हामो** जे२॥ **६. ०यत्तं करे०** जे१ को० विना॥ **७. आपत्तगं** जि१॥

(वि०टि०) ❖. मलयगिरिसूरिमतेन 'असुए' इति मूलपाठः स्यात्। तथा च तट्टिका– स च निर्गतः सन्नन्येभ्यः साधुभ्यो निवेदयति, तथा चाह– **'संकलिए'**त्यादि **'अश्रुते'** शेषसाधुभिरनाकर्णिते **इयं** पूर्वपुरुषाचीर्णा **मर्यादा**, यदुत सङ्कलिकया एकः सङ्घाटकोऽन्यस्मै कथयति सोऽप्यन्यस्मायित्येवंरूपया **'साहणं'** कथनं करोति, **वा**शब्दो यदि साधवो बहुप्रमाणास्तदैकस्यावस्थानमिति सूचनार्थः, स सर्वेभ्यो निवेदयति, यथा माऽस्मिन् गृहे व्राजिषुः, अनेषणा वर्त्तत इति.. **मलय०। ❋. अच्छंतगं** = स्थापतिम्॥ **[७]. आयत्तीकरेइ** = आयत्तीकरोति, मिश्रीकरोतीत्यर्थः॥ **▽. परिकट्टलियं** = एकत्र पिण्डीकृतम्॥ **□. कक्कबेणं** = इक्षुरसविकारेण॥)

मोदगादि करेंति त्ति गाथार्थः ॥२६२॥ भणितं **कडुद्देसिगं**। इदाणिं **कम्मुद्देसियं** भण्णति–

एमेव य कम्मम्मि वि उण्हवणे णवरि तत्थ णाणत्तं।
ताविय[1]विलीणएणं मोदकचुण्णीपुणक्करणं॥२६३॥

एमेव य गाहा। व्याख्या– **एमेव य** जहा कडविसेसे **कम्मम्मि वि** कम्मुद्देसिगे वि भावणा कायव्वा। **उण्हवणे णवरि तत्थ णाणत्तं,** तदेव दर्शयति– **ताविय[1]विलीणएणं,** गुलेणं ति गम्यते, **मोदगचुण्णीपुणक्करणं** ति गाथार्थः॥ २६३॥ अत्राऽपि कल्पनीयाऽकल्पनीयविधिमाह–

अमुगं ति पुणो रद्धं दाहमकप्पं तमारतो कप्पं।
खेत्ते अंतो बहिं व काले सुइव्वं परेव्वं वा॥२६४॥

अमुगं ति गाहा। व्याख्या– **अमुगं ति** उव्वरितगं अल्लपलासिग-समितिमादि, यदि गिहत्थी भणति–"मज्झेण एज्ज त्ति **पुणो रद्धं दाहं**" ति **अकप्पं तं,** तथा कृतमिति गम्यते, **आरतः कल्पं,** तथा अकृतमित्यर्थः। अण्णे भणंति वट्ट-तिम्मणादिसु वि एसेव विभासा। ◆**खेत्ते अंतो बहिं वा** = अब्भिंतरिल्लगं बाहिरिल्लगं वा, **काले सुइव्वं परेव्वं वा** = स्वस्तनं परूत्तनं वा, अकल्पनीयम्। आह– उक्त एवायमर्थः पुनः किमर्थमुच्यते ? कर्मद्वारभेदान्न दोष इति गाथार्थः॥२६४॥ अथवा सामान्येनैवाह–

जं जह व कयं दाहं तं कप्पइ आरतो तहा अकयं।
कयपागमणिट्ठऽत्तट्ठियं पि जावंतियं मोत्तुं॥ २६५॥ दारं॥

जं जह व गाहा। व्याख्या– **जं जह व कतं दाहं** आयत्तिमादि **तं कप्पति आरतो, तहा अकयं**। आह– किं ▽कृतं तु न कल्पते एव ? उच्यते– अत्तट्ठियादि कप्पति। किं सर्वमेव ? नेत्याह ⁂**कृत-पाकमनिष्टमि**ति कृत्वा **आत्मार्थीकृतमपि** न कल्पते, □**जावंतियं मोत्तुं** ति तं पुण अत्तट्ठियादि कप्पति त्ति गाथार्थः॥ २६५॥ गत**मुद्देशिक**द्वारम्। अधुना **पूतिकर्म्म**द्वारं विवृण्वन्नाह–

☆पूतीकम्मं दुविहं दव्वे भावे य होइ नादव्वं।
दव्वंमि छगणधम्मिय भावम्मि य बादरं सुहुमं॥२६६॥

(टि०) १. ०णं च मो० खं० जे१,२॥

(वि०टि०) ◆.... इयमत्र भावना– यद् गृहस्यान्तर्बहिर्वा मोदकचूर्ण्यादिकं मोदकादितयोपस्करिष्यामि कालविवक्षायां यदद्य श्वः परतरे वा दिने भूयोऽपि पक्ष्यामि तत्तुभ्यं दास्यामीत्युक्ते तथैव चेत् कृत्वा ददाति ततो न कल्पते.. इति **मलय०**॥ ✱. उक्त एवायमर्थः **'देह इममि'** (गा०२५६) त्यादि गाथायां... इत्याशयः॥ ▽. **कृतम्** = कूर-दध्यादिकं यावदर्थिकाद्यर्थं मिश्रीकृत-मित्यर्थः॥ ⁂. **कृतपाकं** = कर्म्मौद्देशिकम्, **अनिष्टम्** = तिर्थकरादिभिः ग्रहणाय नेप्सितमित्यर्थः॥ □. यावदर्थिकं कर्म्मौद्देशिकं यदि गृहस्थेन आत्मार्थीकृतं तर्हि साधूनां कल्पते; कर्म्मौद्देशिकस्य शेषत्रिभेदा गृहस्थेनात्मार्थीकृतमपि साधूनां ग्रहणाय न कल्पते, अविशोधिकोटित्वाद् इत्याशयः॥ ☆. **पूतिकर्म्ममि**त्यादिगाथायाः पूर्वं अधिका गाथा जे२ विना मूलादर्शेषूपलभ्यते सा चेयं– **छक्कायनिरणुकंपा जिणपवयणबाहिरा बहिप्फोडा। एमेव अडंति बोडो लुक्कविलुक्को जह कवोडो॥** तद्विषये पिं०नि० अवचूर्यां इत्थमुक्तं– 'छक्काये'ति गाथा दृश्यते, परं सा वृत्तौ न व्याख्याता सुगमा च सम्बन्धश्च न कोऽपि॥

पूतिकम्मं गाधा। व्याख्या– **'पूतीकम्मं दुविहं'** ति कुथ पूतिभावे (**पा०धा०** १११८) पूतिकर्म्म = तादृग्गन्धवच्चारित्रक्रिया **'द्विविधमि'**ति द्विप्रकारं **दव्वे भावे य होति णायव्वं**। तत्र **'दव्वम्मि छगणधम्मिय'**त्ति अत्रोदाहरणं भविष्यति, **भावम्मि य बादरं सुहुमं**– बादरं पूति सूक्ष्मं च, अनयोश्च स्वरूपं वक्ष्यतीति गाथार्थः॥ २६६॥ साम्प्रतं द्रव्यपूतिशब्दार्थनिरूपणायाह–

गंधादिगुणसमिद्धं[१] जं दव्वं असुइगंधदव्वजुयं।
पूति त्ति परिहरिज्जइ तं जाणसु दव्वपूइ[२] त्ति॥ २६७॥

गंधादि० गाहा। व्याख्या– **गन्धादिगुणसमृद्धमपि** सत् **यद् द्रव्यमन्यसम्पर्कात् अशुचिद्रव्यगन्धयुक्तं** भवति **तत्पूतिरिति** कृत्वा **परिह्रियते तज्जानीहि द्रव्यपूतीति** गाथार्थः॥२६७॥ उदाहरणमाह–

गोट्ठिणिउत्तो[३] धम्मी सभाए आसण्णगोट्ठिभत्ताए।
समिय-सुर-वल्लमीसं अजिण्ण सण्णा महिसिपोहो॥ २६८॥

गोट्ठि० गाहा। व्याख्या– **'गोट्ठिणिउत्तो धम्मी सभाए आसण्णगोट्ठिभत्ताए'** त्ति एगो धम्मिगो गोट्ठीए सभं सारवेति। अट्ठमि-चाउद्दसीसु उवलेवण-सम्मज्जणं करेति। तेसिमण्णया आसण्णभत्तिगा जाता। तओ धम्मिगो च्छगणं उहारेति। गोसे य तेण, **'समित[*]-सुर-वल्लमीसं अजिण्ण सण्णा महिसिपोहो'** त्ति छाणं उहारंतेण मंडग-सुर-वल्लमीसखइयस्स कस्सति अजिण्णं जातं। ततो सण्णा वोसिरिया। सा य महिसिपोहेण ढक्किय त्ति गाथार्थः॥२६८॥ सो य तं ससण्णं च्छगणपोहं घेत्तूणमागतो। छूढो य कूंडे। ततो–

संजायलित्त भत्ते गोट्ठिग गंधो त्ति वल्लचणियाओ।
उक्खणिउं अण्णछगणेण लिंपणं दव्वपूई तु॥ २६९॥

संजायलित्त गाहा। व्याख्या– **संजातेण[❖] लित्तं**, आणियं **भत्तं**, उवविट्ठा **गोट्ठिगा** जाव पूतिगंधो। ततो ''कस्सेस गंधो''त्ति णिरिक्खमाणेहिं दिट्ठाउ वल्ल-चणिगाओ त्ति। तथा चाह– **गोट्ठिग गंधो त्ति वल्लचणिगाओ उक्खणिउं अण्णछगणेणं लिंपणं दव्वपूतिं तु** – पश्चार्द्धं सुगममिति गाथार्थः॥२६९॥

उक्तं द्रव्यपूति। साम्प्रतं भावपूतिमाह–

उग्गमकोडीअवयवमित्तेण वि मीसियं सुसुद्धं पि।
सुद्धं पि कुणइ चरणं पूइं तं भावतो पूई॥२७०॥

उग्गम० गाहा। व्याख्या– इह **उद्गमकोटी**शब्देन अविशोधिकोटी परिगृह्यते, **तदवयवमात्रेणाऽपि** स्तोकेनाऽपीत्यर्थः **मिश्रितं** = संयुक्तं सत् **सुशुद्धमपि** अशुद्धमेव; परलोकानुपकारि यद् अशनादीति गम्यते, **तद् भावतः पूती**ति योगः। [४]किमित्येतद् ? इति भावयति– **शुद्धमपि** = निरतिचारमपि सत्

(टि०) १. ०णविसिट्ठं जे२ विना॥ **२. पूतिं तु** खं०॥ **३. णिजुत्तो** खं०॥ **४. किमित्येतदेवमिति** जि०। **किमित्येतदेव** जि१॥
(वि०टि०) [*]. समित = मण्डक इति ला० टि०॥ **[❖]. 'संजायलित्त'**त्ति सूचनात् सञ्जातलिप्तायामिति अशुचिमिश्रगोमयोपदिग्धायाम्... इति **वीर०**॥

चरणम् = चारित्रं **करोति पूतिं** = अतिचारगन्धवदित्यर्थः, तथाहि– तथाविधप्रतिषिद्धाशनादिभोक्तुः सातिचारमेव चारित्रं भवति, अतः कारणे कार्योपचारात् तद् अशनादि भावपूतीति गाथार्थः॥ २७०॥

कण्ठत एवोद्गमकोटीप्रतिपादनायाह–

आहाकम्मुद्देसिय मीसं तह बादरा य पाहुडिया।
[१]पूई अज्झोयरओ उग्गमकोडी भवे एसा॥२७१॥

आहाकम्म० गाहा। व्याख्या– इह **आधाकर्म्म** सम्पूर्णमेव, **'उद्देसिक'**ग्रहणात् कर्म्मौद्देशिकभेदत्रयं समुद्देशादि गृह्यते, **मिश्र**ग्रहणाच्च पाखण्डिसाधुमिश्रजातं, तथा **बादरा च प्राभृतिका** अवसर्प्पणादिरूपा, **पूति**ग्रहणाच्च भक्तपानपूति तथा **अध्यवपूरक**ग्रहणाच्च अध्यवपूरकोत्तरभेदद्वयं **उद्गमकोटी भवेदेषा** अनन्तरोपन्यस्तेति गाथार्थः॥२७१॥ इदानीं भावपूतिमेव भेदतो व्याचिख्यासुराह–

बादर सुहुमं भावे उ पूतियं सुहुम[२] उवरि वोच्छामि।
उवकरण-भत्तपाणे दुविहं पुण बादरं पूतिं॥ २७२॥

बादर सुहूमं गाहा। व्याख्या– **बादरं** = परिस्थूलं **सूक्ष्मं** तदन्यत् **'भावे'** इति भावविषयं [३]पूति। तत्र **सूक्ष्मं** अल्पवक्तव्यत्वाद् **उपरिष्टाद्वक्ष्यामः**। बादरमाह– **उपकरण-भक्तपान**विषयं **द्विविधं पुनर्बादरं पूति** भवतीति गाथासमासार्थः॥२७२॥ व्यासार्थं त्वाह–

चुल्लुक्खलिया डोवे दव्वीछूढे य मीसगं पूइं।
डाए [४]लोणे हिंगू संकामण फोडणं धूमे॥२७३॥

चुल्लुक्खलिया गाहा। व्याख्या– **'चुल्लुक्खलिया डोवे'**त्ति ❖चुल्लु(?ल्यु)क्खलिका-डोवेषु आधाकर्म्मिकेषु **'दव्वीछूढे य'**त्ति दर्व्वीक्षेपे च **'मीसगं पूति'** ति[५] तं मिश्रमेव पूतीति, एतद् उपकरणपूति। **'डाये'**त्यादि **डाय-लवण-हिङ्गु-सङ्क्रामण-स्फोटन-धूमेषु** भक्तपानपूति।

तत्र **'चुल्लि'**त्ति संघभत्तादिसु कम्मिया चुल्ली कया कम्मियकद्दवमीसा वा; तीए रद्धमण्णं पि पूइ। तत्थ य इमो विही– तं तत्थत्थं ण कप्पति; ओयारियं कप्पति। **उक्खलियाए** वि एवं चेव, णवरं साधुकज्जम्मि णीणियं ण कप्पति, अत्तट्ठाए णीणियमण्णत्थ वा ठितं कप्पति। **डोए** वि एमेव दंडगघट्टणादीहिं, तेण दिण्णं ण कप्पति, अण्णेण दिण्णं कप्पति। तहा अत्तट्ठियं पि, पूइं[६] ति ण कप्पइ।

दव्वीच्छूढं तु आहाकम्मसंसट्ठियं केवलाहाकम्मिगं वा दव्विं अप्पणोच्चए छुहइ एवं पि तं मीसगं पूइं कम्मियावयवमीसं ण कप्पति, केवलदव्वीमीसं तु ओयरियाए कप्पति।

(टि०) १. पूतिग खं० जे२॥ **२. सुहुममुवरि** खं०॥ **३. पूतिं** जि१॥ **४. लूणं** जे१ को०॥ **५. ०ति तस्मिन् मिश्र०** जि१॥ **६. एयं** जि० ला०॥

(वि०टि०) ❖. चुल्ली = चूलो इति भाषायाम्। **उक्खलिका** = तपेली इति भाषायाम्। **डोव** = बृहद्दारुहस्तकः, डोयो इति भाषायाम्। **दर्व्वी** = लघीयान् दारुहस्तकः, चमची इति भाषायाम्।

'डाय'त्ति कम्मियं पत्तसागं संजतट्ठा[१] वा छिण्णं अप्पणए ❖आयाणे च्छुभइ, **लोणं** पि संजयट्ठा[२] **कयं** मंडुत्तुप्पं, **हिंगुं**[३] पि तिम्मिउं उद्धरियं ति।

संकामणं आहाकम्मम्मि णीणिए तम्मि य अकयकप्पे अप्पणो रंधेति डोएण वा अण्णोण्ण-संकमणं ति।

'फोडणं'ति धूवणं कम्मिएण धूवेइ। **'धूमे'**त्ति कम्मवाघारियधूमेण अप्पणोच्चयं धूमेइ, वाघारेति त्ति गाथासमासार्थः ॥२७३॥ व्यासार्थस्तु भाष्यादवसेयस्तच्चेदम्–

सिज्झंतस्सुवकारं दिज्जंतस्स व करेइ जं दव्वं।
तं उवगरणं चुल्ली उक्खा दव्वी य डोवाई॥ २७४॥

सिज्झंत० गाहा। व्याख्या– **सिध्यतः**, ओदनादेरिति गम्यते, **उपकारं दीयमानस्य च** उपकारं **करोति यद् द्रव्यं तदुपकरणं**, उपकरोतीति कृत्वा, तत्पुनः **'चुल्लि उक्खा च डोवादी'**ति आदिशब्दाद् ‡दर्व्यादिपरिग्रहः इति गाथार्थः ॥२७४॥

चुल्ली उक्खा व कम्माइं आइमभंगेसु तीसु वि अकप्पं[४]।
पडिकुट्ठं तत्थत्थं अण्णत्थगयं[५] अणुण्णायं॥२७५॥

चुल्ली० गाहा। व्याख्या– **चुल्ली उक्खा व 'कम्माइं'**ति आहाकम्मियाइं, एत्थ चत्तारि भंगा– चुल्ली कम्मिया उक्खा वि (१) चुल्ली ण उक्खा (२) उक्खा ण चुल्ली (३) ण उक्खा ण चुल्ली (४) त्ति। अत्राद्यभङ्गेषु **त्रिष्वपि अकल्प्यम्**, ओदनादीति गम्यते, तच्च **प्रतिक्रुष्टं तत्रस्थं** = चुल्ल्यादिस्थं **अन्यत्र गतं** = चुल्ल्यादेरपनीतं सत् **अनुज्ञातमिति** गाथार्थः ॥२७५॥

कम्मियकद्दममिस्सा चुल्ली उक्खा व फड्डगजुया उ।
उवगरणपूइमेयं डोए गंडे व एगयरे॥२७६॥

कम्मिय० गाहा। व्याख्या– **आधाकर्म्मकर्द्दममिश्रा चुल्ली** = कियानपि आधाकर्म्मकर्द्दमः कियानपि शुद्ध इत्येवं निर्मिता **उक्खा वा 'फड्डकयुक्ते'**ति आधाकर्म्मकर्द्दमफड्डकेन **उपकरणपूत्येतत्**, आधाकर्म्ममिश्रभावात्। अत्राऽपि विधिः पूर्ववत्। ▽तथा **डोवे गण्डे वा एकतरस्मिन्** उपकरणपूत्येव। अत्र डोवशब्देन स्थालकं गंडस्तु तद्दण्ड एवेति पूतिर्डोव इति गाथार्थः ॥२७६॥

(टि०) १. ०जयट्ठया छिण्णं ला०॥ **२. कयमुत्तप्पं** ला०॥ **३. ०गुं विमिसुद्धरियं** जि१। **०गुं पि तिम्मि पुद्दरियं** जि०॥ **४. असुद्धं** जे१ को०॥ **५. ०त्थकयं** जे१ को०॥

(वि०टि०) ❖. आयाणे = तप्ततक्रादौ भोजने इति ला० टि०॥ ✱. सिद्धयत ओदनादेश्चुल्ल्यादिकं उपकारं करोति तथा तस्यैव ओदनस्य दीयमानस्य दर्व्यादिकं उपकारं करोति तस्मात् तच्चुल्ल्यादिकं दर्व्यादिकं च 'उपकरणम्' इत्युच्यते इत्याशयः॥ ‡. टीकाकारस्य पार्श्वस्य मूलग्रन्थे **'दव्वी'** इति पदं न भवेद् इत्यस्माकमाभाति॥ ▽. तथा डोवे गण्डे वा एकतरस्मिन् आधाकर्म्मिके सति उपकरणपूत्येव इति वाक्ययोजना॥

दव्वीछूढे त्ति जं वुत्तं कम्मदव्वीए जं दए।
कम्मं घट्टिय सुद्धं तु घट्टएऽहारपूइयं॥ २७७॥[१]

दव्वी० गाहा। व्याख्या– '**दव्वीक्षेप**' इति **यदुक्तं** द्वारगाथायां (गा० २७३) तस्य अयं भावार्थः– **कर्म्मदर्व्या यद् ददाति** शुद्धौदनादि एतदप्युपकरणपूति◆, उपकरणेनोपहतत्वात्। अनेन[२] शुद्धक्षेपादिपरिग्रहः, '**कर्म्मे**'ति आधाकर्म्म **घट्टयित्वा** निरवद्यात्मीयदर्व्या **शुद्धं*** **तु घट्टयत्यात्मीयमेव तदाहारपूति,** आधाकर्म्माहारावयवसम्मिश्रत्वादिति गाथार्थः॥ २७७॥

अत्तट्ठियआयाणे डायं लोणं व कम्म हिंगुं वा।
तं भत्तपाणपूई फोडण अण्णं व जं छुभइ॥२७८॥

अत्तट्ठिय० गाहा। व्याख्या– **आत्मार्थीकृत आदाने** तप्ततक्रादौ **डायं** = पत्रशाकं **लवणं वा**[४] '**कर्म्मे**'ति आधाकर्म्मरूपं **हिङ्गु वा** क्षिपतीति योगः, **तदेतद् भक्तपानपूति। स्फोटनमन्यद् वा यत् क्षिपति** तद् भक्तपानपूति। इह च **स्फोटनं** = धूवणं, **अण्णं** = जीरयकुत्थुंभरादीति□ गाथार्थः॥२७८॥

संकामेउं कम्मं सिद्धं जं किंचि तत्थ छूढं वा।
अंगारधूमि थाली वेसण हेट्ठामुही धूमो॥२७९॥[३]

संकामेउं गाहा। व्याख्या– **सङ्क्रम्य कर्म्म** = आधाकर्म्म, '**सिद्धमि**'ति तस्मिन्नकृतकल्पे आत्मार्थं सिद्धं **यत् किञ्चित्** मण्डकादि **तत्र क्षिप्तं वा**ऽकृतकल्पे तदेतत्पूतीति प्रक्रमः। कम्मिय**वेसण** त्ति आधाकर्म्मस्फोटनमिश्रं पूति, **अंगारस्थाली**▽ **अधोमुखी धूम** इति धूमितं अंगारधूमेणं, अप्पणियं थालिं हेट्ठामुहियं काउं धूवेइ, एतदपि पूतीति गाथार्थः॥२७९॥

गतं बादरपूतिद्वारम्। अधुना सूक्ष्मपूतिप्रतिपादनायाह–

इंधण-धूमे-गंधेअवयवमाईहिं सुहुमपूइं तु।
सुंदरमेयं पूई चोयगभणिए गुरू भणइ॥ २८०॥

इंधण० गाहा। व्याख्या– **इन्धन**ग्रहणाद् अग्न्यवयवपरिग्रहः, **धूम**ग्रहणात्तु तद्धूमस्य, **गन्ध**ग्रहणेन तु आधाकर्म्माऽन्नगन्धस्य, **अवयवादिभिः सूक्ष्मपूतिं,** अत्र आदिशब्देन बाष्पपरिग्रहः व्यवहितश्चास्य सम्बन्धः, गन्धाद्यवयवादिभिः(?वयवैः) सह, किम्भूतम् ? सूक्ष्मपूति। अवयवाः सूक्ष्म-बादरभेदाः परिगृह्यन्ते, **तु**र्विशेषणार्थः, प्रज्ञापनापूति एतत्। अत्र सम्यग् भावार्थं अनवबुध्यमानश्चोदक आह–

(टि०) १. ०ट्टआहारपूईयं जे२॥ **२. ०नेनाऽप्यशुद्ध०** जि० जि१॥ **३. ०रभूमि था०** भां० जे४ विना॥ **४. ०भिः अथ किं** जि० जि१॥

(वि०टि०) ◆. मलयगिरिसूरिमतेन एतद् आहारपूति तथा च तट्टिका– 'दव्वीछूढे' इति यत् प्रागुक्तं तस्याऽयमर्थः – 'कर्म्मदर्व्या' आधाकर्म्मिकदर्व्या यत् शुद्धमप्यशनादि घट्टयित्वा ददाति तद् 'आहारपूतिः' भक्तपूतिः'' इति **मलय०**॥ ***. शुद्धं तु** = गृहायकृतमेव अशनादिकम्॥ **‡.** यत् तप्ततक्रादौ इति अध्याहारः॥ **□. कुत्थंभरादि** = धान्यकादि इति ला० टि० (कोतमीर इति भाषायाम्)॥ **▽. अङ्गारस्थाली** = अङ्गारधूमितस्थाली बोद्धव्यम्॥

'**सुंदरमेतं पूति**'त्ति सूक्ष्ममेतद् इत्थं परिहारेण नितरां संयमोपकारीति **चोदकभणिते** सति **गुरुर्भणति** = आचार्य्य आहेति गाथार्थः॥ २८०॥ किम् ? इत्याह–

इंधण-धूमे-गंधेअवयवमाई न पूइयं होदि।
जेसिं तु [१]एस पूइं सोही उ ण विज्जए तेसिं॥२८१॥

इंधण० गाहा। व्याख्या– **इन्धनं** उक्तलक्षणं **धूमो गन्धावयवादि** चोक्तस्वरूपं **न पूतिर्भवति** संयमोपघातीति भावः। **येषां तु** वादिना**मेतत् पूति** संयमोपघाति तेषाम्, किम् ? इत्याह– **शुद्धिरेव**, चारित्रस्येति गम्यते, **न विद्यते** तथावादिनामिति गाथार्थः॥२८१॥ एतदेव भावयति–

इंधण अगणीअवयव धूमो बप्फो य अण्णगंधो य।
सव्वं फुसंति[२] लोयं भण्णइ सव्वं ततो पूतिं॥२८२॥

इंधण गाधा। व्याख्या– **इन्धन**ग्रहणाद् **अग्न्यवयवा** गृह्यन्ते, **धूमः** तद्धूम एव तथाऽन्नगन्धो **बाष्पश्चे**ति आधाकर्म्मण एव गृह्यते। एते हि **सर्व्वं स्पृशन्ति लोकम्**। ततः किम् ? इति चेदाशङ्क्याह– **भण्यते सर्वतः पूत्ये**वं च शुद्ध्यभाव इति गाथार्थः॥२८२॥

तस्मान्नैतत् पूतीत्यैदम्पर्यम्। इह च भूयः सम्यग्भावार्थं अनवबुध्यमानश्चोदक आह–

णणु सुहुमपूइयस्सा पुव्वुदिट्ठस्सऽसंभवो एवं।
इंधण-धूमादिजुयं तम्हा पूति[३]त्ति सिद्धमिदं॥२८३॥

णणु गाधा। व्याख्या– **ननु सूक्ष्मपूतेः पूर्वोद्दिष्टस्य 'बादर सुहुमं भावे तु [४]पूतियं'** (गा० २७२) इत्यत्र तथेनादिना च व्याख्यातस्य (अ)**सम्भव एवम्**, अन्यस्याप्रतिपादितत्वात् अभावाच्च। यतश्चैवं **इन्धन-धूमादियुक्तं तस्मात् पूतीति सिद्धं इदं** उक्तमेव इति गाथार्थः॥२८३॥

अत्र मुग्धचोदक इति विज्ञायोक्तमेव अतिस्पष्टम[५]भिदधदुत्तरमाह–

चोयग ! इंधणमादीहिं चउहिं वि सुहुमपूइयं होदि।
पण्णवणामित्तमिदं परिहरणा णत्थि एयस्स॥२८४॥

चोयग गाहा। व्याख्या– **चोदक ! इन्धनादिभि**रनन्तरोपन्यस्तैः **चतुर्भिरपि** इन्धन-धूम-गन्ध-बाष्पैः **सूक्ष्मपूतिर्भवति**। [६]ननु भवति किन्तु प्रज्ञापनापूति न तूद्गमदोषपूतीति। तथा चाह– **प्रज्ञापना-मात्रमिदं** पूतीत्युक्तम्, **परिहरणा [७]नास्ति एतस्य**। ततश्च यः खल्वस्योपन्यासः स प्रज्ञापनापूतिमाश्रित्य, यश्च प्रतिषेधः स उद्गमदोषपूतिमधिकृत्य, तत्परिहारस्य [८]साध्यत्वादिति गाथार्थः॥२८४॥ किञ्च–

(टि०) १. **एव** जे१ जे२ को०॥ २. **०ति तं लो०** जे१ को०॥ ३. **तु** जे१ को० खं०॥ ४. **पूतियं अन्यत्र तदिन्ध०** ला०॥ ५. **०मभिधित्सुराह** जि० जि१॥ ६. **न न भ०** जि० जि१॥ ७. **नास्तीत्येतस्य** ला० जि१॥ ८. **०स्याऽसाध्य०** जि० विना॥

(वि०टि०) *. ...'**सुहुमपूइस्सा**' इति सूक्ष्मपूतिकस्य पूर्वोक्तार्थस्य, **पूर्वोद्दिष्टस्य** = '**बायर सुहुमंमि**'(गा०२७२)त्यादि गाथायां '**इंधणधूमेगंधेअवयवमाईहिं सुहुमपूई उ**' इत्यादि गाथायां च भणितस्य, **असम्भवः** = अविद्यमानता, अन्यस्या-प्रतिपादनात्... इति **वीर०**।

...एवं सति तर्हि **पूर्वोद्दिष्टस्य 'भावंमि उ बायरं सुहुमं'** इत्येवमुक्तस्य सूक्ष्मपूतेर**सम्भवः** प्राप्नोति... इति **मलय०**॥

सज्झमसज्झं[१] कज्जं सज्झं साहिज्जए ण उ[२] असज्झं।
जो तु असज्झं साहइ किलिस्सती ण तं च साहेइ॥ २८५॥

सज्झम० गाहा। व्याख्या– इह **साध्याऽसाध्यं[३] कार्यं** सर्वमेव लौकिकं लोकोत्तरं च। व्यवहारतस्तत्र **साध्यं साध्यते,** विद्यमानोपायम्, **न त्वसाध्यम्,** तदन्यदिति। **साधयंस्त्वसाध्यं क्लिश्यते** नितराम्। **न च तत्साधयति,** अविद्यमानोपायत्वादिति गाथार्थः॥ २८५॥

एवमुक्ते सत्यलीकनिर्ब्बन्धतः पक्षान्तरमाश्रित्य सपरिहारं इष्टसूक्ष्मपूर्तिं प्रतिपादयन्नाह–

आहाकम्मियभायण पप्फोडण काउ अकयए कप्पे।
गहियं तु[४] सुहुमपूइं धोवणमादीहिं परिहरणा॥२८६॥

आहाकम्मिय० गाहा। व्याख्या– **आधाकर्म्मभाजने** = यत्राधाकर्म्मगृहीतमित्यर्थः, **'प्रस्फोट'** इति **प्रस्फोटनं[◆] कृत्वा 'अकृते कल्पे'** इति अदत्ते कल्पे **गृहीत**मेवान्यद् भवति[५] पूति **सूक्ष्मपूति,** सूक्ष्माधाकर्म्मावयवयोगतो न्याय्यत्वात्, अस्य चेत्थंभूतस्य पूते**र्धावनादिभिः परिहारः,** धावनं हस्त-पात्राणाम्, एवं च सति प्रज्ञापनापूतिपरिकल्पनाऽप्यप्रमाणिका परित्यक्ता भवतीति गाथार्थः॥२८६॥

इत्थं पराभिप्रायमाशङ्क्य अस्याऽपि अतिव्यापितामुपदर्शयन्नाह–

धोतं पि णिरावयवं ण होइ आहच्च कम्मगहणंमि।
ण य अद्दव्वा तु गुणा भण्णति[६] सुद्धी कओ एवं॥ २८७॥

धोयं पि गाहा। व्याख्या– **धौतमपि,** भाजनमिति गम्यते, **निरवयवं न भवति** सूक्ष्मावयवापेक्षया, **'आहच्चे'**ति कदाचिद**धाकर्म्मग्रहणे** सति त्रेपितेऽपि तद्गन्धोपलब्धेः। **न च अद्रव्या एव गुणा** भवन्ति, ततश्च धौतभाजनगृहीतमपि सूक्ष्मपूत्येव, तल्लक्षणयोगादिति। **भण्यते शुद्धिः कुतः एवम्,** परिहरणाऽभावादिति गाथार्थः॥२८७॥

तस्मादलमनेनालीकनिर्ब्बन्धेन। तदेव पूति स एव च तस्य भावार्थः, सूक्ष्मेन्धनाद्यवयवयोगेऽपि दोषाभावात्, तथालोकप्रसिद्धेः। आह च–

लोए वि असुइगंधा विपरिणया दूरतो ण दूसंति।
ण य मारंति परिणता दूरगया ऊ विसावयवा॥ २८८॥

लोगेऽवि गाहा। व्याख्या– **लोकेऽपि अशुचिगन्धिनः,** केचिदवयवा इति गम्यते, **विपरिणताः** पर्यायान्तरेण **दूरतो** = दूरादागता **न दुष्यन्ति,** तथोपलब्धेः। उपपत्तिमप्याह– **न च मारयन्ति परिणताः** सन्तः **दूरगता एव विषावयवा** इति गाथार्थः॥२८८॥

(टि०) १. ०ज्झास० खं०॥ **२. हु** जे१ को०॥ **३. ०ध्याऽसाध्यात् द्वयं कार्य्यं** जि०। **०ध्याऽसाध्यकार्य्यं** जि१॥ **४. ति** खं० विना॥ **५. भवतु** ला० जि०॥ **६. सिद्धि** जे१ को०॥

(वि०टि०) ◆. प्रस्फोटनं कृत्वा = आधाकर्म्मावयवापसारणाय अङ्गुल्यादिभिः प्रोच्छनं कृत्वा इत्यर्थः॥

इत्थमनन्तरोक्तं सूक्ष्मपूति उद्गमपूति न भवतीति अभिधाय शेषद्रव्यैरशनादिभिस्तद् यथा भवति तथाऽभिधित्सुराह–

सेसेहि तु दव्वेहिं जावतियं फुसइ तत्तियं पूई।
लेवेहिं तिहिं[१] पूतिं कप्पइ कप्पे कए तिगुणे॥ २८९॥

सेसेहि तु गाहा। व्याख्या– **शेषैस्तु द्रव्यैः** "**डाए लोण**" इत्याद्युपलक्षितैरशनादिभिः करणभूतैर्**यावत् स्पृशति,** कश्चित् कर्त्तेति गम्यते, '**तत्तियं पूति**' त्ति तावन्मात्रं सर्व्वं तद्भाजनस्थं पूति भवति। पाठान्तरं वा '**जावइयं पुट्ठमेत्तियं पूतिं**'।

तत्पुनर्**लेपैस्त्रिभिः** करणभूतैः **पूत्येव,** किमुक्तं भवति ? जम्मि आहाकम्मियं[२] पिढरे रद्धं तम्मि अकतकप्पे अप्पणो रद्धं तं पूतिं, पुणो पूतिं, पुणो पूतिं, ण परतो; अह पुण[३] आहा(?आय)भावेण दव्वंतरपक्खिवणत्थं णिरवयवकप्पिते तो ण होज्जा वि[४]। तथा '**कल्पते कल्पे कृते त्रिगुण**' इति को भावार्थः ? जम्मि भायणे भत्तपाणपूतियं गहियं तत्थ अण्णं घेत्तुं कप्पति तीसु कप्पेसु कतेसु त्ति[५] गाथार्थः॥२८९॥ एतदेव व्याचष्टे–

इंधणमादी मोत्तुं चउरो सेसाणि होंति दव्वाणि।
तेसिं पुण परिमाणं तयप्पमाणादि आरब्भ॥२९०॥

इंधणमादी गाहा। व्याख्या– **इन्धनादीनि** = इन्धन-धूम-गन्धादीनि **मुक्त्वा** = परित्यज्य **चत्वारि**◆ **शेषाणि**✱ **भवन्ति द्रव्याणि** '**डाए लोण**' इत्याद्युपलक्षितान्यशनादीनि। **तेषां पुनश्चतुर्णां** द्रव्याणां **परिमाणं** शेषपूतिकर्तृत्वे इदं यदुत **त्वक्प्रमाणादेराभ्य** तयप्पमाणेणं सित्थप्पमाणेणमित्यादि एतावताऽपि स्पृष्टं तदन्यत् पूति भवतीति गाथार्थः॥ २९०॥

आधाकर्म्मपाक एव ग्रहणविधिमाह–

पढमदिवसम्मि कम्मं तिण्णि य दिवसाणि पूइयं होइ।
पूईसु तिसु ण कप्पइ कप्पति ततिओ जया कप्पो॥२९१॥

पढम० गाहा। व्याख्या– ▽**प्रथमदिवसे कर्म्म** आधाकर्म्मपाके गृहमेव, **त्रयश्च दिवसाः पूतिर्भवति**। तदेव गृहं **पूतिषु त्रिषु न कल्पते** तत्र किञ्चित् ग्रहीतुम्।

(टि०) १. ०हि उ पू० जे४ भां०॥ **२. पिहडे** जि० जि१॥ **३. अहभा०** जि० जि१॥ **४. हि** जि०॥ **५. भावार्थः** जि१॥
(वि०टि०) ◆. पू.मलयगिरिसूरिमते 'चत्वारि'शब्दः इन्धन-धूम-गन्ध-बाष्पपरः, **पू.हरिभद्र**सूरिमते तु चत्वारिशब्दो अशन-पान-खादिम-स्वादिमपरोऽस्माकमाभाति। **मलय०**वृत्तौ त्वित्थं अभिहितम्– "इन्धनावयवादीनि चत्वारि पूर्वोक्तानि मुक्त्वा शेषाणि द्रव्याणि अशनादीनि पूतिकरणप्रवणानि ज्ञातव्यानि॥" ✱. शेषाणि डाए-लोण इत्याद्युपलक्षितानि चत्वारि अशनादीनि द्रव्याणि पूतिविषयाणि भवन्ति इति वाक्ययोजना कर्त्तव्या॥ ▽. प्रथमदिवसे आधाकर्म्मणः पाकः कृतः तस्मिन् दिवसे आधाकर्म्म व्यक्तम्। ततः त्रयो वासराः पूतिदोषवत् तत्पाकगृहं भवति। तदेव गृहम् = गृहगताऽशनादिकं त्रिषु पूतिषु = पूतिदोषवद्दिनेषु न कल्पते ग्रहीतुमित्याशयः॥

भण्डकविधिमाह– **कल्पते**, स्वभण्डकं परभण्डकं चेति गम्यते, **तृतीयो यदा कल्पः** कृतो भवति। [१]ननु एतदविशोधिकोटि कथमस्य कल्पत्रयाच्छुद्धिरिति ? उच्यते– निश्च्छोटनकरीषोद्वर्त्तनाद् ऊर्द्धमेतदिति। अन्ये त्वभिदधति प्रथमकल्पव्यतिरेकेण अन्ये त्रयो गृह्यन्त इति गाथार्थः॥२९१॥

आधाकर्म्मण्युक्तेऽपि तदन्यविशेषप्रतिपादनाय तदभिधानपुरस्सरमुपसंहरन्नाह–

समणकडाऽऽहाकम्मं समणाणं जं कडेण मीसं तु।
आहार उवहि वसही सव्वं तं पूइयं होइ॥२९२॥

समण० गाहा। व्याख्या– **श्रमणार्थं कृतमाधाकर्म्मोच्यते**। इह च **श्रमणा** निर्ग्रन्था एव न शाक्यादयोऽपि। **श्रमणार्थं यत्** [२]**कृतं** तेन **मिश्रं तु** सर्व्वं तत् पूति इति योगः। तत्पुनराहारः = अशनादिः, **उपधिः** = रजोहरणादिः, **वसतिः** प्रसिद्धा, **सर्व्वमेतत्पूति भवति** न आहार[३] एवेति गाथार्थः॥२९२॥

एतत्परिज्ञानोपायमाह–

सङ्घस्स थोवदिवसेसु संखडी आसि संघभत्तं वा।
पुच्छित्तु निउणपुच्छं संलावाओ वऽगारीणं॥ २९३॥ दारं॥

सङ्घस्स गाहा। व्याख्या– **श्रावकस्य स्तोकदिवसेष्वतिक्रान्तेषु सङ्खडी[४]रासीत् सङ्घभक्तं वा** उपलक्षणत्वादन्यद् वा किञ्चित् ग्लानसम्पातादि। अथैवं व्यतिकरे सति **◆प्रष्टुं निपुणप्रश्नेन** विजानाति 'पूत्येतद्'ति [५]**संलापाद् वा अगारीणाम्**। ता हि [६]मुग्धतया भक्त्यतिशयख्यापनार्थं अपृष्टाऽपि कदाचित् कथयन्त्येवेति गाथार्थः॥२९३॥

व्याख्यातं **पूतिद्वारम्**। अधुना **मिश्रजातद्वारं** व्याचिख्यासुराह–

मीसज्जायं जावंतियं च पासंडसाहूमीसं च।
सहसंतरं न कप्पइ कप्पइ कप्पे कए तिगुणे॥२९४॥

मीसजातं गाहा। व्याख्या– मिश्रं जातं = उत्पन्नम्, कृतमिति **मिश्रजातम्**, स्वगृहमानुषाणां भिक्षाचरादिभिः सह अशनादीति गम्यते। एतच्च त्रिविधमित्याह– **यावदर्थं च पाखण्डि-साधुमिश्रं च**, मिश्रशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते, यावदर्थमिश्रम्, पाखण्डिमिश्रं साधुमिश्रं च। ओघोद्देशाच्च भिन्नमिदम्, तत्र ह्यात्मार्थमेवाऽऽरम्भे कृते तन्दुलादिप्रक्षेपः, इह त्वारम्भे एव मिश्र इति। इदं तु **सहस्रान्तर**गतमपि **न कल्पते**, वक्ष्यमाणविषोदाहरणादिति।

भाजनविधिमाह– **'कल्पते कल्पे कृते त्रिगुणे'** इति त्रिषु [७]कल्पेषु कृतेषु कल्पते भाजनमिति गाथासमासार्थः॥२९४॥ अवयवार्थस्तु भाष्यादवसेयः। तत्राऽस्य सम्भवमेवाभिधित्सुराह–

(टि०) १. **आह नन्वेत०** जि०॥ २. **क्रियते** ला० जि१॥ ३. **०हारमेवे०** जि० ला०॥ ४. **०खडेरा०** जि०॥ ५. **सम्भाषाद्** जि० जि१॥ ६. **मुखरतया** जि०॥ ७. **कल्पेषु कल्पते भा०** ला०। **कल्पेषु कृतेषु भा०** जि० जि१। अस्माभिः सन्दर्भानुसारेण सम्यक्पाठो योजितः॥

(वि०टि०) ◆. **प्रष्टुम्** = प्रश्नयित्वा इत्यर्थः।

दुग्घासे तं समइच्छिया व अद्धाणसीसए जत्ता।
[१]सड्ढी बहुभिक्खयरे मीसज्जायं करे कोइ॥२९५॥

दुग्घासे गाहा। व्याख्या– दुःखेन ग्रासोऽस्मिन्निति **दुर्ग्रासं** = दुर्भिक्षं तस्मिन् दुःखितसत्त्वालम्बनेन, **तद्दुर्ग्रासं समतिक्रान्तो** वेति ततो व्यपेतो दुःखदर्शनेन, **अध्वानशिरसि** = कान्तारादिनिर्गमप्रवेशमार्गे खिन्नभिक्षाचराऽऽलम्बनेन, **'जत्त'**त्ति प्राकृतशैल्या यात्रायां गिरिनगरादौ तीर्थबहुमानेन **श्राद्धः** कश्चित्सत्त्वः **'बहुभिक्षाचर'** इति बहुषु भिक्षाचरेषु सत्सु **मिश्रजातं** उक्तशब्दार्थं **करोतीति** एवमस्य सम्भव इति गाथार्थः॥२९५॥ साम्प्रतमाद्यं मिश्रजातं तत्परिज्ञानोपायं चाभिधित्सुराह–

जावंतट्ठासिद्धं ण एंति तं देह कामियं जइणं।
बहुसु [२]उ अपहुप्पंते भणाइ अण्णं पि रंधेहि॥२९६॥

जावंत० गाधा। व्याख्या– **'यावदर्थसिद्धमि'**ति यावन्तः केचनागमिष्यन्ति तदर्थे सिद्धमिति यावदर्थमिश्रजातमिदमिति स्वरूपम्।

परिज्ञानविधिस्तु अगारो भणति– **"यावदर्थसिद्धम्, न चागच्छन्ति** ते यावन्तः केचनः, **तद् ददध्वं** दानद्रव्यं **कामिकं** = इच्छया पर्याप्तं **यतिभ्यः** = साधुभ्यः" इति। तथा **बहुषु** वा भिक्षाचरेष्व-**प्रभवति** सति सिद्धे **भणत्यगारः**– **"अन्यदपि राध्नुहि** येन पर्याप्तं भवति" इति गाथार्थः॥२९६॥

द्वितीय-तृतीयभेदावाह–

अत्तट्ठा रंधंतो पासंडीणं पि बितियओ छुभइ।
निग्गंथट्ठा तइओ अत्तट्ठाए [३]वि साधेइ॥२९७॥

अत्तट्ठा गाहा। व्याख्या– **आत्मार्थं राध्यन्** किमप्योदनादि तदन्यभिक्षाचरव्युदासेन **पाखण्डि-नामपि** निमित्ते उक्तप्रथमाऽपेक्षया **द्वितीयो** मिश्रजातकर्त्ता **क्षिपत्यादित** एवाऽरभ्य उदक-तन्दुलादीन्; **निर्ग्रन्थार्थं तृतीयः**, पाखण्डिनामपि व्युदासेन **आत्मार्थमपि साधयति** निर्ग्रन्थार्थमपीति मिश्रजातम्। परिज्ञानोपायः पूर्ववदिति गाथार्थः॥२९७॥ एतच्च सहस्रान्तरगतमपि न कल्पते इति सदृष्टान्तमिदमाह–

विसघातियपिसियासी मरइ तमण्णो वि खाइउं मरइ।
इय पारंपरमरणे अणुमरइ सहस्ससो जाव॥२९८॥

विसघादि० गाहा। व्याख्या– विषेण घातितो = विषघातितस्तस्य पिशितं = मांसं तदस्नातुं (?तदशितुं) शीलमस्येति = **विषघातितपिशितासी(?शी)**, असौ **म्रियते**। **[*]तमन्योऽपि** तथाविधः कश्चिद् भक्षितुमुपयुज्य [४]म्रियते एव, तस्याऽपि विषदिग्धत्वात्। **'इय'** एवं **'परम्परामरणे'** **"सुपां सुपो**

(टि०) १. सड्ढी को० विना॥ **२. य** जे१ को०॥ **३. चिरं बेंति** जे१ को०। **वि रंधंतो** जे४ भां०॥ **४. ०मुभुज्य** जि० जि१॥
(वि०टि०) ❖. यद्वा तद्दुर्भिक्षं समतिक्रान्तः = प्राप्तपर्यन्तः कश्चित् पुरुषः स्वयं बुभुक्षाकष्टानुभवनेन भिक्षाचरान् प्राप्य मिश्रजातं करोतीति आशयः॥ *. **तम्** = विषघातितपिशिताशिनमित्यर्थः॥

भवन्ती''ति लक्षणात् परम्परामरणेन **अनुम्रियते** सत्त्वजालं **सहस्रं यावत्**, सहस्रघातिविषसामर्थ्यत इति गाथार्थः ॥२९८॥ दृष्टान्तमभिधाय दार्ष्टान्तिकयोजनामाह–

एवं मीसज्जायं चरणप्पं हणइ साहु सुविसुद्धं।
तम्हा तं नो कप्पइ पुरिससहस्संतरगतं पि॥२९९॥

एवं गाहा। व्याख्या– **एवं मिश्रजातं** यद् अविशोधिकोट्यन्तर्गतं पाखण्डि-साधुमिश्रजातमिति भावः, **चरणात्मानं हन्ति** = घातयति **सुविशुद्धमपि**, सावद्यत्वात्। यस्मादेवं **तस्मात् न कल्पते पुरुषसहस्रान्तरगतमपि**, भगवद्वचनप्रामाण्यादिति गाथार्थः॥ २९९॥

अत्रैव भाजनविधिमभिधित्सुर्यदुक्तं ''**कप्पति कप्पे कते तिगुणे**'' तदाह–

णिच्छोडिए करीसेण वावि उव्वट्टिए ततो कप्पा।
[१]सुक्कावित्ता गेण्हइ अण्णे चउत्थे असुक्के वि॥३००॥ दारं॥

णिच्छोडिय गाहा। व्याख्या– **निच्छोटिते** = दृढं निर्लेपीकृते सति **करीषेण वाऽपि उद्वर्त्तिते** सति, भाजन इति गम्यते, तत्र त्रयः कल्पा दीयन्ते, न त्वविशेषेण [२]तदनु **शुष्कापयित्वा** भाजनं **गृह्णात्यशनादी**ति अयं विधिः।

अन्ये त्वाचार्याः प्रतिपादयन्ति– **चतुर्थे** कल्पे दत्ते सति **अशुष्केऽपि** गृह्णातीति गाथार्थः॥ ३००॥

प्रतिपादितं **मिश्रजात**द्वारम्। साम्प्रतं **स्थापना**द्वारमाह–

सट्ठाण-परट्ठाणे दुविहं ठवियं तु होइ नायव्वं।
खीराइ परंपरए हत्थगय घरंतरं जाव॥३०१॥

सट्ठाण० गाहा। व्याख्या– इह साध्वर्थं यद् अशनादेः स्थापनमसौ स्थापनोच्यते। तत्र स्थापना स्थापितमित्यनर्थान्तरम्, अतो भेदत इदमेवाह– **स्वस्थान-परस्थानयोर्द्विविधं स्थापितमि**ति। अत्र स्वस्थानं देयाऽपेक्षया चुल्ली वा अवचुल्ली वा, दधि-क्षीरगृहादि (वा) तत्र [३]स्थापितं शाल्योदन-गुल-क्षीरादि स्वस्थानस्थापितम्; परस्थानं तु छब्बकादि, तत्र स्थापितं परस्थानस्थापितम्। इत्थमिदं द्विप्रकारं **तु**शब्दः परम्परा-ऽनन्तर-[४]चिरेत्वरविशेषणार्थः, **भवति ज्ञातव्यं**, तीर्थकरवचनात्। [५]दातुकामेन तत्र **क्षीरादि परम्परस्थापितम्**, आदिशब्दाद् इक्ष्वादिपरिग्रहः। '**हस्तगते गृहान्तरं यावत्**' इति अधि[६]कृतगृहाङ्गण-[७]भाजामेव गृहान्तरविनिर्गताऽगारिहस्तस्थप्राभृतिकादि स्थापनेति गाथाक्षरार्थः॥३०१॥

(टि०) १. सलंहेसु कयकप्पे तिण्णिओ से सुक्खो दवंमि जे१ को०॥ **२. तदन्वपि शुष्कयित्वा** जि०॥ **३. तत्** जि० ला०॥ **४. चिरेतर** जि१॥ **५. आदातु०** जि० विना॥ **६. कृत्यगृ०** जि०॥ **७. भाजन एव** जि०॥

(वि०टि०) ◆. पू.मलयगिरिसूरिमते तु न केवलं अविशोधिकोट्यन्तर्गतं पाखण्डि-साधुमिश्रजातं परम्परया पुरुषसहस्रान्तरगतमपि चरणात्मानं हन्ति अपि तु यावदर्थिकमिश्रजातमपि हन्ति। तथा च तट्टीका– ''एवं सहस्रवेधकविषमिव यावदर्थिकपाखण्डि-साधुविषयं मिश्रजातमप्येकेनान्यस्मै दत्तं तेनाऽप्यन्यस्मायित्येवं परम्परया पुरुषसहस्रान्तरगतमपि साधोः सुविशुद्धं चरणात्मानं हन्ति...'' इति **मलय०**॥

अवयवार्थस्तु भाष्यादवसेयः।

चुल्ली अवचुल्ली वा ठाणट्ठाणं तु भायणं [१]पिढरो।
सट्ठाणट्ठाणम्मि य भायणठाणे य चउभंगो॥ ३०२॥
छब्बग-वारगमादी होइ परट्ठाण [२]ओ अणेगविहं।
सट्ठाणे पिढरे छब्बए य एमेव दूरे वि॥ ३०३॥
एक्केक्कं तं दुविहं अणंतर परंपरे य णायव्वं।
अविकारि कयं दव्वं तं चेव अणंतरं होइ॥ ३०४॥
उच्छू-खीरादीयं विकारि अविकारि घय-गुलादीयं।
परियावज्जणदोसा ओदण-दहिमादिगं वावि॥ ३०५॥
उब्भट्ट [३]परिण्णायं अण्णं लद्धं पयोयणे [४]घेत्थी।
रिणभीताव अगारी दहिं ति दाहं सुए [५]ट्ठवइ॥३०६॥
णवणीय मंथु तक्कं ति जाव अत्तट्ठिता व गेण्हंति।
देसूणा जाव घयं कुसणं पि य जत्तियं कालं॥ ३०७॥
रस-कक्कब-पिंडगुला मच्छंडिय-खंड-सक्कराणं च।
होइ परंपरठवणा अण्णत्थ व जुज्जए जत्थ॥ ३०८॥
भिक्खग्गाही एगत्थ कुणइ बितिओ उ दोसु उवओगं।
तेण परं उक्खित्ता पाहुडिया होइ [६]ट्ठविया उ॥३०९॥ दारं॥

[७]तत्र स्थापनाद्वारं पिण्डनिर्युक्तौ॥ छ॥
कृतिर्हरिभद्राचार्यस्येति।
ग्रन्थतः त्रयोदशशतानि त्रिपञ्चाशाधिकानि॥ अङ्कतः १३५३॥

(टि०) १. पिहडे जे१ को०॥ २. मो जे२ विना॥ ३. पडिण्णा० खं०॥ ४. ०त्थं जे१ को०॥ ५. ठवणा जे२ विना॥ ६. ठवणा खं०॥ ७. पिण्डनिर्युक्तेः टीकाखण्डं हरिभद्राचार्यकृतं समाप्तमिति। प्रणि० ला०॥

हिताहारा मिताहारा अप्पाहारा य जे नरा ।
न ते विज्जा तिगिच्छंति अप्पाणं ते तिगिच्छगा ॥

- पि० नि० ६८४

॥ अर्हम्॥

श्रीवीराचार्यैरनुसन्धिता

पिण्डनिर्युक्तिवृत्तिः

॥ ॐ नमः॥

प्रणिपत्य जिनवरेन्द्रं वीरं वागीश्वरीं च सर्व्वीयाम्।
देद्दाचार्य्यं च गुरुं निष्पादितशिष्यसङ्घातम्॥१॥
हरिभद्रसूरिविरचितटीकायाः साधुपिण्डनिर्युक्तेः।
स्पष्टं व्यधत्त शेषं **वीराचार्य्यो** यथाशक्त्या॥२॥

अथ **स्थापना**द्वारव्याख्यानानन्तरं क्रमप्राप्तं **प्राभृतिका**द्वारमाह–

पाहुडिया वि य दुविहा बादर सुहुमा य होइ नायव्वा।
ओसक्कण[१] उस्सक्कण[२] कप्पट्टीए[३] समोसरणे॥३१०॥

पाहुडिया गाधा। व्याख्या– तत्र प्राभृतमिव प्राभृतिका, यथा किञ्चिद् वस्तु परमभक्त्या दीयमानं प्राभृतमुच्यते, तद्वत् भिक्षाऽपि साधवे **प्राभृतिके**ति।

सा चोपाधिभेदाद् **द्विविधा**, तद्यथा– **बादरा सूक्ष्मा** च। तत्र अवसर्प्पणोत्सर्प्पणभेदाभ्यां पुनरेकैका द्विविधेति सम्बन्धनीयम्। तत्र विवक्षितकालावधेरधः सर्प्पणं = अवसर्प्पणम्, विविक्षितकालादारतः करणमित्यर्थः। तद्विपरीतं तूत्सर्प्पणमिति निर्युक्तिगाथापादत्रयाक्षरार्थः, चतुर्थपादार्थं तूपरिष्टाद् वक्ष्याम इति निर्युक्तिगाथासमुदायार्थः॥३१०॥

तत्र प्रत्यासत्तेर्न्यायाद् अवसर्प्पणभेदभिन्नसूक्ष्मप्राभृतिकाप्रतिपादनार्थमाह भाष्यकारः–

कन्तामि ताव पेलुं तो ते दाहामि पुत्त ! मा[४] रोद।
तं जइ सुणेइ साहू न गच्छती तत्थ आरंभो॥३११॥

कन्तामि गाहा। व्याख्या– **'कृणन्मी'**ति कृती वेष्टने (**पा० धा०** १४४७) इत्यस्य रौधादिकस्य उत्तमपुरुषेकवचनान्तमेतत्, कर्त्तनं करोमीत्यर्थः, **तावत् पेलुं** = रूतपोणिकां **ततः** = कर्त्तनक्रियाविरमे **तव दास्यामि**। "हे **पुत्र** ! **मा रोदीः**" इत्येवं स्वसुतमाह जननी उत्थिता सती, साध्वर्थमिति गम्यते उत्तरगाथातः, **तद्** एतत् गृहिणीप्रलपितं **यदि श्रृणोति साधुस्ततो** नेच्छति[*] तदाहारादिकम्, मा भूदारम्भकृतो दोष इति। कर्त्तनक्रियासमाप्तौ दास्यामीति साध्वागमनमुद्दिश्य उत्थाय पुत्रस्याऽपि ददातीत्यवसर्प्पणमिति भावनेति गाथार्थः॥३११॥ अमुमेवार्थं स्पष्टयति–

(टि०) १. उवसक्कण ओसक्कण खं०॥ **२. अहिसक्कण** जे१ को०॥ **३. कब्बट्टे चेव ओस०** खं०॥ **४. रोव** खं० विना॥
(वि०टि०) ◆. वीराचार्यमते ओसप्पण उसप्पण इति पाठः स्यादिति अस्माकं आभाति॥ ***. वीराचार्यमते 'साहू न गच्छती'** स्थाने **'साहू णेच्छती'** इति मूलपाठः स्यादिति अस्माकं आभाति॥

अण्णट्ठ उट्ठिया वा तुब्भ वि देमि त्ति किं ति परिहरइ।
किह दाणि ण उट्ठिहिसी ? साहुपभावेण लब्भामो॥ ३१२॥

अण्णट्ठ गाहा। व्याख्या– "**अन्यार्थमुत्थिता** साध्वर्थमिति यावत् **भवतोऽपि दास्यामी**"ति एतद् वचो डिम्भमातुः श्रुत्वा साधुः पृच्छति– "**किमेतद् ?**" **इति**, तया चाख्याते **परिहरति**, भिक्षामिति गम्यते।

प्राप्ते च साधौ डिम्भ एवमाह– **किं** साम्प्रतमपि **न उत्तिष्ठसि** ? अवश्यं साधुभिक्षादानार्थमुत्थातव्यं भवत्या, अतोऽहमपि मुनेः **प्रभावाल्लप्स्य** इति गाथार्थः॥३१२॥ तत्र प्रतिपादिता अवसर्प्पणरूपा सूक्ष्मप्राभृतिका। साम्प्रतं तूत्सर्प्पणरूपसूक्ष्मप्राभृतिकाप्रतिपादनार्थमाह–

मा ताव झंख पुत्तग ! परिवाडीए इहेइही साहू।
एयट्ठमुट्ठिया[१] ते दाहं सोउं विवज्जंति ॥ ३१३॥
अंगुलियाए घेत्तुं कड्ढइ कप्पट्ठओ घरं जत्तो।
किं ति ? कहिए ण गच्छइ[२] पाहुडिया एस सुहुमा उ॥ ३१४॥ दारं॥

मा ताव गाहा। **अंगुलियाए** गाधा। व्याख्या– डिम्भेन याचिता जननी एवमाह– "**मा तावत् प्रलप पुत्रक ! परिपाट्या एष्यत्यत्र साधुः, एतदर्थं** = साध्वर्थमुत्थिता **भवतोऽपि दास्यामि**।" एतच्च **श्रुत्वा वर्जयन्ति** साधवस्तद्वस्तु इति प्रथमगाथार्थः॥३१३॥

अङ्गुल्या ग्रहीतुं◆ माकर्षति डिम्भः, साधुमिति गम्यते, स्वगृहं **यतः***। साधुस्तमाह– "**किमिति** मां नयसि ?"। स वक्ति– त्वदर्थमुत्थिता ममाऽपि भोजनं दास्यति।" एवं ज्ञात्वा **न** तत्र **गच्छती**ति। **एषोत्सर्प्पणसूक्ष्मप्राभृतिके**ति द्वितीयगाथार्थः॥३१४॥

उक्ता द्विविधाऽपि सूक्ष्मप्राभृतिका। साम्प्रतं '**कप्पट्ठीए समोसणे**'त्ति इत्यनेन निर्युक्तिगाथाचतुर्थपादेन प्राक् संसूचितां बादरामपि द्विभेदामाह–

पुत्तस्स[३] विवाहदिणं ओसरणेऽतिच्छिते सुणिय सड्ढो।
ओसक्के[४] तो सरणे संखडिपाहेणगदवट्ठा ॥ ३१५॥

पुतस्स गाहा। व्याख्या– **पुत्रस्य विवाहदिनं समवसरणे[§]ऽतिक्रान्ते श्रुत्वा श्राद्धकोऽवसर्प्पयति समवसरणे▽ सङ्खडीप्रहेणक-द्रवार्थम्**। इयमत्र भावना– निजसुतविवाहमङ्गलं समवसरणकालादूर्द्धं चिकीर्षितं समवसरणकाल एव करोति साधुसंविभागार्थमिति गाथार्थः॥३१५॥

उक्ताऽवसर्प्पणरूपा बादरप्राभृतिका। अधुनोत्सर्प्पणरूपां बादरमाह–

(टि०) १. एयस्स उट्ठि० खं० विना॥ **२. वच्चइ** जे२॥ **३. ओसक्कं तो** जे१ को०॥

(वि०टि०) ◆. ग्रहीतुम् = गृहीत्वा इत्यर्थः॥ ***. यतः** = प्रतीत्यर्थः इति ला०टि०॥ **§. समवसरणे** = साधुसमुदाये इत्यर्थः॥ **▽**. साधुसमुदायस्य सङ्खडीगतलड्डुक-तन्दुलधावनादिदानार्थं विवाहदिनं श्राद्धकोऽवसर्प्पयति इत्याशयः॥

अप्पत्तम्मि व ठवियं ओसरणे होहिइ त्ति [१]उक्कसणं।
तं पागडमियरं वा करेइ उज्जू अणुज्जू वा॥ ३१६॥

अप्पत्तंमि उ गाधा। व्याख्या– **अप्राप्त एव स्थापितं** विवाहदिनं **समवसरणे**, समवसरणकालादधः स्थापितमित्यर्थः, तद्दिनमुत्सारयति, समवसरणकाल एव करोतीति भावः। **तद्** अवसर्प्पणमुत्सर्पणं वा **ऋजुः** श्रावकः **प्रकटं करोति** यथा साधवोऽपि संविद्रते **इतरस्तु अनृजुस्तथा** करोति यथा मुनयोऽपि न *विदन्तीति गाथार्थः॥३१६॥ एतच्चावसर्पणादिकं किमर्थं करोतीत्याह–

मंगलहेउं पुण्णट्ठया व ओसक्कियं दुहा पगयं।
उस्सक्कियं ति किं ति ? य पुट्ठे सिट्ठे विवज्जंति॥३१७॥

मंगल० गाधा। व्याख्या– **मङ्गलहेतुं पुण्यार्थं वा** यतः साधुसंविभागदानात् महन्मङ्गलं पुण्यं वाऽतोऽवसर्पितमुत्सर्पितं वा। "**किं** कारणमयमारम्भः ?" एवं साधुना **पृष्टे** श्रावकेन च ऋजुनाऽऽख्याते "भवदर्थमिदम्" अन्यतो वा श्रुते **वर्जयन्ति** तमाहारमिति गाथार्थः॥३१७॥

प्राभृतिकोपभोगदोषदर्शनार्थमाह–

पाहुडिभत्तं भुंजइ ण पडिक्कमए य तस्स ट्ठाणस्स।
एमेव अडति बोडो लुक्कविलुक्को जह [२]कवोडो॥३१८॥

पाहुडि० गाहा। व्याख्या– यथोक्तं **प्राभृतिकाभक्तं भुङ्क्ते; न प्रतिक्रामति तस्मादपराधस्थानाद्** अव्यावृत्या तदेवासेवत इत्यर्थः। **एमेव** = वृथैव **अटति बोडः** = मुण्डो, द्रव्यमुण्ड इति भावः, स चैवमुत्प्रेक्ष्यते– **लुप्तविलुप्तो यथा कपोत** इति गाथार्थः॥३१८॥

उक्तं **प्राभृतिकाद्वारम्**। अधुना **प्रादुष्करणद्वारं** प्राप्तम्, तत्र तावत् प्रथमं तत्सम्भवमाह–

लोयविरलुत्तिमंगं तवोकिसं जल्लखउरियसरीरं।
जुगमेत्तंतरदिट्ठिं अतुरियऽचवलं सगिहमेंतं॥३१९॥
दट्ठूण य अणगारं सड्ढी संवेदमागया काइ।
विपुलऽण्णपाण घेत्तूण निग्गया निग्गओ सो [३]य॥३२०॥
णीयदुवारम्मि घरे ण सुज्झइ एसण त्ति काऊणं।
[४]णीहम्मिए अगारी अच्छइ विलिता व [५]गहिएणं॥३२१॥

(टि०) १. **उक्किसइ** खं०॥ २. **कमोडो** जे१ को०॥ ३. **उ** जे१॥ ४. **णीहरियंमि** जे२॥ ५. **उ** जे२॥

(वि०टि०) ◆. निश्चितं विवाहदिनं किल अनायाते साधुसमुदाये भविष्यति ततो न किमपि मदीयं विवाहसत्कं साधूनामुपकरिष्यतीति कृत्वा विवाहं समवसरणकाले एव करोतीत्याशयः॥ *. "अथाप्रकटं तर्हि निपुणं शोधयित्वा वर्जयन्ति निपुणशोधनेऽपि यदि कथमपि न परिज्ञानं भवति तदा न कश्चिद्दोषः, परिणामस्य शुद्धत्वात्" इति **मलय०**॥

चरणकरणपरिहीणे[१] अण्णम्मि य आगए गहिय पुच्छा।
इहलोगं परलोगं कहेइ चइउं इमं लोगं॥ ३२२॥
णीयदुवारम्मि घरे भिक्खं णेच्छंति एसणासमिया।
जं पुच्छसि मज्झ कहं कप्पइ लिंगोवजीवीऽहं॥ ३२३॥
साहुगुणेसणकहणं आउट्टा तंमि तिप्पइ[२] तहेव।
कुक्कुड चरंति एते वयं तु चिण्णव्वया बितिओ॥३२४॥

लोय० गाहा। **दट्ठूण** गाहा। **णीयदुवारे** गाहा। **चरण** गाहा। **णीयदुवारम्मि** गाहा। **साहुगुणे०** गाहा। व्याख्या– **लोचेन विरलमुत्तमाङ्गं** यस्य सः, तथा **तपसा कृशं, जल्लो** = मलस्तेन **कलुषितशरीरं, युगमात्रान्तरदृष्टिं, अत्वरतिश्वासौ अचपलश्च** तम्, **स्वगृहमागच्छन्तं दृष्ट्वा चानगारं श्राद्धिका संवेगमागता। काचिद्विपुलमन्नं पानं** च **गृहीत्वा** तद्दानार्थं **निर्गता**। अत्राऽवसरे **निर्गतो** यतिरिति किमर्थं ? यतो **नीचद्वारे गृहे न शुद्धत्येषणेति कृत्वा,** यत एव**मागमः**– "**णीयदुवारं तमसं कोट्ठगं परिवज्जए**" (**दशवै०** ५/१/२०) इत्यादि। **निर्गते** च साधौ **तिष्ठत्यगारी व्रीडितेव** = लज्जितेव **गृहीतेन,** प्रदेयेनेति गम्यते।

अत्राऽवसरे **चरणकरणपरिहीणेऽन्यस्मिन् आगते,** द्रव्यसाधाविति प्रक्रमः, **गृहीते** च तेन देये **प्रश्नस्तया** कृतः– "किमित्यनेन परित्यक्ता भवता तु गृहीतेयं भिक्षा ?"। स च **इहलोक-परलोकौ** सञ्चिन्त्येहलोकं **त्यक्त्वा** परलोकमेव **कथयामास,** संविग्नपाक्षिकत्वात्। किं तद् ? इत्याह– "**नीचद्वारे गृहे भिक्षां नेच्छन्ति एषणासमिताः; यच्च पृच्छसि मम कथं कल्पते** तदहं **लिङ्गोपजीवी**"ति **साधुगुणानामेषणायाश्च कथनं** क्रियते तेनैव, साधुनेति गम्यते। एतदाकर्ण्य चिन्तयामास– "अहो दुष्करमिदं यत् स्वदोषाऽऽविष्करणं परगुणोत्कीर्त्तनं चे"ति। अतः '**आउट्टे**'ति अनुकूला **तस्मिन्** संविग्ने **तृप्यति** = तमाहारादिना प्रीणयतीति भावः।

पुनरत्रान्तरे साधुवेषविडम्बको **द्वितीयो** द्रव्यमुण्डः समागतः। सोऽपि **तथैव** तयोक्त एवमाह– "**कुक्कुड चरन्ति**[३] मातृस्थानिनोऽमी यतयः, यतो न गृह्णन्ति भिक्षाम्। अस्माभिरप्येतत् प्रागेवानुष्ठितम्, साम्प्रतं **वयं चीर्णव्रता** आस्महे" इति गाथार्थः॥३१९-३२४॥

साम्प्रतं प्रागुपन्यस्तप्रादुःकरणव्याचिख्यासयाह–

पाओकरणं[४] दुविहं पागडकरणं पगासकरणं च।
पागड संकामण कुड्डदारपाते य छण्णे य॥३२५॥

पाओकरणं गाहा। व्याख्या– **प्रादुःकरणं द्विविधं** तद्यथा– **प्रकटकरणं प्रकाशकरणं च**। तत्र

(टि०) १. **०णालसंमि** जे१ को० विना॥ २. **तं तु** खं०॥ ३. **चरियं** जि१॥ २. **पाहोक०** खं०॥

प्रकटकरणस्वरूपमाह– '**पायड संकामण**'त्ति यद्देयं तद् अभ्यन्तराद्बहिर्निष्काल्य ददाति चुल्लीं वा बहिः करोतीति भावः।

साम्प्रतं प्रकाशकरणमाह– '**कुड्डदारपाए य च्छण्णे य**'त्ति [१]तत्रस्थस्यैव देयस्य कुड्यच्छेदनेन द्वारपातेन तृणादिच्छादनापनयनेन प्रकाशं करोतीति गाथार्थः॥ ३२५॥

रयणपदीवे जोती ण कप्पइ पगासणा[२] सुविहियाणं।
अत्तट्ठिय परिभुत्तं कप्पइ कप्पं अकाऊणं॥ ३२६॥

रयण० गाधा। व्याख्या– **रत्न-प्रदीप-ज्योतिर्भिः प्रकाशना[३] न कल्पते सुविहितानाम्;** '**अत्तट्ठिय**'त्ति स्वीकृतं गृहस्थेन कल्पते। '**अपरिभुत्तं कप्पति कप्पं अकाऊणं**'ति अत्रेयं भावना– सहसाऽनाभोगतो वा प्रकट-प्रकाशदोषाघ्रातमशनादि गृहीत्वा तत् परिष्ठाप्य अन्यच्छुद्धं गृह्णाति कल्पमकृत्वैव, पात्रकस्येति गम्यते, सूचनात् सूत्रमिति गाथार्थः॥३२६॥ प्रकटकरणार्थं स्पष्टयन्नाह–

संचारिमा[४] उ चुल्ली बहिं व चुल्ली पुरा कया तेसिं।
तहि [५]रंधंति कयाती उवही पूतिं च पागो य॥३२७॥

संचारिमा उ गाधा। व्याख्या– '**संचारिमे**'त्ति अभ्यन्तराद् बहिश्चुल्लिं सञ्चारयन्ति, **बहिर्वा पूर्व्वकृतायां चुल्ल्यां** राध्नुवन्ति, वाशब्दात् साध्वर्थमभिनवां वा चुल्लिं कुर्व्वन्ति। **तत्र द्वौ** दोषावाह च– **उपधिपूतिः पाकश्च,** उपधिना चुल्लिरूपेण पूतिराहारो भवति पाकप्रवृत्तिश्चेति भाव इति गाथार्थः॥३२७॥

अन्यदा यदर्थं प्रकटनादि कृतवती तमेषणासमितं साधुं दृष्ट्वा एवमाह अगारीति–

णेच्छह तिमिसे[६] त्ति ततो बाहिरचुल्लीए साहु ! सिद्धण्णे।
इयं सोउं परिहरए पुट्ठे सिट्ठंमि[७] वि तहेव॥३२८॥

णेच्छह गाहा। व्याख्या– यतो यूयमन्धकारे **नेच्छथ** ग्रहीतुम्, भिक्षामिति गम्यते प्रक्रमाद्, अतो **बहिश्चुल्ल्यां सिद्धं** = राद्धं, प्राकृतशैल्या '**णे**'त्यस्माभिः '**साधो**'इत्यामन्त्रणम्, **इदं च श्रुत्वा परिहरति।** स्वयं वा **पृष्टे (शिष्टेऽपि)** परिहरति **तथैवेति** गाथार्थः॥ ३२८॥

एतच्च स्वीकृतं कल्पते। कथमस्य सम्भव इत्याह–

मच्छिय घम्मा अंतो बाहि पवायं पगासमासण्णं[८] ।
इति अत्तट्ठिय गहणं पागडकरणे विभासेयं[९]॥३२९॥

(टि०) १. **तत्स्वस्यैव** जि१॥ २. **०सणे** खं०॥ ३. **०शनान्न क०** जि०॥ ४. **व** खं०। **य** जे४ भां०॥ ५. **रंधेति** खं०॥ ६. **०संति** खं०॥ ७. **उ** खं० विना॥ ८. **सण्णे** जे१ को०॥ ९. **०भासेसा** खं० जे१॥

(वि०टि०) ◆. 'पाओ'त्ति सूचनादाहारपाकदोषः = भक्तादिपचनगतं दूषणं स्वयोगेन प्रवृत्तोऽपि ह्याहारपाकः साध्वर्थं बहिःकृतम् इति दोषः, चः समुच्चये, इहोपधिपूतित्वं प्रसङ्गादुक्तमिति पाक इत्यनेनैव प्रक्रान्तं तथा चुल्ल्या पृथक्कृते पूतित्वमुत्तरति परं प्रकटनदोषेण न कल्पते... इति **वीर०**॥ ✱. ''प्रादुष्करणशङ्कायां किमर्थमयमाहारो अद्य गृहस्य बहिस्तात् पक्वः ? इत्येवं पृष्टे तया ऋजुतया यथावस्थिते कथिते तथैव परिहरति'' इति **मलय०**॥

मच्छिय गाधा। व्याख्या– ◆**मक्षिका घर्म्मश्रान्तः** = मध्ये **बहिः** पुनः **प्रवातं, प्रकाशमासन्नं** च **इति** = एवं **आत्मार्थीकृते ग्रहणं प्रकटकरणे विभाषेयमिति** गाथार्थः॥३२९॥

पुनरपि प्रकाशकरणं स्पष्टयति तदाह–

कुड्डस्स कुणइ छिड्डं दारं वड्ढेइ कुणइ अण्णं वा।
अवणेइ छायणं वा ठवेइ रयणं व दिप्पंतं॥३३०॥
जोइ-पदीवे कुणइ व तहेव कहणं तु पुट्ठऽपुट्ठे वा।
[१]अत्तट्ठिए तु गहणं [२]जोइ-पइवे उ वज्जित्ता॥ ३३१॥ दारं॥

कुड्डस्स गाहा। **जोइ०** गाहा। व्याख्या– **कुड्यस्य करोति छिद्रम्, द्वारं वर्द्धयति, करोत्यन्यद्** वा **अपनयति च्छादनं वा स्थापयति रत्नं वा दीप्यमानम्। ज्योतिःप्रदीपौ करोति वा तथैव कथनं** यथा प्रकटकरणे **पृष्टेऽपृष्टे वा** परिहरति, **आत्मार्थीकृते** तु ग्रहणं ***ज्योतिःप्रदीपौ वर्जयित्वेति** गाथार्थः॥३३०-३३१॥

[३]पागडपगासकरणे कयम्मि सहसा व अहवऽणाभोगा।
गहियं विगिंचिऊणं गेण्हइ अन्नं अकयकप्पे॥३३२॥

व्याख्यातं **प्रादुःकरणद्वारं**॥छ॥ अधुना **क्रीतकृतद्वारमाह**–

कीयगडं पि य दुविहं दव्वे भावे य [४]दुविहमेक्केक्कं।
आयकियं च परकियं परदव्वं तिविह चित्ताई॥३३३॥

कीयगडं गाहा। व्याख्या– तत्र क्रयणं क्रीतं भावे निष्ठाप्रत्ययस्तेन कृतं = निर्व्वर्त्तितं **क्रीतकृतमिति**, साध्वर्थमिति गम्यते। तच्चोपाधिभेदाद् **द्विविधम्**, तद्यथा– **द्रव्ये भावे चेति**, अत्र तृतीयार्थे सप्तमी। **तच्चैकैकं द्विविधम्**, तद्यथा– **आत्मक्रीतं परक्रीतं च**। तत्र यत् **परद्रव्यक्रीतं** तत् **त्रिविधं**– सचित्ता-ऽचित्त-मिश्रद्रव्यक्रीतं भवति। तत्र सचित्तं त्रिविधं द्विपद-चतुष्पदा-ऽपदस्वरूपेण दासा-ऽश्व-धान्यादि[५]क्रयेण, अचित्तेन हिरण्यादिना, मिश्रेण सभाण्डोपकरणेन दासादिनेति गाथार्थः॥३३३॥

उक्तं परद्रव्यक्रीत[६]म्। साम्प्रतमात्मक्रीतमाह–

(टि०) १. ०त्तट्ठियादि ग० जे४ भां० विना॥ **२. दोसु वि य जहा पुरकएसु** जे१ को०॥ **३.** इयं अधिका गाथा **वीर०-मलय०वृत्तौ** विवृता उपलभ्यते। विशेषजिज्ञासुभिरस्या विवरणं तद्वृत्तितोऽवसेयम्॥ **४. ०विहे** जे२॥ **५. क्रमेण** जि० जि१॥ **६. ०तम् द्रव्यविषयमाह** जि१॥

(वि०टि०) ◆. यत्यर्थं पूर्वं बहिश्चुल्ल्यादि कृत्वा काचिदेवं चिन्तयति– च गृहस्य मध्ये बहवो मक्षिका अन्धकारं च पाकस्थानाद् भोजनस्थानं दूरस्थं बहिश्च प्रवातं तेन मक्षिकादयो न भवन्ति तथा प्रकाशमासन्नं च पाकस्थानाद् भोजनस्थानं तस्माद् अद्यप्रभृति अत्रैव वयं सदैव आत्मनिमित्तं पक्ष्याम इत्येवमात्मार्थीकृते कल्पते इति भावः॥ *. ज्योतिःप्रदीपौ वर्जयेत् ताभ्यां प्रकाशितमात्मार्थीकृतमपि न कल्पते, तेजस्काय-दीप्तिसंस्पर्शनाद् इत्याशयः॥

आयकीयं पि य दुविहं दव्वे भावे य [1]दव्वे चुण्णादी।
[2]भावे उ परस्सट्ठा अहवा वी अप्पणा चेव॥३३४॥

आतकीयं गाहा। व्याख्या– **आत्मक्रीतमपि द्विविधं द्रव्ये भावे चे**ति। तत्र **द्रव्ये चूर्णादयो भावे तु 'परस्स[3]ट्ठ'**त्ति परभावेन क्रीतं संयतार्थं **'अहवावि अप्पणा चेवे'**ति आत्मभावेनेति गाथार्थः॥३३४॥ साम्प्रतमात्मक्रीतं द्रव्यविषयमाह–

निम्मल्ल-गंध-गुलिया वण्णग-पोत्ता य आयकय दव्वे।
गेलण्णे उड्डाहो पउणे चडुकारि अहिकरणं॥३३५॥

णिम्मल्ल० गाहा। व्याख्या– **निर्म्माल्य-गन्ध-गुलिका-वर्ण्णक-वस्त्रादिभिरात्मक्रीतं द्रव्ये,** कोऽत्र दोषः ? इत्याह– चूर्णादिप्रदानान्तरं नितरां मान्द्ये मरणे वा गृहस्थस्य **उड्डाहः** = प्रवचनोपघातः स्यात्। अथ कथञ्चिन्नीरोगत्वं ततश्चा[4]टुकारिता साधोर**धिकरणं** चेति गाथार्थः॥३३५॥

उक्तं द्रव्यक्रीतम्। साम्प्रतं भावक्रीतमाह; [4]तत्तु स्व-परभावभेदाद् द्विधा। तत्र परभावक्रीतं स्पष्टयन्नाह–

वइयाए मंखमादी परभावक[5]ओ तु संजयट्ठाए।
उप्पायणा णिमंतण कीयगडे अभिहडे ठविए॥३३६॥

वइया० गाहा। व्याख्या– व्रजादिषु **'मंख[◆]माई परभावकउ'**त्ति मङ्खादेः परभावेन क्रयः संयतार्थम्, **तु**शब्दः पूरणार्थः, स च मङ्खः क्षीराद्युत्पाद्य साधूनामन्त्रयति। अत्र च दोषत्रयमाह– क्रीतकृता-ऽभ्याहृत-स्थापनारूपमिति निर्युक्तिगाथासमुदायार्थः॥३३६॥ अमुमेव स्पष्टयन्नाह–

सागारिमंखछंदणपडिसेहो पुच्छ बहुगते वासे।
कयरिं दिसिं गमिस्सह ? अमुगिं तहिं संथवं कुणइ॥३३७॥
दिज्जंते पडिसेहो कज्जे घेत्थं णिमंतण जतीणं।
पुव्व[6]गय आगतेसुं संछुभई एगगेहम्मि॥३३८॥

सागारि० गाहा। **दिज्जंते** गाहा। व्याख्या– **सागारी** = शय्यातरः **मङ्खो** देवगृहवित्तो देवल इत्यनर्थान्तरम्, सागारी चासौ मङ्खश्च (इति) विग्रहः, तस्य सम्बन्धिनी निमन्त्रणा, तस्याः **प्रतिषेधः**, साधुभिः कृत इति गम्यते। तेन चाननुगृहीतेन दित्सुना पृच्छा कृता– "गतप्राये **वर्षा**काले **कतरस्यां दिशि** यूयं **गमिष्यथ** ?"। तेऽप्यूचुः "**अमुकस्यां** दिशि।" **तत्र** चाग्रतरं गत्वा मङ्खः **संस्तवं** = परिचयं **करोति, दीयमाने** च क्षीरादौ **प्रतिषेधः** क्रियते अनेन, किमभिदधता ? – "**कार्ये ग्रहीष्यामी**"ति। स च **निमन्त्रणां** करोति **पूर्व्वगतः** पश्चादागतेषु साधुषु। स च क्षीरादि मीलयित्वैकत्र स्थापयति।

(टि०) १. **दव्वचु०** खं०॥ २. **भावंमि** खं० जे२ को०॥ ३. **०सट्ठं तु पर०** जि०॥ ४. **तत्र** जि१॥ ५. **०कयं** खं० जे४ भां०॥ ६. **०गते** खं०॥

(वि०टि०) ◆. **मङ्खः** = **देवपूजक** इति ला० टि०॥

महत्तरगृहादौ **'संच्छूभइ'** इति प्रवेशयति गाथाद्वयार्थः ॥३३७-३३८॥

गतं परभावक्रीतम्। अधुना आत्मभावक्रीतमाह–

धम्मकहि-वादि-खमए णिमित्त-आतावए सुतट्ठाणे।
जाती-कुल-गण-कम्मे सिप्पम्मि य भावकीयं तु॥३३९॥

धम्मकहि गाहा। व्याख्या– **धर्म्मकथि-वादि-क्षपके निमित्ताऽऽतापके श्रुतस्थाने जाति-कुल-गण-कर्म्मणि शिल्पे चैतेषु** स्थानेष्वात्मभावक्रीतं, सम्भवतीति क्रिया अध्याहार्य्या। तत्र **धर्मकथी** यो धर्म्मं कथयति, **वादी** यो वादं विदधाति, **क्षपको** मासाद्युपवासतपःकर्त्ता, **निमित्त** इति तद्वान् गृह्यते, अर्शादि ( ) पाठाद् अच्प्रत्ययात्, शीतोष्णादिष्वात्मानं आतापयतीति **आतापकः**, **श्रुतस्थान** इति गणि-वाचका-ऽऽचार्योपाध्यायादयो गृह्यन्ते। **जातिर्ब्राह्मणादिका, कुलमुग्रकुलादि, गणः** सारस्वतादिः, **कर्म्म** कृष्यादिकं **शिल्पं** च चित्रादीति गाथापदार्थः ॥३३९॥ आत्मभावक्रीतसम्भवमाह–

धम्मकहाआक्खित्ते धम्मकहाउट्ठियाण वा गेण्हे ।
कहयंति साहवो च्चिय तुमं व कहि [१]पुच्छिते तुसिणी॥३४०॥

धम्मकहा० गाहा। व्याख्या– **धर्म्मकथाऽऽक्षिप्तेभ्यः** = अनुरक्तेभ्यो **'धम्मकधाउट्ठियाण व'**त्ति धर्म्मकथाऽनुकूलितेभ्यो वा **गृह्णात्या**हारादि। "किं **त्वं धर्म्मकथी** ?" इति **पृष्ट** एवमाह– "**साधव एव धर्म्मं कथयन्ति।**" **तुष्णीं** वाऽऽस्ते इति गाथार्थः॥ ३४०॥ प्रकारान्तरेण चाह–

किं वा कहेज्ज छारा दगसूयरिया व [२]अहवऽगारत्था।
किं छगलगगलवलया मुंडकुडुंबी व किं कहए॥ ३४१॥

किं वा गाहा। व्याख्या– **'किं वे'**ति न किञ्चिदित्यर्थः **कथयेयुः 'छारा'** इति सरजस्काः **'दगसूअरिया व'** इति साङ्ख्या [३]**'ऽगारत्था'** इति गृहाश्रमिणः **किं** वा **'छगलगगलवलय'**त्ति मीमांसका **'मुण्डकुटूम्बी'**ति रक्तभिक्षव एते वराकाः **किं कथयन्ती**ति गाथाभावार्थः॥३४१॥

एमेव वाइ-खमए निमित्त-आतावगम्मि य विभासा।
सुयठाणं गणिमादी अहवा वाणाय(?यणा)रियमादी॥३४२॥ दारं॥

एमेव गाधा। व्याख्या– **एवमेव** यथा धर्म्मकथिनि तथा **वादिनि, क्षपके, निमित्ते आतापके च 'विभाषे'**ति विविधा व्याख्येत्यर्थः, पश्चार्द्धं गतार्थमिति गाथार्थः॥३४२॥

व्याख्यातं **क्रीतकृतद्वारम्**। अधुना **प्रामित्यद्वारमाह**–

पामिच्चं पि य दुविहं लोइय लोउत्तरं समासेण।
लोइय सज्झिलिगादी [४]लोउत्तर वत्थमादीसु॥३४३॥

(टि०) १. **अच्छए** जे१॥ २. **किं व** खं०॥ ३. **०ख्याः गार०** ला०॥ ४. **०ज्झिलमादी** जे१ को०॥

पामिच्चं गाधा। व्याख्या– **प्रामित्यं** = साध्वर्थमुच्छिद्य दानलक्षणं **द्विविधं लौकिकं लोकोत्तरं** च **समासेन** = संक्षेपेण। तत्र **लौकिके** '**सज्झिलिगाई**'ति भगिन्याद्युदाहरणमित्यर्थः, **लोकोत्तरे वस्त्रादि**विषयमुदाहरणमिति गाथार्थः ॥३४३॥ तत्र तावत् लौकिकमुदाहरणमाह–

सुयअभिगमणायविही बहि पुच्छा एग जीवति ससा ते।
पविसण पागनिवारण उच्छिंदण तेल्ल जतिदाणं॥३४४॥
अपरिमियणेहवुड्ढी दासत्तं सो य आगओ पुच्छा।
दासत्तकहण मा रुद अचिरा मोएमि अप्पाहे[१]॥३४५॥
भिक्खुदगसमारंभे कहणाउट्टो कहिं[२] भे वसहि त्ति।
सम्मवया आहरणं विसज्जकहणा कतिवया तु॥३४६॥

सुयअभिगम० गाधा। **अपरिमिय०** गाहा। **भिक्ख०** गाहा। व्याख्या– श्रुताधिगमेन ज्ञातो विधिः – क्रियारूपो येन साधुना सः = **श्रुताधिगमज्ञातविधिः**, स च विहरन् स्वजनदर्शनार्थं ग्रामं जगाम। तत्र च **बहिर्व्यवस्थितेन** कश्चित् **पृष्टः**। तेनोक्तं– "**एकैव जीवति स्वसा ते**"। स च स्वसृगृहं **प्रविष्टः** तया च **पाकः** समारब्धः। तेन च **निवारिता**। ततश्चोच्छिद्य तया **तैलं** दत्तम्। **अपरिमितस्नेहवृद्ध्या** च **दासत्वमभूत्** तस्याः। **स च** भूयोऽप्यागतो। बहिः **पृच्छा** कृता, **दासत्वकथनं** च श्रुत्वा तेनोक्तं– "**मा रुदिहि, अचिरान्मोचयामी**"ति सन्दिष्टम्। तेन च भिक्षार्थं प्रविष्टेन भगिनीस्वामिगृहे **उदकसमारम्भो** निवारितः। तेन च[३] प्रह्वीभूतेन साधुः पृष्टः– "**क्व भवतां वसतिरिति** ?"। स चाह– "नास्ति नो वसतिः"। तेन च दत्ता। धर्मकथापूर्व्वकं **सम्यक्त्वव्रतानि** ग्राहितः **स्थापत्योदाहरणं**[४] चाख्यातम्। तत्र पुत्र**विसर्जनकथनम्**,[५] तेन च तद्भगिनी विसर्जिता प्रव्रजिता च। **कियन्तो** चेदृशा इति गाथात्रयसमुदायार्थः ॥३४४-३४६॥

भावार्थस्तु कथानकादवसेयः। तच्चेदं– तेणं कालेणं तेणं समयेणं **कोसल**विसए एगो कुलपुत्तओ होत्था। सो य धम्मं सोऊण संजायसंवेगो णिक्खंतो। कालेण[६] य समहिगयसुत्तत्थकिरियाकलावो सयणदंसणत्थं[७] गओ। बहिट्ठिएण पुच्छितो एगो पुरिसो "को णे सण्णायगाणं जीवति ?"। तेण भणियं– "उच्छण्णं सव्वं पि ते कुलं णवरमेगा भगिणी ते जीवति"। ततो इमं णिसामिऊणं पविट्ठो भगिणीगेहं। सा य तं णिमित्तं पागं कुणमाणी णिवारिता साहूणा। "अहो ! एस भट्टारगो पागं ण गेण्हइ" त्ति चिंतेंतीए उच्छिंदिऊण दिण्णं से तेल्लं। गहियं साहूणा। तओ य विहरिओ साहू। तेल्लं पि अपरिमियसिणेहवुड्ढीए वड्ढमाणं जातं बहुयं। ततो तं दाउमचायंतीए दासत्तं पडिवण्णं। कालांतरेण पुणो वि आगओ साहू। मुणियं च से दासत्तं बहिट्ठिएणेव। ततो तेण अप्पाहितं "मा रुअ; अचिरेण च तं दासत्ताओ मोएमि"। एवं

(टि०) १. **एत्ताहे** भां० जे४॥ २. **०हिं च भे वसहिं** - खं०॥ ३. **स्पष्टीभूतेन** जि१॥ ४. **व्याख्यातं** ला०॥ ५. **कथानकं तेन** जि१॥ ६. **कमेण** जि०॥ ७. **०त्थमागओ** जि१॥

[१]संधारेऊण पविट्ठो भिक्खट्ठा भगिणिसामिगिहं। उदगसंघट्टभिक्खापडिसेहे कए पुच्छियं घरवइणा, साहूणा वि समयपरिकहणाए आउट्टाविएण भणियमणेण "कहिं ते वसहि त्ति ?"। साहूणा भणियं– "णत्थि"। ततो दिण्णा से वसही, ट्ठिओ तत्थ। धम्मकहाए य गाहितो संमत्ताणुव्वताणि। बहुवोलीणवासे य गंतुकामेण आउच्छिओ गहवई कहियं च **थावच्चो**दाहरणं, जहा– **थावच्चो** सावओ जाओ। जहा य तेण य अभिग्गहो गहितो "जो मम कुलातो कोइ पव्वयति स मया ण [२]वारेयव्वो"। तस्स य पुत्तो पव्वज्जाए उवट्ठिओ, ण य तेण व(?वा)रिओ, पव्वइओ य। तेण वि इमं सोऊण एसो च्चिय गहिओ अभिग्गहो। एत्थंतरंमि सा वि तस्स साहुणो भगिणी पव्वज्जाए उवट्ठिया; मुक्का तेणं पव्वतिया य।

केत्तिया वा एवंविहा भविस्संति तम्हा ण घेतव्वं पामिच्चं ति।

एते चेव [३]उ दोसा सविसेसतरा तु वत्थपाएसु।
लोइयपामिच्चेसुं लोगुत्तरिया इमे अण्णे॥३४७॥

एए गाहा। व्याख्या– **एत एव दोषाः सविशेषतरास्तु वस्त्रादिषु लौकिकप्रामित्येषु लोकोत्तरास्तु अमी अन्ये** वक्ष्यमाणा भवन्तीति गाथार्थः॥३४७॥ ते चामी–

मइलिय-फालिय-[४]खोसिय-हिय-णट्ठे वावि अण्ण मग्गंते।
अवि सुंदरे वि दिण्णे दुक्कररोयी कलहमाई॥३४८॥

मइलिय० गाहा निगदसिद्धा॥३४८॥

उच्चत्ताए दाणं दुल्लभ खग्गूड-अलस पामिच्चं[५]।
तं पि य गुरुस्स पासे [६]ठवेइ सो देइ मा कलहो॥३४९॥ दारं॥

उच्चत्ताए गाहा। (व्याख्या–) उत्सर्गतः प्रामित्यं न कार्य्यम्, सीदतस्तु **उच्चतया** = मुधिकतयैव दातव्यम्, द्वितीयपदमाश्रित्याह– **दुर्लभे** वस्त्रे **शठाऽऽलसयोर्वा प्रामित्यं** सम्भवति, तच्च कथं कार्य्यम् ? देयं **गुरोः** समर्प्पयति **स** एव **ददाति मा** भूत् **कलह** इति गाथार्थः॥३४९॥

उक्तं **प्रामित्य**द्वारम्। अधुना **परिवर्त्ति**तद्वारमाह–

परियट्टियं पि दुविहं लोइय लोउत्तरं समासेणं।
एक्केक्कं पि य दुविहं तद्दव्वे अण्णदव्वे य॥३५०॥

परियट्टि० गाहा। व्याख्या– **परिवर्त्तनं** = परिवर्त्तितम्, वस्तुना वस्तुग्रहणम्, तच्च **द्विविधं लौकिकं लोकोत्तरं** च **समासेन**। **एकैकमपि द्विविधं**– **तद्द्रव्य**विषयं **अन्यद्रव्य**विषयं **चे**ति। तद्द्रव्यपरिवर्त्तो घृतेन घृतं गृह्णाति, अन्यद्रव्यपरिवर्त्तो घृतेन तैलमिति गाथार्थः॥३५०॥

साम्प्रतं अस्योदाहरणप्रदर्शनाय आह– '**अवरोप्परे**' त्यादिगाथात्रयम्।

(टि०) १. **संपाहारे०** जि० जि१॥ २. **धरेयव्वो** जि० ला०॥ ३. **य** खं०॥ ४. **खोलासिय** जे१ को०॥ ५. **०मिच्चे** जे२॥ ६. **ठवंति** खं०॥

अवरोप्परसज्झिलगा संजुत्ता दो वि अण्णमण्णेणं।
पोग्गलिय संजयट्ठा परियट्टण संखडे बोही॥३५१॥
अणुकंप भगिणिगेहे दरिद्द परियट्टणा य कूरस्स।
पुच्छा कोद्दवकूरे मच्छर णाइक्ख पंतावे॥ ३५२॥
इतरो वि य पंतावे णिसि ओसमिताण[१] तेसि दिक्खा य।
तम्हा उ ण घेत्तव्वं कइ वा जे उवसमेहिंति[२]॥ ३५३॥

वसंतपुरे नगरे द्वौ वणिजौ **देवदत्त-धनदत्त**नामानौ बभुवतुः। तत्र देवदत्तभगिनी **लक्ष्मी**नाम्नी धनदत्तेनोद्वूढा धनदत्तभगिनी च **बन्धुमती** देवदत्तेनेति। अन्यदा देवदत्तभ्राता पूर्व्वप्रव्रजितो विहरन् अनुकम्पया भगिनीलक्ष्मीगृहं प्रविष्टः। सा च दारिद्र्यात् कोद्रवोदनेन भ्रातृगृहात् परिवर्त्त्य शाल्योदनं सादरमदात् तस्मै। देवदत्तश्च भुञ्जानो बन्धुमत्या[३] अभिहितो– "ददामि कोद्रवोदनं यदि ते रोचते नो चेत्तिष्ठतु"। ततः कुपितेन वृत्तान्ताकथने तया ताडितयोक्तं– "तवैव भगिन्या नीतः शाल्योदनः, किमिति मां ताडयसीति ?"। धनदत्तेनाऽपि ममाऽनया लघुत्वमानीतमिति लक्ष्मीरपि ताडिता। विदितवृत्तान्तेन च साधुना धर्म्मकथयो-पशमय्य सर्वाणि प्रव्राजितानि इति।

कियन्तो चेदृशा भविष्यन्तीत्यतः परिवर्त्तितं न ग्राह्यमिति गाथात्रयार्थः॥३५१-३५३॥

उक्तं लौकिकपरिवर्त्तितम्। अधुना लोकोत्तरमुच्यते– यच्छ्रमणः श्रमणेन सह वस्त्रादिपरिवर्त्तनं करोति तल्लोकोत्तरपरिवर्त्तनम्। तत्र चामी दोषाः–

ऊणहियदुब्बलं[४] वा खर-गुरु-छिण्ण-मइलं असीयसहं।
दुव्वण्णं वा णाउं विपरिणमे अण्णभणिओ वा॥ ३५४॥

ऊणहिय० गाहा। व्याख्या– **न्यूनाधिक-दुर्ब्बल-खर-गुरु-छिन्न-मलिना-ऽशीतसह-दुर्व्वर्णा**दिदोषान् **ज्ञात्वा विपरिणमेदे**कतरः स्वयम**न्य**चोदितो वेत्यतः परिवर्त्तनं न कार्य्यम्॥३५४॥

❖द्वितीयपदमाश्रित्याह–

एगस्स माणजुत्तं न उ बिइए एवमाइ कज्जेसु।
गुरुपामूले[५] ठवणं सो दलयइ अण्णहा कलहो॥ ३५५॥ दारं॥

एगस्स गाहा। व्याख्या– **एकस्य मानयुक्तं[६]** न परस्य, न्यूनाधिकं वस्त्रादीति, परिवर्त्तनसम्भवे विधिमाह– **गुरुपादमूले स्थापनं स ददाति** मा[७] भूत् **कलहादयो** दोषा इति गाथार्थः॥३५५॥

उक्तं **परिवर्त्तित**द्वारम्। अधुनाऽभ्याहृतमुच्यते–

(टि०) १. ०मिऊण जे२। **०सवियाण** खं० जे२ विना॥ **२. ओसमेहिंति** भां० जे४, **ओसावहिंति** जे१,२॥ **३. अभिहतो** जि०॥ **४. ऊणाहि०** जे१,२॥ **५. ०रुपायमूले** खं०॥ **६. ०युक्तं अपरस्य** जि० जि१॥ **७. भूदवच्छलकल०** ला०॥
(वि०टि०) ❖. द्वितीयपदम् = अपवादपदम् इति ला० टि०॥

अभिमुखं आहृतं– आनीतं = अभ्याहृतं, गृहस्थादिनेति गम्यते, तच्च द्विभेदमित्याह–

आइण्णमणाइण्णं णिसीहाभिहडं च णोणिसीहं च।
णिसिहाभिहडं ठप्पं[१] णोणिसीहं तु वोच्छामि॥३५६॥

आइण्ण० गाहा। व्याख्या– तद् अभ्याहृतं **आचरिता-ऽनाचरित**भेदाद् द्विधा, पुनरप्येकैकं निशीथा-ऽनिशीथभेदाद् द्विधैव, तत्र **निशीथं** प्रच्छन्नम्, तद्विपरीतं **नोनिशीथम्**। तत्र तावन्निशीथाभ्याहृतं **स्थाप्यं नोनिशीथा**ऽभ्याहृतं **तु वक्ष्यामीति** गाथार्थः॥ ३५६॥ तद् द्विविधमित्याह च–

सग्गाम-परग्गामे सदेस[२]-परदेसमेव[३] बोधव्वं[४]।
दुविहं तु[५] परग्गामे जल-थल णावोडु जंघाए॥ ३५७॥

सग्गाम-परग्गामे गाधा। व्याख्या– यत्तु नोनिशीथाभ्याहृतं तत् **स्वग्राम-परग्राम**भेदा(द्) द्विधा। तत्र यत् परग्रामाभ्याहृतं तत् **स्वदेश**परग्रामाभ्याहृतं **परदेश**परग्रामाभ्याहृतं चेति। अत्र स्वदेश-परदेशयोश्चतुर्भङ्गिका कार्या। तत् सर्वमपि परग्रामाभ्याहृतं **द्विविधं जल**पथेन **स्थल**पथेन वा। यत् तज्जलपथेन तदपि द्विविधैव **जङ्घा**भ्यां **नाव**ादिना चेति गाथार्थः॥३५७॥ अमुमेवार्थं सविशेषमाह–

जंघा-बाहु-तरीय व जले थले खंध अरखुरनिबद्धा।
संजम-आयविराहण तहियं पुण संजमे काया॥३५८॥

जंघा० गाहा। व्याख्या– **जङ्घा**भ्यां **बाहु**भ्यां **तरी** = नौः तया वा **जले** = जलविषये, **स्थले** तु **स्कन्धकेन** '**अरखुरनिबद्ध**'त्ति निबद्धशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते, ततश्चारनिबद्धा = गन्त्री तदादिना खुरनिबद्धेन = रासभादिना, द्वितीयार्द्धेन[६] दोषानाह– '**संजमे**'त्यादि स्पष्टमिति गाथार्थः॥ ३५८॥

साम्प्रतं जल-स्थलाऽपायानाह–

अत्थाह गाह-पंका मगरोहारा जले अवाया उ।
कंटा-ऽहि-तेण-सावय थलंमि एए भवे दोसा॥ ३५९॥

अत्थाह गाधा। व्याख्या– ◆**अथाह-ग्राह-पङ्क-मकर**-कच्छपा **जले** = जलविषया **अपायाः**, नवरं **ओहारः** = कच्छपः। **कण्टका-ऽहि-स्तेन-श्वापदाः स्थल**विषया अमी **दोषा** इति गाथार्थः॥३५९॥ उक्तं परग्रामाभ्याहृतम्। साम्प्रतं स्वग्रामाभ्याहृतमाह–

सग्गामे वि य दुविहं घरंतरं नोघरंतरं चेव।
तिघरंतरा परेणं घरंतरं तं तु नायव्वं॥ ३६०॥

सग्गामे गाहा। व्याख्या– **स्वग्रामा**भ्याहृतं **द्विविधं** तद्यथा– **गृहान्तरा**भ्याहृतं **नोगृहान्तरा**भ्याहृतं

(टि०) १. ०प्पं वोच्छामी नोनिसीहं तु भां० जे४॥ **२. देसप०** जे१ भां० जे४ विना॥ **३. ०धव्वे** जे१,२ को०॥ **४. च** खं०॥ **५. यत्र नोनि०** जि१। **यत्तन्नोनि०** जि०॥ **६. दोषमाह** ला०॥

(वि०टि०) ◆. "अस्ताघे = पदादिभिरलभ्यमानेऽधोभूभागे अधोनिमज्जनलक्षणोऽपायो भवति" इति **मलय०**॥

च। अनयोः स्वरूपमाह– **त्रिगृहान्तरात् परतो गृहान्तराभ्याहृतम्**, चतुर्थगृहादेरानीतमेतच्चानाचरितं त्रिगृहान्तराभ्याहृतमाचरितमेवेति गाथार्थः॥३६०॥

णोघरंतरऽणेगविहं वाडग-साही-णिवेसण-[1]गिहेसु।
काये खंधे मिम्मय-कंसेण व तं तु आणेज्जा॥३६१॥

णोघरंतर गाधा। व्याख्या– **नोगृहान्तरमनेकविधं** तद्यथा– **वाडग-साही-णिवेसण-गिहेसु वाटकः** = व्यवच्छिन्नो ग्रामस्य पृथग्निवेशः, **साही** = ग्रामगृहाणामेक[2]पाटी, निवेशनं = एकनिष्क्रमणप्रवेशानि द्वे बहूनि वा गृहाणि, **गृहं** = यद्दूरतरव्यवस्थितमेककम्, एतद्विषयमभ्याहृतं भवति तस्य चानयनं **कापोत्या, स्कन्धेन मृन्मय-कांस्य**भाजनादिना चेति गाथार्थः॥३६१॥

नोनिशीथमनाचरितं प्रकारान्तरेणाह–

सुण्णं व असइ कालो पगयं व पहेणगं [3]व पासुत्ता।
इति एति काइ घेत्तुं दीवेइ य कारणं तं [4]तु॥३६२॥

सुण्णं व असइ गाहा। व्याख्या– काचिद् गृहिणी अभ्याहृतमानीयैवमाह– यदा यूयं प्रविष्टास्तदा **शून्यं** गृहमासीद् भिक्षा**कालो** वा **नासीत्, प्रकृतं** = भोज्यमुच्यते, **तद्वा** जातं **प्रहेणकं** वाऽऽयातं **प्रसुप्ता** वाऽहं आसमिति गाथार्थः॥३६२॥

स्वग्रा(मपरग्रा)माचरिता-ऽनाचरितं नोनिशीथाभ्याहृतमुक्तम्। अधुना परग्रामाभ्याहृतनिशीथमाह–

एसेव कमो नियमा निसीहाभिहडे वि होइ णायव्वो।
अविदियदायगभावं निसिहाभिहडं तु नादव्वं॥३६३॥

एसेव गाहा। व्याख्या– **एष एवानन्तरोक्तः क्रमो नियमान्निशीथाभ्याहृतेऽपि ज्ञातव्यः**। अस्य स्वरूपमाह– **अविदितः** = अज्ञातो **दायकस्य भावो** [5]यस्मिन् तत्तथेति गाथार्थः॥३६३॥

अथ कथमस्य सम्भवः ? तद् आह–

अइदूरजलंतरिया कम्मासंकाए मा ण घेच्छंति।
आणेति संखडीओ सड्ढो सड्ढी व पच्छण्णं॥३६४॥

अइदूर० गाहा। व्याख्या– **अतिदूरमिति** कृत्वा नागच्छन्ति अत्र यतयो **जलान्तरिता** वा आगता वा **आधाकर्माद्याशङ्क्या न गृहीष्यन्ते** एतदालोच्य **आनयति सङ्खडीतः श्राद्धः श्राद्धी वा प्रच्छन्नमिति** गाथार्थः॥३६४॥

निग्गम देउल दाणं दियादि सण्णादिनिग्गते दाणं।
सिट्ठंमि सेसग[6]हणं दिंतऽन्ने वारयंतऽण्णे॥३६५॥

(टि०) १. **गिहे य** खं०॥ २. **०कपरिपाटी** जि१॥ ३. **तु** जे२॥ ४. **तु पागडं** खं०॥ ५. **०स्मिंस्तथैवेति** जे१॥ ६. **गमणं** जे२ विना॥

णिग्गमण गाधा। व्याख्या– साधु**निर्गमनमार्गे देवकुलादौ दानं द्विजातिभ्यः, सञ्ज्ञाकारण-निर्गत**साधोः प्रदानम्, तेन **कथिते शेष**साधुभिश्च [१]गृहीतं दातारश्च केचनो **ददत्यन्ये** निकृत्या **वारयन्ती**ति गाथार्थः॥३६५॥

भुंजण अजीरपुरिमड्ढगादि अच्छंति भुत्तसेसं वा।
आगम निसीहिगादि ण भुंजते सावगासंका॥३६६॥

भुंजण गाहा। व्याख्या– तदाहृतं कैश्चित् भुक्तं अन्ये **त्वजीर्ण**प्रत्याख्यात**पुरिमार्द्ध**कादयोऽभुक्तास्**तिष्ठन्ति भुक्तशेषं वा** तिष्ठति। अत्रान्तरे दातृश्रावका**गमनं निषेधिकाकरणादि**ना ज्ञात्वा **न भुञ्जते** दातृश्रावकमायाऽऽशङ्कयेति गाथार्थः॥३६६॥ अर्द्धभुक्ते चायं विधिः–

उक्खित्तं णिक्खिप्पइ आसगतं मल्लगम्मि पासगते।
खामित्तु गया सड्ढा ते वि य सुद्धा असढभावा॥३६७॥

उक्खित्तं गाहा स्पष्टार्था॥३६७॥ स्वग्रामाभ्याहृतनिशीथमाह–

[२◆]णीयं पहेणगं मे अमुगत्थ गयाए संखडीए वा।
वंदणगट्ठ पविट्ठा देइ तयं पट्ठिय नियत्ता॥३६८॥

णीयं गाहा। व्याख्या– "**नीतं प्रहेणकं मया अमुकत्र** न च गृहीतम्, **सङ्खडी**गतया वा न भुक्तमुद्धृतमानीतं वन्दनार्थमिह प्रविष्टे"ति श्राविका [३]साधूनिदमाह। ततः कतिचित्पदानि दत्त्वा निवृत्त्योक्तं– "यदि कल्पनीयं [४]गृह्णीध्वम्" ॥३६८॥ प्रकारान्तरेणेदमाह–

[*५]लद्धं पहेणगं वा नियगाणं नेच्छियं व तं तेहिं।
सागारि सयज्झिए वा पडिकुट्ठा संखडे रुट्ठा॥३६९॥

लद्धं गाहा। व्याख्या– **शय्यातरी**गृहे '**सयज्झिय**' त्ति प्रातिवेशिनी मातृस्थानेन प्रहेणकमानीत[६]वती तया च **प्रतिषिद्धा** असङ्खडं कृत्वा **रुष्टा** निर्गच्छन्ती साधूनाह– "यदि कल्पनीयं ततो गृह्णीध्वमि"ति॥३६९॥

एयं तु अणाचिण्णं दुविहं पि य आहडं समक्खायं।
आइण्णं पि य दुविहं देसे तह देसदेसे य॥३७०॥

एयं तु गाहा। व्याख्या– **एत**(द्)द्विविधमप्यनाचरितं स्वग्राम-परग्रामनिशीथाभ्याहृतं समाख्यातम्। गाथापश्चार्द्धेन निशीथाभ्याहृतमाचरितमाह– **आचरितमपि द्विविधं देशविषयं देशदेशविषयं चेति**

(टि०) १. श्रुतं ला०॥ **२. लद्धं** जे४ भां०॥ **३. ०नेवमाह** जि० जि१॥ **४. गृहीतं** जि१॥ **५. नीयं** भां० जे४॥ **६. ०वती भवती तया** जि१॥

(वि०टि०) ◆. मलयगिरिसूरिमतेन तथा वीरगणिमतेन 'लद्धं' इति पाठः, सन्दर्भानुसारेण अस्माकं स पाठः सम्यग् भाति॥ ***. . मलयगिरिसूरिमतेन तथा वीरगणिमतेन 'नीयं'** इति पाठः, स पाठः प्रकरणानुसारेण अस्माकं समीचिनं आभाति॥

गाथार्थः ॥३७०॥ अनयोः स्वरूपमाह–

हत्थसयं खलु देसो आरेणं होदि देसदेसो तु[१]।
आइण्णे तिण्णि गिहा ते वि य उवयोगपुव्वागं[२]॥३७१॥

हत्थसयं गाहा। व्याख्या– **हस्तशतं खलु देशस्तदारतस्तु देशदेशः**। गृहत्रयाभ्याहृतमाचरितं तदप्युपयोगपूर्वकमिति गाथार्थः॥ ३७१॥ हस्तशतादिसम्भवमाह–

परिवेसणपंतीए दूरपवेसे य घंघसालगिहे।
हत्थसयादाइण्णं गहणं परतो उ[३] पडिकुट्ठं॥३७२॥

परिवेसण० गाहा। व्याख्या– **परिवेषणपङ्क्तौ दूरप्रवेशे च घङ्घशालागृहादौ[४] हस्तशतादाचरितं ग्रहणं परतस्तु प्रतिषिद्धमिति** गाथार्थः॥३७२॥ तद् आचरितं त्रिधेति। आह च–

उक्कोस-मज्झिम-जहण्णगं तु तिविहं तु होइ आइण्णं।
करपरियत्त जहण्णं सयमुक्कोस[५] मज्झिमं सेसं॥३७३॥

उक्कोस० गाहा। व्याख्या– **उत्कृष्ट-मध्यम-जघन्यकं त्रिविधं तु भवत्याचरितम्, करपरिवर्त्तरूपं जघन्यमुत्कृष्टं** हस्तशतादानीतं **मध्यमं शेषमिति** गाथार्थः॥३७३॥

उक्तमभ्याहृतद्वारम्। इदानीमुद्भिन्नद्वारमाह–

पिहिउब्भिण्णकवाडे फासुय अप्फासुए य बोधव्वे।
अप्फासु पुढविमाई फासुय छगणातिदद्दरए॥३७४॥

पिहिउद्भिन्न० गाहा। व्याख्या– उद्भेदनं = उद्भिन्नम्, तद् द्विधा पिहितोद्भिन्नं कपाटोद्भिन्नं च। तत्र पिहितं– स्थगितमुद्भिन्नं = पिहितोद्भिन्नम्, कपाटोत्प्रेरणलक्षणं कपाटोद्भिन्नम्। तत्र पिहितोद्भिन्नं प्रासुकमप्रासुकं च, अप्रासुकं **पृथिव्यादि, प्रासुकं** गोमय-दर्दरकादि, दर्दरको वस्त्रचर्म्मादिबन्धनलक्षण इति गाथार्थः॥३७४॥ अत्र दोषमाह–

उब्भिण्णे छक्काया दाणे कयविक्कए य अधिगरणं।
ते चेव कवाडम्मि वि सविसेसा जंतमाईसु॥३७५॥

उद्भिन्ने गाहा। व्याख्या– तत्र **चोद्भिद्यमाने** षड्जीवनिकायवधो भवति। तथोद्भिन्ने च **दान-क्रय-विक्रय**आदिविषयमधिकरणं भवति। **त एवाऽनन्तरोक्तदोषाः कपाटोद्घाटनेऽपि, सविशेषतरास्तु यन्त्र**कपाटादिष्विति गाथार्थः॥३७५॥ षड्जीवनिकायवधसम्भवमाह–

सच्चित्तपुढविलित्तं लेलु सिलं वावि दाउमोलित्तं।
सच्चित्तपुढविलेवो चिरं पि उदगं अचिरलित्ते॥३७६॥

(टि०) १. **य** जे१ को०॥ २. **०ग काऊणं** खं० जे१ को०॥ ३. **य** खं०॥ ४. **०लादौ गृहादौ** ला०॥ ५. **०क्कोसेयरं मज्झं** जे१ को०॥

सच्चित्त० गाहा। व्याख्या– **सचित्तपृथिवीकायेन लिप्तं** स्याल्लेष्टुं **शिलां वा दातुमुपलिप्तं, सचित्तपृथिवीलेपश्चिरमप्यास्ते उदकमप्यचिरलिप्तेति** गाथार्थः ॥३७६॥

एवं तु पुव्वलित्ते काया उल्लिंपमाणे [१]दो होज्जा।
तिम्मेउं उवलिंपइ जउमुद्दं वावि तावेउं॥३७७॥

एवं गाहा। व्याख्या– **एवं** = अनन्तरोक्तप्रकारेण **पूर्व्वलिप्ते कायविराधना** पश्चादुपलिप्यमानेऽपि कायद्वयस्य पृथिव्युदकरूपस्य विराधना **स्यात्**, कथम् ? यतस्तेमितुमुपलिम्पते, **जतुमुद्रां वाऽपि तापयितुं** ददाति। तत्र च वाय्वग्न्योर्विराधना स्यात्, तथा तत्रैव पनक-बीजादिवनस्पतिकायविराधना तथा त्रसकुन्थु-पिपीलिकादीनां च त्रसकायविराधनेति गाथार्थः ॥३७७॥ अमुमेवार्थमाह–

जह चेव पुव्वलित्ते[२] काया दाउं पुणो वि तह चेव।
उल्लिप्पंते काया मूइंगादी नवरि[३] छट्ठे॥३७८॥

जह चेव गाहा। व्याख्या– **यथा चैव पूर्व्वलिप्ते** समुद्भिद्यमाने **काया** विराध्यन्ते देयं **दत्त्वा पुनरपि तथा चैवोपलिप्यमाने काया** विराध्यन्ते। **'मुइंगाइ'**त्ति पिपीलिकादिविराधना **नवरं 'छट्ठे'**त्ति त्रसकायविषयेति गाथार्थः ॥ ३७८॥ उद्भिन्ने च दोषानाह–

परस्स तं देइ स एव गेहे तेल्लं व लोणं व घयं गुलं वा।
उग्घाडियं तं तु [४]करेइऽवस्सं सविक्कयं तेण किणाइ [५]वण्णं॥३७९॥

'परस्से'त्यादिरूपकम्। तत्प्रसङ्गेनैव **परस्य तद्ददाति** स्वगृहे च, वस्तुभेदमाह– **तैलं वा लवणं वा घृतं गुडं वा 'उग्घाडियं तं तु'** [६] इति सप्तम्यर्थे द्वितीया उद्घाटिते तस्मिन् पुनर्दाता **करोत्यवश्यं विक्रयं तेन वा क्रीणात्यन्यदि**ति रूपकार्थः ॥३७९॥

दाण-कय-विक्कए चेव ▽[७]होंति अहिगरणमजतभावस्स।
निवडंति जे [८]य तहियं जीवा मूइंग-मूसाई॥३८०॥

दाण० गाहा। व्याख्या– **दान-क्रय-विक्रयाश्चैवं भवन्ति**। तन्निमित्तं **चाधिकरणं अयतभावस्य। निपतन्ति ये** पुनस्तत्र **जीवाः कीटिका-मूषिकादय**स्तच्चाधिकरणमिति गाथार्थः ॥३८०॥

[९]जहेव कुंभाइसु पुव्वलित्ते उब्भिज्जमाणे य हवंति काया।
उल्लिंपमाणे [१०]वि तिहा तहेव काया कवाडंमि[११] विभासियव्वा॥३८१॥

'जह चेवे'त्यादिरूपकम्। **यथा चैव कुम्भादिषु पूर्व्वलिप्तेषूद्भिद्यमानेषु च भवन्ति कायविराधनालक्षणा दोषाः, उपलिप्यमानेष्वप्येवं त्रिधा** = त्रिप्रकारा विराधना, यथा पिहितोद्भिन्ने **तथैव**

(टि०) १. ते चेव खं० जे१ विना॥ **२. ०लित्तं** जे१ को०॥ **३. ०वर** जे२॥ **४. ०करेतवस्सं** खं०॥ **५. धम्मं** जे१॥ **६. उद्घाटितं तु** जि१॥ **७. होति** जे२॥ **८. ण** जे१॥ **९. जह चेव** जे२॥ **१०. य** जे१॥ **११. ०मि य भासि०** जे२॥
(वि०टि०) ❖. दातुम् = दत्वा इत्यर्थः॥ ***. वीरगणिमते 'ते चेव'** इति पाठः॥ **▽. वीरगणिमते 'होति'** इति पाठः॥

कायविराधना **कपाट**विषया **विभाषितव्ये**ति रूपकार्थः ॥३८१॥ विशेषतः कपाटोद्भिन्नदोषानाह–

घरकोइल-संचारा आवत्तणपीढियाए[1] हेट्ठुवरिं।
णिंते ठिए य अंतो डिंभाई पेल्लणे दोसा॥ ३८२॥

घर० गाहा। व्याख्या– **गृहकोकिला[2]-सञ्चार**आदिविषया विराधना **आवर्त्तनपीठिकाया अधस्तादुपरि** च कपाटे **नीयमाने** आनीयमाने च, **स्थितेषु चान्तर्डिम्भादिषु प्रेरणे दोषाः**, सञ्चारः = कीटिकानगरः, आवर्त्तनपिठिका = [3]भूमिकेति गाथार्थः ॥ ३८२॥ अपवादमाह–

घेप्पइ अकुंचियागम्मि कवाडे पतिदिणं परिवहंते।
अजऊमुद्दियगंठी परिभुज्जइ दद्दरो जो य॥ ३८३॥ दारं॥

घेप्पइ गाहा। व्याख्या– **गृह्यते अकुञ्चिकाके कपाटे**– अविद्यमाना कुञ्चिका [4]यस्मिंस्तत्तथा तत्र गृह्यते [5]अथवाऽविद्यमानक्रेङ्कारवे कपाटे गृह्यते, **प्रतिदिनं परिवहति** सति, **अजतुमुद्रितग्रन्थिः** [6]= जतुमुद्रारहितग्रन्थिः, श्लथपाशकनिबद्ध[7] इत्यर्थः, **परिभुज्यते दर्दरो यश्च** तत्र ग्रहणं भिक्षायाः कल्पत इति गाथार्थः ॥३८३॥ उक्तमुद्भिन्नद्वारम्॥ छ॥ अधुना **मालापहृतमाह**–

मालोहडं पि दुविहं जहण्णमुक्कोसगं[8] च बोद्धव्वं।
अग्गपदेहि जहण्णं तव्विवरीयं तु उक्कोसं॥ ३८४॥

मालोहडं पि गाधा। व्याख्या– **मालापहृतमपि द्विविधं जघन्यमुत्कृष्टं च** ज्ञातव्यम्। **अग्रपद्भ्यां जघन्यं तद्विपरीतं तूत्कृष्टमि**ति गाथार्थः ॥३८४॥ जघन्यस्योदाहरणमाह–

भिक्खू जहन्नगंमी गेरुय उक्कोसगंमि दिट्ठंतो।
अहिडसण मालपडणे य एवमाई भवे दोसा॥३८५॥
मालाभिमुहिं दट्ठूण अगारिं निग्गओ तओ साहू।
तच्चन्नियआगमणं पुच्छा य अदिन्नदाण त्ति॥३८६॥
मालम्मि कुडे मोदग सुगंध अहिपविसणं करे डक्का।
अण्णदिणसाहुआगम निद्दय कहणा य संबोही॥३८७॥

भिक्खू गाहा। **मालाभिमुही** गाहा। **मालम्मि** गाहा। आसामर्थः कथानकादवसेयस्तच्चेदं–

इहेव **भारह**वासे **जयपुरे** णगरे **जक्खदिण्णो** णाम गाहावई होत्था। **वसुमती** से भारिया। अण्णया य गोयरचरियाए विहरंतो समागतो तेसिं गिहे साहू। उट्ठिया वसुमती मालोहडं भिक्खं दाउं। तो अकप्पो

(टि०) १. याइ हे० जे१,२ विना॥ **२. ०लकासञ्च०** जि१॥ **३. चूलिके०** जि० ला०॥ **४. स्मिंस्तथा** ला०॥ **५. यद्वाऽवि०** ला० विना॥ **६. ०द्रिते ग्र०** ला०॥ **७. ०बद्धे** ला०॥ **८. तु** जे१॥

(वि०टि०) ❖. परिभुज्यते = प्रतिदिनं बध्यते छाद्यते च। इति **वीर०**॥ ***. अग्रपद्भ्यां** = उपरिस्थं वस्तु गृहीतुमशक्तेन उत्पाटिताभ्यां पार्ष्णिभ्यामित्यर्थः॥

त्ति काऊण पडिसेहेऊण णिग्गओ साहू। तयणंतरं पविट्ठो तच्चण्णियो पुच्छिओ जक्खदिण्णेण–"भो कीस इमिणा भिक्खा ण गहिया ?"। तेण भणियं– "अदिण्णदाणा इमे वराया, केवलमेएसिं सत्थयारेण गलओ ण मोडिओ"। तओ असंबद्धो त्ति णाऊण किमणेण जंपाविएण दवाविया से भिक्खा। वसुमती य जाव मालट्ठियकुडगाउ हत्थं च्छोढूण मोयगे गेण्हति ताव य सुरभिगंधपविट्ठेण अहिणा करे डक्क त्ति आउलीहूउ जक्खदिण्णो जीवाविया गारुडिएणं। अण्णदिअहम्मि पुणो समागतो सो साहू भणितो जक्खदिण्णेण– "भयवं ! कीस विआणंतेणावि ण साहितो भुयंगमो; अहो ! भे णिद्दयत्तणं"। साहुणा भणितं– "ण मे णाओ भुयंगमो किंतु अम्हाण मालोहडभिक्खागहणं सपच्चवाय त्ति काऊण पडिसिद्धं, जओ एवमागमो– "**णीसेणी फलगं पीढमि (दशवै० ५/१/६७) त्यादि**"। एवं धम्मकहापुव्वयं संबोहेऊण निग्गओ साहु त्ति गाथात्रयार्थः ॥३८५-३८७॥ अत्रैव दोषान्तरापादनमाह–

आसंदि-पीढ-मंचग-जंतोदूखल पडंते[१] उभयवहो।
वोच्छेद पदोसादी उड्डाहमणाणिवादो य[२]॥३८८॥

आसंदी० गाहा। व्याख्या– **आसंदी-पीठ-मञ्चक-यन्त्रोदूखलेभ्यः पतन्त्यामुभयवधो** भवति तस्याः कायानां च, तद्द्रव्या-ऽन्यद्रव्यव्यवच्छेदः, **प्रद्वेषादयः, उड्डाहोऽज्ञानिवादश्चेति** गाथार्थः ॥३८८॥

उत्कृष्टमालापहृतस्योदाहरणमाह–

एमेव य उक्कोसे वारण निस्सेणि गुव्विणीपडणं।
गब्भित्थिकुच्छिफोडण पुरतो[३] मरणं कहण बोही॥३८९॥

एमेव गाहा। व्याख्या– **एवमेव चोत्कृष्ट**मालापहृते, दोषजालं वाच्यमिति शेषः। शेषार्थस्तु कथानकादवसेयस्तच्चेदं– साहू भिक्खट्ठा पविट्ठो। णिस्सेणिमालोहडं भिक्खं दलमाणीं अगारीं पडिसेहेऊण णिग्गमो। तयणंतरं[४] च पविट्ठो परिव्वायगो पुच्छितो गहवतिणा– "कीस ण गहिया साहुणा भिक्खा ?"। तेण[५] भणियं– "अदिण्णदाणा इमे।" ततो तस्स भिक्खाणिमित्तं णिस्सेणिमारुहंती दड त्ति पडिया गोहुमजंतोवरि, फोडिया तीए कुच्छी, फुरुफुरायमाणो य णिवडिओ से गब्भो, मया य। अण्णदिअहम्मि आगएण साहुणा पुच्छिएण तहेव संबोहेऊण पव्वाविती त्ति गाथार्थः ॥३८९॥

अथवा मालापहृतस्य त्रैविध्यं दर्शयन्नाह–

उड्ढमहे तिरियं[६] पि य अहवा मालोहडं भवे तिविहं।
उड्ढेयमहोतरणं भणियं कुंभादिसू[७] उभयं॥३९०॥

उड्ढ० गाहा। व्याख्या– **ऊर्ध्वमधस्तिर्यक्[८] चाऽथवा मालापहृतं भवेत् त्रिविधम्। ऊर्ध्व-मिदं** यन्निश्रेण्या द्विभूम्याद्यारोहणलक्षणम्, **अधः** कोष्टिकाद्यवतरणम्, **कुम्भोष्ट्रिका** तदादिषूभयमिति

(टि०) १. ०डंति खं०॥ २. वा जे२॥ ३. फुरंत खं० जे१ जे२ को०॥ ४. तयाणंतरं जि१॥ ५. ऽणेण जि०॥ ६. उभयं पि खं०॥ ७. तिर्य्यक्ष्वप्यऽथ० जि०॥ ८. कुण्डोष्ट्रिका जि०॥

गाथार्थः ॥३९०॥ इदं तु मालापहृतं न भवतीत्याह–

दद्दर-सिल-[१]सोवाणे पुव्वारुढे अणुच्चमुक्खित्ते।
मालोहडं न होती सेसं मालोहडं होइ॥३९१॥

दद्दर० गाहा। व्याख्या– निश्चला-ऽशुषिरा-ऽसंसक्तदर्दरशिलासोपानादिषु **पूर्वारूढः** साधुना-ऽनुच्चोत्क्षिप्त[२]पात्रकादौ यद्ददाति तन्**मालापहृतं न भवति शेषं** तु **मालापहृतं भवती**ति गाथार्थः॥३९१॥

उच्चोत्क्षिप्ता-ऽनुच्चोत्क्षिप्तयोः स्वरूपमाह–

तिरियायतउज्जुकतेण[३] गेण्हए जं करेण पासंतो।
एयमणुच्चुक्खित्तं उच्चुक्खित्तं भवे सेसं॥३९२॥ दारं॥

तिरियाय० गाहा। व्याख्या– **तिर्यक्** तिरश्चीनेनाऽऽयतेन = प्रसारितेन **ऋजुकृतेन यद्** वस्तु ग्राह्यं **करेण गृह्णाति पश्यन्नेतदनुच्चोत्क्षिप्तं उच्चोत्क्षिप्तं भवेच्छेषमि**ति गाथार्थः॥३९२॥

उक्तं **मालापहृत**द्वारम्। अधुनाऽऽच्छेद्यद्वारमाह–

अच्छेज्जं पि य तिविहं पभू य सामी य तेणए चेव।
अच्छेज्जं पडिकुट्ठं समणाण ण कप्पते घेत्तुं॥३९३॥

अच्छेज्जं गाधा। व्याख्या– आच्छेदनीयं = आच्छेद्यम्, आच्छिद्य यद् ददातीत्यर्थः, तदुपाधिभेदात् **त्रिविधं**, तद्यथा– **प्रभु-स्वामि-स्तेन**विषयम्। तत्र प्रभुः गृहादेः, स्वामी ग्रामादीनाम्, स्तेनः प्रतीतः, तद् एतदाच्छेद्यं त्रिविधमपि **प्रतिषिद्धं श्रमणानां न कल्पते** ग्रहीतुमिति गाथार्थः॥३९३॥

तत्र प्रभुविषयमाच्छेद्यस्वरूपमाह–

गोवालए य भयएऽखरए पुत्ते य धूय सुण्हा य।
अचियत्त-संखडाई केइ पओसं जहा गोवो॥३९४॥[४]

गोवाल० गाहा। व्याख्या– **गोपालक-भृतक-दास-पुत्र-दुहितृ-स्नुषाः** प्रसिद्धार्था एतेभ्यः प्रभुराछिद्य साधवे ददाति। अत्र दोषमाह– **अप्रीत्यसङ्खड**-प्रद्वेषादयो दोषाः, **प्रद्वेषे गोपालो**दाहरणमिति गाथार्थः॥३९४॥ तदाह–

गोवपओ अच्छेत्तुं दिण्णं तु जइस्स भतिदिणे पहुणा।
पयभाणूणं दट्ठुं खिंसति भोगी रुवे चेडा॥३९५॥

गोव० गाहा। व्याख्या– **गोपदुग्धमाच्छिद्य दत्तं तु यतये भृतिदिने प्रभुणा। पयोभाजनं न्यूनं**

(टि०) १. **सोमाणे** जे२ विना॥ २. **०क्षिप्ता पा०** जि० जि१॥ ३. **गेण्हंते** जे१ को०॥ ४. **जे१** तथा **को०** प्रतौ अस्या अनन्तरं अधिका गाथा उपलभ्यते सा चेयम् - "**होइ पभू घरभाणे सामी पुण गामसामिओ भणिओ। तेण य पसिद्ध गोच्चिय एयच्छिण्णं ण गेण्हेज्जा॥**

(वि०टि०) ✱. **वीरगणि**मतेन '**०गतेण**' इति पाठः स्यात्। तथा च तट्टीका- **तिर्यक्**– तिरश्चीनः **आयतः**– प्रसारितः **ऋजुः**– अवक्रो यो बाहुस्तत्र **गतः**–स्थितस्तेन... इति **वीर०**॥ ❖. **असङ्खडः** = कलह इत्यर्थः॥

दृष्ट्वा खिंसति स्वपति[१] **भोईपत्नी**[२◆] **रुदन्ति** च **चेट**रूपाणीति गाथार्थः ॥३९५॥

पडिचरणपओसेणं भावं णाउं जइस्स आलावो।
तन्निब्बंधा गहियं हंदि स मुक्को सि मा बितियं॥३९६॥

पडियरण० गाहा। व्याख्या– यद् गोपसत्कं प्रभुणाऽऽच्छिद्य पयो दत्तं साधवे स गोपो गृहिण्या अतीव रटितः सन् सञ्जातप्रद्वेषः साधुप्रतिचरणं गवेषणं कुर्व्वन् साधुना ददृशे। तद्**भावं** च **ज्ञात्वा** तत्परितोषणार्थमेवं **आलापं** चक्रे– "प्रभु**निर्ब्बन्धान्मया गृहीतम्**, तवाऽर्पणाय चोद्यतोऽहं, न च भवद्गृहं जानामीति गृहाणेदम्"। ततो गोपेन सञ्जातोपशमेनोक्तं– "तवैव तिष्ठतु चिरं च त्वया जीवितव्यमिति **मुक्तोऽसि; द्वितीयमेवं मा** कार्षीः" इति गाथार्थः ॥३९६॥ दोषान्तरापादनार्थमाह–

णाणिव्विट्ठं लब्भइ दासी वि ण भुज्जए रिते भत्ता।
दोण्हेगयरपओसे जं काहिति अंतरायं च॥३९७॥

णाणिव्विट्ठं गाहा। व्याख्या– प्रभवे[३] रुष्टो गोप एवमाह– '**णाणिव्विट्ठं लब्भइ**'त्ति नानुपार्जितं लभ्यते, यतो **दास्यपि न भुज्यते ऋते भक्तान्**, भरणपोषणं विनेति भावः। **द्वयो**र्दातुर्ग्रहीतुश्चोपरि **प्रद्वेषं** कुर्यादन्यतरस्य वा प्रद्वेषे सति **यत् कुर्याद**सङ्खडादि कुटुम्बादेरन्तरायं **चे**ति गाथार्थः ॥३९७॥

उक्तं प्रभुविषयमाच्छेद्यद्वारम्। अधुना स्वामिविषयमाच्छेद्यमुच्यते–

सामी चारभडा वा संजय दट्ठूण तेसि अट्ठाए।
कलुणाणं अच्छेज्जं साहूण न कप्पए घेत्तुं॥३९८॥

सामी गाहा। व्याख्या– **स्वामी** ग्रामादीनां, **चारभटा** राजवल्लभाः, ते **संयतान् दृष्ट्वा तदर्थं** दरिद्र्य(?द्र)कुटुम्बिभ्य **आच्छिद्य** साधुभ्यः प्रयच्छन्ति, तच्च **न कल्पते ग्रहीतुं साधूनामि**ति गाथार्थः ॥३९८॥ किं तदाच्छिद्य ददाति[४] ? इत्याह–

आहारोवहिमाई जइअट्ठाए उ कोइ अच्छिंदे।
संखडि असंखडीए व तं गिण्हंते इमे दोसा॥३९९॥

आहार० गाधा। व्याख्या– **आहारोपध्यादि यत्यर्थं कश्चिदाच्छिद्य** दद्यात् कलहेनाऽकलहेन वेति। तदेवंविधं **गृह्णतोऽमी दोषा** इति गाथार्थः ॥३९९॥

अचियत्तमंतरायं तेणाहड एगऽणेगवोच्छेओ।
णिच्छुभणाई दोसा[५] **वियालऽलंभे य जं पावे॥४००॥ दारं॥**

अचियत्त० गाधा। व्याख्या– **अचियत्तं** = अप्रीतिः, **अन्तरायं** च कुटुम्बिनां स्यात्; **स्तेनाहृतं**

(टि०) १. सपति भोयप० ला०॥ **२. गोपपत्नी** जि१॥ **३. प्रभो रु०** ला० जि१॥ **४. ददती०** जि१ ॥ **५. ०सा तस्स अलंभे** जे४ भां०॥

(वि०टि०) ◆. भोईपत्नी = भृतकभार्या इत्यर्थः॥

अदत्तादानं च तद् भवति, **एकानेकद्रव्यव्यवच्छेदश्च, 'णिच्छुभण'**त्ति निष्कालनादयो दोषाः साधो-**र्विकाल**वसत्यलाभे च ये दोषास्ते च स्युरिति गाथार्थः ॥४००॥

उक्तं स्वाम्याच्छेद्यद्वारम्। इदानीं स्तेनकाच्छेद्यमाह–

तेणा व संजयट्ठा कलुणाणं अप्पणो व अट्ठाए।
वोच्छेद पदोसं वा ण कप्पए [१]कप्पऽणुण्णायं॥४०१॥

तेणा व गाधा। व्याख्या– **स्तेनका वा संयतार्थ**मात्मार्थं वा दरिद्रसार्थिकेभ्यः आच्छिद्य पाथेयादि साधुभ्यो दद्युः। एतच्च **न कल्पते,** यतोऽमी दोषाः– सार्थिकास्तद्द्रव्यान्यद्रव्य**व्यवच्छेद**-द्वेषादि कुर्युः। सार्थिकाऽ**नुज्ञातं** तु **कल्पते** इति गाथार्थः ॥४०१॥

संजयभट्ठा तेणा [२]आयंती वा असंथरे जतिणं।
जति देंति ण घेत्तव्वं णिच्छुभ वोच्छेद मा होज्जा [३] ॥४०२॥

एतदेवाह–

घयसत्तुयदिट्ठंतो समणुण्णाता व घेत्तुणं पच्छा।
देंति तगं तेसिं चिय समणुण्णाता व भुंजंति॥४०३॥ दारं॥

घयसत्तुय० गाहा। व्याख्या– **घृत-सक्तुदृष्टान्तेन** सार्थिकैः **समनुज्ञाताः** साधवो **गृहीत्वा [४]पश्चाद्** गतेषु चोरेषु तत् तेभ्यः सार्थिकेभ्यः प्रयच्छन्ति **समनुज्ञाता वा भुञ्जत** इति गाथार्थः ॥४०३॥

उक्तमा**च्छेद्य**द्वारम्। इदानी**मनिसृष्ट**द्वारमाह–

अणिसिट्ठं पडिकुट्ठं अणुण्णायं कप्पए सुविहियाणं।
लड्डुग[५]-जंते(त)-चोल्लग◆-संखडि-खीरावणादीसु॥४०४॥

अणिसट्ठं गाहा। व्याख्या– **निसृष्टम्** = दत्तमनुज्ञातं वा तद्विपरीत**मनिसृष्टं = प्रतिकृष्टम्,** प्रतिषिद्ध-मित्यर्थः, **अनुज्ञातं** तु **कल्पते सुविहितानाम्**। तच्च त्रिधा, तद्यथा– साधारणानिसृष्टं चोल्लकानिसृष्टं यन्त्रानिसृष्टं च। तत्र साधारणानिसृष्टमाह– **लड्डुक-यन्त्र-चोल्लक-सङ्खडी-क्षीरा-ऽऽपणादि**विषयं तद् भवतीति। तत्र यन्त्रं द्विधा– इक्षुयन्त्रं तिलयन्त्रं च, आपणं वीथिरिति गाथार्थः ॥४०४॥

साधारणानिसृष्टोदाहरणमाह–

बत्तीसा सामण्णे [६]ते कहिं ? ण्हाउं गय त्ति इति वुत्तो।
परसंतिएण पुण्णं न तरसि काउं ति पच्चाह॥४०५॥

(टि०) १. **कप्पए अणुण्णा०** खं०॥ २. **अति अन्ती** खं०॥ ३. अस्या गाथाया व्याख्या लघुवृत्त्यादर्शेषु नोपलभ्यते। अस्या गाथाया अनन्तरं एका अधिका गाथा मूलादर्शेषु उपलभ्यते सा चेयम्- **तेणगभएण घेत्तुं समणुन्नाया गिहीहिं वा पच्छा। दिंति तयं तेसिं चिय समणुण्णातो व भुंजंति॥** ४. **पश्चाद्गतेभ्यश्चोरेभ्यस्तत्** जि१ ला०॥ ५. **०गचोल्लगजंते** जे१ जे२ को० विना॥ ६. **ते वि य ण्हा०** खं० जे१॥

(वि०टि०) ◆. वीरगणि-मलयगिरिसूरिमतेन **'चोल्लग-जंते'** इति पाठः। ✱. **चोल्लक = भोजन** इति ला० टि०॥

अवि य हु बत्तीसाए दिण्णेहिं [१]तवेगमोयगो न भवे।
अप्पवयं बहुआयं जदि जाणसि देहि तो मज्झं॥४०६॥
लाभिय णिंतो पुट्ठो किं लद्धं नत्थि पेच्छिमो दाए।
इयरो वि आह णाहं देमि त्ति सहोढ चोरत्तं॥४०७॥
गेण्हण कड्ढण ववहार पच्छकड्डुड्डाह तह य निव्विसए[२]।
अपभुंमि भवे दोसा पभुम्मि दिण्णे ततो गहणं॥४०८॥

बत्तीस गाहा। **अवि य हु** गाहा। **लाभिय** गाहा। **गेण्हण** गाहा। आसामर्थः कथानकादवसेयस्तच्चेदम्– **खिइपइट्ठिए** नगरे **माणिभद्दपमुह**बत्तीसजुवाणएहिं कयं गोट्ठिभत्तं, ते य तत्थेगं रक्खवालं [३]ठावेऊण गया ण्हाणणिमित्तं। एत्थंतरम्मि भिक्खट्ठा समागओ साहू अइच्छाविओ ❖ य तेण। तओ साहुणा भणियं – "परसंतिएण पुण्णं ण तरसि काउं ति पच्चाह। किं च– बत्तीसाए मोयगेहिं दिण्णेहिं तव एगो चेव परिचत्तो हवति तासामण्णदव्वेण अप्पवएणं बहुपुण्णहेउणा कुणसु मोयगदाणेण धम्मं।" तओ इमं सोऊण भरियं से भायणं मोयगाणं पडिलाहिउ णियत्तंतो पुच्छिओ सम्मुहावडियमाणिभद्दाईहिं– "भयवं ! किं ते लद्धं ?"। तेण वि संलत्तं– "ण किंचि।" तओ बला [४]पुलोइयं तेहिं, दिट्ठं मोयगभरियं से भायणं। पुच्छिओ णेहिं रक्खवालो, तेण वि संलत्तं– "णाहं देमि"। तओ सलोत्तचोरो त्ति भणंतेहिं गहिओ साहू, आयड्ढिऊण पच्छाकडो, णीओ ववहारत्थाणं। पुच्छिउ य कारणिएहिं, जहट्ठियं साहियं सव्वं, तेहिं मंतियं "समुज्जुओ एस साहु" त्ति। भणिओ य– "मा पुणो एवं काहिसि णिव्विसएण गंतव्वं"ति। मुक्को।

अप्रभुसकाशात् ग्रहणे सति एवं आत्मविराधनादयो दोषा सम्भवन्ति, अतः प्रभुणा दत्तं ग्राह्यमिति गाथाचतुष्टयार्थः॥४०५-४०८॥ अस्यैव शेषभेदातिदेशमाह–

एमेव य [५]जंतम्मि वि संखडि खीरे य आवणाईसु।
सामण्णं पडिकुट्ठं कप्पइ घेत्तुं अणुण्णायं॥४०९॥

एमेव गाहा। व्याख्या– **एवमेव** यथा लड्डुकविषयं तथा **यन्त्र**-चोल्लक-**सङ्खडी**-**क्षीरा**-**ऽऽपणादि**विषयं द्रष्टव्यम्। **सामान्यानिसृष्टं प्रतिषिद्धं अनुज्ञातं** तु **कल्पते ग्रहीतुमिति** गाथार्थः॥४०९॥

[६]चोल्ल त्ति दारमहुणा बहुवत्तव्वं ति तं कयं पच्छा।
वण्णेइ गुरू सो पुण सामियहत्थीण विण्णेओ॥४१०॥

साधारणानिसृष्टमुक्तम्। चोल्लकानिसृष्टमाह–

(टि०) १. तमेग० जे१ को०॥ **२. ०सओ** जे१॥ **३. करेऊण** जि०॥ **४. पुलोयंतेहिं** ला०॥ **५. जंत चोल्लग संख०** जे२॥ **६.** इयं गाथा लघुवृत्त्यादर्शेषु न दृश्यते॥

(वि०टि०) ❖. अइच्छाविओ = अदित्सापित इत्यर्थः॥

छिण्णमछिण्णो[१] दुविहो[२] होइ अच्छिण्णो[३] णिसट्ठमणिसट्ठो[४]।
छिण्णंमि चोल्लगंमी कप्पइ घेत्तुं णिसट्ठे[५] य॥४११॥

छिण्णमछिण्णं गाहा। व्याख्या– स चोल्लको **द्विविधः छिन्नाऽछिन्न**भेदात्, नियतपरिमाणः छिन्नस्तद्विपरीतस्त्वछिन्नः। तत्र योऽसावच्छिन्नः स द्विधा **निसृष्टोऽनिसृष्टश्च**। तत्र **छिन्नचोल्लक**विषयं **कल्पते ग्रहीतुम**छिन्ने पुन**र्निसृष्टे** कल्पत इति गाथार्थः॥४११॥ अमुमेवार्थं किञ्चिद् विशेषेणाह–

छिण्णो दिट्ठमदिट्ठो जो य णिसट्ठो[६] स छिण्णऽछिण्णो[७] वा।
सो कप्पइ इयरो उ ण[८] अदिट्ठसिट्ठे बहुविणासो॥४१२॥

छिण्णो गाहा। व्याख्या– **छिन्नो दृष्टश्चादृष्टश्च**[◆] कल्पते **यश्च निसृष्टः सछिन्नोऽछिन्नो वा** कल्पते, **इतरस्तु** योऽछिन्नो यश्चानिसृष्टः **स न** कल्पते, किं निमित्तं ? यतोऽदृष्टे गृहीते पश्चात् **कथिते विनाशा**दिबहुविधदोषसम्भवादिति गाथार्थः॥४१२॥ अपवादमाह–

अणिसट्ठमणुण्णायं कप्पइ घेत्तुं तहेव अदिट्ठं।
जड्डस्स वाऽणिसट्ठं ण कप्पई कप्पइ अदिट्ठं॥४१३॥

अणिसट्ठ० गाहा। व्याख्या– **अनिसृष्टं** यदि इयन्तैरनुज्ञातं **कल्पते ग्रहीतुं तथैवादृष्टं** यत्र कथनसम्भवो न स्यात्, चोल्लकानिसृष्टमुक्तम्। जड्डानिसृष्टं तु गाथापश्चार्द्धेनाह– **जड्डो** = हस्ती, तस्य (अ)निसृष्टं **न कल्पते**, मे[*]ण्ठनिसृष्टं तु जड्डेनाऽदृष्टं **कल्पत** इति गाथार्थः॥४१३॥ अत्र दोषानाह–

णिवपिंडो गयभत्तं गहणादी अंतराइयमदिण्णं।
डुंबस्स[९] संतिए वि हु अभिक्ख वसहीए फेडणया॥४१४॥दारं॥

णिव० गाहा। व्याख्या– **नृपपिण्डो, गजभक्तं,** हस्तिग्रहणादि, **अन्तरायिकमदत्तादानं** चेति। **डोम्बः** = मेण्ठस्तदीयेऽपि गृहीते गजेन दृष्टे अभीक्ष्णं वसत्यपनयनादयो दोषा इति गाथार्थः॥४१४॥

उक्त**मनिसृष्ट**द्वारम्। अधुनाऽध्यवपूरकद्वारमाह–

अज्झोयरओ तिविहो जावंतिय सघरमीसपासंडे।
मूलंमि य पुव्वकते ओतरई तिण्ह अट्ठाए॥४१५॥

अज्झोयरओ गाहा। व्याख्या– **अध्यवपूरकः** स्वार्थमूलाद्रहणप्रक्षेपलक्षण**स्त्रिविधः – यावदन्तिकाध्यवपूरकः, स्वगृहमिश्राध्यवपूरकः**, साधुविषय इति भावः, **पाखण्डाध्यवपूरकश्च। मूले** आद्रहणादिलक्षणे **पूर्व्वकृते 'ओइ(?य)रइ'**त्ति तन्दुलादि प्रक्षिपति **त्रयाणामर्थाये**ति गाथार्थः॥४१५॥

(टि०) १. ०ण्णं जे१ विना॥ **२. ०विहं** खं० जे२॥ **३. ०च्छिण्णं** जे२॥ **४. ०सट्ठं** जे२॥ **५. ०सट्ठो वि** जे१॥ **६. अछिण्ण छिण्णो** जे२ जे४ भां० ॥ **७. य** जे१ को० विना॥ **८. अदिट्ठदिट्ठोवणुण्णाओ** जे१,२ को०॥ **९. संतिओ** जे४ भां० विना॥
(वि०टि०) ◆. कौटुम्बिकेन दृष्टश्चादृष्टश्च इति भावः॥ ***.** मिण्ठेन स्वलभ्यं भक्तं दीयमानं गजेनादृष्टं कल्पते इति भावः॥

ननु अवध्यवपूरक-मिश्रजातयोः कः प्रतिविशेष इत्याह–

तंदुल-जल-आदाणे पुप्फ-फले साग-वेसणे लोणे।
परिमाणे णाणत्तं अज्झोयर-मीसजाए[१] य॥४१६॥

तंदुल० गाहा। व्याख्या– **तन्दुल-जलादान-पुष्प-फल-शाक-वेषण-लवणा**दीन्येतानि अध्यवपूरके प्रक्षिपति पश्चात्, मिश्रजाते त्वादित एव साध्वर्थं तन्दुलादि मिश्रयति; एवं **परिमाण**विषयं **नानात्वमध्यपूरकमिश्रजातयो**र्नवरं वेषणं = कटुरुंडादीति गाथार्थः॥४१६॥ अत्र कल्प्याकल्प्यमाह–

जावंतिए विसोही सघरपासंडमीसए[२] पूई।
छिण्णे विसोहि दिण्णम्मि कप्पइ ण कप्पई सेसं॥४१७॥

जावंति० गाहा। व्याख्या– **यावदन्तिको**ऽध्यवपूरको **विशुद्ध**कोटिः, **स्वगृहपाखण्डमिश्रकः पूति, 'छिण्णे'**त्ति स्थाल्या गृहस्थेनोद्धृते **'विसोहि'**त्ति यावदन्तिकाध्यवपूरके **दत्ते** वा तस्मिन् **कल्पते शेषमिति** पाखण्ड-साधुमिश्राध्यवपूरकयोः उद्धृत-दत्तयोरपि **न कल्पत** इति गाथार्थः॥४१७॥

अमुमेवार्थं दर्शयन्नाह–

छिन्नंमि ततो उक्कड्ढियंमि कप्पइ पिहीकए सेसं।
आभावणाए[३] दिण्णं व एत्तियं कप्पए सेसं॥४१८॥

छिण्णम्मि गाहा। व्याख्या– यावदन्तिके **'छिण्णम्मि'** त्ति कोऽर्थः ? **ततः** स्थालीत उद्धृत्य **पृथक्कृते शेषं कल्पते आभावनया** = परिकल्पनया **दत्तं वैतावदिति शेषं कल्पत** इति गाथार्थः॥४१८॥

उक्तमध्यवपूरकद्वारम्। तदभिधानाच्च षोडशाप्युक्ता उद्गमदोषाः। साम्प्रतमेषामेव विषयविभागोपदर्शनार्थमाह–

एसो सोलसभेदो वि दुहा कीरइ उग्गमो।
एगा विसोहिकोडी[४] अविसोही तु चावरा॥४१९॥

एसो सिलोगो। **एष षोडशभेदोऽप्युद्गमो द्विधा** भवति, कथम् ? इत्याह– विशुद्धकोट्यविशुद्धकोटीभेदाभ्याम्। सङ्कोट्यन्ते बहवो दोषाः[५] सहिता मीलिता एकत्र यस्यां सा कोटी, सा च हनन-घातना-ऽनुमोदन-पचन-पाचना-ऽनुमोदन-क्रयण-क्रापणा-ऽनुमोदनभेदान्नवविधेति। पुनरेषैवोद्गमकोटी विशुद्ध्यविशुद्धिभेदाद् द्विधा, तत्रोद्गमकोटी षड्विधा विशुद्धकोटी त्वनेकविधेति श्लोकार्थः॥४१९॥

तत्रोद्गमकोटीषट्विधत्वप्रतिपादनायाह–

आहाकम्मुद्देसिगचरिमतिगं पूइ मीसजाते य।
बादरपाहुडिया या अज्झोयरए य चरिमदुगं[६] ॥४२०॥

(टि०) १. ०सजायाणं खं० जे२॥ **२. ०घरे पा०** खं०॥ **३. ०वगोए** जे२॥ **४. ०डीओ अ०** जे१॥ **५. संहिता** जि० जि१॥ **६. ०दुगो** खं०। **दुगे** जे२॥

(वि०टि०) ◆. उद्गमकोटी = अविशोधिकोटी इत्यर्थः॥

आहाकम्मुद्देसिय गाहा। व्याख्या– **आधाकर्म्म, औद्देशिकचरमत्रितयं, पूति** तथा **मिश्रजातं, बादरप्राभृतिका अध्यवपूरकचरमद्वयं** चेति गाथार्थः ॥४२०॥

उग्गमकोडी अवयव लेवालेवे य अकयए कप्पे।
कंजिय-आयामग[१]-चाउलोद संसट्ठ पूई तु॥४२१॥

उग्गमकोडी गाहा। व्याख्या– **उद्गमकोट्या अवयवेना**ऽपि यत् संसृष्टं तत् शुद्धमप्यशनादि पूति भवति। '**लेवालेवे य अकयए कप्पे**'त्ति यस्मिन् भाजने लेपा-ऽलेपद्रव्यमुद्गमकोटीसत्कं गृहीतं तद् भाजनमकृतकल्पं न शुद्ध्यति, अकृतकल्पे च शुद्धमपि गृहीतं पूतिर्भवति, **काञ्जिका-ऽऽचाम्ल-तन्दुलोदकसंसृष्टं पूतिर्भ**वतीति गाथार्थः ॥४२१॥ व्याख्यातगाथाप्रथमपादार्थमाह–

सुक्केण वि जं छिक्कं तु असु[२]इणा धोवए जहा लोए।
इय सुक्केण वि छिक्कं धोव्वए कम्मेण भाणं तु॥४२२॥

सुक्केण वि गाहा। व्याख्या– **शुष्केनाऽप्यशुचिना यत् स्पृष्टं** तद् **धाव्यते यथा लोके** इति **शुष्केनाऽपि स्पृष्टं धाव्यते** '**कम्मेणे**'ति आधाकर्म्मणा **भाजन**मिति गाथार्थः ॥४२२॥ द्वितीयपादार्थमाह–

लेवालेवे त्ति जं वुत्तं जं पि दव्वमलेवडं।
तं पि [३]घेत्तूण कप्पंति तक्कादी किमु [४]लेवडं॥४२३॥

लेवालेवे त्ति सिलोगो। **लेपा-ऽलेप इति यदुक्तं** मूलगाथायां [५]तदेव सूचयति– **यदपि द्रव्यमलेपकृतं** वल्ल-चनकादि **तदपि गृहीत्वा** भाजनं **कल्पयन्ति, तक्रादि किमु लेपकृतं** गृहीत्वा सुतरां कल्पयन्तीति श्लोकार्थः ॥४२३॥ तृतीयपादे काञ्जिकादिग्रहणे चोद्यपरिहारप्रदर्शनार्थमाह–

आधाय जं कीरइ तं तु कम्मं वज्जेहिती ओदणमेगमेव।
सोवीर-आयामग-चाउ[६]लोद कम्मं ति तो तग्गहणं करेंति॥४२४॥

आधाय रूपकम्। **आधाय यत् क्रियते तदेवाधाकर्म्मे**ति एवंविधया शङ्कया मा **वर्जयिष्यन्ति ओदनमेकमेवे**त्यतः **सौविरा-ऽऽचाम्ल-तन्दुलोदकाद्यपि** आधा**कर्म्मे**ति ज्ञापनार्थं सौवीरादिग्रहणं **कुर्व्वन्त्याचार्या** इति रूपकार्थः ॥४२४॥ उक्तोद्गमकोटी। विशुद्धकोटीमाह–

सेसा विसोहिकोडी भत्तं पाणं विगिंच जहसत्ती।
अणलक्खियमीसद[७]व्वे सव्वविवे[८]गोऽवयवे सुद्धो॥४२५॥

सेसा रूपकम्। अविशुद्धकोट्या अन्या सा **विशुद्धकोटी** क्रयण-क्रापणा-ऽनुमोदनरूपा अथवा अनेकप्रकारा यत उक्तम्–

(टि०) १. ०यामो चा० खं०॥ २. ०सुइएण खं०॥ ३. घेत्तुं ण जे१ को०॥ ४. ०वडे खं०॥ ५. तदेतत् सू० जि० जि१॥ ६. ०लोदगं खं० विना। ०लोया जे४ भां०॥ ७. दवे खं० विना॥ ८. ०गो य अवय० जे१॥

उद्देसियम्मि णवगं उवकरणे जं च पूतियं होती।
जावंतियमीसगयं अज्झोयरए य पढमपयं॥१॥
परियट्टिए अभिहडे उब्भिण्णे मालोहडे इय।
अच्छेज्जे अणिसट्ठे पाओयर कीय पामिच्चे॥२॥
सुहुमा पाहुडिया वि य ठवियगपिंडो य जो भवे दुविहो।
सव्वो वि एस रासी विसोहिकोडी मुणेयव्वो॥३॥ [ ]

विशुद्धकोटीदोषयुक्तं **भक्तपानं 'विगिंचिए'** त्ति समुद्धरेत् पतद्ग्रहादेर्**यथाशक्त्या, अलक्षितं**[१] **यन्मिश्रं द्रवद्रव्यं** तस्य **सर्वस्यैव विवेकः** कार्यो, यद्यप्यवयवाः पात्रे सन्ति तथाऽपि **शुद्धो** भवतीति रूपकस्य भावार्थः॥४२५॥ शुद्धे विशुद्धकोटीसम्बन्ध्यशनादि पतितं कथमुद्धर्त्तव्यम् ? इत्याह–

दव्वाई[२] उ विवेगो दव्वे जं दव्व जं जहिं खेत्ते।
काले अकालहीणं असढो जं पस्सई भावे॥४२६॥

दव्वाई उ गाहा। व्याख्या– **द्रव्यादि**विषयो **विवेकः**, कथम् ? **द्रव्ये यद् द्रव्यं** निपतितं तद् उद्धर्त्तव्यम्, **क्षेत्रे यद् यत्र** पतद्ग्रह[३]प्रदेशे पतितं तत् तस्मादुद्धर्त्तव्यम्, **काले** अ*कालहीनम्, **भावे त्वशठोऽरक्तद्विष्टो यत् पश्यति** तदुद्धरतीति गाथार्थः॥४२६॥

संस्तरणे विशुद्धकोट्यशनादि सर्व्वं त्याज्यमसंस्तरणे चतुर्भङ्गिकामाह–

सुक्कोल्ल[४]सरिसपाए असरिसपाए य एत्थ चउभंगो।
तुल्ले तुल्लणिवाए[५] एत्थ दुवे दोण्णि[६] वाऽतुल्ला तु॥४२७॥

सुक्कोल्ल० गाहा। व्याख्या– **शुष्कार्द्रसदृशपाते असदृशपाते च** भवति **चतुर्भङ्गिका**। **'तुल्ले तुल्लणिवाये'**त्ति तुल्ये तुल्यनिपात इत्यत्र भङ्गद्वयाभिधानं शुष्के शुष्कम् (१) आर्द्रे आर्द्रम् (४) एवंरूपौ प्रथम-चतुर्थौ, **'दोण्णि वाऽतुल्ल'** त्ति इत्यनेन द्वितीय-तृतीयभङ्गौ सूचितौ शुष्के आर्द्रम् (२) आर्द्रे शुष्कम् (३) इत्येवंरूपाविति गाथार्थः॥४२७॥ समुद्धरणविधिमाह–

सुक्के सुक्कं पडियं विगिंचिउं होइ तं सुहं पढमो।
बीयम्मि दवं छोढुं गालेंति[७] दवं करं दाउं[८]॥४२८॥
तइयंमि करं छोढुं उल्लिंचइ ओदणादि जं तरइ।
▽दुल्लभदव्वं[९] चरिमे तत्तियमेत्तं विगिंचंति॥४२९॥

(टि०) १. यस्मिन् मिश्रं ०जि१॥ **२. ०व्वादीसु वि०** खं०॥ **३. ०ग्रहविशेषे** जि१॥ **४. ०ल्ले सरि०** जे१ को०॥ **५. तत्थ** खं० विना॥ **६. ०ण्णि तुल्ला तु** खं० जे१। **ण्णि वाऽतुल्ले** जे२॥ **७. गोलें०** खं०॥ **८. काउं** जे१॥ **९. ०भदवंमि** खं०॥
(वि०टि०) ◆. पढमपयं = जावंतिय इति ला० टि०॥ ***. अकालहीनं** = परित्यजने कालस्य विलम्बो न कर्त्तव्यः॥
▽. वीराचार्यमते दुल्लभदव्वंमि इति पाठः स्याद् इति अस्माकं आभाति॥

सुक्के सुक्कं गाहा। **तइयम्मि** गाहा। व्याख्या– **शुष्के शुष्कं पतितं विवेक्तुं[१] भवति तत् सुखमिति प्रथमः, द्वितीयभङ्गे** शुष्के आर्द्रं पतितमित्यस्मिन् शुद्धद्रवं **प्रक्षिप्य गालयन्ति** पूर्व्वद्रवं **करं दत्त्वेति, तृतीयभङ्गे** आर्द्रे शुष्कमित्यस्मिन् **करं प्रक्षिप्य 'उल्लिंचइ'**त्युद्धरति **ओदनादि यच्छक्नोति, चरिमे** तुरीयभङ्गे आर्द्रे आर्द्रमित्यत्र सर्वविवेको **दुर्लभद्रव्ये** पुनस्तन्मात्रमेवाकल्प्यं **समुद्धरन्ती**ति गाथा-द्वयार्थः ॥४२८-४२९॥ उक्तमेवार्थमाह–

संथरे सव्वमुज्झंति चउभंगो असंथरे।
असढो सुज्झते जेसु मायावी तेसु लग्गती[२]॥४३०॥

संथरे सिलोगो। **संस्तरणे** पर्य्याप्तौ सत्यां **सर्व्वमुज्झन्ति; चतुर्भङ्गिका त्वसंस्तरणे** भवति। **अशठः शुध्यति येषु** पदेषु **मायावी तेषु लगति** = कर्म्मसंश्लेषं यातीति श्लोकार्थः ॥४३०॥

कोडीकरणं दुविहं उग्गमकोडी विसोहीकोडी य।
उग्गमकोडी छक्कं विसोहिकोडी अणेगविहा॥४३१॥
नव चेवऽट्ठारसगं सत्तावीसा तहेव चउप्पन्ना।
नउई दो चेव सया उ सत्तरा होंति कोडीणं[३] ॥४३२॥

उक्तं गवेषणैषणायामुद्गमद्वारम्। उत्पादनाद्वारमाह–

सोलस उग्गमदोसे गिहिणो उ समुट्ठिते वियाणाहि।
उप्पायणाय दोसे[४] साधूतो समुट्ठिए[५] जाण॥४३३॥

सोलस गाहा। व्याख्या– **षोडशोद्गमदोषान्** पूर्व्वोक्तान् **गृहस्थात् समुत्थितान् विजानीहि; उत्पादनायाः** पुनः **दोषान् साधुसमुत्थितानेव जानीही**ति गाथार्थः ॥४३३॥

उत्पादनानिक्षेपप्रदर्शनार्थमाह–

णामं-ठवणा-दविए भावे उप्पायणा मुणेयव्वा।
दव्वम्मि होइ तिविहा भावम्मि य सोलसपया तु॥४३४॥

णामं-ठवणा गाहा। व्याख्या– **नाम-स्थापना-द्रव्य-भाव**विषया **उत्पादना मन्तव्या**। नाम-स्थापने क्षुण्णत्वादनादृत्य द्रव्योत्पादनामाह– **द्रव्ये** द्रव्यविषया **भवति त्रिविधा** सचित्ता-ऽचित्त-मिश्रभेदाद्, **भावे** भावविषया **षोडशपदानी**ति गाथार्थः ॥४३४॥ तत्र सचित्ता द्विपद-चतुष्पदा-ऽपदरूपा तामाह–

आसूयमादिएहिं वालचिय-तुरंग-बीयमादीहिं।
सुय-आस-दुमादीणं उप्पायणया तु सच्चित्ता॥४३५॥

आसूय० गाहा। व्याख्या– **आसूयं** = उपयाचितकं ऋतुकालो वा **आदि**ग्रहणाद् वेतनोद-

(टि०) १. **विवेको भवति सु०** ला०॥ २. **बज्झइ** जे२। **०ग्गती उग्गमदोसा** जे१ को०॥ ३. इमे द्वे गाथे मूलादर्शेषु तथा प्रस्तुतवृत्तौ नोपलभ्येते अपि तु **वीरगणि-मलयगिरि**वृत्तौ व्याख्याते॥ ४. **०से आयसमुत्थे अओ वोच्छं** जे१ को०॥ ५. **वोच्छं** खं०॥

कादिग्रहणं तत्रैवं सम्बन्धः— उपयाचितकादिना निमित्तेन **वालिकेन** पुरुषेण करणेन **सुतस्योत्पादः**, तथा वेतनादिना निमित्तेन **तुरङ्गेन** करणभूतेनाश्वस्योत्पादः, एवमुदकादिना निमित्तेन **बीजेन** करणेन **द्रुमादेरुत्पाद** इत्येवं **सचित्तोत्पादना** त्रिप्रकारेति गाथार्थः ॥४३५॥

अचित्तद्रव्य-मिश्रद्रव्योत्पादनाद्वयप्रतिपादनार्थमाह—

कणग-रयतादियाणं जहेट्ठ धाउ[१] विहिया तु अच्चित्ता।
मीसा उ सभंडाणं[२] दुपयादि कया उ उप्पत्ती॥४३६॥

कणग० गाहा। व्याख्या— **कनक-रजतादीनां यथेष्टधातूनां योनिप्राभृता**दिना या क्रियते समुत्पादना सा **अचित्तद्रव्योत्पादना; सभण्डो**पकरणानां **द्विपदा**दीनां या विधीयते समुत्पादना सा **मिश्रेति** सम्बन्ध इति गाथार्थः ॥४३६॥ उक्ता द्रव्योत्पादना। अधुना भावोत्पादनामाह—

भावे पसत्थ इतरा कोहादुप्पायणा तु अपसत्था।
कोहादिजुया धातादिणं[३] च णाणादि तु पसत्था॥४३७॥

भावे गाधा। व्याख्या— **भावे** भावविषयोत्पादना द्विविधा, तद्यथा— **प्रशस्तेतरा** च। तत्र **क्रोधाद्युत्पादना त्वप्राशस्ता,** तथा **क्रोधादियुता धात्र्यादीनां** चोत्पादना, एतदुक्तं भवति यत्— क्रोधमानादियुक्तः साधुरात्मनि धात्र्यादिभावमुत्पादयति साऽप्यप्रशस्तभावोत्पादनेति, **ज्ञानादि**भावोत्पादना तु **प्रशस्तेति** गाथार्थः ॥४३७॥

अप्रशस्तभावोत्पादनया चात्राधिकारः, सा च षोडशभेदेति। आह च निर्युक्तिकारः—

धाई दूईनिमित्ते आजीववणीमगे तिगिच्छा य।
कोहे माणे माया लोभे य हवंति दस एते॥४३८॥
पुव्विंपच्छासंथव विज्जा मंते य चुण्ण-जोगे य।
उप्पायणाए दोसा सोलसमे मूलकम्मे य॥४३९॥

धाई गाहा। **पुव्विं** गाहा। व्याख्या— **धात्री, दूती, निमित्तं, आजीवो वनीपकः चिकित्सा च क्रोधो, मानो, माया लोभश्च भवन्त्येते दश**दोषाः।

पूर्वसंस्तवः, पश्चात्संस्तवो विद्या मन्त्रश्च, चूर्णो योगश्चेत्येषणायां दोषाः षोडशो[४] मूलकर्म्मदोष इति गाथाद्वयपदानि ॥४३८-४३९॥

पदार्थं तु स्वयमेव भाष्यकृद् यथावसरं वक्ष्यति। तत्राद्यपदभेदाभिधित्सयाह—

खीरे य मज्जणे मंडणे य कीलावणंकधाती य।
एक्केक्का वि य दुविहा करणे कारावणे चेव॥४४०॥

खीरे य गाहा। व्याख्या— **क्षीर-मज्जन-मण्डन-क्रीडनाऽङ्क**विषयाः पञ्चधात्र्यो भवन्ति।

(टि०) १. ०धाउणवि० खं०॥ २. ०भंडयाणं जे१ को०॥ ३. ०धादिषु ता धा० जि०। ०धादिषु धा० जि१॥ ४. ०डशं मूलकर्म्म इति गा० ला०॥

एकैकाऽपि च द्विविधा, करणविषया **कारण**विषया **चैवे**ति गाथार्थः ॥४४०॥ धात्रीशब्दव्युत्पादनायाह–

धारयति धीयते वा धयंति[१] वा तमिइ तेण धाई तु।
जहविभवा आसि[२] पुरा खीरादी पंच धाईओ॥४४१॥

धारयइ गाहा। व्याख्या– **धारयति धीयते वा धयन्ति वा तामिति तेन धात्री**त्यभिधीयते। एतास्तु **यथाविभवमासन् पुरा क्षीर**धात्र्यादयः **पञ्च धात्र्य** इति गाथार्थः ॥४४१॥

साम्प्रतं यथा साधुः क्षीरधात्रीत्वं कारयति तथा दर्शयन्नाह–

खीराहारो रोवति मज्झ कयासाय देहि णं पज्जे।
पच्छा व मज्झ दाहिसि अलं व भुज्जो व एहामि॥४४२॥

खीराहारो गाहा। व्याख्या– पूर्व्वपरिचिताऽगार्य्या गृहं साधुर्भिक्षार्थं प्रविष्टो रुदन्तं बालकं दृष्टवेदमाह– "**क्षीराहारो रोदिति, मह्यं कृताशाय** = कृतमनोरथाय **देहि**", '**णमि**'ति वाक्यालङ्कारे, भिक्षामिति प्रक्रमः, "एनं च बालकं **पायय**[३] स्तनं **पश्चाद् वा मह्यं दास्यसि अलं वा** मम भिक्षया **भूयो वाऽहमागमिष्यामी**ति गाथार्थः ॥४४२॥ चाटुकारित्वं कुर्व्वन्निदमाह–

मइमं अरोगि दीहाउओ य होइ अविमाणिओ बालो।
दुल्लभगं[४] खु सुयमुहं पज्जेहि अहं व से[५] देमि॥४४३॥

मइ० गाहा। व्याख्या– **मतिमान् अरोगी दीर्घायुश्च भवत्यविमानितो बालो, दुर्ल्लभकं** च यतः **सुतमुखं** अतः **पायय** एनमित्येवं कारयति। स्वयं करणं त्विदं– **अहं वाऽस्य ददामि**, क्षीरमिति सम्बध्यत इति गाथार्थः ॥४४३॥ अत्र दोषानाह–

अहिगरण भद्द पंता कम्मुदय गिलाणए य उड्डाहो।
चडुगारी य अवण्णो[६] निया वण्णो व णं[७] संके॥४४४॥

अहिगरण गाहा। व्याख्या– **अधिकरणं**– जननी **भद्रक**त्वाद् अशुद्धभिक्षादानं कुर्य्यात् **प्रान्त**त्वाद्वा प्रद्वेषं यायात्, बालकस्य **कर्म्मोदयात् ग्लानत्वे** सत्युड्डाहः, **चाटुकारी**ति **अवर्ण्ण**वादो भवति, '**णीया व**'त्ति निजाः स्वजना **अन्यो वाऽन्यं** स्त्रीपुरुषसम्बन्धमाशङ्केरन्निति गाथार्थः ॥४४४॥

प्रकारान्तरेण धात्र्याः धात्रीनियोगं यथा साधुः कारयति तथा दर्शयन्नाह–

अयमवरो उ विकप्पो भिक्खायरि सट्ठि अद्धिती पुच्छा।
दुक्खसहायविभासा हियं मे धाइत्तणं अज्जो॥४४५॥

(टि०) १. **०ति धावंति तेण** खं०॥ २. **तदा** खं०॥ ३. **पोषय** जि०॥ ४. **च** जे१॥ ५. **०त्यनवमा०** जि१॥ ६. **नियगा अन्नं व** खं०॥ ७. **संको** खं०॥

(वि०टि०) ❖. 'धारयति बालकमिति धात्री, यद्वा धीयते भाटकप्रदानेन धीयते = पोष्यते इति धात्री, अथवा 'धयन्ति' पिबन्ति बालकास्तामिति धात्री..... इति **मलय०**॥ ✱. **अविमानितः** = स्तनपायित इत्यर्थः॥

अयमवरो उ गाहा। व्याख्या– **अयमपरस्तु विकल्पो भिक्षाचर्य्यां** प्रविष्टो यतिः **श्राद्धिकाम-धृतियुक्तां** दृष्ट्वा **पृच्छति**– ''किं त्वमेवं अधृतिपरा ?'' इति। सा प्रत्याह– '**दुक्खसहायविभासा, हियं मे धाइत्तणं अज्जो** ''किं कथितेन तस्य यो न करोति दुक्खनिग्रहम्''। साधुर्ब्रवीति– ''अहं करोमि''। साऽप्याह– ''हतं मे धात्रीत्वं आर्य्य इति गाथार्थः॥४४५॥

भिक्षादानोद्यतां साधुस्तां वदति– ''यावद्धात्रीपदे त्वं न [१]स्थापिता तावदहं भिक्षां न गृह्णामि'' इत्यभिधाय अभिनवधात्र्याः स्वरूपमजानानः किं करोतीत्याह–

वय-गंड-थुल्ल-तणुयत्तणेहिं तं [२]पुच्छिउं अयाणंतो।
तत्थ गओ तस्समक्खं भणाइ तं पासिउं बालं॥४४६॥

वय० गाहा। व्याख्या– **वयो-गण्ड-स्थूल-तनुत्वादि**विशेषांस्तस्याः **पृच्छत्यजानानः**, तच्च श्रुत्वा कूटश्लोकान् विरचय्य अभिनवधात्रीयुतं ईश्वरगृहं जगाम, **तत्र** च **गतः** '**तस्समक्षं**'ति परिजनसमक्षं **भणति तं दृष्ट्वा बालकमि**ति गाथार्थः॥४४६॥ किं तद् ? इत्याह–

अहुणुट्ठियं व अणवेक्खियं व इणमं कुलं तु मण्णामि।
पुण्णेहिं जहिच्छाए चलई बालेण सूएमो॥४४७॥

अहुणुट्ठियं गाहा। व्याख्या– **अधुनोत्थितं वा** – साम्प्रतमीश्वरीभूतम्, '**अणवेक्खियं व**'त्ति अदृष्टपरिजनस्वरूपं **वैतत् कुलं मन्येऽहं पुण्यैर्यदृच्छया** वा **चलति** = वर्त्तते **बालेन सूचयाम** = जानीम इति गाथार्थः॥४४७॥

एवमुक्ते साधुना, परिजनेनोक्तं– ''केन हेतुना ?''। साधुराह– ''धात्री न शोभने''ति। ''कस्मादि ?''ति चेद् वैद्यकमु[३]द्ग्राहयति– शरीरसाधारणं हि स्तन्यं तच्च वातलादिभेदादनेकविधं, तद्यथा– वातिकं पैत्तिकं चैव श्लेष्मिकं सान्निपातिकं स्तन्यं चतुर्विधं प्रोक्तम्। परीक्षा तस्य कथ्यते–

कफजमधस्तात् स्तन्यं गच्छति सलिले तु वातिकम्।
तरति विस्तारि पैत्तिकं सान्निपातिकं सर्व्वलिङ्गयुतम्॥१॥

वातप्रकृतिश्चायं बालो लक्ष्यते, यत उक्तम्–

कृशो रूक्षोऽल्पकेशश्चलचित्तोऽनवस्थितः।
[४]बहुवाग् व्योमगः स्वप्ने वातप्रकृतिको नरः॥१॥

वातलस्तन्या च धात्रीत्यतो न सम्यग्योग इति गाथार्थः॥४४७॥ प्रकारान्तरेण धात्रीदोषानाह–

थेरी दुब्बलखीरा चिमिढो पेल्लियमुहो अतिथणीए।
तणुई उ मंदखीरा कोप्परथणियाइ सूइमुहो॥४४८॥

थेरी गाहा। व्याख्या– **स्थविरा दुर्ब्बलक्षीरा चिपिटः प्रेरितमुखत्वादतिस्तनवत्याः, तन्वी**

(टि०) १. **सूचिता** जि०॥ २. **०च्छियं** जे१॥ ३. **०मुद्वाहयति** ला०॥ ४. **बहुधा व्यो०** ला० विना॥

मन्दक्षीरा कूर्प्पराकारस्तन्याः शुचीमुखो भवति, बाल इति गम्यते, इति गाथार्थः॥४४८॥ वर्ण्णं चाश्रित्य यदि गौरी ततः श्यामां वर्ण्णयति गौरीनिन्दां च विदधाति, श्यामा चेद्विपरीतं वदत्याह च–

जा जेण होदि वण्णेण उक्कडा गरहए[1] य तं तेण।
गरहति समाण तिव्वं पसत्थभेदं तु[2] दुव्वण्णं॥४४९॥

जा जेण गाहा। व्याख्या– **या येन भवति वर्ण्णेनोत्कटा गर्हते च तां तेन** वर्ण्णेनेति सम्बन्धः, **गर्हितया समान**वर्ण्णा यदि पूर्व्वधात्र्यपि भवति, ततश्च **तीव्रं** = अतिशयेन **प्रशस्त**वर्ण्ण**भेदां** पूर्व्वधात्रीमाह इतरां च **दुर्व्वर्ण्णामि**ति। अत्रान्तरे स्वमतिविकल्पितान् प्रस्तुतार्थाऽभिधायकान् श्लोकान् पपाठ–

कृष्णा भ्रंशयते वर्ण्णं गौरी तु बलवर्ज्जिता।
तस्माच्छ्यामा भवेद्धात्री बलवर्ण्णैः प्रशंसिता॥१॥
जाड्यं भवति स्थूलायास्तनुक्यास्त्वबलंकरम्।
तस्मान्मध्यबलस्थायाः स्तन्यं पुष्टिकरं स्मृतम्॥२॥
अतिस्तनी तु चिपिटं खरपीना तु दन्तुरम्।
मध्यस्तनी महाच्छिद्रा धात्री सौम्यसुखङ्करी॥३॥

[3]एतच्च श्रुत्वा गृहिणी निजभर्त्तुः[4] कथयामास, तेनाऽपि तामपनीय चिरन्तन्येव[5] स्थापितेति गाथार्थः॥४४९॥

एवं धात्रीत्वं कारयतः साधोर्दोषानाह–

उव्वट्टिता पओसं छोभग उब्भामओ[6] य से जं तू।
होज्जा मज्झ वि विग्घो विसाति इयरी वि एमेव॥४५०॥

उव्वट्टिया गाहा। व्याख्या– **उद्वर्त्तिता** = अपनीता सती **प्रद्वेषं**, यायादिति क्रियाऽध्याहारः **छोभगं** = आलं वा दद्याद्**दुद्भ्रामको** = जार इत्येवं वा ब्रूयात्, **'से'** तस्य **यद्** वधादि कुर्य्यात्। या अवस्थापिता धात्री साऽपि साधुसामर्थ्यमवधार्य **भवेन्ममापि विघ्नो**ऽस्मादिति **विषादि** साधोर्दद्याद् **'इतरी वि'**त्ति या स्थापितेति **'एवमेवे'**ति यथाऽस्याश्च्यावितायाः विघ्नः कृत इति गाथार्थः॥४५०॥

उक्ता क्षीरधात्री। शेषधात्र्यतिदेशमाह–

एमेव सेसिगासु वि सुयमाइसु करण-कारणं[7] सगिहे।
इड्ढीसु य धाईसु य तहेव उव्वट्टियाण गमो॥४५१॥

[8]**एमेव** गाहा। व्याख्या– **एवमेव** यथा क्षीरधात्र्यां तथा **शेषकास्वपि सुतमातृषु करण-कारणं स्वगृहे** = सुतमातृगृहे साधोर्वाच्यम्, **'ऋद्धी'**ति ऋद्धिमतीषु[9] **धात्रीषु च तथैव** करण-कारणविधिर्वाच्यः, **उद्वर्त्तितानां** धात्रीपदच्यावितानां सकाशात् प्रद्वेषादयो दोषास्तथैव साधोर्भणनीया इति गाथार्थः॥४५१॥

(टि०) १. उ खं०॥ २. **दुवण्णा** जे१, २॥ ३. **एवं श्रु०** जि१॥ ४. **भर्त्रे** जि०॥ ५. **०न्तनोपस्थापि०** ला०॥ ६. **य व सेज्जं तु** खं०॥ ७. **०रवणं** जे१॥ ८. **एवमेव** ला०॥ ९. **०मतीसुतधा०** ला० जि१॥

मज्जनधात्रीत्वकरण-कारणविधिर्यथा साधोर्भवति तथा दर्शयन्नाह–

लोलइ महीय धूलीय गुंडिओ ण्हाण[१] अहव णं मज्जे।
जलभीरु अबलणयणो अइउप्पलणेण रत्तच्छो॥४५२॥

लोलइ गाहा। व्याख्या– साधुर्भिक्षार्थं प्रविष्टो बालकं दृष्ट्वा तज्जननीमाह– "**लोठते[२] मह्यां धूल्या गुण्डितो**ऽयं बाल इति, अतः **स्नापयैनम्, अथवै[३]नमहमेव स्नापयामी**" ति। अपनीतपूर्व्वधात्रीस्थापनार्थं द्वितीयधात्रीच्यावनाय दोषानाह– अस्नानेन अतिस्नानेन वा **जलभीरुरबलनयनश्चातिप्लावने**(न) च **रक्ताक्षो** भवतीति गाथार्थः॥४५२॥ मज्जनधात्री कीदृशं बालकं कृत्वा मण्डनधात्र्याः समर्प्पयति। तदाह–

अब्भंगिय-संबाहिय-उव्वट्टिय मज्जियं च तो बालं।
उवणेइ ण्हाण[४]धाई मंडण[५]धाईय सुइदेहं॥४५३॥

अब्भंगिय० गाहा। व्याख्या– **अभ्यङ्गित-सम्बाधितोद्वर्त्तितं[६] सम्मज्जितं च ततो बालमुपनयति स्नानधात्री मण्डनधात्र्याः शुचिदेहं** कृत्वेति गाथार्थः॥४५३॥

उक्ता मज्जनधात्री। मण्डनधात्रीत्वमङ्गीकृत्याह–

उसुगाइएहिं मंडेहि ताव णं अहव णं विभूसेमि[७]।
हत्थिच्चगा व पाए कया गलिच्चा व से पाए॥४५४॥

उसुआइएहिं गाहा। व्याख्या– '**उसुआइएहि**'त्ति "आभरणविशेषै**र्मण्डय तावदेनं अथवा**ऽहं **विभूषयामि**" इति। पूर्व्वधात्रीस्थापनायेतरस्या दोषानाह– **हस्तसत्कमा**भरणं **पादयोः कृतं ग्रीवाभरणं वा 'से'** तस्य बालकस्य **पादयोर्न्यस्तमिति** आकर्ण्य गृहिणी भर्त्रे कथयामास। स च तामपनीय प्राक्त[८]नीमेव कृतवान्, दोषसम्भवस्तु पूर्व्ववद् भावनीय इति गाथार्थः॥४५४॥

उक्ता मण्डनधात्री। साम्प्रतं क्रीडनधात्री भण्यते–

साधुर्भिक्षार्थं प्रविष्टो रुदन्तं बालकं दृष्ट्वा भणति मातरम्– "रमय तावदेनं बालकं अहं वा रमयामि" इत्येवं धात्रीत्वं कारयति करोति चेति। पूर्व्वधात्री स्थापनाय द्वितीयधात्रीदोषोद्भावनार्थं चाह–

ढड्ढरसर चुन्न[◆]मुहो मउयगिरा [९]*मउय[१०] मम्मणपलावो।
उल्लावण[११]गाईहिं व करेइ कारेइ वा किड्डं॥४५५॥

ढड्ढर० गाहा। व्याख्या– **ढड्ढरस्वर**क्रीडनेन '**छुण्णमुख**' इति क्लीबमुखो भवति, **मृदुगिरा** [१२]रमणेन **मम्मणप्रलापो** भवतीत्येवं दोषोद्भावनेन द्वितीयामुद्वर्त्य प्राक्तनीमेव स्थापयति, द्वितीयार्द्धं स्पष्टमेवेति

(टि०) १. ०हाणे जे१,२॥ **२. लोलते** जि१॥ **३. ०थवा आनयैनम०** जि०॥ **४. ण्हवणधाई** जे१॥ **५. ०धाईए** जे४ भां०॥ **६. ०तमार्जितं** जि०॥ **७. ०भूसंमि** जे१॥ **८. ०नीयामेव** ला०॥ **९. पमण** जे४ भां० जे१ विना॥ **१०. ०म्मणुल्लावो** खं० जे२॥ **११. ०णमाईहिं क०** जे१॥ **१२. भणनेन** जि० जि१॥

(वि०टि०) ◆. वीराचार्यमते 'छुण्णमुहो' इति पाठः स्यात्॥ ***. 'मउय'** इति पदं वृत्तौ न विवृतम्॥

गाथार्थः ॥४५५॥ साम्प्रतमङ्कधात्रीमाह–

भिक्षार्थं प्रविष्टः साधुर्बालकं रुदन्तं दृष्ट्वा तज्जननीं वदति– "गृहाणैनम्, अङ्के स्थापय अहं वा स्थापयाम्युत्सङ्गे" इति धात्रीत्वं कारयति करोति च। द्वितीयधात्रीदोषोद्भावनार्थमाह–

थुल्लाए विगडपाओ भग्गकडी सुक्कkडी[१] य दुक्खं च।
णिम्मंसकक्खडकरेहि भीरुओ होइ घेप्पंतो॥४५६॥

थूलाए गाहा। व्याख्या– **स्थूलायाम्** = स्थूलकट्यां स्थितो **विकटपादो** भवति, धात्र्या **भग्नकट्यां शुष्ककट्यां च** स्थितो **दुःखितो** भवति, **निर्मांस-कर्कशकराभ्यां** गृह्यमाणो भीरुको भवत्येवं द्वितीयधात्रीदोषोद्भावनेन पूर्व्वधात्रीं स्थापयतीति गाथार्थः ॥४५६॥

धात्रीपिण्डोदाहरणमाह–

कोल्लइरे वत्थव्वो दत्तो आहिंडओ भवे सीसो।
उवहरइ धाइपिंडं अंगुलिजलणे य सादिव्वं॥४५७॥
ओमे संगमथेरा गच्छ[२] विसज्जंति जंघबलहीणा।
णवभागखेत्तवसही दत्तस्स य आगमो ताहे॥४५८॥
उवसयबाहिं ठाणं अन्नाउंच्छेण संकिलेसो य[३]।
पूयणचेडे मा रुव पडिलाभण विगडणा[४] सम्मं॥४५९॥दारं॥

कोल्लइरे गाहा। **ओमे** गाहा। **उवस्सग०** गाहा। आसामर्थः कथानकादवसेयस्तच्चेदम्– अत्थि इहेव **जंबुद्दीवे** दीवे **भारहे** वासे **कोल्लइरं** नाम नगरं। तत्थ य जंघाबलपरिहीणा **संगमथेरा**भिहाणा सूरिणो परिवसंति। अण्णया य संपत्ते दुब्भिक्खकाले संगमथेरायरिएहिं समणुण्णाओ[५] णियगच्छपरिवुडो **सीहा**भिहाणसीसो पट्ठविओ सुभिक्खदेसं[६]। आयरिया वि मासकप्पेणं विहरिउमसमत्ता तं खेत्तं णवविभागे काऊण चउव्विहाए दव्व-खेत्त-काल-भावरूवाए जयणाए जयमाणा तत्थेव विहरिंसु। तत्थ दव्वओ पीढफलगाइएसु, खेत्तओ वसहिपाडएसु, कालओ एगत्थ पाडए मासं वसिऊणं बीयमासे अण्णत्थ वसहिं गवेसिउं वसति, भावओ सव्वत्थ णिम्ममत्तो।

अण्णया कयाइ आयरियपउत्तिगवेसणाणिमित्तं पट्ठविओ **सीहेण** आहिंडओ **दत्ता**भिहाणो सीसो। संपत्तो तमुद्देसं। तओ[७] आयरिया णीयावासिणो त्ति काऊण ठितो सिं पडिस्सयबाहिं। ततो सूरिणा समअं पविट्ठो भिक्खट्ठा। अण्णाउंच्छहिंडणेण असंथरमाणस्स समुप्पण्णो से संकिलेसो– "अहो णु खलु पंतकुलाणि हिंडावेति ममं एसो त्ति भद्दकुलेसु पुण अप्पणो गेण्हिस्सइ"। एवं से[८] संकिलेसपरिणामं णाऊण पविट्ठो ईसरकुलं सूरी सह तेण। तत्थ य पूयणागहगहियं चेडयं रुदंतं दट्ठूण चप्पुडियापुव्वयं भणितं

(टि०) १. **सुक्कडीए दु** जे४ भां० जे१॥ २. **गणं** खं०॥ ३. **उ** जे२॥ ४. **वियणा** भां०॥ ५. **०ण्णाय** जि० जि१॥ ६. **देसे** जि० जि१॥ ७. **गतो** जि१॥ ८. **सो सं०** जि१ ला०॥

सूरिणा– "मा रुअ चेडय" त्ति। ततो से अचिंततवसामत्थयाए पणट्ठा झत्ति कडपूयणा। ठिओ तुण्हिक्को चेडो। तओ पहिट्ठवयणपंकयाए उवणीयं से जणणीए मोयगभरियं थालं। गुरुणा भणिओ **दत्तो**– "भद्द ! गेण्हसु इमं" ति। ततो घेत्तूण "पज्जत्तं"ति भणिऊण णियत्तो **दत्तो**। गुरु वि अंतपंतेसु कुलेसु भमिऊण पत्तो उवस्सयं भुत्तं च णेहिं।

तओ आवस्सयवेलाए आलोएमाणो भणिओ गुरुणा– "भद्द ! सम्ममालोएहि।" तेण भणियं– "तुब्भेहि समं चेव विहरिउ म्हि, किमेत्थासम्मं ?" ति। गुरुणा भणियं– "सुहुमधाईपिंडो तए भुत्तो, च्छोडियाकरणेण पूयणाचिकिच्छापिंडो य।" "अहो सुहूमे[1] वि एस मे दोसे[2] पलोएइ, अप्पणो पुणो महंते वि ण पेच्छए" त्ति चिंतिऊण णिग्गओ बाहिं उवस्सयाओ। तओ जहा सण्णिहियदेवयाए गुरुपडिणीउ त्ति काऊण विउव्वियं वद्दलयं, कतमन्धयारं, जणिओ खर-फरुसमारुओ, वरिसाविओ घणो। ततो तिम्मंतेण भयविहलमाणसेण ◆वाहित्ता सूरिणो। तेहिं पि कतो सद्दो "आगच्छसु"त्ति। तेण भणियं– "अंधयारे ण पेच्छामि वसहिदुवारं।" ततो सूरिणा खेलालिद्धंऽगुलिपईवेण उज्जोविया वसही[3]। चिंतियं च णेण– "अहो दीवयपरिग्गहो वि अत्थि आयरियाणं।" समागतो गुरुसमीवं। विरइओ तेण संथारो। गुरुणा वि उवसंहरिओ अंगुलिपईवो[4]। जाए अंधयारे भणिओ गुरुणा– "अज्जो ! तुम्हे पदीवसहियाए वसहीए ट्ठायह[5] विहरंत य त्ति। लज्जितो सीसो, समागया देवता, सासिओ तीए, दिण्णं गुरुणो मिच्छादूक्कडं, पडिवण्णं पायच्छित्तं ति गाथात्रयार्थः ॥४५७-४५९॥

उक्तं धात्रीपिण्डद्वारम्। अधूना दूतीपिण्डद्वारमाह–

दूतकर्म्म गृहस्थानां विधाय यो लभ्यते पिण्डः स दूतीपिण्डः। सा च दूती द्विधेत्याह च–

सग्गाम-परग्गामे दुविहा दूई तु होदि नादव्वा।
सा वा सो वा भणती भणइ य तं छण्णवयणेणं॥४६०॥

सग्गाम-परग्गामे गाहा। व्याख्या– **स्वग्राम-परग्रामविषया द्विविधा दूती तु भवति ज्ञातव्या। 'सा वे'**ति अगारी **स वा** पुरुष इत्येतद् **भणति** प्रकटम्, **भणति** तत् सन्दिष्टं **च्छन्नवचनेने**ति गाथासमुदायार्थः ॥४६०॥ अवयवार्थमाह–

एक्केक्का वि य दुविहा पागड छण्णा य छण्ण दुविहा तु
लोगुत्तरे तत्थेगा बिइया पुण उभयपक्खे वि॥४६१॥

एक्केक्का वि य गाहा। व्याख्या– **एकैकाऽपि च** स्वग्रामविषया परग्रामविषया च पुनर्द्विधा भवति **प्रकटा च्छन्ना च**। तत्र **च्छन्ना तु द्विविधा– लोकोत्तरे तत्रैका द्वितीया पुनरुभयपक्षेऽपी**ति गाथार्थः ॥४६१॥ सन्देष्टृ-सन्दिश्यमानविषयं द्विविधं प्रकटं भवति। तत्प्रतिपादनायाह–

(टि०) १. ०हूमो जि०॥ २. दोसो जि०॥ ३. ०सहिं जि१॥ ४. पतावो जि०॥ ५. गयह जि० जि१॥
(वि०टि०) ◆. वाहित्ता = व्याहृता ला०टि०॥

भिक्खादी वच्चंतो अप्पाहणि[१] णेइ खंतियादीणं।
सा ते अमुगं माता सो[२] य पिया[३] ते इमं भणइ॥४६२॥

भिक्खाती गाहा। व्याख्या– **भिक्षाद्यर्थं व्रजन्** '**अप्पाहणि**'त्ति सन्देशकं **नयति**[४] मात्रादिसत्कं **सा तव माताऽमुकं** भणति **स च पिता तवेदं भणती**ति गाथार्थः॥४६२॥

लोकोत्तरविषयच्छन्नदूतीत्वप्रतिपादनायाह–

दूइत्तं खु गरहियं अप्पाहितो बितियपच्चया भणइ।
अविकोविता सुता ते जा आह इमं भणसु खंती॥४६३॥

दूइत्तं गाधा। व्याख्या– **दूतीत्वं खु**रेवकारार्थे **गर्हितमेव** '**अप्पाहितो**'त्ति सन्दिष्टः सन् **द्वितीय**साधुप्रत्यायनार्थं वक्ति– ''**अविकोविदा** = अकुशला **सुता तव या** वदतीदं – **भण** मम मातरमि''ति। साऽपि साधुं प्रत्याह– ''वारयिष्यामि अज्जिकां तामि''ति॥४६३॥

अभिहितं लोकोत्तरच्छन्नं दूतीत्वं उभयच्छन्नमभिधियते–

उभये वि य पच्छन्ना[५] खंत ! कहिज्जाहि[६] खंतियाए तुमं।
तं तह संजायं ति य तहेव तं अह करेज्जासि[७]॥४६४॥

उभये वि गाहा। व्याख्या– काचिद् दुहिता यथाभिलषितसम्प्राप्तमनोरथा साधुहस्ते गुप्तं जनन्याः सन्दिशति इदम्– **तत्तथैव सञ्जातम्**; साऽपि च साधुना कथिते उपयाचितदानाद्यधिकरणं च करोति॥४६४॥ उक्तं स्वग्रामविषयं दूतीत्वम्। परग्रामविषयदूतीत्वमुच्यते–

गामाण दोण्ह वेरं सेज्जायरिधूय तत्थ खंतस्स।
वहपरिणय खंतऽब्भत्थणं च णाते कते जुद्धं॥४६५॥

गामाण गाहा। व्याख्या– **ग्रामयोर्द्वयोर्वैरं** अभवत्। तत्रैकस्मिन् शय्यातरी वसत्यन्यत्र दुहिता। **तत्र** द्वितीयग्रामे भिक्षार्थं प्रस्थितस्य '**खंतस्से**'त्ति पितुः साधोः शय्यातर्य्याभ्यर्थनं कृतं यथा– ''मदीयदुहित्रे कथनीयमिदं– मदीयग्रामस्त्वदीयग्रामस्योपरि **वधपरिणत** इति यत्नेन स्थेयम्।'' साधुना च तथैव कथिते तया दुहित्रा भर्त्रे निवेदितम्। तेनाऽपि ग्रामस्य **ज्ञाते** च ग्रामः सन्नद्धः स्थितः। आगतश्च प्रतिपक्षग्रामः। सञ्जातं **युद्धमि**ति गाथार्थः॥४६५॥ तत्र किं संवृत्तमित्याह–

जामाइ-पुत्त-पइमारणं च केण कहियं ति जणवादो।
जामाति-पुत्त-पइमारएण[८] खंतेण मे सिट्ठं॥४६६॥ दारं[९]॥

जामाइ० गाहा। व्याख्या– **जामातृ-पुत्र-पतिमारणं च**, शय्यातर्य्या इति गम्यते, **केन कथितम्** ? **इति जनवादो**ऽभूत्। शय्यातरी चाह– **जामातृ-पुत्र-पतिमारकेन** '**खंतेण मे**'त्ति

(टि०) १. ०हणे जे२॥ २. व खं० जे१॥ ३. पागडं भ० खं०॥ ४. कथयति ला०॥ ५. ०च्छंता जे२॥ ०च्छण्णं खं०॥ ६. ०ज्जासु जे१॥ ७. कहेज्ज० खं०॥ ८. ०रणेण जे२॥ ९. दारं॥ दूइत्तं गयं खं०॥

मदीयपितृसाधुना कथितमिति गाथार्थः ॥४६६॥ गतं **दूतीपिण्डद्वारम्**। इदानीं **निमित्तपिण्डद्वारमाह**–

नियमा तिकालविसए वि णिमित्ते छव्विहे भवे दोसा।
सज्जं तु वट्टमाणे आउभए तत्थिमं [१]नायं॥४६७॥

णियमा गाहा। व्याख्या– **नियमात्** = नियमेन **त्रिकालविषयेऽपि** = अतीता-ऽनागत-वर्त्तमानगोचरेऽपि **निमित्ते 'षड्विध'** इति त्रिविधमपि प्रशस्तेतरभेदाभ्यां भिद्यमानं षड्विधं अथवा त्रिकालविषयमप्येकैकं लाभाऽलाभ-सुखदुःख-जीवितमरणभेदात् षड्विधमिति, तस्मिन् वध-बन्धना-ऽधिकरणादयो दोषाः स्युः। **सद्यः** = तत्क्षणादेव **वर्त्तमान**निमित्ते प्रयुज्यमाने [२]**आत्मोभय**विषया दोषाः, तत्रेदं उदाहरणमिति गाथार्थः ॥४६७॥

आकंपिया णिमित्तेण भोइणी भोइए चिरगयम्मि।
पुव्वभणियं [३]कहंते आगतो रुट्ठो य वडवाए॥४६८॥
दूराभोयण एगागि आगमो परिजणस्स पच्चोणी।
पुच्छा [४]समणे कहणं सातियंकार सुमिणादी॥४६९॥
कोवो [५]वडवागब्भं च पुच्छि[६]ओ पंचपुंडमाहंसु।
फालण दिट्ठे जइ णेवं तो तुहं अवितहं कइ वा॥४७०॥दारं॥

आगंपिया गाहा। **दूरा०** गाहा। **कोवो** गाहा। आसां व्याख्या– **आकम्पिता** = परितोषिता **निमित्तेन भोगिनी** साधवे पिण्डमदादिति गम्यते, **भोगिके** = ग्रामस्वामिनि **चिरगते**, नैमित्तिक**पूर्व्वभणितं कथयन्त्यामागतः** सन् **रुष्टो वडवागर्भं** च पृष्टवान्।

'दूराभोयण'त्ति **दूरस्थाऽऽलोचनं** अविदित एव प्रवेक्ष्यामीति **एकाकिन आगमनम्, परिजनस्य 'पच्चोणि'**त्ति सम्मुखागमनम्, भोगिकस्य **पृच्छा, श्रमण**विषयं **कथनं**, **'साइयंकारे'**त्ति प्रत्ययकरणं **स्वप्नादिना**।

कोपो भोगिकस्य, **वडवागर्भं च पृष्टः, पञ्चपुण्ड्रः**◆ किशोरक**मकथयत्, पाटनमु**दरस्य दृष्टश्च किशोरको, भोगिकेनोक्तं– **"यद्येवं न** अभविष्यत् **ततस्तवो**दरमपाटयिष्यामः।" **(अ)वितथमेवं कियन्तो वा** कथयिष्यन्तीति गाथात्रयार्थः। भावार्थस्तु कथानकादवसेयः, तच्चेदम्–

एगम्मि सण्णिवेसे गामभोइगो होत्था। सो य णरिंदाए सेणगतो। देसंतरं चिरगतस्स य से उव्वाहुलीभूया भोइणी भिक्खागयं समणं [७]पुच्छिंसु– "भयवं ! किं निमित्तं वियाणसि ?"। तेण भणियं– "जाणामि"। पुच्छियं भोइणीए– "कया भोइणो एहीइ ?"। तेण भणियं– "कल्लं"ति। तीए भणियं–

(टि०) १. नायं उदाहरणं इति खं० टि०॥ **२. आत्मपरोभय०** ला०॥ **३. कहिं ता आ०** जे१॥ **४. खमणं क०** जे१। **समण क०** खं०॥ **५. कोहो** जे१॥ **६. ०च्छिए** जे२॥ **७. ०च्छिस्सं** ला०॥

(वि०टि०) ◆. पुण्ड्रः = टिक्कक इति ला० टि०॥

"को एत्थ पच्चओ ?"। साहियां[१] तेण गुज्झदेसतिलय-सुमिणाइया पच्चया। आउट्टा तस्स भोइणी दिण्णा मोयगादि पउरा भिक्खा। बीयदियहम्मि य कया तोरणवंदणमालातिया घरसोहा। पट्ठविओ परियण सम्मुहो। णिययघरसमायारदंसणत्थमेगागी समागच्छंतो दिट्ठो परियणेणं। भणियं भोइएणं– "कहं मम आगमणं वियाणियं ?"। परियणेण भणियं– "भोइणीए सिट्ठं"। पत्तो घरं, पुच्छिया घरिणी। तीए वि सलाहमाणीए साहिओ गुज्झतिलयाइओ समणणिमित्ताइसओ। मिच्छावियप्पओ रुट्ठेण वाहरिऊण पुच्छिओ समणो– "इमीए वडवाए केरिसो गब्भो ?" त्ति। तेण भणियं– "पंचपुंडो किसोरो।" फालावियो[२] य पोट्टो, दिट्ठो जधाऽऽइट्ठो। भणियं च तेण– "जइ एयं एवं ण होंतं तो ते पोट्टं फालियं होंतं" ति। केत्तिया वं[३] एरिसा णेमित्तिणो होंति[४] त्ति, तस्मान्निमित्तपिंडो न ग्राह्य इति गाथात्रयभावार्थ इति ॥४६८-४७०॥

उक्तो **निमित्तपिण्डः**। अधुना **आजीवनापिण्डमाह**– जात्याद्याजीवनया पिण्डः = आजीवनापिण्डः।

जाई-कुल-गण-कम्मे सिप्पे आजीवणा उ[५] पंचविहा।
सूयाए असूयाए व अप्पाण[६] कहेइ एक्केक्के॥४७१॥

जाती० गाहा। व्याख्या– **जाति-कुल-गण-कर्म्म-शिल्प**विषया **आजीवना तु पञ्चविधा, सूययाऽसूयया वात्मानं कथयत्येकैकस्मिन्**, जात्यादौ इति गम्यत इति गाथार्थः॥४७१॥

अवयवार्थमाह–

जाई-कुले विभासा गणो उ मल्लादि कम्म किसिमादी।
तुण्णाइ सिप्पऽणावज्जगं[७] च[८] कम्मेतराऽऽवज्जं॥४७२॥

जाई० गाहा। व्याख्या– '**जाई-कुले विभास**'त्ति जातिर्ब्राह्मण-वैश्यादिकी मातृसमुत्था वा, कुलं उग्रकुलादि पितृवंशो वा, **गणो मल्ल-सारस्वतादिः, कर्म्म कृष्यादि, शिल्पं तूर्णन**-चित्रादि। तत्र ❖**अनावर्जनरूपं** कर्म **इतरच्छिल्पं** *आवर्जनरूपमिति गाथार्थः॥४७२॥

तत्र सूययाऽसूयया वा साधुरात्मनो जातिं प्रकाशयन्निदमाह–

होमातिवितहकरणे णज्जइ जह सोत्तियस्स पुत्तो[९] त्ति।
उसितो वेस गुरुकुले आयरियगुणे[१०] व सूएइ॥४७३॥

होमाइ० गाहा। व्याख्या– **होमादिवितथकरणे** अवितथकरणे वा **ज्ञायते यथा श्रोत्रियस्य पुत्र इति उषितो वाऽयं गुरुकुले आचार्य्यगुणान् वा सूचयती**ति गाथार्थः॥४७३॥

सम्ममसम्मा किरिया अणेण[११] ऊणाहिगा व विवरीया।
समिधा-मंता-ऽऽहुति-ठाण-जाग-काले य घोसादी॥४७४॥

(टि०) १. **०हियं** जि१॥ २. **०विये य** जि० जि१॥ ३. **य** जि१॥ ४. **होहिंति** जि० जि१॥ ५. **य** खं०॥ ६. **०प्पाणं** जे१॥ ७. **०ज्जणं** जे१,२॥ ८. **तु** जे१॥ ९. **उ** जे२॥ १०. **गुणो** जे२॥ ११. **इमेण** खं०॥

(वि०टि०) ❖. अनावर्जनरूपम् = अप्रीत्युत्पादनरूपम्॥ *. आवर्जनरूपम् = प्रीत्युत्पादनरूपम् इति **मलय०**॥

सम्मं गाहा। व्याख्या– **सम्यक्क्रियाऽसम्यक्क्रिया** वाऽनेन **कृता न्यूनाधिका विपरीता वा समिध-मन्त्रा-ऽऽहुति-स्थान-योग-काल-घोषादीनाश्रित्य** सुकृतमसुकृतं वा वदतीत्यत्र भद्रक-प्रान्तादिकृता दोषा इति गाथार्थः ॥४७४॥

उग्गादिकुलेसु[१] वि एवमेव गण[२] मंडलप्पवेसादी।
देउलदरिसण-भासाउवणयणे ◆दंड[३]मादीणं॥४७५॥

उग्गाइ० गाहा। व्याख्या– **उग्रादिकुलेष्वेवमेव** सूययाऽसूयया वा गुणदोषान् वक्तीति, **गणमाश्रित्य मण्डलप्रवेशादि** समयाचारं सूचयति, **देवकुलदर्शन-भाषोपनयन-दण्डादीनां** स्वरूपं प्रकाशयतीति गाथार्थः ॥४७५॥ कर्म्म-शिल्पविषयमाह–

कत्तरि पओयणावेक्ख वत्थु बहुवित्थरेसु एमेव।
कम्मेसु य सिप्पेसु य सम्ममसम्मेसु सूयितरा॥४७६॥ दारं॥

कत्तरि गाहा। व्याख्या– **कर्तृप्रयोजनापेक्षवस्तुबहुविस्तरेष्वप्येवमेव कर्म्मसु शिल्पेषु च सम्यगसम्यग्** वा वदति **सूययाऽसूयया** वेत्येवं जात्याद्याजीवनया यः पिण्डो लभ्यते स न कल्पते बहुदोषत्वादिति गाथार्थः ॥४७६॥ **उक्तमाजीवनापिण्डद्वारम्**। इदानीं **वनीपकपिण्डद्वारमाह**– वनीपक इति **'वनु याचने'** (**पा० धा०** १४७०) वनयति कृपणभावसन्दर्शनेन पिण्डमुत्पादयतीति वनीपकोऽर्थयिता निरुक्तिवशात्। स च पञ्चधा भवतीत्याह–

समणे माहण-किवणे अतिही साणे य होदि पंचमगे।
वणि जायण[४] त्ति वणिओ पायऽप्पणं वणेइ त्ति॥४७७॥

समणे गाहा। व्याख्या– **'समणे'**त्ति एकारान्तः शब्दः प्रथमान्तोऽत्र द्रष्टव्यः, **श्रमणो ब्राह्मणः कृपणो अतिथिः श्वा च भवति पञ्चमकः**[५]। व्युत्पत्तिमाह– **वनु याचन इत्यस्य** धातोर्**वनीपकः, प्रायेणात्मना** पिण्डादि **वनयतीति** वनीपक इति गाथार्थः ॥४७७॥ साधोर्वनीपकत्व[६]प्रतिपादनायाह–

मयमातिवच्छगं पिव वणेति आहारमादिलोभेणं।
समणेसु माहणेसु य किविणाऽतिहि-साणभत्तेसु॥४७८॥

मयमाइ० गाधा। व्याख्या– ▽**मृत**वत्सायां **मातरि** यथा कश्चिद् वत्सकं **वनयति** एवं साधुरप्यात्मानं श्रमणादिभक्तेषु वनयतीति **"वन-षण सम्भक्तौ"** (**पा० धा०** ४६३-४६४) इति अस्य रूपं *मित् सञ्ज्ञाऽप्रतिषेधात्, आत्मानं भक्तं दर्शयत्याहारादिलोभेन, केषु ? इत्याह– **श्रमण-ब्राह्मण-कृपणा-ऽतिथि-श्वभक्तेष्विति** गाथार्थः ॥४७८॥ श्रमणभेदानाह–

(टि०) १. **०कुलाइसु** जे१॥ २. **गणे** खं०॥ ३. **०मादीया** जे४ भां०॥ ४. **०यणे** खं०॥ ५. **०वतीति पञ्च०** जि० जि१॥ ६. **०त्वं प्रतिपादयन्नाह** जि१॥

(वि०टि०) ◆. **वीरगणि-मलयगिरिसूरिमते** तु **'दंडमादीया'** इति पाठः स्यात्॥ ▽. मृता पञ्चत्वमुपगता माता यस्य वत्सकस्य = तर्णकस्य तमिव गोपलकोऽन्यस्यां गवीति शेषः... इति **मलय०**॥ *. **'म' अनुबन्ध** इति ला०टि०॥

निग्गंथ-सक्क-तावस-गेरुय-आजीव पंचहा समणा।
तेसिं परिवेसणाए लोभेण वणेज्ज को [१]अप्पं॥४७९॥

णिग्गंथ० गाहा। व्याख्या– **निर्ग्रन्थ-शाक्य-तापस-गैरिका-ऽऽजीवक(काः?) पञ्च[२]धा** 'समण'त्ति श्रमणशब्दवाच्यास्तेषां **परिवेषण**वेलायां **लोभेन वनयेत् कश्चित्** साधुरात्मानं, भक्तं दर्शयेदिति गाथार्थः॥४७९॥

कश्चित् साधुरुपासकगृहं भिक्षायै प्रविष्टः, तत्र शाक्यान् भुञ्जानान् दृष्ट्वा तत्प्रशंसार्थमाह–

भुंजंति चित्तकम्मट्ठिता व कारुणिय दाणरुइणो य[३]।
अवि कामगद्दभेसु वि ण णस्सते किं पुण जतीसु॥४८०॥

भुंजंति गाहा। व्याख्या– **भुञ्जते चित्रकर्म्मस्थिता इव कारुणिका दानरुचयश्च, अपिः** सम्भावने, **कामगर्दभेष्वपि** धिग्वर्णेषु दत्तं **न नश्यति किं पुनरेतेषु यतिष्विति** गाथार्थः॥४८०॥

अत्र दोषानाह–

मिच्छत्तथिरीकरणं उग्गमदोसा य तेसु वा गच्छे।
चडुगारऽदिण्णदाणा पच्चत्थिग मा पुणो [४]एंतु॥४८१॥

मिच्छत्त० गाहा। व्याख्या– **मिथ्यात्वस्थिरीकरणमुद्गमदोषाश्च 'तेषु वा गच्छे'**त्ति तेभ्य उपासकादिभ्यः सकाशादागच्छेयुः पञ्चम्यर्थे सप्तमी तेषु वा परतीर्थिकेषु कामिकाहारे लब्धरसो गच्छेत्, प्रद्विष्टा वा शाक्या एवं ब्रूयुश्चाटुकारिणोऽदत्त[५]दानाः **प्रत्यर्थिनः** = प्रतिपक्षा **मा पुनर्भवतां गृहमागच्छन्ति**वति गाथार्थः॥४८१॥

साम्प्रतं ब्राह्मणभक्तानां पुरतो ब्राह्मणप्रशंसारूपं वनीपकत्वं यथा साधुः करोति तथा दर्शयन्नाह–

लोगाणुग्गहकारिसु भूमीदेवेसु बहुफलं दाणं।
अवि णाम बंभबंधुसु किं पुण छक्कम्मणिरतेसु॥४८२॥

लोयाणुग्गह० गाहा। व्याख्या– **लोकानुग्रहकारिषु भूमीदेवेषु बहुफलं** भवति **दानम्, अपि नाम**मात्र**ब्रह्मबन्धुषु किं पुनः षट्कर्मनिरतेषु** = यजन-याजना-ऽध्ययना-ऽध्यापन-दान-प्रतिग्रहरतेष्विति गाथार्थः॥४८२॥ कृपणभक्तविषयवनीपक[६]त्वदर्शनायाह–

किवणेसु दुम्मणेसु य अबंधवाऽऽतंकजुंगियंगेसु।
पूया[७]हज्जे लोए दाणपडागं हरइ [८]देंतो॥४८३॥

किवणेसु गाहा। व्याख्या– **कृपणेषु दुर्म्मनस्सु च अबान्धवेषु आतङ्ककयुक्तेषु जुङ्गिताङ्गेषु** = विकलाङ्गेषु **'पूयाहज्जे'** पूजाहार्य्ये **लोके**, पूजितपूजके इत्यर्थः, **दानपताकां हरति** ददिति

(टि०) १. **अप्पाणं** जे१॥ २. **०श्चमाः** ला०॥ ३. **वा** जे१ विना॥ ४. **इंतु** खं० विना॥ ५. **०त्तादानाः** जि० जि१॥ ६. **०त्वं र्शयन्नाह** जि१॥ ७. **०याहेज्जे** खं०। **०यायहोज्ज** जे२॥ ८. **देंती** जे१॥

गाथार्थः ॥४८३॥ अतिथिविषयवनीपकत्वदर्शनायाह–

पाएण देइ लोगो उवगारिसु परिचितेसुऽज्झुसिए वा।
जो पुण अद्धाखिण्णं अतिहिं पूएइ तं दाणं॥४८४॥

पाएण गाहा। व्याख्या– **प्रायेण ददाति लोक उपकारिषु परिचितेषु अध्युषितेषु** = तृप्तेषु निकटवर्त्तिषु वा **यः पुनरध्वखिन्नमतिथिं पूजयति तद्दानं** स दातेति गाथार्थः ॥४८४॥

श्वभक्तविषयवनीपकत्वप्रतिपादनायाह–

अवि णाम[१] होइ सुलभो गोण्णादीणं तणादिआहारो।
[२]धिद्धिक्कारहताणं ण य सुलभो होदि [३]सुणगाणं॥४८५॥

अवि णाम गाहा। व्याख्या– '**अपि नामे**'ति सम्भावने **भवति सुलभो गवादीनां तृणाद्याहारः धिग्धिक्कारहतानां न तु सुलभो भवति शुनामिति** गाथार्थः ॥४८५॥ श्वप्रशंसां कुर्व्वन् साधुरिदं पुनराह–

[४]केलासभवणा एते आगया गुज्झगा महिं।
चरंति जक्खरूवेणं पूयाऽपूय हियाऽहिया॥४८६॥

केलास सिलोगो। **कैलासे भवनमेषां ते तथा एते आगता गृह्यका महीं चरन्ति यक्षरूपेण 'पूयाऽपूय हियाऽहिय'**त्ति पूजया हिता अपूजया त्वहिता भवन्तीति श्लोकार्थः ॥४८६॥

एवमुक्ते साधुना श्रमणादिभक्तो यच्चिन्तयति तद्दर्शयन्नाह–

एतेण मज्झ भावो दिट्ठो लोए [५]पणायहेज्जंमि।
एक्केक्के पुव्वुत्ता भद्दग-पंतादिणो[६] दोसा॥४८७॥

एतेण गाहा। व्याख्या– **एतेन मम भावो दृष्टो** = ज्ञात इति दानादौ प्रवर्त्तते '**लोए पणायहेज्जंमि**'त्ति लोकस्य प्रणतिहार्य्यत्वाद्। **एकैकस्मिन्** वनीपकत्वे **पूर्व्वोक्ता** एव **भद्रक-प्रान्तादयो दोषा** इति गाथार्थः ॥४८७॥ श्वग्रहणस्योपलक्षणतां दर्शयन्नाह–

एमेव कागमादी साणग्गहणेण सूइया होंति।
जो वा जम्मि पसत्तो वणेइ तहिं[७] पुट्ठऽपुट्ठो वा॥४८८॥

एमेव गाहा। व्याख्या– **एवमेव काकादयः श्वग्रहणेन सूचिता भवन्ति यो वा यस्मिन् प्रसक्तस्तत्रात्मानं वनयति** = भक्तं दर्शयत्याहाराद्यर्थं **पृष्टोऽपृष्टो** वेति गाथार्थः ॥४८८॥

एवं कुर्व्वतः साधोर्दोषगरीयस्त्वख्यापनायाह–

दाणं ण होइ अफलं पत्तमपत्ते[८] [९]व संनिजुज्जंतं।
इय वि भणिए[१०] दोसा पसंसओ[११] किं पुण अपत्ते ?॥४८९॥ दारं॥

(टि०) १. **होज्ज** खं० जे१ विना॥ २. **छिच्छिक्का०** खं० जे४ भां०॥ ३. **साणाणं** जे१॥ ४. **केइला०** जे२॥ ५. **०णामहे०** खं०॥ ६. **०दिया** खं०॥ ७. **तह** जे१,२॥ ८. **०त्तेसु सं०** जे४ भां०॥ ९. **य** जे२॥ १०. **०ए य दोसा** जे२। ११. **०संसिमो** जे२॥

दाणं गाहा। व्याख्या– **दानमफलं न भवति पात्रेऽपात्रे वा संनियुज्यमानं इयन्मात्रकेऽप्युक्ते दोषा** मिथ्यात्वाधिकरणादयः, प्रशंसिते किं पुन**रपात्रे** सुतरामेव दोषा भवन्तीति गाथार्थः ॥४८९॥

उक्तं **वनीपकपिण्डद्वारम्**। अधुना **चिकित्सापिण्डद्वारमाह**– चिकित्सनं = चिकित्सा व्याधिप्रतिकारः, चिकित्स[१]या। पिण्डः चिकित्सापिण्डः। सा च सूक्ष्म-बादरभेदाद् द्विधेत्याह च–

भणइ य णाहं वेज्जो अहवा वि कहेइ अप्पणो किरियं।
अथवा वि वेज्जयाए तिविह तिगिच्छा मुणेयव्वा॥४९०॥

भणति य गाधा। व्याख्या– कश्चित् साधुर्भिक्षार्थं प्रविष्टः केनचिद् व्याध्यभिभूतेन पृष्टो– "भगवन्! व्याधिप्रतीकारं जानीषे ?"। स च **भणति**– "**नाऽहं वैद्यः**" इत्यर्थापत्त्या वैद्यः प्रष्टव्य इति सूचितम्, यतिना अबुधबोधनं कृतमित्येका चिकित्सा, **अथवाऽपि कथयत्यात्मनः क्रियां**– स्वानुभूतां चिकित्सां प्रकाशयतीति भावः, इयं द्वितीया चिकित्सा, एतच्चिकित्साद्वयमपि एका सूक्ष्मचिकित्सेति।

गाथापश्चार्द्धेन [२]बादरामाह– '**अहवा वि वेज्जियाए तिविह चिकिच्छा मुणेयव्व**'त्ति अथवाऽपि वैद्यतया[*] त्रिविधां संशोधन-संशमन-निदानपरिवर्ज्जनलक्षणां स्वयमेव चिकित्सां करोतीति गाथार्थः ॥४९०॥

अमुमेवार्थमाह–

भिक्खादिगतो रोगी किं वेज्जोऽहं ति पुच्छिओ भणइ।
अत्थावत्तीए कया अबुहाणं बोह[३]णा एवं॥४९१॥

भिक्खाइ० गाहा। व्याख्या– **भिक्षादिगतो 'रोगी'**ति रोगिणा तृतीयार्थे प्रथमा, **किं वैद्योऽहम्** ? **इति पृष्टो भणति। अर्थापत्त्या कृता अबुधानां बोधनैवमिति** गाथार्थः ॥४९१॥

एरिसगं [४]चिय दुक्खं भेसज्जेण अमुगेण पउणं मे।
सहसुप्पण्णं व रुयं वारेमो अट्ठमादीहिं॥४९२॥

एरिसगं गाधा। व्याख्या– **ईदृशकं** वा **दुःखं भैषजेनामुकेन 'प्रगुणमि'**ति उपशान्तं **मम, सहसोत्प[५]न्नं च रुजं वारयामोऽष्टमादिभिस्तपोविशेषैरिति** गाथार्थः ॥४९२॥

बादरचिकित्सायास्त्रैविध्यं दर्शयन्नाह–

संसोहण संसमणं णिदाणपरिवज्जणं च जं [६]जत्थ।
आगंतुधातुखोभे य आमए कुणइ किरियं तु॥४९३॥

संसोहण गाहा। व्याख्या– **संशोधनं** = विरेचनम्, **संशमनं** = उदीर्णव्याध्युपशमकरणम्, **निदानं** = व्याधिकारणं तत्**परिवर्ज्जनं च यद्यत्र 'आगंतुधातुखोभे'**[❖] आगामी भावी धातुक्षोभो यस्मिन्नामये स

(टि०) १. ०त्सायाः पि० जि० विना॥ २. **द्वितीयामाह** ला०॥ ३. ०हणं खं०॥ ४. **मे** जे४ भां० विना॥ ५. ०**त्पन्नां वा रुजां** जि१॥ ६. **तत्थ** जे१,४ भां०॥

(**वि०टि०**) *. वैद्यतया = वैद्यीभूय इति **मलय०**॥ ❖. आगन्तुके धातुक्षोभे च सूचनात् सूत्रमिति कृत्वा धातुक्षोभजे चाऽऽमये = रोगे समुत्पन्ने सति तत्र यत्क्रियां करोति तद्यथा... इति **मलय०**॥

तथा, तस्मिन्नाम**ये करोति क्रिया**मिति गाथार्थः ॥४९३॥

एवं चिकित्[१]सया पिण्डलाभे दोषानाह–

अस्संजमजोगाणं पसंधणं काय[२]घाय अयगोलो।
दुब्बलवग्घाहरणं अच्चुदए गेण्हणुड्डाहो॥४९४॥

अस्संजम० गाहा। व्याख्या– **असंयमयोगानां प्रसन्धना** = सङ्घटना स्यात्, **कायानां** पृथिव्यादीनां **घातः** कृतो भवति, **अयोगोलक**तुल्यो गृही नीरोगः सन् सर्व्वत्रोपतापं करोति, **दुर्ब्बलव्याघ्रोदाहरणं** चात्र दृष्टव्यं तच्चेदम्– केनचिद् भिषग्वरेण **दुर्ब्बलान्ध**व्याघ्रः सचक्षुः कृतः, यथाऽसौ अनेकसत्त्वव्यापत्तिं चक्रे तथा निरोगः कृतो गृहस्थोऽपीति, दैववशाद् **अत्युदये** रोगस्य ❖गृह्यते ऽसौ गृहस्थैः, प्रवचनोपघातः स्यादिति गाथार्थः ॥४९४॥

उक्तश्चि**कित्सापिण्डः**। साम्प्रतं **क्रोधादिपिण्डा**नाह– तत्र क्रोधनं = क्रोधः, क्रोधात् क्रोधस्य क्रोधेन क्रोधे वा पिण्डः = क्रोधपिण्डः, एवं मानपिण्डादयोऽपि वाच्याः।

यथाक्रमं क्रोधपिण्डाद्युदाहरणप्रदर्शनायाह। तत्रैषां यथासङ्ख्येन नगराण्याह–

हत्थकप्प गिरिफुल्लिय रायगिहं खलु तहेव चंपा य।
कड घयपु[३]ण्णे इट्टग लड्डुग तह सीहकेसरए॥४९५॥

हत्थकप्प गाहा। व्याख्या– **हस्तकल्पं** नगरं, **गिरिपुष्पितं, राजगृहं खलु तथैव चम्पा च**। तत्र यानुद्दिश्य साधोः क्रोधादयोऽ[४]भूवंस्तान् गाथापश्चार्द्धेनाह–

'कृतमि'ति मृतकार्य्यं तस्मिन् **घृतपूर्ण्ण**लाभे क्रोधोऽभूत्, **इट्टकाः** स्वेतो(?दो)द्वर्त्तिताः, तदलाभे मानोऽभवत्, **लड्डुकान**ङ्गीकृत्य माया सञ्जाता, लड्डुकविशेष**सिंहकेसरानु**ररीकृत्य लोभः समुदभूत्, साधोरिति सर्वत्र सम्बन्धनीयमिति गाथार्थः ॥४९५॥ क्रोधपिण्डसम्भवमाह–

विज्जा-तवप्पभावं रायकुले वावि वल्लभत्तं से।
णातुं ओरस्सबलं[५] च देइ भए कोहपिंडोऽसो॥४९६॥

विज्जा० गाहा। व्याख्या– **विद्याप्रभावं तपःप्रभावं राजकुले वाऽपि वल्लभत्वं 'से'** तस्य साधोर्ज्ञात्वा **औरसबलं च** शरीरबलम्, **ददते भयात्** क्रुद्धोऽयमपकारं करिष्यतीति **क्रोधपिण्डोऽ-सावि**ति गाथार्थः ॥४९६॥ प्रकारान्तरेण क्रोधपिण्डसम्भवमाह–

अण्णेसि दिज्जमाणे जायंतो वा अलद्धिओ [६]कुज्झे।
कोहफलंमि [७]व दिट्ठे जो लब्भइ कोहपिंडो [८]तु॥४९७॥

(टि०) १. ०त्सायाः पि० जि०,१ विना॥ २. ०घाउ खं०॥ ३. ०ण्णेहिं जे२॥ ४. भूतं ता० जि१॥ ५. ०लं जं लभते कोवपिं० जे२ विना॥ ६. कोज्झा खं०॥ ७. वि जे४ भां०॥ ८. सो जे४ भां०॥

(वि०टि०) ❖. "अयम् अनेन रोगीकृतः" इति सञ्जातकोपैर्गृहस्थैः राजकुलादौ गृह्यते॥

अण्णेसि गाहा। व्याख्या– **अन्येभ्यो दीयमाने** लाभाभावे वात्मनो **याचमानो वाऽलब्धितः क्रुध्येत्। क्रोधफले वा** साधोर्दृष्टे **यो लभ्यते क्रोधपिण्डस्तु** असाविति गाथार्थः॥४९७॥

उदाहरणमाह–

करडुयभत्तमलद्धुं अण्णहि दाहित्थ एव वच्चंतो।
थेराभोयण तइए आइक्खण खामणा दाणं॥४९८॥ दारं॥

करडुय० गाहा। व्याख्या– **करडुकभक्तमलब्ध्वा** ''**अन्यत्र दास्यथ**'' इत्येवं **व्रजन्** भणति **स्थविराभोगनं** श्रवणमित्यर्थः **तृतीये** = तृतीयवारायां**माख्यातं** स्थविरेण **क्षामणा दान**मिति गाथाक्षरार्थः ॥४९८॥ भावार्थस्तु कथानकादवसेयस्तच्चेदम्–

हत्थकप्पे नगरे साहू भिक्खं हिंडंतो मतकडसंखडीए पविट्ठो। तत्थ धिज्जाइयाणं घयपुरा दिज्जंति। सो तत्थ अणाढाइज्जमाणो चिरं अच्छिउं गंतुमणो भणति–''अण्णहिं दाहिह''त्ति भणिऊण णिग्गओ साहू। तत्थ देव्वजोएण बिइयं मतं तहेव संखडीए पविट्ठो। बितियं सो साहू अलभमाणो ''अण्णहिं दाहिह'त्ति भणंतो णिग्गओ। पुणो वि देव्वजोएण तइयं मतं तत्थ तहेव मयकडसंखडीए ततियं वारं पविट्ठो। अलभमाणो ''अण्णहिं दाहिह'' त्ति भणिऊण णिग्गतो साहू घराओ। तत्थ य एगो अंधलउवारवालथेरो तइयं पि वारं इमं साधुवयणं सोऊण सयलं कहेइ घरवतीणं; भणति–''पसाएह एयं समणं मा सव्वे वि मरिस्सह''त्ति। तेहिं वाहरिऊण खामित्ता पडिलाहिओ घयपुण्णेहिं ति। एवं च क्रोधसमुत्पादितः पिण्डो ग्रहीतुं न कल्पत इति गाथाभावार्थः।

उक्तं **क्रोधपिण्ड**द्वारम्। (साम्प्रतं) **मानपिण्ड**द्वारमाह, (तत्र) मानपिण्डसम्भवमाह–

उच्छाहिओ परेण व लद्धिपसंसाहि वा समुत्तुइओ।
अवमाणिओ परेण व जो एसइ माणपिंडो सो॥४९९॥

उच्छाहितो गाहा। व्याख्या– **उत्साहितः परेण** ''त्वमेव अस्य कार्यस्य (करणे) समर्थः'' इत्येवं भणितः, तथा **लब्ध्या** लाभेन **प्रशंसया वा** साधुजनतः श्लाघया **'समुत्तुइओ'**त्ति गर्वितः **परेण वाऽपमानितः** = तिरस्कृतः, इत्थं मानात् = मानतोऽयं पिण्ड**मेषते** आहारं **स मानपिण्डस्तु** द्वितीयार्थे च प्रथमेति गाथार्थः॥४९९॥ अस्योदाहरणार्थं गाथाष्टकमाह–

इट्ठगछणंमि परिपिंडियाण उल्लावो को णु हु पए त्ति।
आणेज्ज इट्ठगाओ खुड्डो पच्चाह आणेमि॥५००॥
जइ वि य ता पज्जत्ता अगुलघयाहिं ण ताहि णे कज्जं।
जारिसियाओ इच्छह ता आणेमि त्ति णिक्खंतो॥५०१॥

(टि०) १. क्षपणा दान० ला०॥ २. ०मुइयो खं०॥ ३. उ जे१,२॥ ४. ०ह णे आ० जे१॥ ५. ०णेहिं ति खं०॥
(वि०टि०) ❖. करडुकः = मृत इति ला० टि०॥ ✱. उवारवाल = द्वारपाल इत्यर्थः॥

ओभासिय पडिसिद्धो भणइ अगारी अवस्सिमा मज्झं।
जति लभसि तो मे णासाए कुणसु मोयं ति सा आह॥५०२॥
कस्स घर पुच्छिऊणं परिसाए अमुउ कतरो पुच्छित्ता।
किं तेणऽम्हे जायसु सो किविणो न दाहिती तुब्भं॥५०३॥
[१]दाहं ति तेण भणियं जदि न भवसि छण्हिमेसि[२] पुरिसाणं।
अण्णतरो तो ते हं परिसामज्झम्मि पणएमि॥५०४॥
सेदंगुलि बगुड्डावे किंकरे तत्थ ण्हायए[३] तहा।
गिद्धावरंखि हद्दण्णए य पुरिसाऽधमा छाउ॥५०५॥
जायसु ण एरिसो हं इट्टग मम देहि पुव्वमतिगंतुं।
[४]माला उत्तारि गुलं[५] भोएमि दिए त्ति आरूढा॥५०६॥
सितिअवणण पडिलाभण दिस्सितरी[६] बोलमंगुली णासं।
दोण्हेगतरपदोसे आयविवत्ती य उड्डाहो॥५०७॥ दारं॥

इट्टग० गाहा। **जइ वि य** गाधा। **ओहासिय** गाधा। **कस्स** गाहा। **दाहामि** गाधा। **सेयंगुलि** गाधा। **जायसु** गाधा। **सीयावण** गाधा। आसामर्थः कथानकादवसेयस्तच्चेदम्– अत्थि **कोसला**विसए **गिरिफुल्लियं** णाम नगरं। तत्थ य सेवतियाच्छणे[७] तरुणसमणाण समुल्लावे एगेण भणितं– "अज्ज अवरण्हे को किर ण लभइ इट्टगाओ, जो पच्चूसे आणेइ सो णाम लद्धिमंतो"। ततो भणियमेगेण चेल्लएण– "अहमाणेमि"। तेहिं भणियं– "किं णाम ताहिं घयगुलरहियाहिं अपज्जत्ताहि य"। तओ "जारिसियाओ इच्छह तारिसियाओ आणेमि"त्ति भणंतो णिग्गओ चेल्लओ। पत्तो इब्भगेहं। दिट्ठाओ तत्थ पज्जत्ताओ सेवतियाओ। ओभासिया अविरइया पवंचिऊण, [८]पडिसेहिओ ताए। तओ संजायाऽहंकारेण भणियमणेण– "अवस्स मए एयाओ घेत्तव्वाउ"। तीए भणियं– "जदि एयाण एगंपि लहसि ता मे णासाए मुत्तेज्जासु" त्ति। ततो णिग्गंतूण पुच्छिओ घरसामी। साहिओ परिसागओ। पत्तो तत्थ खुड्डएण भणियं– "कतरो तुम्हाणं देवदत्तो ?"त्ति। परिसापुरिसेहिं भणियं– "किं तेण ?" खुड्डेण भणियं– "किंचि जाएमि"। तेहिं भणियं– "अलं तेण किवणेण, अम्हे मग्गसु"। देवदत्तेण भणियं– 'अहं देमि"त्ति। साहुणा भणियं– "जइ एयाण च्छण्हं पुरिसाणं अण्णतरो न भवसि तओ मग्गामि"। तेहिं भणियं– "के ते छ प्पुरिसा ?" [९]चेल्लएण भणितं–

सेयंगुली गाहा। व्याख्या– 'सेयंगुलि'त्ति जधा– एगेण णियजायाणिद्देसवत्तिणा कुलउत्तएणं

(टि०) १. **दाहमि** खं०। **दाहामि** जे२॥ २. **०ण्हिमाण** खं०॥ ३. **तहा** खं० विना नास्ति॥ ४. **मालातुत्तरे** खं०॥ ५. **०लं तु भो०** जे१॥ ६. **०स्सियरे** जे२॥ ७. **०णे तद्दिणे तरु०** जि१॥ ८. **पडिसोहियाओ ताओ** जि१॥ ९. **खुड्डएण** जि१॥

छुहालुणा पच्चूसे चेव भणिया णियमहिला– ''रंधेसु जइ [१]ते रोयइ त्ति जेणाऽहं भुंजामि''। तीए सयणट्ठियाए चेव भणियं– ''जति छुहितो अवणेसु चुल्लीओ छारं, आणेहि इंधणं, अब्भुत्तेसु जलणं, जलाउण्णं काऊणमारोवेसु चुल्लीए थालीं, कोट्ठयाओ य आणेऊण पक्खिवसु तंदुले। ततो रंधिऊण साहेसु मज्झं जेणाऽहं उट्ठिऊण परिवेसामि त्ति''।

'बगुड्डावे'त्ति जहा– एगो कुलउत्तओ [२]आसंधियपेम्मरसाए भणिओ जायाए जहा– ''तलावातो उदगं ज्झत्ति आणेसु''त्ति। ततो दिवसउ लज्जमाणो रयणीए चरमजामे दिणे दिणे कुडयं घेत्तूण सलिलमाहरंतो बगे उड्डावेति त्ति।

संपयं **'किं करे'**त्ति जहा– एगो कुलउत्तओ णिययजायाए अच्चंताणुरत्तो पच्चूसे चेव सयणातो उट्ठिऊणाएसं मग्गति– ''आदिससु किं करेमि ?'' त्ति। तीए भणियं– ''उदगमाणेसु''। तं संपाडेऊण पुणो वि भणति– ''किं करेमि ?''। सा भणइ– ''खंडेसु तंदुले''। तस्समत्तीए पुणो भणति– ''किं करेमि ?''। तीए संलत्तं– ''देहि मे भोयणं''। तं दाऊण भणति– ''किं करेमि ?''। सा भणति– ''उज्झसु उच्चिट्ठ मल्लए''। तं काऊण भणति– ''किं करेमि ?'' तीए भणिओ– ''सोएसु चलणए'' त्ति।

तत्थ **'ण्हायए'**त्ति जहा– एगो तरुणो जायं ❖ भणति– ''अहं ण्हाइउमिच्छामि''। तीए भणियं– ''जइ एवं ता वट्टेऊणामलए परिहिऊण पोत्तिं घेत्तूण कुडयं वच्चसु तलायं। तत्थ जहिच्छं मज्जिऊण देवच्चणं जलापुण्णं कुडयं च घेत्तूण लहुं आगच्छसु''त्ति।

गिद्धावरंखी जहा– एगो जुवाणओ णियमहिलावयणाणुवत्ती भोयणत्थमुवविट्ठो भणइ– ''लुक्ख-मिणं भोयणं, देसु घयं''ति। तीए वि रंधंतीए तहट्ठियाए भणियं– ''इतो सरसु थेवं''ति। सो गिद्धपक्खी विव सरिउ थेवं। ततो साहिखेवं भणियमणाए– ''पुणो वि सरसु''त्ति। एवं पुणो पुणो तीए भण्णमाणो ताव सरितो जाव महिलासमीवं ति।

'हद्दण्ण'त्ति जहा– एगो कुलपुत्तओ णिययजायाणुरत्तो णिययडिंभरूवाणि उच्छंगगताणि कीलावेइ, चेडरूवसंतयाणि मुत्तपुरीसोवलित्ताइं चीवराइं पक्खालेइ, एस हद्दण्णओ त्ति।

तओ एएसु छसु वि जहाकमेण सिट्ठेसु भणियं परिसापुरिसेहिं– ''भयवं ! सव्वे वि दोसा एत्थ णिवसंति''। गिहवइणा भणियं– ''जाएसु, ण एरिसोऽहं''। चेल्लएण भणियं– ''जइ एवं ता देसु घय-गुलसणाहाओ सेवइयाओ''। ततो ''देमि'' त्ति भणंतो गओ चेल्लयसहिओ घरसमीवं। एत्थंतरम्मि साहितो से जायाभंडणवुत्तंतो खुड्डएण। ''जदि एवं ता चिट्ठसु ताव इहं''ति भणंतो पविट्ठो गेहं। भणिया गिहवइणा जाया– ''सिद्धं भोयण ?''। तीए वि तहत्ति पडिवण्णे, भणिता– ''उत्तारेसु मालाओ घयगुलं जेण [३]दुजाइणो भुंजावेमि''। ततो णीसेणीए आरूढा मालं, फेडिया तेण सिया = णीसेणि त्ति वुत्तं होइ। तओ वाहरिऊण सघयगुलपज्जत्ताहिं पडिलाहिओ चेल्लओ इट्टयाहिं। तओ तं पेच्छिऊण कतो णाए कलयलो।

(टि०) १. भे जि०॥ २. ०संधिय० जि० विना॥ ३. **बंभणो** जि१॥

(वि०टि०) ❖. **जायं** = जायां इत्यर्थः॥

खुड्डएण वि णासाणिमियंगुलिणा दावियं से णासियाए काइयावोसिरणं ति।

अत्र दोषानाह– द्वयोर्गृहपतेर्भार्यायाश्च प्रद्वेषः, तत्र वनितायाः प्रद्वेषः प्रकट एव गृहपतेस्त्वहं अनेन प्रपञ्चेन दापितः आत्मवधश्च वनितादेः सम्भाव्यते प्रवचनोपघातश्च स्यादिति गाथाष्टकार्थः ॥५००-५०७॥

प्रतिपादितो **मानपिण्डः**। अधुना **मायापिण्ड**माह– नानाविधवेष-भाषा-चेष्टादिकरणरूपया मायया समुत्पाद्यते यः स मायापिण्डः, तदुदाहरणमाह–

रायगिहे धम्मरुई असाढभूइ[१] त्ति खुड्डओ तस्स।
रायणडगेहपविसण संभोइयमोदए लंभो॥५०८॥
आयरिय उवज्झाए संघाडग काण-खुज्ज[२]-तद्दोसी।
णडपासण पज्जत्तं णिकायण दिणे दिणे दाणं॥५०९॥
धूयदुगं संदेसो दाणसिणेहकरण[३]ं रहे गहणं।
लिंगं मुय त्ति गुरुसिट्ठ विवाहे उत्तमप्पगती॥५१०॥
रायघरे[४] य कयाती णिम्महिलं णाडगं णडागच्छी।
ता य[५] विरहम्मि मत्ता उवरि गिहे दो वि पासुत्ता॥५११॥
वाघाएण णियत्तो दिस्स विचेला विराग संबोही।
इंगियणाए पुच्छा पजीवणं रट्ठपालं[६] ति॥५१२॥
इक्खागुवंस भरहो आदंसघरे य केवलं लोओ।
हारादिखिवण गमणं उवसग्ग ण सो नियत्तो त्ति॥५१३॥
तेण समं पव्वइया पंच नरसय[७] त्ति णाडए डहणं।
गेलण्ण[८]-खमग-पाहुण-थेरादिट्ठा य बितियं तु॥५१४॥दारं॥

रायगिहे गाहा। **आयरिय०** गाहा। **धूयदुगं** गाधा। **रायघरे** गाहा। **वाघाएण** गाहा। **इक्खाग०** गाहा। **तेण समं** गाहा। आसामर्थः कथानकादवसेयस्तच्चेदम्–

दीवजलहीण मज्झे सव्वाणं सव्वसारसंदोहो **जंबूदीवो** दीवो कुलसेलविभूसिओ अत्थि। तत्थ **भरह**म्मि वासे दाहिणखंडंमि अत्थि जयपयडो देसाण **मगह**देसो सोहति चक्किव्व मणुयाण। तत्थ य बहुविहगुणाभिरामं समणजणसेवियं **रायगिहं** णाम णगरं। तत्थ य पडिपक्खमत्तमायंगकुंभणिद्दलणपच्चलो पणइयणपूरियासो **सीहरहो** णाम राया। तम्मि य सीसगणपरिवुडो गामाणुगामं दूतिज्जंतो संपत्तो **धम्मरुयी** णामायरिओ। आवासिओ **गुणसिला**भिहाणे उज्जाणे तस्स य बहुविण्णाणसंपण्णो **आसाढभूती** नाम

(टि०) १. भूती य खु० जे२॥ २. खंज खं०॥ ३. दाणं सि० जे२॥ ४. गिहे जे१॥ ५. उ जे१॥ ६. ०लम्मि जे४ भां०॥ ७. ०सया उ णा० जे१॥ ८. ०ण्णे जे१॥

चेल्लओ। सो य अण्णया भिक्खट्ठा णीहरिओ। पविट्ठो णरिंदणडगेहे[1]। लद्धो तत्थ सुसंभिओ एगो मोदगो। ततो णिग्गएण चिंतियमणेण– "अहो एसो ताव आयरियाणं भविस्सति, अप्पणो अण्णं मग्गामि"। अच्छिं काणेऊण गओ। लद्धो बिइयमोदगो, "एसो वि य उवज्झायस्स भविस्सति, अप्पणो अण्णं मग्गामि।" खुज्जयरूवं काऊण अतिगओ। ततिए लद्धे "एसो संघाडइल्लस्स भविस्सति"। चतुत्थवेलाए कोढियरूवेण पविट्ठो। चउत्थो वि लद्धो। ततो एवमाइ चेल्लयविलसियं उवरितलट्ठिएण दट्ठूण चिंतियं णडेण– "अहो सुंदरो एस णडो होति, ता उवायतो एस घेतव्वो" त्ति। चिंतेऊण[2] वाहरिऊण सबहुमाणं भरियं से मोयगाणं भाणं। भणिओ य एसो– "दिणे दिणे आगंतव्वं"ति। णिग्गओ चेल्लओ। तओ साहिऊण से सयलं चेट्ठियं भणिया णडेण णियमहिला– "तुमए मोयगादिपदाणेण तहा उवयरियव्वो, धूयाहिं य अणुकूलोवसग्गेहिं तहा उवसग्गा वेयव्वो जहा णे ज्झत्ति वसमागच्छति"।

ततो णडीए तह चेव भणियाओ धूयाओ ताहिं य अणुदियहमागच्छंतस्स चेल्लयस्स सिंगारहावभाव-सवियारजंपिएहिं समावज्जियं से चित्तं। पणट्ठो गुरुवएसो, ववगता लज्जा, पम्हुट्ठो कुलाभिमाणो, उदिण्णं चारित्तावरणिज्जं कम्मं आढत्तो य परिहासखेड्डाइं काउं भणिओ य णाहिं– "जति अम्हेहिं कज्जं ता उज्झिऊण पव्वज्जं वीवाहेसु अम्हे"त्ति। तओ तहत्ति पडिवज्जिऊण गओ गुरुसमीवं। साहिओ णिययाभिप्पाओ। भणितं च गुरुणा–

"दीहरसीलं परिवालिऊण विसएसु वच्छ ! मा रमसु।
को गोपयंमि बुड्डति जलहिं तरिऊण मूढो वि[3] ॥१॥"

"भयवं ! एवमेव किंतु ण तरामि पव्वज्जं काउं" ति भणंतो मोत्तूण लिंगं गतो णडगेहं। वीवाहियाओ दोण्णि वि भणियाओ य धूयाओ पिउणा– "उत्तमपगई एसो धम्माणुरत्तचित्तो य ता तहा सुइभूयाहिं अप्पमत्ताहिं उवयरियव्वो जहा वेरग्गं ण गच्छति"त्ति। तओ भोगे भुंजंतस्स गओ से कोइ कालो।

अण्णया य णिम्महिलणाडएण राइणो दिवसपेच्छा दायव्व त्ति काऊण गया सव्वे वि रायकूलं। ततो पइरिक्कं ति काऊण ताओ णिब्भरमज्जपाणएण पम्हुट्ठचेयणाओ वियलियणियंसणाओ वमियमज्जगंधाय-ट्ठिय-भिणिभिणेंतमच्छिया दुप्पेच्छाओ सुवंति त्ति। रायणो वि दूयवियावडयाए पेच्छाए अणवसरो त्ति काऊण पच्चागया गेहं। आसाढभूती वि पविट्ठो णियं वासभवणं। तओ ताओ अच्चंतबीभच्छाओ दट्ठूण विरत्तचित्तो चिंतिउमारद्धो–

"निर्व्वाणादिसुखप्रदे नरभवे जैनेन्द्रधर्मान्विते,
लब्धे स्वल्पमचारु कामजसुखं नो सेवितुं युज्यते।
वैडूर्य्यादिमहोपलौघनिचिते प्राप्तेऽपि रत्नाकरे,
लातुं ह्रस्वमदीप्तिकाचशकलं किं साम्प्रतं साम्प्रतम् ॥१॥
प्रतिदिनमलं लोभाघ्रातश्चिनोमि रजोऽशुभम्,
वसति च तनौ व्याधिव्रातो जरा समुपगता।

(टि०) १. गेहं जि० जि१॥ २. चिंतंतेण जि० जि१॥ ३. त्ति जि१॥

हरति नितरामायुष्कालो मृतस्य महाभयम्,
किमिह शरणं ? ज्ञातं धर्म्मस्तथाऽपि विलम्ब्यते॥२॥''

ततो णीहरंतो वासभवणाओ इंगियाकारकुसलेण ससुरएण लक्खिऊण खिंसिऊण भणियाओ धूयाओ– ''भत्तारो भे विरत्तो, पट्ठिओ गंतुं, ता जीवणं मग्गह'' त्ति। मग्गितो ताहिं पडिवण्णं च णेणं। ततो सत्तरत्तेण णिम्मवियं सिरि**भरहणरिंदचक्कवट्टि**चरियसंबद्धं **रट्ठपाला**भिहाणं णाडयं ति। ततो विण्णत्तो णेहिं सीहरहणरिंदो– ''देव ! आसाढभूतिणा अपुव्वं णाडयं रइयं; तं च पंचभिपुरिसपत्तसएहिं णच्चियव्वं। ताणि पसाई करेउ देवो जेण णच्चम्ह''। ततो दिण्णाणि राइणा रायउत्ताणं पंचसयाणि। लाइयाओ सिं जहाणुरूवं भूमियाओ। ततो समाढत्तो णरिंदपुरओ णच्चिउं आसाढभूई पंचसयपरिवारो जहा **इक्खाग-कुल**णहयलामलमियंकेण सिरिभरहणरिंदचक्कवट्टिणा सट्ठीए वाससहस्सेहिं छखंडभरहविजओ कतो, जहा णिहिणो रयणाणि य समुप्पण्णाणि, जह य बारससंवच्छरितो महारायाभिसेओ कतो, पंचविहभोगा य भुत्ता एवं णच्चंतेण तह परितोसितो सपरिवारो राया जहा सव्वालंकारे खिवित्ता वि दिण्णसाहुक्कारो एक्कपोत्तितो चेव पेच्छिउमाढत्तो। एत्थंतरम्मि भरहो विव आयंसघरमतिगतो तम्मि य सरीरसिरिं पुलयंतस्स णिवडिओ अंगुलियओ। मुक्काणि य कमेण सेसाभरणाणि। जातो संवेगो, समुप्पण्णं केवलणाणं, पंचसयपरिवारेणा-ऽसाढभूतिणा कतो पंचमुट्ठिओ लोओ। गहियं दव्वलिंगं। ततो धम्मलाभिऊण णरिंदं णिग्गंतुमारद्धो। ''हा ! किमेयं''ति भणंतेण राइणा महिलाहिं य धरिउमाढत्तो ''महाराय ! किं भरहणरिंदो णियत्तो जेणाऽहं णियत्तामि''त्ति भणंतो णिग्गओ सह गहियसाधुलिंगेहिं णरिंदतणएहिं ति। पच्छा य **कुसुमपुरे** तं णाडयं णच्चिज्जमाणं बहुओ जणो पव्वइय त्ति। दट्ठं णाडयं णागरएहिं।

एवंविधो मायापिण्डो न ग्राह्यः। अपवादं त्वाह– सप्तमगाथापश्चार्द्धेन ग्लान-क्षपक-प्राघूर्ण्णक-स्थविराद्यर्थं मायापिण्डोऽपि ग्राह्य इति गाथासप्तकार्थः॥५०८-५१४॥

उक्तो **माया**पिण्डः। **लोभपिण्ड**माह– लोभाल्लोभेन लोभवतो वा पिण्डो लोभपिण्डः। अयं च क्रोधपिण्डादिष्वन्तर्भूतोऽपि लोभगरीयस्त्वख्यापनार्थं पृथक् प्रतिपाद्यत इत्याह–

लब्भंतं पि ण गेण्हइ अण्णं अमुगं ति अज्ज [१]घेच्छामि।
भद्दरसं ति [२]व काउं गेण्हइ खद्धं सिणिद्धादी॥५१५॥

लब्भंतं पि गाहा। व्याख्या– **लभ्यमानमपि न गृह्णात्यन्यत्**, '**अमुगं ति**' अमुकं हृदय-व्यवस्थितमिष्टं **ग्रहीष्यामी**ति कृत्वा। '**भद्दरसं ति**' शोभनरसमिति (**वा**) [३]**कृत्वा गृह्णाति** '**खद्धं**'ति प्रभृतं **स्निग्धादी**ति गाथार्थः॥५१५॥ उदाहरणमाह–

चंपा छणम्मि [४]घेच्छामि मोदए [५]ते य सीहेकसरए।
पडिसेह धम्मलाभं कातूणं सीहकेसरए॥५१६॥
सड्ढऽड्ढरत्त केसरभायणभरणं च पुच्छ पुरिमड्ढे।

(टि०) १. **लब्भामि** खं० जे१॥ २. **य** खं० जे१॥ ३. **मत्वा** जि० जि१॥ ४. **लब्भामि** खं० जे२॥ ५. **तीय** खं०॥

उवओग संत चोदण साहु त्ति विगिंचणे णाणं॥५१७॥ दारं॥

चंपा च्छणंमि गाहा। **सङ्घ ऽङ्घरत्त** गाहा। अनयोरर्थः कथानकादवसेयस्तच्चेदम्– **चंपाए** छणदियहे एगो खमगो अज्ज मए सिंघकेसरमोयगा घेत्तव्व त्ति गहियाभिग्गहो भिक्खं भमंतो सेसं लभमाणं पि पडिसेहेति। ततो अलब्भमाणस्स समुप्पण्णो से संकिलेसपरिणामो। ततो तग्गयचित्तत्तणउ सुण्णहिययस्स धम्मलाहभणणे वि सिंघकेसरए त्ति समुल्लवंतस्स पत्ता रयणी। अङ्घरत्तसमए य सिंहकेसर त्ति भणमाणो गतो सावयघरं। मुणियाहिप्पाएण य सावएण भरिऊण से भायणं सिंघकेसरयाणं। भणियमुवाएण– "भयवं ! पुरिमड्ढो मए पच्चक्खातो ता पुण्णो ण व ?"त्ति। दिण्णोवओगेण य साहुणा पुलोइयं गयणं, दिट्ठो तारागणपरिवुडो णहयलमज्झे मयलंच्छणो। ततो पडियागयचित्तो संमं चोइओ त्ति भणंतो णिग्गओ। ततो विहीए परिट्ठवंतस्स पसत्थज्झाणोवगयस्स अपुव्वकरण-खवगसेढिपुव्वयं समुप्पण्णं से केवलणाणं ति।

एवं केत्तिया परिचोयगा भविस्संति, तम्हा लोभपिंडो ण घेत्तव्वो त्ति गाथाद्वयार्थः॥५१६-५१७॥

उक्तो **लोभपिण्डः**। अधुना **संस्तवपिण्डमाह**– संस्तवनं = संस्तवः, परिचयः, वर्णनम्, सङ्कथनमित्यनर्थान्तरम्; स च द्विविधेत्याह–

दुविहो [१]य संथवो खलु संबंधी-वयणसंथवो चेव।
एक्केक्को [२]वि य दुविहो पुव्वं पच्छा य णायव्वो॥५१८॥

दुविधो य गाहा। व्याख्या– **द्विविधश्च संस्तवः खलु**, खल्विति वाक्यालङ्कारे, चशब्दस्तु स्वगतानेकभेदसंसूचकस्तदेव द्वैविध्यमाह– **सम्बन्धिसंस्तवो वचनसंस्तवश्च**, अनयोश्च स्वरूपं वक्ष्यति। अनयोश्चैकैको द्विविधः– **पूर्वसंस्तवः पश्चात्संस्तवश्च ज्ञातव्य** इति गाथार्थः॥५१८॥

तत्र सम्बन्धिसंस्तवं द्विभेद[३]माह–

मातिपिइ पुव्वसंथवो सासू-ससुरा[४]दिगाण पच्छा उ।
गिहिसंथवसंबंधं करेइ पुव्वं व पच्छा वा॥५१९॥

मायि० गाहा। व्याख्या– **मातृ-पित्रादिसंस्तवः पूर्वसंस्तवः**, तेषामाद्यत्वात्; **श्वश्रू-श्वशुरादीनां** सम्बन्धिसंस्तवः **पश्चात्संस्तवः**, तेषां पश्चात्कालभावित्वात्। स च भिक्षुर्गृहिसंस्तवसम्बन्धं करोति **'पुव्वं व पच्छा व'**त्ति पूर्वसंस्तवं मात्रादिलक्षणम्, पश्चात्संस्तवं श्वशुरादिलक्षणमिति गाथार्थः॥५१९॥

कथं चासौ संस्तवं करोतीत्याह–

आयवयं च परवयं णाउं संबंधते तदणुरूवं।
मम माया एरिसिया ससा व धूता व णत्तादी॥५२०॥

आयवयं च गाहा। व्याख्या– **आत्मीयं वयः** शरीरावस्थालक्षणं **परकीयं** च दातृवय इत्यर्थः, **ज्ञात्वा सम्बध्नाति तदनुरूपम्** = वयोऽनुरूपमित्यर्थः, यादृशी त्वं तादृशी **मम माता, स्वसा, दुहिता,**

(टि०) १. उ जे४ भां०॥ २. **च्चिय** जे२॥ ३. **०दमप्याह** जि० जि१॥ ४. **०दिओ** जे२॥

नप्त्रादिर्वेति गाथार्थः ॥५२०॥ सम्बन्धि(रूप)पूर्व्वसंस्तवोदाहरणमाह–

अद्धिति दिट्ठीपण्हय[१] पुच्छा[२] कहणं ममेरिसी जणणी।
थणखेवो संबंधो विधवासुण्हाइ[३]दाणं च॥५२१॥

अद्धिइ गाहा। व्याख्या– कश्चिद् भिक्षार्थं गतः साधुराहारार्थं मातृस्थानतो मातृसदृश्यगारीपुरतः '**अद्धिई दिट्ठीपण्हव**'त्ति अधृतिपूर्व्वकं दृष्टिप्रस्नवम् = साश्रुलोचनत्वं चकार। '**पुच्छ**'त्ति पृष्टस्तया "किमेतद् ?" इति। ततः कथितं च तेन– "**ममेदृशी जननी** भवत्या सदृश्याऽऽसीत्"। "अहमपि तव मातैवे'ति [४]ब्रुवत्या **कुचप्रक्षेप**[५]**प्रस्तन्मुखे** कृतः, **सम्बन्धः** सञ्जातो **विधवास्नुषादिदानं च** साधोरिति, एवं पित्रादिसम्बन्धस्याऽप्युपलक्षणमेतदिति गाथार्थः ॥५२१॥

पश्चात्संस्तवेऽप्यधृति-दृष्टिप्र[५]स्नुति-पृच्छाद्येवमेव वाच्यम्, दोषांस्तु निर्युक्तिकार एवाह–

पच्छासंथव दोसा सासू[६] विधवादिधूयदाणं च।
भज्जा ममेरिसि च्चिय[७] सज्जो घाओ[८] व भंगो व॥५२२॥

पच्छासंथव गाहा। व्याख्या– **पश्चात्संस्तवे दोषाः** ◆**श्वश्रूर्विधव(?वा)दुहित्रादिदानं** कुर्य्यात्। साधु(?साधो)र्वा **भार्य्या ममेदृशी** पूर्व्वमासीद् यादृशी त्वमित्येवमुक्ते **सद्यो घातो वा 'भंगो व'**त्ति व्रतभङ्गो वा स्यादिति॥५२२॥

श्वशुरादिष्वप्येवमेव संस्तवदोषाः वाच्याः। द्विविधस्याऽपि सम्बन्धिसंस्तवस्य दोषप्रदर्शनायाह–

मायावी चडुकारी अम्हं ओभावणं कुणइ एसो।
णिच्छुभणादी पंतो[९] करेज्ज भद्दो[१०] उ पडिबंधो॥५२३॥दारं॥

मायावी गाहा। व्याख्या– **मायावी चाटूकारी अस्माकं 'ओहावण'**त्ति तिरस्कारं **करोत्येष** श्रमणकः, तद्द्रव्यान्यद्रव्यहानिर्वध-बन्धन-निष्कालनादिदोषान् **प्रान्तः** = प्रत्यनीकः **कुर्य्यात्, भद्रकस्तु प्रतिबन्धं कुर्य्यादि**ति गाथार्थः ॥५२३॥

सम्बन्धिसंस्तवो द्विविधोऽप्युक्तः। अधुना वचनसंस्तवो द्विभेदस्तत्राऽपि पूर्व्वसंस्तवमाह–

गुणसंथवेण पुव्वं संतासंतेण जो थुणेज्जाहि।
दातारमदिण्णम्मि उ सो पुव्विं संथवो होदि॥५२४॥

गुणसंथवेण गाहा। व्याख्या– गुणास्त्यागादयस्तैः संस्तवो = **गुणसंस्तवस्तेन, पूर्व्वं** दानात्, **सता** = विद्यमानेन, **असता** = अविद्यमानेन वा **यः** साधुः **संस्तुयाद् दातारमदत्ते** दाने **स पूर्व्वसंस्तव** इति

(टि०) १. पण्हुव जे१,२॥ **२. पच्छा** जे१॥ **३. ०ण्हापदा०** जे४ भां० विना॥ **४. वदन्त्या** ला०॥ **५. प्रश्रुति** जि० जि१॥ **६. सासू य** जे४ भां०॥ **७. ०सित्तिय** जे१,२॥ **८. य** खं०॥ **९. पंता** खं० जे१॥ **१०. भद्देसु** जे२ विना॥
(वि०टि०) ◆. मम श्वश्रूस्त्वत्तुल्या अभूदिति साधुर्जल्पति; तदा सा गृहस्थी स्नेहवशाद् आत्मनर्विधवदुहित्रादिदानं कुर्य्याद् इति भावः॥

गाथार्थः ॥५२४॥ तत्स्वरूपमाह–

सो एसो जस्स गुणा वियरंति अवारिया दसदिसासु[१]।
इहरा कहासु सुणिमो पच्चक्खं अज्ज दिट्ठो सि॥५२५॥

सो एसो गाहा। व्याख्या– **स एष यस्य गुणा विचरन्त्यनिवारिता दशसु दिक्षु इतरथा कथासु श्रुणुमः प्रत्यक्षमद्य दृष्टोऽसीति** गाथार्थः ॥५२५॥ पश्चात्संस्तवमाह–

गुणसंथवेण पच्छा संतासंतेण जो थुणेज्जाहि।
दातारं दिण्णंमी[२] सो पच्छासंथवो होदि॥५२६॥

गुण० गाहा। व्याख्या– **गुणसंस्तवेन** दानात् **पश्चात् सताऽसता** वा **यः स्तुयाद्दातारं दत्ते** दाने **स पश्चात्संस्तवो भवतीति** गाथार्थः ॥५२६॥ तद्रूपमाह–

विमलीकयऽम्ह चक्खू जहत्थओ वियरिया गुणा तुब्भं।
आसि पुरा[३] मे संका संपइ निस्संकियं जायं॥५२७॥ दारं॥

विमली० गाहा। व्याख्या– **विमलीकृते अस्मच्चक्षुषी यथार्थतो[४] विचरिता गुणास्तव आसीत् पुरा मम शङ्का साम्प्रतं निःशङ्कितं जातमिति** गाथार्थः ॥५२७॥ अत्राऽपि भद्रक-प्रान्तादयो दोषा द्रष्टव्या इति। प्रतिपादितः **संस्तवपिण्डः**। अधुना **विद्या-मन्त्रपिण्डद्वयमाह–**

विज्जा-मंतपरूवण विज्जाए भिक्खुवासओ होइ।
मंतंमि सीसवेदण तत्थ मुरुंडेण दिट्ठंतो॥५२८॥

विज्जा-मंत० गाहा। व्याख्या– **विद्या-मन्त्रयोः प्ररूपणम्** = स्वरूपान्[५]वाख्यानं, कर्त्तव्यमिति शेषः, तच्चेदम्-**प्रज्ञप्त्या**दिदेवताधिष्ठिता विद्या, **नागराजा**दिदेवाधिष्ठितस्तु मन्त्रो, अथवा ससाधना विद्या साधनरहितस्तु मन्त्र इति। उक्तं च–

"इत्थी विज्जाभिहिता पुरिसो मंतो त्ति तव्विसेसोयं।
विज्जा ससाहणा वा साहणरहिओ य मंतो त्ति॥१॥ ( )

[६]विद्यायां **भिक्षूपासको भवति**, उदाहरणमिति शेषः, **मन्त्रे शिरोवेदना तत्र** = तस्यां शिरोवेदनायां **मुरुण्ड**राजेन **दृष्टान्त** इति गाथाक्षरार्थः ॥५२८॥ भावार्थस्तु कथानकाभ्यामवसेयः[७], तत्र विद्याकथानकं तावदाह–

परिपिंडितमुल्लावो अतिपंतो भिक्खुवासगो दावे।
जइ इच्छह[८] तो जाणह मं घय-गुल-वत्थाणि दावेमि॥५२९॥
गंतुं विज्जामंतण किं देमि ? घयं गुलं[९] व वत्थादी।

(टि०) १. साओ जे१॥ २. ०ण्णंमि उ सो खं० जे१॥ ३. णे खं० जे१॥ ४. विरचिता ला०॥ ५. ०पाख्या० जि१॥ ६. विद्यापिण्डे जि१॥ ७. ०कादवसे० ला०॥ ८. ०ह जाण अहं घय० जे४ भां० जे२॥ ९. च जे४ भां०॥ १०. मि खं० जे४ भां०॥

दिण्णे पडिसाहरणं केण हियं केण मुट्ठो [१०]म्हि॥५३०॥

परिपिंडि० गाधा। **गंतुं** गाधा। (व्याख्या–) **परिपिण्डिता**नां साधूनां परस्पर**मुल्लापो** यथाऽसा**वतिप्रान्तो भिक्षूपासको** न अस्मभ्यं ददाति, अतः कस्तं दापयेत् ? तत्र एको यतिराह– "**यदीच्छथ ततोऽनुजानीध्वं मां** येनाऽहं **घृत-गुड-वस्त्राणि दापयामी**"ति। ततो **गत्वो**पासकगृहं **विद्ययाऽसौ** अभिमन्त्रितः। साधूनिदमाह– "**किं** युष्मभ्यं **ददामि** घृतं गुडं वस्त्रादि वा ? दत्ते च घृतादौ उपसंहरणं कृतं साधुना विद्यायाः, तदुपसंहरणानन्तरं च समागतचेता विलपितुमारब्धः– "**केन** मदीयं **हृतं केन** वाऽहं **मुषितोऽस्मी**"ति गाथाद्वयार्थः॥५२९-५३०॥ अत्र दोषानाह–

पडिविज्जथंभणादी सो वा अण्णो व से करेज्जाहि।
पावाजीवी मायी कम्मणकारी य गहणादी॥५३१॥ दारं॥

पडिविज्ज० गाहा। व्याख्या– **प्रतिविद्यया स्तम्भनादि**, आदिशब्दाद् वध-बन्धनादि, **स** एवोपासकस्त[१]**दन्यो वा 'से'** तस्य विद्याप्रयोक्तुर्यतेः **कुर्य्यात्**; तथा लोकाश्च तमाहुः– "**पापजीवी मायी कार्म्मणकारी** चायं साधुः", ततो **ग्रहणादयो** दोषाः परिभवादिदोषा जायन्त इति गाथार्थः॥५३१॥

साम्प्रतं मन्त्रोदाहरणमाह–

जह जह पदेसिणिं जाणुगम्मि पालित्तओ भमाडेइ।
तह तह [२]सीसे वियणा पणस्सति मुरुंडरायस्स॥५३२॥

जह जह गाहा। व्याख्या– **यथा यथा प्रदेशिनीम्** = तर्जनीमङ्गुलीं **जानुनि प्रदीप्तक**सूरि**र्भ्रमयति तथा तथा शिरसि वेदना प्रणश्यति मुरुण्डराजस्य**; स च तस्मै पिण्डाद्यदादित्येवंविधश्च पिण्डो न ग्राह्यः यतोऽमी दोषाः॥५३२॥

पडिमंतथंभणादी सो वा अण्णो व से करेज्जाहि।
पावाजीवी माई कम्मणकारी भवे बिइओ॥५३३॥ दारं॥

पडिमंत० गाहा। उक्तार्थैव॥५३३॥

उक्तं **विद्यापिण्ड-मन्त्रापिण्ड**द्वयम्। अधुना **चूर्णपिण्ड-योगपिण्ड-मूलकर्म्मपिण्डा**नाह–

तत्र वशीकरणा-ऽञ्जना-ऽन्तर्द्धानकरणरूपाश्चूर्णाः, पादप्रलेपादयः सौभाग्य-दौर्भाग्यकारिणो वा औषधविशेषा योगाः, वीवाह-गर्भोत्पादन-गर्भशातनादिलक्षणं मूलकर्म्मेति। आह–

चुण्णे अंतद्धाणे चाणक्के[३] पादलेवणे [४]जोगे।
मूल विवाहे दो दंडिणी उ आदाण-परिसाडे॥५३४॥

चुण्णे गाहा। व्याख्या– **चूर्णान्तर्द्धाने चाणक्य** उदाहरणं **पादप्रलेप**लक्षणे **योगे समिता**चार्य्य उदाहरणं '**मूले**'त्ति मूलकर्म्मणि वीवाहकरणं (?णे) **द्वे दण्डिकिन्यौ** गर्भा**दान-परिशातनयो**रुदाहरणमिति

(टि०) १. ०दन्ये ला०॥ २. ०ह से सिर जे२॥ ३. ०णक्कौ जे१॥ ४. समिया जे१,२॥

गाथासमुदायार्थः ॥५३४॥

साम्प्रतं चूर्णोदाहरणमाह–

जंघाहीणा[१] ओमे कुसुमपुरे[२] सिस्सजोग रहकहणं[३]।
खुड्ड दुगंजणसुणणं गमणं देसंत ओसरणं॥५३५॥
भिक्खे[४] परिहायंते थेराणं तेसि ओमे देंताणं।
सह भोज्ज चंदगुत्ते ओमोदरियाए दोब्बल्लं[५]॥५३६॥
चाणक्क पुच्छ इट्टालचुण्ण दारं पिहित्तु[६] धूमे य।
दट्ठुं कुच्छ पसंसा थेरसमीवे उवालंभो॥५३७॥

जंघा० गाहा। **भिक्खे** गाहा। **चाणक्क०** गाहा। आसामर्थः कथानकादवसेयस्तच्चेदम्–

पाडलिपुत्ते णगरे **चंदउत्तो** राया, **चाणक्को** से मंती। तत्थ य आयरिया जंघाबलपरिहीणा ओमे गच्छं विसज्जिउकामा सीसस्स पत्तभूयस्स रहे **जोणीपाहुडं** साहेंता णिसुया पच्छण्णठिएहिं दोहिं खुड्डएहिं। तत्थ य अवधारिओ एक्को अंजणचुण्णओ। गओ गच्छो देसं। ततो य णियत्ता चेल्लया। भणिया आयरिएहिं– "दुट्ठू भे कयं जं णियत्तं ति; ता संपयं चिट्ठह"त्ति। तत्थ य अलभमाणाए भिक्खाए मा उमोयरियाए गुरूणं पीडा होउ[८] त्ति काऊण चुन्नंजणंजियलोयणा अदिस्समाणा चंदगुत्तेण सहाणुदिणं एगत्थ समुद्दिसंति। ततो संपुण्णाहाराभावाओ दुब्बलीभूओ राया। पुच्छिओ चाणक्केण– "किण्ण उद्धट्टसि ?"। तेण भणियं– आमं। "णूणमेयस्स कोवि पच्छण्णट्ठितो आहारमवहरइ"त्ति चिंतंतेण चाणक्केण पत्थराविओ भोयणमंडवे इट्टालचुण्णो, पिहियाणि दाराणि, कारावितो धूमो। तओ णिब्भरधूमगलंतंसुधोयचुण्णंजणा दिट्ठा समुद्दिसंता खुड्डया। गहिया चाणक्केण वंदिऊण विसज्जिया। जाया य दुगुंच्छा चंदगुत्तस्स। पसंसियं चाणक्केण जहा–"पवित्तीकओ तुमं रिसिकुमारएहिं"ति। चाणक्केण वि गंतूण गुरुसमीवमुवालद्धा चेल्लया। गुरुणा वि उवालंभिऊण चेल्लए उवालद्धो चाणक्को– "एरिसो तुमं सावगो जेण साहूणं पि ण जोगवहणं वहसि"। ततो मिच्छामिदुक्कडं दाऊण "भयवं ! संपयं वहामि"त्ति भणंतो वंदिऊण णिग्गओ चाणक्को त्ति॥५३५-५३७॥ अत्र दोषानाह–

जे विज्ज-मंतदोसा ते च्चिय वसिकरणमादिचुण्णेहिं।
एगमणेगपदोसं कुज्जा पत्थारओ वावि॥५३८॥दारं॥

जे विज्ज० गाहा। व्याख्या– **ये विद्या-मन्त्र**पिण्डयोर्दोषास्त **एव वशीकरणादिचूर्ण**-समुत्पादितपिण्डे सविशेषतरा दृष्टव्याः। कथम् ? स पिण्डदाता **एकस्य अनेकेषां** चोपरि **प्रद्वेषं कुर्यात्; 'पत्थारओ वावि'**त्ति समस्तसङ्घस्य वधमपीति, अतश्चूर्णपिण्डो न ग्राह्य इति गाथार्थः॥५३८॥

(टि०) १. ०घाईहीणे जे२॥ २. पुरि खं०॥ ३. ०करणं जे१,२ विना॥ ४. ०क्खं जे१॥ ५. दोवण्णं जे२॥ ६. विवेउ जे१॥ ७. भणियं ला०॥ ८. होइ त्ति ला०॥

भणितश्शून्यपिण्डः। अधुना **योगपिण्डः** कथ्यते। तत्राऽपि प्राक् तत्स्वरूपं दर्शयन्नाह–

सूभगदोभग्गकरा जोगा आहारिमा य इतरे य।
आघंस-धूम[१]-वासा पादपलेवादिणो इयरे॥५३९॥

सूभग० गाधा। व्याख्या– **सौभाग्य-दौर्भाग्यकरा योगाः**, ते चोपाधिभेदा(द्) द्विधा '**आहारिम**'त्ति अभ्यवहार्य्या **इतरे** चाऽनभ्यवहार्य्याः, **आघर्ष-धूम-वासादयोऽभ्यवहार्य्या**, तत्र आघर्षश्चन्दनं धूम-वासाः प्रतीता एव, **पादप्रलेपादयस्त्वितरे** अनभ्यवहार्य्या इति गाथार्थः॥५३९॥

तत्रानभ्यवहार्य्यपादप्रलेपोदाहरणमाह–

णदि कण्हबिण्ण दीवे पंचसया तावसाण निवसंति।
पव्वदिवसेसु कुलवति पालेवुत्तार सक्कारो॥५४०॥
जण सावगाण खिंसण समिय[२]क्खण माइठाण लेवेणं।
सावगपयत्त[३]करणं अविणय लोए चलण धोवे॥५४१॥
पडिलाभिय वच्चंता णिब्बुड णदिकूलमिलण समिगाते[४]।
[५]विम्हय पंचसया तावसाण पव्वज्ज साहा य॥५४२॥दारं॥

णइ कण्ह० गाहा। **जण** गाहा। **पडिलाहिय** गाहा। आसामर्थः कथानकादवसेयस्तच्चेदम्–

अत्थि **आहीर**विसए **अचलपुरं** णाम णगरं। तस्स य णातिदूरे **कण्ह-बेण्णा**भिहाणाओ दो णईओ। ताणं अंतरे (बंभणाम दीवे) णिवसति पंचसयतावसपरिवारो कुलवती। सो य पव्वदियहेसु जोगोवलित्तपायपाउआरूढो समुत्तरिऊण तं णदिं भोयणट्ठा णगरमागच्छति। आउट्टो तस्स लोओ पच्चक्खो एस देवो त्ति। पूयासक्कारं करेति जणाओ य संजायओहाम(?व)णेहिं सावएहिं सिट्ठं **वइरसामि**माउलग-**अज्जसमियसूरी**णं। भणियं च णेहिं– थेवमेयं जं माइट्ठाणपायप्पलेवजोगेण णइसमुत्तरणं ति। सावएहिं य विण्णायतप्पयोगेहिं गेहे णिमंतिऊण णीओ कुलवती गेहं।

अणिच्छंतस्स वि बहुमाणओ पक्खालिया से चलणा पाउआओ य। दिण्णं से भोयणं। पच्छा सयलजणपरिवु[६]डा तेण समं गता णदिसमीवं सावगा। पयट्टो कुलवई। णिब्बुडो जलमज्झे, जाया से खिंसणा। एत्थंतरंमि समागया अज्जसमियसूरिणो। लोयबोहणत्थं च चप्पुडियं दाऊण भणियमणेहिं– "बेण्णे ! पारं गंतुमिच्छामि"। लग्गा तीसे एक्कत्थ बेण्णि वि तडा। जाओ विम्हओ। गया सयलजणसहिया तावसासमं सूरिणो। पडिबोहितो लोगो। पव्वाविया पंचसया तावसाणं। एवं पवयणमुब्भासिऊण गया णगरं। सूरिणो जाया य **बंभदीवगसाह** त्ति॥५४०-५४२॥

एवंविधयोगसमुत्पादितः पिण्डो न ग्राह्य इति।

अभिहितो **योगपिण्डः**। **मूलकर्मपिण्ड**माह– तत्र मूलकर्म्मैव व्युत्पाद्यते– मूले मूलात् मूलस्य मूलमेव वा कर्म्म मूलकर्म्म। किमुक्तं भवति– सांसारिकसुखस्य मनुष्यदेहोत्पत्तेर्वा मूलं वीवाहस्तदन्तर्गतं

(टि०) १. **धूव०** जे१,२॥ २. **०यच्छण** जे१॥ ३. **०यडक०** खं०॥ ४. **मियातो** जे१,२॥ ५. **विम्हिय** जे२॥ ६. **०वुडेण ते०** जि०॥

कर्म्म मूलकर्मेति। तदुदाहरणायाह–

अद्धिति पुच्छा आसण्णविवाहो[१] भिण्णकण्णसाहणया।
आयमण-पियण-ओसह अक्खय[२] जज्जीव[३] अधिकरणं॥५४३॥

अद्धिति गाहा। व्याख्या– एगो साहू भिक्खं हिंडंतो पत्तो दाणसड्ढियाए घरं। दिट्ठा य सा अट्टदुहट्टोवगया। अद्धितिं कुणमाणी पुच्छियाणेण– "किमद्धिइं कुणसि ?" तीए भणितं–

"जो य ण दुक्खं पत्तो, जो य ण दुक्खस्स णिग्गहसमत्थो।
जो य ण दुहिए दुहिओ, कह तस्स कहिज्जए दुक्खं।"

ततो साहुणा भणितं–

"अहयं दुहिए दुक्खं पत्तो, अहयं दुक्खस्स णिग्गहसमत्थो ।
अहयं दुहिए दुहिओ मज्झं च कहिज्जए दुक्खं।"

ततो तीए भणियं– "आसण्णो मे धूयाए वारेज्जदिवसो, सा य भिण्णजोणि"त्ति। ततो तेण आयमण-पियण-ओसहपदाणेण अक्खयजोणी कता।

अत्र दोषमाह– यावज्जीवमधिकरणमिति गाथार्थः ॥५४३॥ अत्रैव द्वितीयोदाहरणमाह–

जंघापरिजितसड्ढी अद्धिति आणिज्जते मम सवत्ती।
जोगो[४] जोणुग्घाडण[५] पडिलेह[६] पदोस उड्डाहो॥५४४॥

जंघापरिजिय० गाधा। व्याख्या– **जङ्घापरिचितश्राद्धिकाम्** = गमनागमनपरिचितश्राद्धिकामित्यर्थः, **अधृतिमतीं** दृष्ट्वा साधुः पप्रच्छ। तया चोक्तं "**आनीयते मम सपत्नी** भर्त्रे"ति अन्यां परिणेष्यतीत्यर्थः। तेन च साधुना[७] योगप्रदानेन विवृतयोनिः सा कारिता। मूलपत्न्याऽपि कथितं भर्त्तुर्यथा– "असौ भिन्नयोनिः"। तेन च वेश्यया निरूपणां कारयित्वा भिन्नेति ज्ञात्वा परिहृता। एतच्च यदि कथञ्चिद् जानन्ति तत्स्वजनास्तत **उड्डाहं**[८] वध-बन्धनादींश्च साधोः कुर्व्वन्तीति गाथार्थः ॥५४४॥ एवं वा मूलकर्म्म साधुः कारयतीत्याह–

मा ते फंसेज्ज कुलं अदिज्जमाणा सुता वयं पत्ता।
धम्मो य लोहियस्स य जइ[९] बिंदू तत्तिया णरगा॥५४५॥

मा ते गाहा। व्याख्या– कश्चित् साधुर्भिक्षार्थं प्रविष्टः पिण्डलोभेन बृहत्कुमारीं दृष्ट्वा तज्जननीमेवमाह– **मा तव** दुहिता '**फंसेज्ज**'त्ति दूषयेत् **कुलं अदीयमाना** सती, वरायेति गम्यते। किं विशिष्टा? **वयः प्राप्ता**, लौकिकाश्चैवमाहुः– **धर्म्मश्च** = स्वभावोऽयं **लोहितस्य यावन्तो बिन्दवस्तावन्तो नरका** इति गाथार्थः ॥५४५॥ प्रकारान्तरेणाह–

किं ण ठविज्जइ पुत्तो पत्तो कुल-गोत्त-कित्तिसंताणो।

(टि०) १. ०वाहा जे२। **०वाह** खं०॥ **२. अक्खुय** जे१॥ **३. जोणी य अधि०** खं० जे२॥ **४. ०पयणुग्घा०** जे१॥ **५. ०डिसेह** जे१॥ **६. ०रिणिनीष्यती०** जि१॥ **७. योगप्रयोगप्रदा०** जि१॥ **८. उड्डाहो** ला०॥ **९. विज्जं** जि१॥
(वि०टि०) ❖. अधिकरणम् – मैथुनप्रवृत्तिप्रभृति॥

पच्छा वि य तं कज्जं[१] असंगहो मा य णासेज्जा॥५४६॥दारं॥

किं ण गाहा। व्याख्या– **किं न स्थाप्यते** अनेकार्थत्वाद्धातूनां किं न विवाह्यत इत्यर्थः, **पुत्रः** = तनयः **'पत्तो'**त्ति प्राप्तवयाः **कुलगोत्रकीर्त्तीनां सन्तानः** = प्रवाहः, **पश्चादपि च तद्** विवाहकर्म्म **कार्यम्,** अतोऽधुनैव क्रियताम्, न विद्यते सङ्ग्रहोऽस्येति **असङ्ग्रहः** = अपरिणीतः सन् **मा नश्येत्** = क्वापि यायादिति गाथार्थः॥५४६॥ प्रागुपन्यस्तदण्डिकिनीद्वयोदाहरणमाह–

किं अद्धिइ त्ति पुच्छा सवत्तिणी गब्भिणी त्ति मे देवी।
गब्भादाणं तुज्झ वि करेमि मा अद्धिइं कुणसु॥५४७॥

किं अद्धिइं गाहा। व्याख्या– केनचित् गोचरप्रविष्टेन यतिना पिण्डलिप्सुना दानशिला राज्ञी पृष्टा– **"किं** त्वं **अधृतिमती** ?" ति। सा चावोचत्– **"मम सपत्नी देवी गर्ब्भिणी** तस्याश्च पुत्रः समादिष्टो दैवज्ञेन।" एतदाकर्ण्य साधुराह– **"गर्भाधानं तवापि करोमि, अधृतिं मा कार्षी"**। दत्तं चौषधमिति गाथार्थः॥५४७॥ औषधप्रदानानन्तरं सा पुनरप्याह–

जइ वि सुतो मे होहिति[१] तह वि कणिट्ठो त्ति इतरो जुवराया।
देइ परिसाडणं से णाए य पदोस पत्थारो॥५४८॥

जइ गाहा। व्याख्या– **"यद्यपि सुतो मम भविष्यति** त्वदीयौषधप्रभावात् सोऽपि **कनिष्ट इति, इतरस्तु** सपत्नीपुत्रो **युवराजा** भविष्यतीति; अतस्तद्दीर्घतैव पलाशानाम्"। एवं कथिते साधुर्ददाति तत्सपत्न्या गर्भपरिशातनकृद् औषधमिति। अत्र दोषानाह– ज्ञाते च प्रद्वेष-प्रस्तारादयो दोषाः स्युरिति गाथार्थः॥५४८॥ समस्तमूलकर्म्मदोषानाह–

संखडिकरणे काया कामपवित्तिं च कुणइ एगत्थ।
एगत्थुड्डाहादी जज्जिय भोगंतरायं च॥५४९॥

संखडि० गाहा। व्याख्या– वीवाह**संखडीकरणे 'काय**'त्ति कायानां वधः **कामप्रवृत्तिं च करोति, एकत्र** संयोजितायां एकत्र वियोजितायां यावज्जीव**मुड्डाहादिर्यावज्जीवं भोगान्तरायं चे**ति गाथार्थः॥५४९॥

एवंविधमूलकर्म्मसमुत्पादितः पिण्डो न कल्पते साधूनामिति।

अभिहिता षोडशद्वारात्मिकोत्पादनैषणा, तदभिधानाच्च समाप्ता गवेषणैषणा। साम्प्रतं ग्रहणैषणायाः सम्बन्धं कुर्व्वन्नाह–

एवं तु गविट्ठस्सा[२] उग्गम-उप्पायणाविसुद्धस्स।
गहणविसोहिविसुद्धस्स होइ गहणं तु पिंडस्स॥५५०॥

एवं तु गाहा। व्याख्या– **एवं** त्वनन्तरोक्तविधिना **गवेषितस्य 'उद्गमोत्पादनाविशुद्धस्य'** तत्रोद्गमोत्पादने व्याख्यातस्वरूपे ताभ्यां विशुद्धस्य **'ग्रहणविशुद्धिविशुद्धस्य'** तत्र ग्रहणविशुद्धि-

(टि०) १. होही जे४ भां०॥ २. ०स्स तु उग्ग० खं०॥

वक्ष्यमाणलक्षणा **भवति ग्रहणमेवं पिण्डस्य** तुशब्दस्तु एवमर्थ इति गाथार्थः ॥५५०॥

तत्रोद्गमदोषा गृहिसमुत्थाः कथिताः; उत्पादना-ग्रहणैषणादोषाणां समुत्थानं कुतो भवतीति ? आह–

उप्पायणाए दोसा[१] साहुओ समुट्ठिए वियाणाहि।
गहणेसणा[२]ए दोसे [३]आय-परसमुट्ठिए वोच्छं॥५५१॥

उप्पायणा० गाहा। (व्याख्या–) **उत्पादनाया दोषान् साधुसकाशात् समुत्थितान् विजानीहि; ग्रहणैषणाया दोषान् आत्म-परसमुत्थितान् वक्ष्य** इति गाथार्थः ॥५५१॥

ग्रहणैषणादोषानां दशानां विशेषतो विषयविभागमाह–

दोण्णि उ साहुसमुत्था संकिय तह भावतो य अपरिणयं।
सेसा अट्ठ वि नियमा गिहि[४]णो य समुट्ठिए जाण॥५५२॥

दोण्णि उ गाहा। व्याख्या– **द्वौ तु साधुसमुत्थौ** दोषौ, कौ पुनस्तौ ? इत्याह– **शङ्कितदोषस्तथा भावतश्चापरिणतदोष** इति; **शेषान् अष्टावपि** दोषान्नियमाद् **गृहस्थात्मसमुत्थितान् जानीहीति** गाथार्थः ॥५५२॥ ग्रहणैषणाया निक्षेपार्थमाह–

नामं-ठवणा-दविए भावे गहणेसणा मुणेयव्वा।
दव्वे वाणरजूहं भावंमि य दसपया होंति॥५५३॥

णामं० गाहा। व्याख्या– **नाम-स्थापना-द्रव्य-भावविषया ग्रहणैषणा ज्ञातव्या**। तत्र नाम-स्थापने क्षुण्णत्वाद् अनादृत्य द्रव्यग्रहणैषणामाह– **द्रव्यग्रहणैषणायां वानरयूथमुदाहरणं 'भावम्मि य'** त्ति भावग्रहणैषणायां **दशपदानि** शङ्कितादीनि **भवन्ती**ति गाथार्थः ॥५५३॥

वानरयूथोदाहरणप्रदर्शनार्थमाह–

परेसडियपंडुपत्तं वणसंडं दट्ठु अण्णहिं पेसे।
जूहवई पडियरिए जूहेण समं तहिं गच्छे॥५५४॥

परिसडिय० गाहा। व्याख्या– **परिशटितपाण्डुपत्रं वनखण्डं [५]दृष्ट्वाऽन्यत्र प्रेषयेत् यूथपतिः,** [६]प्रेषितवानरप्रतिजागरिते **यूथेन समं तत्र 'गच्छेदि'**ति गतवान्, भूते 'लिङ्' इति गाथार्थः ॥५५४॥

सयमेवालोएउं जूहवई तं वणं समंतेणं।
वियरइ [७]तेसि पयारं चरिऊण य ते दहं गच्छे॥५५५॥

सयमेव० गाहा। व्याख्या– **स्वयमेवालोक्य यूथपतिस्तद् वनं समन्ताद् वितरति** = ददाति **तेभ्यो** वानरेभ्यः **प्रचारम्** = फलितवनखण्डे यथेष्टभ्रमणमित्यर्थः; **चरित्वा च ते** वानरा यूथाधिपतिसहिता

(टि०) १. ०सा सोऊस साधूसमुत्थिया भणिता खं०॥ २. ०णाइ दो० खं० जे१ विना॥ ३. गिहि-साहूसमुट्ठिते वो० खं०॥ ४. ०हियाण समु० खं० जे१,२॥ ५. दृष्टा जि०॥ ६. प्रेरितवानरप्रतितेः यू० जि१॥ ७. तेसु जे२॥

हृदमगच्छन्निति गाथार्थः ॥५५५॥

यूथाधिपतिः पद्मोत्पलसञ्च्छन्नं हृदं स्वयमवलोक्य वानरानाह–

ओयरंतं पयं [१]दिट्ठं उत्तरंतं न दीसई।
णालेण पियह पाणीयं ण एस निक्कारणो [२]दहो॥५५६॥ दारं॥

ओयरंतं सिलोगो। (व्याख्या–) "**अवतरद्** आरण्यसत्त्वानां **पदं दृष्टमुत्तरत्** पदं तेषां **न दृश्यते**, ततो **नालेन पिबत पानीयं नैष निष्कारणो हृद** इति श्लोकार्थः ॥५५६॥ भणिता द्रव्यग्रहणैषणा। अधुना भावग्रहणैषणामाह– सा च दशदोषरहिता शुद्धा भवति, अतस्तानेव दशदोषानाह–

संकिय-मक्खिय-निक्खित्त-पिहिय-साहरिय-दायगुम्मीसे।
अपरिणत-लित्त-छड्डिय एसणदोसा दस हवंति॥५५७॥

संकिय० गाहा। व्याख्या– **शङ्कित-म्रक्षित-निक्षिप्त-पिहित-संहृत-दायकोन्मिश्राः अपरिणत-लिप्त-छर्दितसहिताः एषणादोषा दश भवन्ती**ति गाथासमासार्थः ॥५५७॥

'यथोद्देशस्तथा निर्देशः' इति न्यायात् शङ्कितपदव्याचिख्यासयाह–

संकाए चउभंगो दोसु वि [३]गहणेसु [४]भोयणे लग्गो*।
जं संकियमावण्णो [५]पणुवीसा चरिमए सुद्धो॥५५८॥

संकाए गाहा। व्याख्या– **शङ्कायां चत्वारो भङ्गास्ते** चामी– ग्रहणे शङ्कितं भोजने च प्रथमो भङ्गको (१) ग्रहणे शङ्कितो न भोजने द्वितीयः (२) ग्रहणे निःशङ्कितो भोजने शङ्कितस्तृतीयः (३) उभयनिःशङ्कितश्चतुर्थ (४) इत्यर्थः। **'दोसु वि गहणेसु भोयणे लग्गो'** त्ति द्वयोरपि ग्रहण-भोजनयोः शङ्कायां सत्यां लग्नः = प्रायश्चित्तमापन्न इत्यर्थः, यो दोष आधाकर्म्मादि**शङ्कितस्तं प्रत्यापन्नः पञ्चविंशति**दोषाणां मध्ये **'[६]चरिमे'**त्ति निःशङ्कितपदे शुद्ध इति गाथार्थः ॥५५८॥ पञ्चविंशतिदोषानाह–

[७]उग्गमदोसा सोलस आहाकम्माइ एसणादोसा।
नव मक्खियाइ एए पणुवीसा चरिमए सुद्धो॥५५९॥

उग्गम० गाहा। व्याख्या– **उद्गमदोषाः षोडश आधाकर्म्मादयो** ग्रहणैषणादोष **नव म्रक्षितादय एते पञ्चविंशतिश्चरमो** निःशङ्कितः **शुद्ध** इति **गाथार्थः** ॥५५९॥

अशुद्धमपि छद्मस्थपरीक्षया निःशङ्कितं गृहीतं भुक्तं च शुद्धमेव भवतीत्याह–

छउमत्थो सुयनाणी गवेसए उज्जुओ पयत्तेणं।

(टि०) १. दट्ठं जे१॥ **२. दहा** जे२॥ **३. ०हणे य भो०** जे१ विना॥ **४. भुंजिउं** जे१। **भुंजणे** जे भां०॥ **५. ०वीसं** जे१॥ **६. 'चरमो'**त्ति जे१॥ **७.** इयं गाथा मूलादर्शेषु नोपलभ्यते। तत्स्थाने अन्या गाथा दृश्यते साचेयम्– **उग्गमदोसा सोलसं णव एसण दोस संक मोत्तूणं। पणुवीसे ते दोसा संकिय निस्संकिए सुद्धो॥**

(वि०टि०) ◆. निष्कारणः = निरुपद्रवः इति मलय०॥ ***. वीरगणिमते गहणे य भोयणे लग्गो** ति पाठः स्यात्॥

आवण्णो पणुवीसं सुयणाणपमाणओ सुद्धो॥५६०॥

छउमत्थो गाहा। व्याख्या– **छद्मस्थः श्रुतज्ञानी गवेषयति ऋजुः** = निर्मायः **प्रयत्नेन आपन्नः पञ्चविंशति**दोषाणामेकतरं तथाऽप्यसौ **श्रुतज्ञानप्रमाणतः शुद्ध** इति गाथार्थः॥५६०॥

अमुमेवार्थं स्पष्टयन्नाह–

ओहो सुओवउत्तो सुयणाणी जदि वि गेण्हइ असुद्धं।
तं केवली वि भुंजइ अपमाण सुयं भवे इहरा॥५६१॥

ओहो गाहा। व्याख्या– **ओघतः** सामान्येन **श्रुतोपयुक्तः श्रुतज्ञानी यद्यपि गृह्णात्यशुद्धं** आधाकर्म्मादिदुष्टं **तत् केवल्यपि भुङ्क्ते अप्रमाणं श्रुतं भवेद् इतरथा**– यदि न भुङ्क्त इति गाथार्थः॥५६१॥ ततः को दोष ? इत्याह–

सुत्तस्स अप्पमाणा चरणाभावो ततो य मोक्खस्स।
मोक्खस्स वि य अभावे[१] दिक्खपवित्ति[२] निरत्था उ॥५६२॥

सुत्तस्स गाहा। व्याख्या– **सूत्रस्य** चाप्रामाण्ये, सप्तम्यर्थे प्रथमा, को दोषः ? इत्याह– **चरणाभाव**श्चरणाभावाच्च **मोक्षा**भावो **मोक्षस्य चाभावाद् दीक्षाप्रवृत्तिर्निरर्थिका** स्यादिति गाथार्थः॥५६२॥ ग्रहणे शङ्कितो भोजने च शङ्कित इत्यस्य प्रथमभङ्गस्य सम्भवमाह–

किण्णु[३] हु खद्धा भिक्खा दिज्जइ ण य तरति पुच्छिउं हिरिमं।
इति संकाए घेत्तुं तं भुंजति संकितो चेव॥५६३॥

किण्णु गाहा। व्याख्या– **किमिति** प्रभूता **भिक्षाद्य दीयते** गृहस्थेन ?, **न च तरति** = शक्नोति **प्रष्टुं लज्जावान् इति**। अनन्तरोक्त[४]या **शङ्कया गृहीत्वा तद् भुङ्क्ते शङ्कित एवे**ति गाथार्थः॥५६३॥

ग्रहणे शङ्कितो न भोजने इत्यस्य द्वितीयभङ्गकस्य सम्भूतिमाह–

हिदएण संकिएणं गहिया अण्णेण सोधिता सा य।
पगयं पहेणगं वा सोउं णिस्संकिय[५] भुंजे॥५६४॥

हियएण गाहा। व्याख्या– **हृदयेन शङ्कितेन गृहीता**, भिक्षेति गम्यते, **अन्येन** साधुना **शोधिता**ऽसौ भिक्षा, कथम् ? इत्याह– **प्रकृतं** = तत्र भिक्षागृहे भोज्यं **प्रहेणकं वे**त्येतत् कथय[६]ता, तत इदं **श्रुत्वा निःशङ्कितं भुङ्क्ते** इति गाथार्थः॥५६४॥ निःशङ्कितग्रहणं शङ्कितभोजनलक्षणं तृतीयभङ्गकमाह–

जारिसिय च्चिय लद्धा खद्धा भिक्खा मए अमुगगेहे।
अण्णेहि वि तारिसिया विगडंत[७] णिसामणे ततिओ॥५६५॥

(टि०) १. ०भावा खं०। भावो जे२॥ २. ०पयत्ता जे१॥ ३. किण्ण हु जे४ भां० विना॥ ४. ०क्तायां शङ्कायां जि०॥ ५. ०किओ खं० जे२। ०किउं जे४ भां०॥ ६. ०यतां जि१॥ ७. वियडेंति जे२। विकरेंत जे१॥ ८. ०श्योपलब्धा जि० जि१॥ ९. ०श्यस्योपलब्धा जि१॥

जारिसिय च्चिय गाहा। व्याख्या– **यादृश्येव लद्धा** बृहती **भिक्षा मयाऽमुकगेहे अन्यै**रपि मुनिभिस्ता[१]**दृश्येव** लब्धा **विकटयताम्** = आलोचयतां साधूनां **निशामने** = श्रवणे **तृतीयो** भङ्गको भवतीति गाथार्थः ॥५६५॥ अत्राह चोदकः–

जइ संका दोसकरी एवं सुद्धं पि होइ असुद्धं।
णिस्संकमेसियं [१]ति य अणेसणिज्जं पि णिद्दोसं॥५६६॥

जइ गाहा। व्याख्या– **यदि शङ्का दोषकरी** एवं सति **शुद्धमपि** वस्त्वशुद्धं भवति **निःशङ्कमेषितमिति अनेषणीयमपि निर्दोषं** स्यादिति गाथार्थः ॥५६६॥

अत्रोत्तरमाह–

अविसुद्धो परिणामो एगयरे [२]अपडिओ उ पक्खंमि।
एसिं पि कुणति णेसिं अणेसिमेसिं विसुद्धो उ॥५६७॥ दारं॥

अविसुद्धो गाहा। व्याख्या– **अविशुद्धः परिणाम एकतरस्मिन् अपतितश्च पक्षे** शङ्कायुक्त इत्यर्थः, **एषणीयमप्यनेषणीयं करोति** विशुद्धपरिणामस्त्वनेषणीयमपि एषणीयं करोतीति गाथार्थः ॥५६७॥ तस्मान्निःशङ्कितं भोक्तव्यम्।

उक्तं **शङ्कितद्वारम्**। इदानीं **म्रक्षितद्वारमुच्यते**– घृतादिना संसृष्टं म्रक्षितमिति, तद् द्विविधमित्याह–

दुविहं च मक्खियं खलु सच्चित्तं चेव होइ अच्चित्तं।
तिविहं पुण सच्चित्तं अच्चित्तं होइ दुविहं तु॥५६८॥

दुविहं च गाहा। व्याख्या– **द्विविधं च म्रक्षितं खलु**शब्दः स्वगतानेकभेदसंसूचकः, तद्यथा– **'सच्चित्तं चेव होइ अचित्तमि'**ति सचित्तेन म्रक्षितं अचित्तेन चेत्यर्थः, **त्रिविधं पुनः सचित्तम्, अचित्तम्रक्षितं भवति द्विविधं तु**॥५६८॥ एतदेव दर्शयन्नाह–

पुढवी-आउ-वणस्सति तिविहं सच्चित्तमक्खियं होदि।
अच्चित्तं [३]पुण दुविहं गरहिय इयरे य भयणा उ॥५६९॥

पुढवी० गाहा। व्याख्या– **पृथिव्युदक-वनस्पतिभिस्त्रिविधं सचित्तम्रक्षितं भवति; अचित्तम्रक्षितं पुनर्द्विविधं - गर्हितमितरच्च, भजना त्वत्र** कार्या तां च वक्ष्यतीति गाथार्थः ॥५६९॥

सचित्तपृथिवीकायादिम्रक्षितस्वरूपमाह–

सुक्केण उ सरक्खेण मक्खियं उल्लेण पुढविकाएण।
सव्वं पि मक्खियं तं एत्तो आउम्मि वोच्छामि॥५७०॥

सुक्केण उ गाहा। व्याख्या– तत्र पृथिवीकायो द्विविधः शुष्कार्द्रभेदात्, तत्र **शुष्केण तु सरजस्केन**

(टि०) १. पि व खं०॥ २. आवडि० जे१। नवडिओ खं०॥ ३. पि य जे४ भां० विना॥

पृथिवीकायेन **म्रक्षितं आर्द्रेण** च, **सर्व्वमप्येतत्** पृथिवी**म्रक्षितम्**। **अत** ऊर्ध्वमुदकम्रक्षितं **वक्ष्यामी**ति गाथार्थः ॥५७०॥

पुर-पच्छकम्म-ससिणिद्धुदउल्ले चउरो आउभेया उ।
उक्कट्ठरसालित्तं परित्तऽणंतं महिरुहेसु॥५७१॥

[१]**पुर-पच्छ०** गाहा। व्याख्या– **पुरःकर्म्म-पश्चात्कर्म्म-सस्निग्धोदकार्द्रस्वरूपा अप्कायम्रक्षित-भेदास्तु चत्वारो** भवन्ति, तुशब्दोऽन्तर्गतभेदसंसूचकः; वनस्पतिम्रक्षितं द्वितीयार्द्धेनाह– **उत्कृष्टरसेन लिप्तं प्रत्येका-ऽनन्त**वनस्पतिसम्बन्धिना, **'महीरुहेसु'** त्ति वनस्पतिकायविषये म्रक्षिते, तत्रोत्कृष्टशब्देन कालिङ्गा-ऽलाबु-त्रपुषफलादीनां शस्त्रकृतानि श्लक्ष्णखण्डानि भण्यन्ते चिञ्चिणिकादिपत्रसमुदायो वा उदूखलखण्डित इति गाथार्थः ॥५७१॥

सेसेहि उ काएहिं तीहि वि तेऊ-समीरण-तसेसु[२]।
[३]सच्चित्तं [४]मीसं वा ण मक्खियं अत्थि उल्लं वा॥५७२॥

सेसेहि उ गाहा। व्याख्या– **शेषैस्तु कायैस्त्रिभिः 'तेउ-समीरण-तसेसु'** त्ति तेजः-समीरण-त्रसैस्तृतीयार्थे सप्तमी **सचित्तं मिश्रं वा न म्रक्षितमस्ति आर्द्रं** वेति गाथार्थः ॥५७२॥

पृथिव्यादिम्रक्षितभङ्गकप्रदर्शनायाह–

सच्चित्तमक्खियम्मी[५] हत्थे मत्ते य होइ चउभंगो।
आदितिए पडिसेहो चरिमो भंगो अणुण्णाओ॥५७३॥

सचित्त० गाहा। व्याख्या– **सचित्तम्रक्षिते हस्ते मात्रे च भवन्ति चत्वारो भङ्गकास्ते** चामी– हस्तः संसृष्टो मात्रकं च प्रथमो भङ्गकः (१) हस्तः संसृष्टो न मात्रकं द्वितीयः (२) मात्रकं संसृष्टं न हस्त इति तृतीयः (३) उभयासंसृष्टश्चतुर्थः (४); **आद्ये** भङ्गक**त्रये** ग्रहण**प्रतिषेधश्चरमभङ्गस्तु** ग्रहणे-ऽ**नुज्ञात** इति गाथार्थः ॥५७३॥ साम्प्रतं अचित्तम्रक्षितं तद् द्विविधं– गर्हितमगर्हितं च, गर्हितं पुनर्द्विधा लोके[६] उभयतश्च, अगर्हितमपि द्विधा– संसक्ता-ऽसंसक्तभेदात्। अमुमेवार्थमाह–

अच्चित्तमक्खियंमी चउसु वि भंगेसु होइ भयणा उ।
अगरहिएण उ गहणं पडिसेहो गरहिए होइ॥५७४॥

अचित्त० गाहा। व्याख्या– **अचित्तम्रक्षिते चतुर्ष्वपि भङ्गेषु** पूर्व्वप्रदर्शितेषु **भवति भजना– अगर्हितेन** संसृष्टस्य देयस्य **ग्रहणम्; प्रतिषेधो गर्हित**संसृष्टस्य **भवति** ग्रहणं प्रतीति गाथार्थः ॥५७४॥

अगर्हितग्रहणव्यवस्थामाह–

संसज्जिमेहि वज्जं अगरहिएहिं पि गोरसदवेहिं।

(टि०) १. ०पुरकम्म गा० ला०॥ **२. ०सेहिं** जे१ जे४ भां०॥ **३. अच्चि०** जे१॥ **४. मीसगं** जे१॥ **५. ०म्मि य ह०** जे२॥ **६. ०के लोकोत्तरे उभ०** जि१॥

(वि०टि०) ❖. 'चिञ्चिणिका' आमली इति भाषायाम्॥

महु-घय-तेल्ल-गुलेहिं मा मच्छिपिपीलियाघातो॥५७५॥

संसज्जिमेहिं गाहा। व्याख्या– **संसक्तिमद्भिर्वर्ज्जनीयं** = वर्ज्यमगर्हितैरपि **गोरसद्रवादिभिः**, संसृष्टमिति शेषः, **मधु-घृत-तैल-गुडादिभिरसंसक्तिमद्भिरपि** यत्संसृष्टं तद्वर्ज्जनीयं, किमिति ? **मा मक्षिका-पिपीलिकादीनां घातः** स्यादिति गाथार्थः ॥५७५॥ गर्हितद्वैविध्यप्रदर्शनायाह–

मंस-वस-सोणियासव लोए[१] वा गरहिएहिं उ[२] विवज्जे।
दुहओ वि गरहिएहिं[३] मुत्तुच्चारेहिं छित्तं पि॥५७६॥ दारं॥

मंस-वस० गाहा। व्याख्या– **मांस-वसा-शोणिता-ऽऽसवादिभिर्लोके वा गर्हितैर्यत्संसृष्टं** तद् **विवर्जयेत्; 'दुहतो वि'**त्ति लोक-लोकोत्तरगर्हितैर्मूत्रोच्चारादिभिः **स्पृष्टमपि** आस्तां संसृष्टं वर्जयेत् सम्बन्धनीयमिति गाथार्थः ॥५७६॥ उक्तं **म्रक्षितद्वारम्**।

सच्चित्तमीसएसुं दुविहं काएसु होइ निक्खित्तं।
एक्केक्कं तं दुविहं अणंतर परंपरं चेव॥५७७॥[४]

निक्षिप्तद्वारमाह– तत्र निक्षिप्तं न्यस्तं स्थापितमित्यनर्थान्तरम्, स्थानमाधेयं च त्रिविधं सचित्त-मिश्रा-ऽचित्तभेदात्। अत्र च तिस्रश्चतुर्भङ्गिका भवन्ति, सचित्त-मिश्रपदाभ्यां एका, सचित्ता-ऽचित्तपदाभ्यां द्वितीया, मिश्रा-ऽचित्तपदाभ्यां तृतीयेति। तत्र आद्यचतुर्भङ्गिकाप्रथमभङ्गकं सचित्ते सचित्तं निक्षिप्तमित्येवं लक्षणं दर्शयन्नाह–

पुढवी-आउक्काए तेऊ-वाऊ-वणस्सइ-तसाणं।
एक्केक्क दुहाणंतर[५] परंपरऽगणिम्मि सत्तविहो॥५७८॥

पुढवी गाहा। व्याख्या– **पृथिव्यप्काय-तेजो-वायु-वनस्पति-त्रसानामुपरि** निक्षेपः, **एकैक-स्मिन्** पृथिव्यादौ निक्षेपोऽनन्तरः **परम्परश्च, अग्नौ** त्वयं विशेषोऽनन्तर-परम्परनिक्षेपः[६] प्रत्येकं **सप्तधेति** गाथार्थः ॥५७८॥ स्वस्थान-परस्थाननिक्षेपप्रदर्शनायाह–

सच्चित्तपुढविकाए सच्चित्तो चेव पुढविणिक्खेवो।
आऊ-तेऊ-वणस्सइ-समीरण-तसेसु एमेव॥५७९॥

सचित्त० गाहा। व्याख्या– **सचित्तपृथिवीकाये सचित्त एव** पृथिवीकायो निक्षिप्तोऽयं स्वस्थान-निक्षेपः; **अप्काय-तेजो-वनस्पति-समीरण-त्रसेष्वेवमेव** सचित्तपृथिवीकायो निक्षिप्तः परस्थाननिक्षेपः, यतः पृथिवीकायस्य अप्कायादीनि परस्थानानीति गाथार्थः ॥५७९॥ पृथिवीकायक्रमेण शेषकायातिदेशमाह–

एमेव सेसगाण वि णिक्खेवो होइ[७] जीवकायाणं।

(टि०) १. लोएसु जे१॥ **२. वज्जेंतु** जे२। **वज्जंतु** जे१॥ **३. ०एसु** जे१॥ **४.** इयं गाथा केवलं जे२ मूलप्रतौ लभ्यते। प्रस्तुतवृत्तौ इयं गाथा न व्याख्याता। **वीरगणिवृत्तौ** तु व्याख्याता॥ **५. दुगभेदो अणंतर** खं०॥ **६. ०निक्षेपे** जि०। **०निक्षेपौ** ला०॥ **७. सेसका०** जे२॥

एक्केक्को सट्ठाणे परट्ठाणे पंच पंचेव॥५८०॥

एमेव गाहा। व्याख्या– **एवमेव** यथा पृथिवीकायस्य तथा **शेषाणामपि निक्षेपो भवति जीवकायानाम्। एकैको** निक्षेपः **स्वस्थाने,** भवतीति शेषः, **परस्थाने पञ्च पञ्च** प्रकारो[१] भवति एकैक-कायस्य, तद्यथा अप्काये अप्कायो निक्षिप्तः स्वस्थाननिक्षेपः स एव पृथिवी-तेजो-वायु-वनस्पति-त्रसेष्वेवं पञ्चधा परस्थाननिक्षेपो भवतीति गाथार्थः॥५८०॥

प्रथमचतुर्भङ्गिकाद्वितीय-तृतीय-चतुर्थभङ्गकान् गाथापादत्रयेण प्रदर्शयन्नाह–

एमेव मीसएसु वि मीसाण सचेयणाण[२] णिक्खेवो।
मीसाणं मीसेसु य दोण्हं पि य होइऽच्चित्तेसु[३]॥५८१॥

एमेव गाहा। व्याख्या– **'एमेवे'**ति यथा सचित्ते सचित्तं प्रथमभङ्गे तथा द्वितीय-तृतीययोरपीति **मिश्रकेषु अपि**शब्दात् सचित्तेषु **मिश्राणां सचेतनानां** च **निक्षेपः**, किमुक्तं भवति– सचेतनेषु मिश्राणां निक्षेपो द्वितीयभङ्गकः, मिश्रेषु सचेतनानां निक्षेपस्तृतीयो, **मिश्राणां मिश्रेषु** निक्षेप इति चतुर्थः।

अत्र चैकैकस्मिन् काये स्वस्थान-परस्थानतः षट्संयोगाश्चतुर्भङ्करूपकाः द्रष्टव्याः, सर्व्वे च षट्त्रिंशद् संयोगा इति। गता प्रथमचतुर्भङ्गिका। द्वितीय-तृतीयचतुर्भङ्गिके गाथाचरमपादेनाह–

'दोण्हं पि य हो(इ) अचित्तेसु'त्ति द्वयोरपि सचित्त-मिश्रयोरचित्तविषयो निक्षेपः, स चैवं भवति– सचित्ते सचित्तं इति प्रथमः (१) सचित्ते अचित्तं इति द्वितीयः (२) अचित्ते सचित्तं इति तृतीयः (३) अचित्ते अचित्तं इति चतुर्थो भङ्गकः (४), इयं द्वितीयचतुर्भङ्गिका, अत्राऽपि षट्कायानङ्गीकृत्य स्वस्थान-परस्थानतः षट्संयोगाश्चतुर्भङ्गात्मका द्रष्टव्याः, मीलिताश्च षट्त्रिंशद् भवन्ति।

तृतीयचतुर्भङ्गिका पुनरियं– मिश्रे मिश्रं इति प्रथमो भङ्गकः (१) मिश्रे अचित्तमिति द्वितीयः (२) अचित्ते मिश्रं तृतीयः (३) अचित्तेऽचित्तं चतुर्थः (४), अत्राऽपि षट्कायानङ्गीकृत्य स्वस्थान-परस्थानतः षट्संयोगा द्रष्टव्याः, सर्व्वेऽपि षट्त्रिंशद्, एवं तिस्रः षट्त्रिंशिका मीलिताश्च अष्टोत्तरशतं संयोगानां भवन्तीति गाथार्थः॥५५१॥ प्रथमचतुर्भङ्गिकाग्रहणप्रतिषेधमाह–

जत्थ उ सचित्तमीसे[४] चउभंगो तत्थ चउसु वि अगेज्झं।
तं तु अणंतर इयरं परित्तऽणंतं च वणकाए॥५८२॥

जत्थ उ गाहा। व्याख्या– **यत्र तु सचित्त-मिश्र**पदाभ्यां **चत्वारो भङ्गास्तत्र चतुर्ष्वपि अग्राह्यम्, तत्तु** निक्षिप्त**मनन्तरं** परम्परं च भवति **'परित्तऽणंतं च वणकाए'**त्ति प्रत्येकवनस्पतिकाये अनन्तवनस्पतिकाये चानन्तर-परम्परनिक्षिप्तं भवतीति गाथार्थः॥५८२॥ प्रकारान्तरेण चतुर्भङ्गिकामाह–

(टि०) १. ०कारो निक्षेपो भवति जि० जि१॥ **२. ०चेयणेसु** खं० विना॥ **३. ०चित्तो** खं०। **०चित्ते** जे२॥ **४. ०मीसो** खं०॥ **५. ०मीसे** खं०। **०मीसा** जे१॥ **६. य** खं०। **ण** जे२॥ **७. ०त्ते** खं०॥ **८. एत्थं चउ०** जे४ भां०॥

(वि०टि०) ❖. मलयगिरिसूरिमते मिश्रेषु सचित्तनिक्षेप इति द्वितीयभङ्गः, सचित्तेषु मिश्रनिक्षेप इति तृतीयभङ्गः।

अहव ण सचित्तमीसो[५] उ[६] एगओ एगओ य अचित्तो[७]।
एत्थ[८] उ चउक्कभंगो तत्थादिदुवे कहा णत्थि॥५८३॥

अहव ण गाहा। व्याख्या– **अथवा णकारो** वाक्यालङ्कारे **सचित्त-मिश्रपदमेकत एकत-श्चाचित्तपदम्,** अत्र चत्वारो भङ्गास्ते चामी– सचित्तमिश्रे[१]◆सचित्तमिश्रं प्रथमः (१) [२]अचित्ते सचित्त-मिश्रमिति द्वितीयः (२) [३]सचित्तमिश्रेऽचित्तं तृतीयः (३) अचित्तेऽचित्तमिति चतुर्थः (४)। अत्राद्य-योर्द्वयोर्भङ्गयोः ▽**'कह'** त्ति ग्रहणकथा **नास्ति,** अत्यन्ताऽशुद्धत्वादिति गाथार्थः॥५८३॥

सचित्ते[४] अचित्तनिक्षेप इत्यस्मिन् भङ्गके विशेषमाह–

जं पुण अचित्तदव्वं णिक्खिप्पइ चेतणेसु[५]* दव्वेसुं।
तहिं मग्गणा उ इणमो अणंतर-परंपरा होइ॥५८४॥

जं पुण गाहा। व्याख्या– **यत् पुरचित्तद्रव्यं निक्षिप्यते सचेतनेषु द्रव्येषु तस्मिन् मार्गणा त्वियं** वक्ष्यमाणलक्षणा **अनन्तर-परम्परर**रूपा **भवती**ति गाथार्थः॥५८४॥ तामेव दर्शयन्नाह–

ओगाहिमादऽणंतरं परंपरं पिढरगादि पुढवीए।
णवणीतादि अणंतरं परंपरं णावमादीसु॥५८५॥

ओगाहिमाइ गाहा। व्याख्या– **उद्गाहिमकाद्यनन्तरं** निक्षिप्तं पृथिव्याम्, **परम्परं पिठरकादि-**निक्षिप्तं [६]भक्तादि **पृथिव्यामेव। नवनीतादि** निक्षिप्तं **अनन्तरमुदके, परम्पर**निक्षिप्तं **नावादिष्वि**ति गाथार्थः॥५८५॥ तेजसि [७]यो निक्षेपः तत्रानन्तर-परम्परारूपा द्विकाः सप्त भवन्ति, तानाह–

विज्झाय मुम्मुरिंगालमेव अप्पत्त-पत्त-समजाले।
वोलीणे सत्त [८]दुगा जंतोलित्ते य जयणाए॥५८६॥

विज्झाय० गाहा। व्याख्या– **विध्यात-मुर्मुरा-ऽङ्गारास्तथा** पिठराद्यप्राप्त-**प्राप्त-समज्वाला व्युत्क्रान्त**ज्वालाश्चेत्येते **सप्तानन्तर-परम्परारूपा द्विका** भवन्ति; **यन्त्रावलिप्ते च** ग्रहणं **यतनया** वक्ष्यतीति गाथार्थः॥५८६॥ विध्यातादिस्वरूपमाह–

(टि०) १. अचि० जि१॥ **२. सचित्ते अचित्तमिश्रमिति** जि०॥ **३. अचित्तमिश्रे सचित्तं** जि०॥ **४. ०त्ते मिश्रे अचि०** जि१॥ **५. काएसु** खं०॥ **६. तक्रादि** जि०॥ **७. तु** ला०॥ **८. दुगं** भां० जे४। **दुवे** जे१॥ **९. ०गाले** खं०॥ **१०. ०ते अग्निरग्निर्दृ०** जि० जि१॥

(वि०टि०) ◆. मलयगिरिसूरिमुद्रितप्रते सच्चित्ते सचित्तमिश्रं इति प्रथमभङ्गो उपदर्शितः॥ ▽. **मलयगिरिसूरिमते तत्थाइतिए** इति मूलपाठः स्यात्। तथा च तट्टीका- ... **आदित्रिके** आदिमे भङ्गत्रये कथा नास्ति इति **मलय०**॥ *. **मलयगिरिसूरिमते 'दव्वेसु'** इति पदस्य स्थाने **'मीसेसु'** इति पाठः स्यात्॥

विज्झाउ त्ति ण दीसइ अग्गी दीसइ य इंदणे छूढे।
आपिंगल अगणिकणा मुम्मुर णिज्जाल इंगाला[९]॥५८७॥

विज्झाउ त्ति गाहा। व्याख्या– '**विज्झाउ त्ति**' यो न **दृश्यते**[१०] **अग्निर्दृश्यते चेन्धने प्रक्षिप्ते** स विध्यातः, ऊष्ममात्रक एवेति भावः, **आपिङ्गला अग्निकणा** भस्मोन्मिश्रा **मुर्मुरो** भवति, **अङ्गारो** ज्वालातीत इति गाथार्थः॥५८७॥

अप्पत्ता उ चउत्थे जाला पिढरं[१] तु पंचमे पत्ता।
छट्ठे पुण कण्णसमा जाला समतिच्छिया चरिमे॥५८८॥

अप्पत्त० गाहा। व्याख्या– '**अप्पत्ता उ चउत्थे जाला पिढर**' त्ति या ज्वाला पिठरं न प्राप्नोति सा **अप्राप्ते**ति उच्यते, तं तु **पिठरं** प्राप्ता **पञ्चमे** भेदे ज्वाला**प्राप्ते**त्यभिधीयते, **षष्ठे पुनः** पिठर**कर्ण्णसमा ज्वाला** समज्वालेति भण्यते, पिठरं **समतिक्रान्ता** ज्वाला **चरमे** सप्तमे व्युत्क्रान्तेति। एतेषु सप्तस्वपि मण्डक-वृन्ताक-पूपिकादीनां अनन्तरनिक्षेपो भवति, परम्परनिक्षेपस्तु पिठरकादिष्वोदनादीनाम्, अग्नि-घट्टनादयस्तत्र दोषा इति गाथार्थः॥५८८॥

परम्परनिक्षेपे[२] यन्त्र-चुल्ल्यादिषु भजनामाह–

पासोलित्तकडाहे परिसाडी णत्थि तं पि य विसालं।
सो वि य अचिरच्छूढो उच्छुरसो नातिउसिणो य॥५८९॥

पासोलित्त० गाहा। व्याख्या– पार्श्वेष्ववलिप्तं पार्श्वावलिप्तं तस्मिन् = **पार्श्वावलिप्ते कटाहे परिशाटी नास्ति तदपि च** कटाहं **विशालं** = विशालमुखं **सोऽपि च अचिरनिक्षिप्त इक्षुरसो नात्युष्णश्चैवम्भूतया** यतनया गृह्यत इति गाथार्थः॥५८९॥

उसिणोदगं पि घेप्पइ गुलरसपरिणामियं तु णऽच्चुसिणं[३]।
जं तु अघट्टियकण्णं घट्टियपडणम्मि मा अग्गी॥५९०॥

उसिणोदगं पि गाहा। व्याख्या– **उष्णोदकमपि गृह्यते गुडरसपरिणामितं** प्रासुकीकृतमित्यर्थः, **नात्युष्णम्, य(त्) त्वघट्टितकर्ण्णं**[४] अघट्टिता–अस्पृष्टाः कटाहकर्ण्णा यस्मिन्नुदकदाने तद् = अघट्टित-कर्ण्णम्, अयं च षोडशभङ्गानामाद्यः शुद्धो भङ्गकः, अत्र च गृह्यते। घट्टितकर्ण्णे[५] तु कटाहे लेपादिपतनादग्निविराधना मा भूदिति न गृह्यत इति गाथार्थः॥५९०॥

द्वितीयभङ्गकप्रदर्शनायाह–

पासोलित्तकडाहे णऽच्चुसिणे अपरिसाडि घट्टंते[६]।

(टि०) १. **च** जे१॥ २. **०क्षेप यन्त्र०** जि० जि१॥ ३. **०सिणा** जे१॥ ४. **०र्ण्णे** जि१॥ ५. **०र्ण्णं** जि१॥ ६. **०ट्टंतो** जे१॥

सोलसभंगविकप्पा पढमेऽणुण्णा ण सेसेसु॥५९१॥

पासोलित्त० गाहा। व्याख्या– **पार्श्वावलिप्तिकटाहे नात्युष्णं** देयं परिशाटी नास्ति तदपि कटाहं घट्टितकर्ण्णमिति द्वितीयो भङ्गास्तत्र न कल्पते ग्रहीतुं देयम्, अवलिप्तकटाहं नात्युष्णं परिशाटीयुक्तं अघट्टितकर्ण्णमिति तृतीयो भङ्गकोऽत्राऽपि न कल्पते, अवलिप्तकटाहं नात्युष्णं परिशाटीयुक्तं घट्टितकर्ण्णं न कल्पते चतुर्थम्, एवं स्वधिया ◆**षोडशभङ्गविकल्पाः** कार्य्यास्तत्रैकस्मिन् **प्रथमभङ्गके अनुज्ञा न शेषेषु** पञ्चदशस्विति गाथार्थः॥५९१॥ अत्युष्णे ग्रहणदोषानाह–

दुविह विराहण उसिणे छड्डुणे[१] हाणी य भाणभेदो य।
वाउक्खित्ताऽणंतर परंपरं[२] पप्पडिय वत्थी॥५९२॥

दुविह गाहा। व्याख्या– **द्विविधा विराधना** आत्मनः संयमस्य च, **'उसिणे'**ति अत्युष्णे गृह्यमाणे **'छड्डुणे'**त्ति भूमिपतने **हानिस्तद्द्रव्यस्य भाजनभेदश्च** भवतीति गाथार्द्धार्थः।

वायुविषयमनन्तर-परम्परनिक्षेपमाह– **वातोत्क्षिप्तं** पर्प्पटिकाद्यनन्तरनिक्षिप्तं **परम्परं** वातापूरितदृति-प्रतिष्ठितं मण्डकादीति गाथार्थः॥५९२॥ वनस्पतिविषयं निक्षिप्तं द्विविधमाह–

हरितादि अणंतरिया परंपरं[३] पिढरगादिसु[४] वणंमि।
पूयादि पिट्ठऽणंतर[५] भरगे कुतुयादिसू[६] इतरा[७]॥५९३॥ दारं॥

(टि०) १. ०ड्डणि जे२। ०ड्डण जे२॥ २. ०परे खं० जे१॥ ३. ०परा खं०॥ ४. ०रमाइ० जे२॥ ५. ०तरा खं०॥ ६. कुडगादि० जे१॥ ७. ०तरं खं० जे१,२॥

(वि०टि०) ◆. षोडशभङ्गविकल्पाश्च एते–

भंग	पार्श्वावलिप्तं	नात्युष्णं	परिशाटी नास्ति	अघट्टितकर्ण्ण	
१	✓	✓	✓	✓	कल्पते
२	✓	✓	✓	×	न कल्पते
३	✓	✓	×	✓	,,
४	✓	✓	×	×	,,
५	✓	×	✓	✓	,,
६	✓	×	✓	×	,,
७	✓	×	×	✓	,,
८	✓	×	×	×	,,
९	×	✓	✓	✓	,,
१०	×	✓	✓	×	,,
११	×	✓	×	✓	,,
१२	×	✓	×	×	,,
१३	×	×	✓	✓	,,
१४	×	×	✓	×	,,
१५	×	×	×	✓	,,
१६	×	×	×	×	,,

हरियाइ गाहा। व्याख्या– **हरितादिषु** न्यस्ताऽपूपकादयोऽनन्तरनिक्षेपः, **परम्परं** हरितन्यस्त-**पिठरकादिषु** मुद्गादयो **वनस्पति**विषयोऽयं निक्षेप इति।

त्रसकायनिक्षेपमाह– **अपूपादि** बलीवर्द्दादि**पृष्टे** निक्षिप्तं **अनन्तर**निक्षेपः, बलीवर्दन्यस्त**भरक-कुतुपादिषु** अपूपक-घृतादि **'इतरे'**त्ति परम्परनिक्षेप इति गाथार्थः ॥५९३॥

गतं **निक्षिप्त**द्वारम्। अधुना **पिहित**द्वारमाह–

सच्चित्ते अच्चित्ते मीसग पिहियम्मि होदि चउभंगो।
आइतिए[१] पडिसेहो चरिमे[२] भंगम्मि भयणा उ॥५९४॥

सच्चित्ते गाहा। व्याख्या- **सचित्तेनाचित्तेन मिश्रेण** च **पिहिते** = स्थगिते **भवति चतुर्भङ्गिका**। **आद्यभङ्गत्रये प्रतिषेधश्चरमे** तु **भङ्गे भजना** भवतीति गाथार्थः ॥५९४॥ अतिदेशं कुर्वन्नाह–

जह चेव य निक्खित्ते संजोगा चेव होंति भंगा य।
एमेव य पिहियंमि वि णाणत्तमिणं ततियभंगे॥५९५॥

जह चेव य गाहा। व्याख्या– **यथैव च निक्षिप्तद्वारे संयोगा भङ्गाश्च भवन्ति एवमेव पिहितेऽपि, नानात्वमिदं** = विशेषोऽयं वक्ष्यमाण**स्तृतीयभङ्गे** अचित्तं सचित्तेन पिहितमित्यस्मिन्निति गाथार्थः ॥५९५॥

अचित्तं भक्तादि सचित्तेन लेष्टु-शिलादिना पृथिवीकायेनानन्तरपिहितं, लेष्टु-शिलागर्भपच्छिकादिना परम्परपिहितं पृथिवीकायेन; अपूपादि हिमदल-करादिना अप्कायेनानन्तरपिहितम्, उदकभृतवर्द्धनिकादिना परम्परपिहितमप्कायेनेति। तेजःकायपिहितं द्विविधमपि स्वयमेवाह निर्युक्तिकारः–

अंगारधूवियादी अणंतरो[३] संतरो सरावादी।
तत्थेव अतिर वाऊ परंपरं[४] बत्थिणा पिहिते॥५९६॥

अंगार० गाहा। व्याख्या– अङ्गारेण धूपितं = **अङ्गारधूपितं** तदादौ अनन्तरपिहितं तेजस्कायेनेति, अङ्गारभृत**सरावादिना** तु परम्परपिहितं व्यञ्जनादि, **तत्रैव** धूपनाङ्गारादौ(?धूपिताङ्गारादौ) अनन्तरवायुपिहितं भवति, यत्राग्निस्तत्र वायुरिति वचनात्, **परम्पर**पिहितं वायुभृत**बस्त्यादिने**ति गाथार्थः ॥५९६॥ अनन्तर-परम्परवनस्पतिकायपिहितमाह–

अइरं फलादिपिहियं वणंमि इयरं तु पच्छ-पिढरादी।
कच्छभ-संचारादी अणंतराणंतरे[५] छट्ठे॥५९७॥

अतिरं गाहा। व्याख्या– **अतिरोहितं** अनन्तरं मातुलिङ्गफलादिना **पिहितं** वनस्पतिकाये[६]न, **इतरं तु** परम्परपिहितं बीजपूरकगर्भ**पच्छिका-पिठरादिना** स्थगितं देयमिति गाथापूर्वार्द्धार्थः।

(टि०) १. **तियभंगे** जे१॥ २. **गहणे आणाइणो दोसा** जे१॥ ३. **०तरा सं** जे१॥ ४. **०परो ब०** खं० जे१,२॥ ५. **०तरपरंपरं** जे१॥ ६. **०काये इतरं** जि०, जि॥ ७. **०दिना तत्र त्र०** जि१॥ ८. **०तीयं अन०** जि१॥ ९. **छट्ठोत्ति** जि० जि१॥

त्रसकायपिहितं द्विविधमप्याह– '**कच्छभ-संचाराई अणंतराणंतरे च्छट्ठे**'त्ति **कच्छपेन** = कूर्मेण तथा **सञ्चारादिना** = पिपीलिकापङ्क्त्यादिना[७] त्रसकायेनानन्तरपिहितम्, अनन्तरमिति वक्तव्ये निर्युक्तिकृता द्वितीयाऽनन्तरग्रहणं[८] कृतं नकारलोपात् ततोऽयमर्थः परम्परपिहितं तच्च कच्छपगर्भपच्छिकादिना स्थगितं '**छट्ठे**[९]'त्ति त्रसकायविषय इति गाथार्थः ॥५९७॥

उक्ता तृतीयभङ्गस्य 'अचित्तं सचित्तेन पिहितम्' इत्यस्य मार्गणा। साम्प्रतं चतुर्थभङ्गकस्य अचित्तमचित्तेन पिहितमित्यस्य चतुर्भङ्गिकया[१] भजनामाह–

गुरु गुरुणा गुरु लहुणा लहुयं गुरुएण[२] दो वि लहुगाइं।
अच्चित्तेण[३] वि पिहिते चउभंगो दोसु[४] अगेज्झं॥५९८॥ दारं॥

गुरु गाहा। व्याख्या– **गुरुद्रव्यं गुरुणा** द्रव्येण पिहितमिति प्रथमः (१), **गुरु लघुने**ति द्वितीयो (२), **लघु गुरुणे**ति तृतीयः (३) उभयलघुश्चतुर्थः (४)। एव**मचित्तेनाऽपि पिहिते** चत्वारो भङ्गा उक्तलक्षणा '**दोसु अगेज्झं**'ति प्रथम-तृतीययोरग्राह्यं द्वितीय-चतुर्थयोस्तु ग्राह्यमिति गाथार्थः ॥५९८॥

उक्तं **पिहित**द्वारम्। इदानीं **संहृत**द्वारमाह– *संहृतं नाम यद् अन्यत्र संहृत्य तद् वा अन्यद् वा ददाति तत् संहृतमुच्यते। तत्र चतुर्भङ्गिकां दर्शयन्नाह–

सच्चित्ते अच्चित्ते मीसग[५] साहारणे होइ चउभंगो।
आदितिए पडिसेहो[६] गहणे आणाइणो दोसा॥५९९॥

सचित्ते गाहा। व्याख्या– **सचित्ता-ऽचित्त-मिश्र**द्रव्याणां **संहरणे** क्रियमाणे **चतुर्भङ्गिका भवति। आद्यभङ्गत्रये प्रतिषेध**स्तस्मिंश्च **ग्रहणे आज्ञा**भङ्गा-ऽनवस्थादयो **दोषा** भवन्तीति गाथार्थः ॥५९९॥ अतिदेशं कुर्वन्नाह–

जह चेव य निक्खित्ते संजोगा चेव होंति भंगा य।
तह चेव य साहरणे णाणत्तमिणं ततियभंगे॥६००॥

जह चेव गाहा। व्याख्या– **यथा चैव निक्षिप्ते संयोगा भङ्गाश्च भवन्ति तथैव संहरणे** द्रष्टव्याः। ◆**नानात्वं इदं** वक्ष्यमाणमचित्तं सचित्ते संहरतीत्येवं लक्षणे **तृतीयभङ्गे** भवतीति गाथार्थः ॥६००॥

नानात्वमाह–

मत्तेण जेण दाहिइ तत्थ अदिज्जं तु होज्ज असणादी।
छोढुं तदण्णहिं तेण देइ अह होइ साहरणा॥६०१॥

(टि०) १. ०ङ्गिकाया जि१॥ **२. वा** जे१॥ **३. सच्चि०** जे१॥ **४. मा गेज्झा** खं०॥ **५. साहारणम्मि** खं०॥ **६. चरिमे भंगम्मि भयणा उ** जे४ भां०॥

(वि०टि०) *. इह येन मात्रकेण कृत्वा भक्तादिकं दातुमिच्छति दात्री तत्रान्यददातव्यं किमपि सचित्तमचित्तं मिश्रं वाऽस्ति ततस्तदन्यत्र भूम्यादौ क्षिप्त्वा तेनान्यद्ददाति.... क्षेपणं च संहरणमुच्यते। इति **मलय०**॥ ◆. नवरं द्वितीय-तृतीयचतुर्भङ्गिकयोः प्रत्येकं तृतीये तृतीये भङ्गेऽनन्तर-परम्परमार्गणाविधौ निक्षिप्तद्वारादिदं वक्ष्यमाणं नानात्वमवसेयम्, निक्षिप्तद्वारेऽन्येन प्रकारेणानन्तरपरम्परमार्गणा कृता अत्र तु संहृतद्वारेऽन्यथा करिष्यते इति भावः। इति **मलय०**॥

मत्तेण गाहा। व्याख्या– '**मत्तेण**'ति भाजनेन **येन दास्यति तत्र भाजनेऽदेयमपि भवेदशनादि** '**छोढुमि**'ति संहृत्य **तदन्यत्र** सचित्ते मुद्गादौ **तेन** भाजनेन **ददाति अथेयं भवति संहरणेति** गाथार्थः ॥६०१॥ यस्मिन् सचित्ते संहरति तदाह–

भोम्मादिसु[१] तं पुण साहरणं होइ छसु वि काएसु।
जं तं दुह अचित्तं साहरणं[२] तत्थ चउभंगो[३] ॥६०२॥

भोम्माइ० गाहा। व्याख्या– **भूम्यादिषु तत्पुनः संहरणं भवति षट्ष्वपि कायेषु** '**जं पुण दुह अचित्तमि**'ति यत् तत् चतुर्थभङ्गके अचित्तमचित्ते संहरति **तत्र चत्वारो भङ्गका** इति गाथार्थः ॥६०२॥ तानेवाह–

सुक्के सुक्कं पढमो सुक्के उल्लं तु बितियओ भंगो।
उल्ले सुक्कं ततिओ[४] उल्ले उल्लं चउत्थो तु॥६०३॥

सुक्के गाहा। व्याख्या– **शुष्के शुष्कं** संहरति **प्रथमो** भङ्गकः (१) **शुष्के आर्द्रमिति द्वितीयः** (२) **आर्द्रे शुष्क**मिति **तृतीयः** (३) **आर्द्रे आर्द्रमिति चतुर्थ** इति गाथार्थः ॥६०३॥

शुष्के शुष्कमित्यादिभङ्गेषु प्रत्येकं चतुर्भङ्गिकां दर्शयन्नाह–

एक्केक्के चउभंगो सुक्कादीएसु चउसु भंगेसु।
थोवे थोवं थोवे बहुयं[५] विवरीय[६] दो अण्णे॥६०४॥

एक्केक्के गाधा। व्याख्या– **एकैकस्मिंश्चतुर्भङ्गिका शुष्कादिषु चतुर्भङ्गेषु** तां चेमां गाथापश्चार्द्धेनाह– **स्तोके स्तोकं** प्रथमः (१) **स्तोके बहुकं** द्वितीयः (२) **एतद्विपरीतौ द्वावन्यौ** भङ्गकाविति, कथम् ? बहुके स्तोकं (३) बहुके बहुकमित्येवंरूपौ तृतीय-चतुर्थाविति गाथार्थः ॥६०४॥

अत्र भजनामाह–

जत्थ उ थोवे थोवं[७] सुक्कं उल्लं व छुभइ तं गेज्झं।
जदि तं तु समुक्खित्तुं[८] थोवाहारं दलइ मत्तं॥६०५॥

जत्थ उ गाहा। व्याख्या– **यत्र तु स्तोके स्तोकं शुष्कमार्द्रं वा प्रक्षिपति तद् ग्राह्यम्, यदि तत् समुत्क्षिप्य स्तोकाधारं मात्रकं दलति** = ददातीति गाथार्थः ॥६०५॥

द्वितीय-चतुर्थभङ्गकयोर्दोषानाह–

उक्खेवे णिक्खेवे महल्लभाणस्स[९] लुद्ध[१०] वहे[११] दाहो।
अचियत्ते वोच्छेदो दोसु[१२] वि भंगेसु दोसाओ॥६०६॥

(टि०) १. **भूमादि०** खं० जे१,२ विना॥ २. **होइ** जे२॥ ३. **०भंगे** जे२॥ ४. **०ओ उ उल्लं उल्लं** खं०॥ ५. **बहुं च विव०** जे४ भां०॥ ६. **दोसु अण्णेसु** जे१॥ ७. **सुक्के** खं० जे१,२ विना॥ ८. **क्खित्तं** जे४ भां०॥ ९. **भाणंमि** जे१ विना॥ १०. **०द्ध या वहो** जे१॥ ११. **वह** खं० जे४ भां०॥ १२. **य** जे२॥

उक्खेवे गाहा। व्याख्या– **उत्क्षेपे** = उत्पाटने **निक्षेपे** = मोचने **महतो मात्रकस्य** दातुः पीडा भवति, **लुब्धता** साधोः, **वधे** = मात्रकभङ्गे **दाहो** भवति, '**अचियत्ते**'ति अप्रीतौ दातुस्तद्द्रव्यादे-**र्व्यवच्छेदो, द्वयोरपि भङ्गकयोर्ग्रहणे दोषा** भवन्तीति गाथार्थः ॥६०६॥

शुष्के आर्द्रमित्यस्मिन् द्वितीयभङ्गके भजनामाह–

थोवे थोवं [१]छूढं सुक्के उल्लं [२]व तं तु आइण्णं।
बहुयं तु अणाइण्णं कडदोसो सो त्ति काऊणं॥६०७॥ दारं॥

थोवे गाहा। व्याख्या– **स्तोके स्तोकं प्रक्षिप्तं** तदपि च **शुष्के आर्द्रं वा तत् त्वाचरितम्,** स्तोकत्वात्; **बहुकं त्वनाचरितं कृतदोषः स इति कृत्वे**ति गाथार्थः ॥६०७॥ गतं **संहृतद्वारम्**। साम्प्रतं **दायकद्वार**माह– ददतीति दायकाः, तत्र यैर्ददद्भिर्ग्राह्यमग्राह्यं वा देयं तानाह–

बाले वुड्ढे मत्ते उम्मत्ते वेविते य जरिते य।
अंधिल्लए पगलिए आरूढे पाउयाहिं च॥६०८॥

बाले गाधा। व्याख्या– **बालो, वृद्धो, मत्तः, उन्मत्तो, वेपमानो ज्वरितश्च अन्धश्च प्रगलितो** = गलत्कुष्ठ इत्यर्थः, **पादुकारूढश्च** अत्र च एकारान्तः शब्दः प्रथमान्तो द्रष्टव्य इति गाथा-पदच्छेदः ॥६०८॥

हत्थंदु-नियलबद्धे [३]विवज्जिए चेव हत्थ-पादेहिं [४]।
तेरासि गुव्विणी बालवच्छ भुंजंति घुसुलिंती॥६०९॥

हत्थिं० गाहा। व्याख्या– **हस्तान्दुक-निगडबद्धो** बद्धशब्दोऽत्र प्रत्येकं योजनीयः, **विवर्जितो हस्त-पादाभ्यां, त्रैराशिकः** = नपुंसक इत्यर्थः, **गुर्विणी, बालवत्सा, भुञ्जाना,** '**घुसुलेंति**'त्ति दध्यादि मथ्नतीति गाथार्थः ॥६०९॥

भज्जंती य दलेंती कंडंती चेव तह य पीसंती।
पिंजंती रुंचंती कत्तंति पमद्दमाणी य॥६१०॥

भज्जंती गाहा। व्याख्या– **भर्ज्जमाना** चणक-यव-धानादि, **दलन्ती** मृद्ग-मसूरादि **कण्डमाना चैव** तण्डुलादि **तथा च पिंषन्ती** तिला-ऽऽमलकादि, **पिञ्जन्ती** रूतादि, '**रुञ्चन्ती**'ति लोठन्यां कर्प्पासं लोठयन्तीत्यर्थः, **कृन्तन्ती** कर्प्पासं कृती वेष्टने ( ) रौधादिकस्य धातोः कर्त्तरि स्त्रियां रूपमेतत्, '**पमद्दमाणी य**'त्ति रूतं कराभ्यां पौनःपुन्येन मृद्नतीति गाथार्थः ॥६१०॥

छक्कायवग्गहत्था समणट्ठा णिक्खिवित्तु ते चेव।

(टि०) १. छोढुं जे२ विना॥ **२. तु** जे४ भां०॥ **३. बद्धो** जे२॥ **४. ०देसु** जे१॥
(वि०टि०) ◆. कृतदोषाः अनन्तरगाथायामुक्तदोषाः॥

ते चेवोगाहंती संघट्टंतारभंती य॥६११॥

छक्काय० गाहा। व्याख्या– **षट्कायव्यग्रहस्ता श्रमणार्थं निक्षिप्य तानेव** षट्कायान्, **अवगाहमाना** तानेव, पादाभ्यां **सङ्घट्टयन्ती** तानेव, **आरभमाणा च** तानेवेति गाथार्थः॥६११॥

संसत्तेण [१]य दव्वेण लित्तहत्था य लित्तमत्ता य।
उव्वत्तंती साहारणं च देंती य चोरियगं॥६१२॥

संसत्तेण गाहा। व्याख्या– **संसक्तेन द्रव्येण लिप्तहस्ता च लिप्तमात्रा च** पिठरकाद्य[२]**पवर्त्य** ददती, **साधारणं ददती चोरितकं** च ददतीति गाथार्थः॥६१२॥

पाहुडियं च ठवेंती सपच्च[३]वाया परं[४] च उद्दिस्स।
आभोगमणाभोगेण दलंती वज्जणिज्जा तु॥६१३॥

पाहुडियं गाहा। व्याख्या– **प्राभृतिकां च स्थापयन्ती, सप्रत्यपाया** दात्री, **परं चोद्दिश्य** यत् स्थापितं तद्ददती, **आभोगेनाशुद्धं** दद[५]ती **अनाभोगेन** वा **'दलंती'**ति ददती **वर्जनीया त्विति** गाथार्थः॥६१३॥

एतेसि दायगाणं गहणं केसिंचि होदि [६]भइयव्वं।
केसिंची[७] अग्गहणं तव्विवरीए भवे गहणं॥६१४॥

एतेसिं गाहा। व्याख्या– **एतेषां दायकानां** मध्ये **ग्रहणं केषाञ्चिद् भवति भाज्यं केषाञ्चिदग्रहणं तद्वैपरीत्ये** सति **भवेद् ग्रहणमिति** गाथार्थः॥६१४॥ बालाद् ग्रहणे दोषानाह–

कप्पट्ठिग[८] अप्पाहण दिण्णे अण्णोण्णगहण पज्जत्तं।
खंतिय मग्गण दिण्णे उड्डाह पदोस चारभडा॥६१५॥

कप्पट्ठिय गाहा। अस्या अर्थः कथानकादवसेयस्तच्चेदम्– काइ भद्दिगा अगारी "समणाणं भिक्खं देज्जासु" त्ति अप्पाहिऊण[❖] कप्पट्ठियं गता खेत्तं। आगतो भिक्खट्ठा साहू। दिण्णं ताए णिरवसेसमोदणाणि। अवरण्हे समागता खंतिया, मग्गिया कप्पट्ठिया भोयणट्ठमोदणं। तीए संलत्तं "दिण्णो साहूस्स सव्वो"। "सुट्ठु दिण्णो, आणेहि कुसणं"। "तं पि तस्सेव दिण्णं"। एवं खीर-दहि-तक्क-पूयलियाइ जाव अंबिलं ति मग्गिज्जंतीए साहियं कप्पट्ठियाए "दिण्णं सयलं समणस्स" त्ति। तओ रुट्ठा सा अगारी भणति "किं ते सयलं दिण्णं ?"। सा भणइ– "सो मग्गइ"त्ति। पच्छा सा तं कलहमाणी आयरियसगासं गया। साहितं सूरिणो जहा– "साहुणा मे घरं सव्वं विलोलियं" ति। ततो तीए समक्खमायरिएणं उवगरणाइ उद्दालेउं णिच्छूब्भंतो सो णिवारिओ तीए त्ति।

एवं बालाद् गृह्यमाणे **उड्डाहः प्रद्वेषः "चारभटा** एत" इति प्रवादः स्यात्, अतो बालान्न ग्राह्यमिति

(टि०) १. तु खं०॥ २. **०द्यपवृत्य** ला०॥ ३. **वायं** खं०॥ ४. **०रं समुद्दि०** जे१॥ ५. **०दतीति अ०** जि१॥ ६. **भयणा उ** खं०॥ ७. **०चि तु अ०** खं०॥ ८. **ट्ठिए** जे२॥

(वि०टि०) ❖. **अप्पाहिऊण** = संदिश्य इति **मलय०**॥

गाथार्थः ॥६१५॥ स्थविरदायकदोषानाह–

थेरो गलंतलालो कंपणहत्थो पडेज्ज वा देंतो।
अपभु त्ति य अचियत्तं एगतरे वा उभयतो वा॥६१६॥

थेरो गाहा। व्याख्या– **स्थविरो** = वृद्ध इत्यर्थः **गलल्लालः कम्पमानहस्तः पतेद्वा ददत्, अप्रभुरिति** कृत्वा **अचियत्तं** = अप्रीतिरेकतरस्मिन् साधौ दातरि वा गृहपतेः समुत्पद्यते, **'उभयतो वावि'**त्ति द्वयोर्वापीति गाथार्थः ॥६१६॥ [१]मत्तग्रहणे दोषानाह–

अवयास भाणभेदो वमणं असुइ त्ति लोगगरहा य।
पंतावणं च मत्ते वमणविवज्जा तु उम्मत्ते॥६१७॥

अवयास गाहा। व्याख्या– **अवयासणं** त्वालिङ्गनं तथा **भाजनभेदश्च वमनं** = छर्दनम्, **अशुचिरयमिति** कृत्वा लोकतो **गर्हा** = जुगुप्सा जायते **'पंतावणं'**ति आहननं **च मत्ते** दातर्य्येते **वनमवर्ज्यस्त्वेत** एव दोषा **उन्मत्तके** दातरि भवन्तीति गाथार्थः ॥६१७॥ वेपितदातृदोषानाह–

[२]वेविय परिसाडणया पासे व [३]छुभेज्ज भाणभेदो [४]वा।
एमेव य जरियंमि वि जरसंकमणं [५]च उड्डाहो॥६१८॥

वेविय गाहा। व्याख्या– दातुर्**वेपनेन परिशाटना** भवति देयस्य पात्रस्य **पार्श्वे वा क्षिपेत्** स हि वेपमानो देयं **भाजनभेदो वा** स्यात्, **एवमेते ज्वरितेऽपि** दातरि दोषा भवन्ति तथा **ज्वरसङ्क्रमणं च**शब्दात् पतनं पित्तादिवमने चो**ड्डाहः** स्यात्, अतस्ताभ्यां सकाशान्न ग्राह्यः पिण्ड इति गाथार्थः ॥६१८॥

अन्धदायकदोषानाह–

उड्डाह काय पडणं अंधे भेदो य पासछुभणं च।
तद्दोसी संकमणं गलंतभिसभिण्णदेहे [६][७]य॥६१९॥

उड्डाह गाधा। व्याख्या– **उड्डाहः** स्यात्, **'काय'** त्ति कायानां वधः, **पतनमन्धे** दातरि **भेदश्च** पात्रस्य **पार्श्वप्रक्षेपणं च** भिक्षायाः।

प्रगलितदोषानाह– **त्वग्दोषी** = कुष्ठी, किम्भूतः ? **गलद्भृशभिन्नदेहस्तस्माद्** ग्रहणे व्याधि-**सङ्क्रमणं** उच्छ्वासादिलगनेन स्यादिति, अतोऽन्ध-कुष्ठिहस्तान्न ग्राह्यः पिण्ड इति गाथार्थः ॥६१९॥

पादुकारूढादिदातृचतुष्टयदोषानाह–

पादुयदुरूढपडणं बद्धे परिताव असुइ खिंसा य।
करछिण्णासुइ खिंसा ते च्चिय पादंमि पडणं च॥६२०॥

पाउय० गाहा। व्याख्या– **पादुकारूढस्य** दातुः **पतनं** स्यात्, **बद्धे** निगडान्दुभिर्दातरि **परितापना,**

(टि०) १. **तत्र ग्रहणे** जि१॥ २. **वेवण** जे१,२ खं०॥ ३. **छुहइ** जे१॥ ४. **य** खं०। **उ** जे१॥ ५. **०मणे** खं०॥ ६. **०देहो** जे१॥ ७. **व** खं०॥

अशुचित्वाद्दातुः साधोः **खिंसा च** = निन्दा स्यात्, चशब्दात् पतनं च दातुः, **छिन्नकराद् ग्रहणेऽशुचित्वात् खिंसादयो** दोषाः, *य एव च्छिन्नकरे दोषास्त एव छिन्नपादेऽपि* **पतनं** *त्वधिकमिति*, तस्मादेतेभ्यो हस्तान्न ग्राह्यमशनादीति गाथार्थः ॥६२०॥ नपुंसकात् पिण्डग्रहणे दोषानाह–

आय-परोभयदोसा अभिक्खगहणंमि [१]खोभणा पंडे।
लोग दुगुंछा संका एरिसगा नूणमेते वि॥६२१॥

आय० गाधा। व्याख्या– **आत्म-परोभयदोषा अभीक्ष्णग्रहणे** भिक्षायाः **क्षोभणात् पण्डके** दातरि, **लोके जुगुप्सा शङ्का** च स्याद् "**ईदृशका नूनमेतेऽपि** श्रमणकाः", तस्मान्नपुंसकान्न ग्राह्या भिक्षेति *गाथार्थः ॥६२१॥ गुर्व्विणीसकाशात् पिण्डग्रहणे* दोषानाह–

गव्विणि गब्भे संघट्टणा उ [२]उट्ठंतवेसमाणीए।
बालाती मंसुंडग मज्जारादी [३]विराहेज्जा॥६२२॥

गुव्विणी गाधा। व्याख्या– **गुर्व्विण्या** भिक्षादानप्रवृत्ताया **गर्भसङ्घट्टना** = गर्भसञ्चलनं भवत्**युत्तिष्ठन्त्या उपविशन्त्याश्च**।

बालवत्सदात्रीदोषानाह– '**बालाती मंसुंडग मज्जाराई विराहेज्जा**'त्ति बालं मांसपिण्डकमिति कृत्वा मार्ज्जारादिर्विराधयेत् खरहस्तग्रहण-मोचन-परितापना-ऽन्तराय-रोदनादिदोषाश्च भवन्तीति, अतो गुर्व्विणी-बालवत्साहस्तान्न ग्राह्यमशनादीति गाथार्थः ॥६२२॥ भुञ्जानादात्रीदोषानाह–

भुंजंती आयमणे उदगं बोट्टी य लोगगरहा य।
घुसुलेंती संसत्ते करम्मि लित्ते भवे रसगा॥६२३॥

भुंजंती गाहा। व्याख्या– **भुञ्जन्ती** = भुञ्जाना भिक्षार्थमा**चमने** उदकोज्झनं कुर्य्याद् अनाचमने दात्र्या **बोटी**रित्यशुचिरिति कृत्वा **लोकगर्हा** स्यात्।

'**घुसुलेंति**' त्ति दध्यादि मथ्नती **संसक्ते** गोरसे तेन च **करे लिप्ते भवेद्बधो रसकानामिति**, अतोऽस्या हस्तान्न ग्राह्यः पिण्ड इति गाथार्थः ॥६२३॥

दग-बीए संघट्टण पीसण-कंड-दल भज्जणे [४] [५]डहणं।
[६]पिंजंत [७]रुंचणाई दिन्ने लित्ते करे उदगं॥६२४॥

दग-बीए गाहा। व्याख्या– **पेषण-कण्डन-दलना**नि कुर्व्वाणा दात्र्य **उदक-बीजानां सङ्घट्टनं** कुर्युः। **भर्जनं** कुर्व्वाणा(?ण)या दात्र्या बीजानां वधः स्यात्, **पिञ्जनं** प्रतीतं, '**रुंचणं**'ति कर्पासलोठनं, कर्त्तनं प्रसिद्धं, 'पमद्दणं विक्खिणणं' रुतस्य कराभ्यां प्रकर्षेण मर्द्दनं प्रमर्दनमित्यर्थः, एतानि कुर्व्वाणा **दत्तायां** भिक्षायां लिप्तकरधावने जलोज्झनं कुर्युस्तस्मादेतेभ्यो हस्तान्न ग्राह्या भिक्षेति गाथार्थः ॥६२४॥

(टि०) १. **खुब्भणा** खं०॥ २. **उट्ठित वेसमाणा उ** भां०॥ ३. **०राहणया** जे२॥ ४. **०ज्जणा** जे१॥ ५. **गहणं** जे१॥ ६. **कत्तेति** जे१॥ ७. **पिंजणाई** जे१। **कत्तणाइं** जे२॥ ८. **०त्थं वा** खं०॥ ९. **०एउगा०** खं०॥ १०. **०कायाणं** जे१॥

षट्कायव्यग्रहस्तादात्रीस्वरूपमाह–

लोण-दग-अगणि-बत्थी फलादि मच्छादि सजिय हत्थंमि।
पाएणोगाहणया संघट्टण सेसकाएणं॥६२५॥

लोण० गाहा। व्याख्या– **लवणं उदकं अग्निर्वायुपूरितबस्तिः फलादि सजीवमत्स्यादयश्च हस्ते** यस्याः सा यदि ददाति एतांश्च लवणादीन् श्रमणार्थं निक्षिप्य वा ददाति ततो न कल्पते पिण्डो ग्रहीतुं, **पादाभ्यां** लवणाद्यवगाहनां कुर्व्वती तथा **सङ्घट्टनां** ◆**शेषकायेन** कुर्व्वाणा यदि ददाति ततो न ग्राह्यं पिण्डादीति गाथार्थः॥६२५॥ आरभमाणादात्रीस्वरूपमाह–

खणमाणी आरभते मज्जइ धोवइ व सिंचइ वा किंचि।
छेद-विसारणमादी छिंदइ छट्ठे फुरुफुरंते॥६२६॥

खणमाणी गाहा। व्याख्या– **खनमाना** पृथिवीमारभते, **मज्जति** स्वयं **धावति वा** वस्त्रादि **सिञ्चति वा किञ्चिदित्येवं** अप्कायमारभते, ज्वलयन्ती समारभतेऽग्निम्, फूत्कुर्व्वाणा दृत्यादि वायुमारभते, शाकादे**श्छेद-विशारणादि** कुर्व्वती वनस्पतिमारभते, **छिनत्ति** मत्स्यादीन् **षष्ठे** त्रसकायसमारम्भे, **'फुरुफुरंते'**त्ति स्फुरन्त इत्येवं षट्कायान् समारम्भमाणाया हस्तान्न ग्राह्या भिक्षेति गाथार्थः॥६२६॥

केचिन्मतप्रदर्शनायाह–

छक्कायवग्गहत्थ त्ति केइ कोलादि कण्णलइयाइं।
सिद्धत्थगपुप्फाणि य सिरम्मि दिण्णाइं वज्जेंति॥६२७॥

छक्काय० गाहा। व्याख्या– **षट्कायव्यग्रहस्तेति केचन** आचार्य्याः **'कोलाइं'** बदरादीनि **कर्णे** पिनद्धानि तथा **सिद्धार्थकपुष्पाणि च शिरसि दत्तानि वर्जयन्ति** = प्रतिषेधयन्तीति गाथार्थः॥६२७॥

अण्णे भणंति दससु वि एसणदोसेसु णत्थि तग्गहणं।
तेण न वज्जं भण्णइ णणु गहणं दायगग्गहणा॥६२८॥

अण्णे गाहा। व्याख्या– **अन्ये भणन्ति दशस्वप्येषणादोषेषु नास्ति तद्ग्रहणं तेन** कारणेन **न वर्ज्जं** कोलादियुक्तदात्रीभिक्षादानम्; अत्र **भण्यते ननु** भणितं सूत्रे **दायकग्रहणादिति** गाथार्थः॥६२८॥

संसक्तद्रव्यदात्रीदोषानाह–

(टि०) १. च ला०॥ **२. ०चए किं०** भां० जे२,४॥ **३. ०फुरेंती** खं०॥ **४. विदारणादि** जि१॥ **५. सिरेइ** जे१॥ **६. त्रसकायानां** जि१॥

(वि०टि०) ◆. शेषकायेन = हस्तादिना इति **मलय०**॥ ***.** विशारणम् = पुष्पफलादेः खण्डानां शोषणायातपे मोचनं इति **मलय०**॥ **§.** हस्तग्रहणं हि किल सूत्रे उपलक्षणं तेन कर्णे शिरसि वा जीवनिकायसम्भवे तद्धस्तान्न कल्पते, तन्मतेन षट्कायव्यग्रहस्तेति पदात् षट्कायं सङ्घट्टयन्तीत्यस्य पदस्य विशेषो दुरुपपाद इति **मलय०**॥

संसज्जिमंमि देसे संसज्जिमदव्वलित्तकरमत्ता।
संचारा उव्वत्तण उक्खिप्पंते वि ते चेव॥६२९॥

संसज्जिम० गाहा। व्याख्या– **संसक्तिम(द्)**द्रव्यवति **देशे संसक्तिम(द्)द्रव्यलिप्तः करो मात्रकं** वा यस्याः सा तथा, सा चैवंविधा भिक्षादात्री वर्ज्जनीया [६]रसकानां जीवानां वधरक्षणार्थमिति, तथा **सञ्चारादीनामाघातः** [*]स्यादिति **अपवृत्त्योखादि** या ददाति सा वर्ज्जनीया, **उत्क्षिप्यापि** ददती वर्ज्जनीया, यतोऽत्र द्वौ दोषौ सञ्चारादिपीडा दात्रीपीडा चेति गाथार्थः॥६२९॥

साधारणं बहूणं तत्थ तु दोसा [१]जहेव अणिसट्ठे।
चोरियए गहणादी भयए सुण्हादि वा [२]दिंते॥६३०॥

साहारणं गाहा। व्याख्या– **साधारणं** = सामान्यं **बहूनां तत्र तु दोषा यथैवानिसृष्टे** तथैव द्रष्टव्याः। तथा **चोरितद्रव्य(?व्या)**दाने **ग्रहण**-बन्धनादयो दोषा **भृतके स्नुषा**-श्वश्रादौ **वा ददतीति** गाथार्थः॥६३०॥

पाहुडिठवियगदोसा तिरि-उड्ढ-महे तिहा अवायाओ।
धम्मियमादी ठवियं परस्स परसंतियं व त्ति॥६३१॥

पाहुडि० गाहा। व्याख्या– **प्राभृतिकां** बल्यादिनिमित्तं संस्थाप्य या ददाति तत्र **स्थापितद्वारे** ये **दोषाः** प्रवर्त्तनादयस्तेऽत्राऽपि भवन्ति। सप्रत्यपायेति यदुक्तं तदपायानाह– **तिर्यग्**पायो गवाद्यभिघात **उद्ध्वं** काष्ठाद्यभिघातोऽधस्ताद् अहिबिल-कण्टकादि **त्रिधा अपाया** भवन्ति, तस्माद्वर्ज्जनीया सप्रत्यपायेति।

'परं चोद्दिश्य' (इति) यदुक्तं तदाह– [§]**धार्मिकाद्यर्थं स्थापितं परस्य 'परसंतियं वे'**ति परकीयं वेति गाथार्थः॥६३१॥

आभोगा-ऽनाभोगदायकद्वयमाह–

अणुकंपा पडिणीयट्ठया [३]व ते कुणइ जाणमाणो वि।
एसणदोसे बिइओ उ कुणइ असढो अयाणंतो॥६३२॥

अणुकंपा गाहा। व्याख्या– **अनुकम्पया प्रत्यनीकार्थतया वा तानेषणादोषान् करोति जानानोऽपि** द्वितीयस्तु **करोत्यशठोऽजानानो**ऽनाभोगत इत्यर्थ इति गाथार्थः॥६३२॥

यदुक्तमेतेषां दायकानां मध्ये केषाञ्चित् ग्रहणं भाज्यं केषाञ्चिदग्रहणमिति तदाह–

भिक्खामेत्ते अविचारणा तु बालेण दिज्जमाणंमि।

(टि०) १. तहेव जि१॥ **२. देंतो** जे१,२॥ **३. च** जे१॥ **४. ०ण्णाए** खं०॥

(वि०टि०) ❖. सञ्चारादीनाम् = पिपीलिकादीनाम् इति ला० टि०॥ ***. उखा** = स्थाली इति **ला० टि०**॥

§. धार्मिकाद्यर्थं अपरसाधुकार्पटिकप्रभृतिनिमित्तं यत् स्थापितं तत्परस्य परमार्थतः सम्बन्धीति न गृह्णीयात् तद्ग्रहणे-ऽदत्तादानदोषसम्भवात्, न कल्पते अदत्तादानदोषात् इति **मलय०**॥

संदिट्ठे वा गहणं अतिबहुय वियालणेऽणुण्णा[४]॥६३३॥

भिक्खा० गाहा। व्याख्या– **भिक्षामात्रके अविचारणा तु बालेन दीयमाने** गृहपति**सन्दिष्टे वा** बाले **ग्रहणम्, अतिबहुकं** ददति बाले **विचारणे** कृते **यद्यनुज्ञा** भवति ततो ग्राह्यमिति गाथार्थः॥६३३॥

स्थविरदायकापवादमाह–

थेर पभु थरथरंते धरिए अण्णेण दढसरीरे वा।
अव्वत्तमत्तसट्ठे अविंभले वा असागरिए॥६३४॥

थेर गाहा। व्याख्या– **स्थविरो** यदि **प्रभुर्भ**वति **'थरथरंते'**त्ति कम्पमानो **यद्यन्येन** विधृतो भवति **दृढशरीरो वा** यदि [१]भवेत् ततो ग्राह्यम्।

मत्तदायकापवादमाह– **अव्यक्तं** मनाग् **मत्तो** यः **श्राद्धकश्चाविह्वलो वा** यदि च सागारिको नास्ति तस्मान्मत्तादप्येवंविधाद् ग्राह्यमशनादीति गाथार्थः॥६३४॥ उन्मत्तकापवादमाह–

सुइ भद्दग दित्तादी दढग्गहे वेविते जरम्मि सिवे।
अण्णधरियं तु सट्ठो देंतंऽधोऽन्नेण[२] वा धरिओ॥६३५॥

सुइ गाहा। व्याख्या– **शुचिर्भद्रकश्च** यदि भवति **दृप्तादि**रुन्मत्तकः, **आदि**शब्दाद् ग्रहगृहीतादयो गृह्यन्ते, ईदृशादुन्मत्तकादपि ग्राह्यम्, तथा **दृढहस्तग्रहो वेपितो**[३] यदि भवति ततो ग्राह्यं तथा ज्वरितादपि ग्राह्यं **ज्वरे शिवे** सति।

अन्धकदायकापवादमाह– **अन्धो**ऽपि **विधृतमन्येन** देयं **श्राद्धो ददात्यन्येन वा धृतः** सन् यदि ददाति ततोऽन्धकादपि ग्राह्यमिति॥६३५॥ प्रगलितदायकापवादमाह–

मंडलपसुत्तिकुट्ठी[◆] असागरिए[४] पाउयागए अचले।
कमबद्धे सवियारे इयरे बेट्ठे असागरिए॥६३६॥

मंडल० गाहा। व्याख्या– **मण्डलप्रसुप्तिकुष्ठयुक्तो** यः कुष्ठी सागारिकरहितः तस्माद् गृह्यते, तथा **'पाउआगए अचले'**त्ति पादुकारूढः स्थानस्थितो यदि ददाति ततः कारणे सति तस्मादपि ग्राह्यम्।

बद्धापवादमाह– **'कमबद्धे सवियारे'**त्ति क्रमयोर्बद्धः सविचारो = यो गन्तुं शक्नोत्यपीडितस्तस्माद् ग्राह्यम्, **इतरस्तु** अविचार **उपविष्टो** यद्यविद्यमानसागारिको ददाति ततः कल्पत इति गाथार्थः॥६३६॥

तथा–

पंडग अप्पडिसेवी वेला थणजीवि थेरितर[५] सव्वं[६]।

(टि०) १. भवेद्दाना ग्राह्यम् जि१॥ **२. ०तोंधो वणेण** जे२॥ **३. ०होऽवेपि०** जि१॥ **४. ०सारीए** जे४ भां०॥ **५. सवियारे** जे२॥ **६. ०व्वे वि** जे१॥ **७. ०त्ते अणाए** खं० जे१॥ **८. अकिंचि०** जे१,२॥

(वि०टि०) ◆. मलयगिरिसूरिमते 'पसूति' इति पाठः स्यात्। तथा च तट्टीका → मण्डलानि वृत्ताकारदद्रुविशेषरूपाणि, प्रसूतिः– नखादिविदारणेऽपि चेतनाया असंवित्तिस्तद्रूपो यः कुष्ठः रोगविशेषः .....इति **मलय०**॥

उक्खित्तमणावाए[७] अकंचिलग्गे[८] ठवंतीए॥६३७॥

पंडग गाहा। व्याख्या– **पण्डकोऽप्रतिसेवी** यस्तस्माद् ग्राह्यम्, तथा गुर्विणी या कालमासिनी दात्री सा परिहार्य्या तद्विपरीताया हस्ताद् ग्राह्यम्, तथा बालवत्सेति **स्तनोपजीवी** बालो यस्याः सा दात्री परिहार्य्या, यस्याः त्वाहारेऽपि बालो लगति तस्या हस्ताद् ग्राह्या भिक्षा स्थविरैरिति; जिनकल्पिकास्तु मूलत एवापन्नसत्त्वा बालवत्सा च या ताभ्यां हस्तान्न गृह्णन्ति, तथा कण्डमानाया **उत्क्षिप्तं** मुशलं **अकाश्चीलग्नबीजं अनपाये** प्रदेशे **स्थापयन्त्या** ग्राह्यमशनादीति गाथार्थः॥६३७॥ तथा–

पीसंती णिप्पिट्ठे[१] फासुं[२] वा घुसलणे असंसत्तं।
कत्तण[३] असंखचुण्णं[४] चुण्णं[५] वा जा अचोक्खलिणी॥६३८॥

पीसंती गाहा। व्याख्या– **पिंषन्ती निःपिष्टे** = पेषणसमाप्तौ **प्रासुकं वा** पिंषन्ती या ददाति तस्याः हस्ताद् ग्राह्यः पिण्डः, तथा '**घुसलणे**'त्ति **असंसक्तं** दध्यादि मथ्नत्या ग्राह्या भिक्षेति, तथा **कर्त्तने** या शङ्खचूर्णं विना कृणत्ति(?ती) **सचूर्णं वा** कृणती **या** न हस्तप्रक्षालनशीला तस्या हस्ताद् ग्राह्यः पिण्ड इति गाथार्थः॥६३८॥ तथा–

उव्वट्टणे संसत्तेण[६] वावि अट्ठिल्लए न घट्टेइ।
पिंजण-पमद्दणेसु य पच्छाकम्मं जहिं णत्थि॥६३९॥

उवट्टणे गाहा। व्याख्या– **उद्वर्त्तने** = कर्प्पासलोठने[७] '**संसत्तेण वावि**'त्ति संसक्तो– हस्तस्थो यदि कर्प्पासो न भवति दात्र्या, उत्तिष्ठन्ती वा '**अट्ठिल्लए**'त्ति कर्कटकान्न **घट्टयति** यदि ततो ग्राह्यम्। तथा **पिञ्जन-प्रमर्द्दनयोः पश्चात्कर्म्म** यथा न भवति तथा ग्राह्या भिक्षेति गाथार्थः॥६३९॥

सेसेसु[८] तु[९] पडिवक्खो ण संभवइ कायगहणमादीसु।
पडिपक्खस्स अभावे नियमा तु[१०] भवे तदग्गहणं॥६४०॥ दारं॥

सेसेसु गाहा। व्याख्या– **शेषेषु तु** पदेषु **प्रतिपक्षः**– अपवादो **न सम्भवति** '**कायगहणमाईसु**'त्ति षट्कायव्यग्रहस्तादिषु, अतः **प्रतिपक्षस्य अभावान्नियमात्तु भवेत् तेष्वग्रहणं** पिण्डस्येति गाथार्थः॥६४०॥ गतं **दायकद्वारम्**। अधुनोन्मिश्रद्वारमाह– तच्च त्रिधा सचित्ता-ऽचित्त-मिश्रभेदात्, आह च–

सच्चित्ते अच्चित्ते मीसग उम्मीसगंमि[११] चउभंगो।
आदितिए पडिसेहो चरिमे भंगम्मि भयणा तु॥६४१॥

सचित्ते गाहा। व्याख्या– सचित्ता-ऽचित्त-मिश्रपदेषु[१२] उन्मिश्रद्वारे चत्वारो भङ्गा भवन्ति।

(टि०) १. फासुयं वा खं० जे२॥ **२. ०सत्ते** खं० जे१॥ **३. ०त्तणे** भां०॥ **४. ०चुण्णे** खं० विना॥ **५. ०ण्णे** जे२ खं०॥ **६. ०त्तणे** जे२॥ **७. ०ने असंस०** जि० जि१॥ **८. ०सेहिं** खं०॥ **९. य** जे१॥ **१०. य** जे१॥ **११. ०म्मीलियं** जे१॥ **१२. ०श्रभेदेषू०** ला०॥ **१३. अत्रा०** जि०॥

(वि०टि०) ❖. 'अट्ठिल्लए' अस्थिकान् कार्पासिकानित्यर्थः इति **मलय०**॥

तत्राद्यभङ्गत्रये **प्रतिषेधश्चरमे भङ्गे** अचित्तेऽचित्तं उन्मिश्र्य ददातीत्येवं लक्षणे **भजना तु** भवतीति गाथार्थः ॥६४१॥ अतिदेशं कुर्व्वन्नाह–

जह चेव य संजोगा कायाणं हेट्ठओ तु साहरणे।
तह चेव य उम्मीसे होइ विसेसो इमो तत्थ॥६४२॥

जह चेव य गाहा। व्याख्या– **यथा चैव संयोगाः कायानां** पृथिव्यादीनां **अधस्तात्तु संहरणे,** प्रदर्शिता इति गम्यते, **तथा चैवोन्मिश्रेऽपि** द्रष्टव्याः, नानात्वमिदं तृतीयभङ्गे यथा पूर्व्वमुक्तं तथैव अचित्तं सचित्ते पृथिव्यादावुन्मिश्र्य ददातीत्येवं लक्षणे तृतीयभङ्गेऽत्रापि द्रष्टव्यम् ॥६४२।

ननु संहृतद्वारोन्मिश्रद्वारयोः कः पुनर्विशेष ? इत्याह–

दायव्वमदायव्वं च दो वि दव्वाइं देइ मीसेउं।
ओयणकुसणादीणं[१] साहरण तदण्णहिं छोढुं॥६४३॥

दायव्वं गाहा। व्याख्या– **दातव्यमदातव्यं च ददाति द्रव्ये द्वे अपि मिश्रयित्वा यथौदनं कुशनेन** मिश्रयित्वा एवंविधमुन्मिश्रलक्षणं भवति, संहरणं तु भिक्षादानार्थं दध्यादिमात्रकस्थितद्रव्यमन्यत्र तत् संहृत्य ददातीत्येवं स्वरूपं **संहरणमिति** गाथार्थः ॥६४३॥ चतुर्थभङ्गभजनामाह–

तं पि य सुक्के सुक्कं भंगा चत्तारि जह तु साहरणे।
अप्पबहुए वि चउरो तहेव आइण्णऽणाइण्णे॥६४४॥

तं पि गाहा। व्याख्या– **तदपि च** यदचित्तेऽचित्तं उन्मिश्र्य ददातीति एतदपि **शुष्के शुष्कमित्याद्येवं** रूपा[*]श्चत्वारो **भङ्गा यथा तु संहरणे** तथाऽत्राऽपि द्रष्टव्याः। [§]**अल्प-बहुक**पदद्वयेऽपि **चत्वारो** भङ्गाः, [□]**आचरिता-ऽनाचरित**स्वरूपास्**तथैव** द्रष्टव्या यथा संहरण इति गाथार्थः ॥६४४॥

गतं **उन्मिश्रद्वारम्**। इदानीं **अपरिणतद्वारं** द्विविधमाह–

अपरिणयं पि य दुविहं दव्वे भावे य दुविहमेक्केक्कं।

(टि०) १. ०दीणि खं०॥

(वि०टि०) ◆. यथा संहरणद्वारे तृतीयभङ्गे स्वस्थान-परस्थानापेक्षया षट्त्रिंशत्संयोगाः प्रदर्शिताः तथैव अत्राऽपि भावनीयाः, तद्यथा सचित्तपृथिवीकायः सचित्तपृथिवीकाये उन्मिश्रः, सचित्तपृथिवीकायः सचित्ताप्काये उन्मिश्र इत्येवं स्वयं संयोगा ऊहनीयाः॥ *. चत्वारो भङ्गा इमे- शुष्के शुष्कम् (१) शुष्के आर्द्रम् (२) आर्द्रे शुष्कम् (३) आर्द्रे आर्द्रम् (४)॥ §. अल्पबहुत्वे अधिकृत्य चत्वारो भङ्गा तद्यथा-"स्तोके शुष्के स्तोकं शुष्कम् (१) स्तोके शुष्के बहुकं शुष्कम् (२) बहुके शुष्के स्तोकं शुष्कम् (३) बहुके शुष्के बहुकं शुष्कमिति (४) एवं शुष्के आर्द्रमित्यादावपि भङ्गत्रिके प्रत्येकं चतुर्भङ्गी भावनीया, सर्वसङ्ख्यया भङ्गाः षोडश" इति **मलय०**॥ □. आचरिता-ऽनाचरितस्वरूपा इमे-"शुष्के शुष्कमित्यादीनां चतुर्णां भङ्गानां प्रत्येकं यौ द्वौ द्वौ भङ्गौ स्तोके स्तोकमुन्मिश्रं बहुके स्तोकमित्येवंरूपौ तौ कल्प्यौ दात्रीपीडादिदोषाभावात् स्तोके बहुकं, बहुके बहुकमित्येवंरूपौ तु यौ द्वौ द्वौ भङ्गौ तावकल्प्यौ तत्र दात्रीपीडादोषसम्भवात् ..." इति **मलय०**॥

दव्वंमि होइ छक्कं भावंमि य होति सज्झिलगा॥६४५॥

अपरिणयं पि य गाहा। व्याख्या– **अपरिणतमपि च द्विविधं द्रव्यविषयं भावविषयं च**, पुनरपि **द्विविधमेकैकं** दातृ-ग्रहीतृसम्बन्धात्। **द्रव्ये भवति** सचेतनं पृथिव्यादिषट्कं **'भावम्मि य होति सज्झिलग'**त्ति भावे च भवति भ्रात्राद्येकतरभावोऽपरिणत इति गाथार्थः॥६४५॥

द्रव्यापरिणतस्वरूपमाह–

जीवत्तंमि अविगते अपरिणयं परिणयं गते जीवे।
दिट्ठंतो दुद्ध-दही[१] इय अपरिणयं परिणयं[२] तं च॥६४६॥

जीवत्तंमि गाहा। व्याख्या– **जीवत्वे** न विगते = **अविगते अपरिणतं** पृथिव्यादिद्रव्यमुच्यते, **परिणतं गते जीवे** भवति। **दृष्टान्तो**ऽत्र **दुग्ध-दधिनी** दुग्धं दधिभावेनानापन्न**मपरिणतं** तदेव दुग्धं दधिभावेनापन्नं **परिणतं** चेति गाथार्थः॥६४६॥ भावापरिणतस्वरूपमाह–

दुगमादीसामण्णे जति परिणमती तु तत्थ एगस्स
देमि त्ति ण सेसाणं अपरिणयं भावतो एवं[५]॥६४७॥

दुगमाई गाधा। व्याख्या– भ्रात्रादि**द्विकादिसामान्ये** देये **यदि परिणमति तु तत्रैकस्य ददामीत्येवं** भावो **न शेषाणामित्यपरिणतं भावत[◆] एवं** स्यादिति गाथार्थः॥६४७॥ ग्रहीतृविषयं भावापरिणतमाह–

एगेण वावि एसिं[६] मणंमि परिणामितं ण इयरेणं।
तं पि हु होदि अगेज्झं सज्झिलगा सामि साहू वा[७]॥६४८॥दारं॥

एक्केण गाहा। व्याख्या– **एकेन** वाऽप्येषणीयं **मनसि परिणामितं नेतरेण** साधुना **तदपि** च **भवति अग्राह्यमिति**[८], भावापरिणतं च भ्रातृ-**स्वामि-साधु**विषयं भवतीति गाथार्थः॥६४८॥

भणित**मपरिणत**द्वारम्। अधुना **लिप्त**द्वारमाह– लिप्तं नाम यत्र दध्यादि[९]द्रव्यलेपो लगति, एतच्च न ग्राह्यमिति। आह च–

घेत्तव्वमलेवकडं लेवकडे मा हु पच्छकम्मं[१०] ति[*]।
न य रसगेहिपसंगो इति वुत्ते चोदओ भणइ॥६४९॥

घेतव्व० गाहा। व्याख्या– **गृहीतव्यमलेपकृतं** वल्ल-चनकादि, **लेपकृते मा भूत् पश्चात्कर्मे**ति अतस्तन्न गृह्णन्ति। अलेपकृतग्रहणे गुणमाह– **न च रसगृद्धिप्रसङ्गो** भवतीत्युक्ते **चोदको भणती**ति

(टि०) १. दहि जे१,२ विना॥ **२. इत्ति परि०** खं०॥ **३. अप०** खं०॥ **४. ०भावापन्नं परिणतमपरिणतं चेति गाथार्थः** जि० जि१॥ **५. एयं** जे२ विना॥ **६. तेसिं** जे४ भां०। **णसिं** खं०॥ **७. य** खं०॥ **८. ०ति य। जीवापरि०** जि० जि१॥ **९. दध्यादेर्देयद्रव्य०** ला०॥ **१०. ०कम्माइं** जे४ भां०॥ **११. अभक्षणं** ला०॥

(वि०टि०) ◆. "अथ साधारणानिसृष्टस्य दातृभावापरिणतस्य च कः परस्परं प्रतिविशेषः ? उच्यते, साधारणानिसृष्टं दायकपरोक्षत्वे, दातृभावापरिणतं तु दायकसमक्षत्वे इति।" इति **मलय०**॥ ***. वीरगणिमते ०कम्माइं** इति पाठः स्यात्॥

गाथार्थः॥६४९॥

जइ पच्छकम्मदोसा हवंति मा चेव भुंजऊ सततं।
तव-नियम-संजमाणं चोदग! हाणी खमंतस्स॥६५०॥

जइ गाहा। व्याख्या– **यदि** लेपकृतग्रहणे **पश्चात्कर्म्मादयो दोषा भवन्ति** तदानीं **मा चैव भुङ्क्तां सततं** = सर्व्वकालमपि। गुरुराह– **तपःसंयमयोगानां** हे **चोदक** ! **हानिर्भवति** सर्व्वकालं [११]क्षपणं कुर्व्वतः साधोः, अतः कारणाद् भोक्तव्यमिति गाथार्थः॥६५०॥

पुनरप्याह चोदको– यदि सर्व्वकालं क्षपणं कर्तुमसमर्थस्ततः षण्मासक्षपणं कृत्वाऽलेपकृतं भुङ्क्ताम्। गुरुराह– यदि तपः-संयमयोगान् कर्तुं शक्नोति ततः षण्मासादपि भुङ्क्ताम्।

चोदक आह– यद्येवं ततः षण्मास[१]क्षपणमेकदिनादिहान्याऽलेपकृतं भुञ्जानस्तावत् करोतु यावच्चतुर्थमिति एवमप्यसंस्तरणेऽल्पलेपं भुङ्क्ताम्। अमुमेवार्थं गाथयाह–

लित्तं ति भाणिऊणं छम्मासा हायए चउत्थं[२] तु।
आयंबिलस्स गहणं असंथरे अप्पलेवं तु॥६५१॥

लित्तं ति गाहा। व्याख्या– **लिप्तं** सदोष**मिति भणित्वा**ऽलेपकृतं भोक्तव्यमिति गुरुवचनम्; चोकदस्त्वाह– यावज्जीवमेव मा भुङ्क्तां, न चेच्छक्नोति ततः **षण्मासा**[३]नुपोष्य आचाम्लेन भुङ्क्तां, न चेच्छक्नोति तत एकदिनादिहान्या तावद् याव**च्चतुर्थ**मुपोष्य **आचाम्लस्य ग्रहणं** [४]करोतु, एवमप्य-**संस्तरणेऽल्पलेपं** गृह्णात्विति गाथार्थः॥६५१॥ एनामेव गाथां विवृण्वन्नाह–

आयंबिल पारणए छम्मास निरंतरं तु खमिऊणं।
जति न तरति छम्मासे एगदिणूणे[५] ततो कुणउ॥६५२॥

आयंबिल गाधा। व्याख्या– यदि सर्व्वकालं क्षपणं कर्तुं न शक्नोति तत **आचाम्लं** करोतु **पारणके षण्मासान्निरन्तरं क्षपणं कृत्वा, यदि न शक्नोति षण्मासानुपवस्तुं एकदिनोनांस्ततः** करोत्विति गाथार्थः॥६५२॥

एवं एक्केक्कदिणं आयंबिलपारणं[६] करेऊणं।
दिवसे दिवसे गेण्हतु आयंबिलमेव निल्लेवं॥६५३॥

एवं गाधा। व्याख्या– **एवं** षण्मासावधेरेकैकदिनं परित्यज्य **आचाम्लेन पारणकं करोतु** तावद् यावच्चतुर्थम्, एवमप्यसमर्थो[७] **दिवसे दिवसे गृहणात्वाचाम्लमेव निर्लेपमिति** गाथार्थः॥६५३॥ गुरुराह–

जदि से ण जोगहाणी संपति एसे व होइ तो खमओ।
खमणंतरे य आयंबिलं तु नियतं तवं कुणउ॥६५४॥

(टि०) १. ०साक्षप० ला०। २. ०त्थादी खं०॥ ३. सामुपो० ला०॥ ४. करोति जि१॥ ५. णूणा खं० विना॥ ६. हवेऊणं जे४ भां०॥ ७. ०मर्थे जि१॥ ८. मरहट्ठग जे१॥

जइ से गाधा। व्याख्या– **यदि** 'से'त्ति साधोर्न **योगहानिः साम्प्रतं एष्यत्काले वा भवति ततः क्षपणं** करोतु, **क्षपणान्तरेऽप्याचाम्लं** करोतु **नियतं** वा तदाचाम्लं **करोतु** यदि शक्नोतीति गाथार्थः ॥६५४॥

चोदक आह–

हेट्ठावणि कोसलया सोवीरग-कूरभोइणो मणुया।
जइ ते वि जवंति तहा किं नाम जती ण जवंति॥६५५॥

हेट्ठा० गाहा। व्याख्या– **'हेट्ठावणि'**त्ति महाराष्ट्रास्तथा **कोशलदेशोद्भवाः सौवीरक-कूरभोजिनो मनुजा यदि तेऽपि यापयन्ति तथा किमिति नाम यतयो न यापयन्ति,** अपि तु यापयन्त्येवेति गाथार्थः ॥६५५॥ गुरुराह–

तिय सीयं समणाणं तिय उण्ह गिहीण तेणऽणुण्णायं।
तक्कादीणं गहणं कट्टरमादीसु भतियव्वं॥६५६॥

तीय सीयं गाहा। व्याख्या– **त्रिकं शीतं श्रमणानां** वक्ष्यमाणं तदेव **त्रिकमुष्णं गृहिणां तेन** कारणेनानुज्ञातं **तक्रादीनां ग्रहणं** साधूनां, **कट्टरादिषु** = घृतवटिकोन्मिश्रतीमनादिषु ग्रहणं **भाज्यमिति** गाथार्थः ॥६५६॥ किं तत् त्रिकम् ? इत्याह–

आहार-उवहि-सेज्जा तिण्णि वि उण्हा गिहीण सीते वि।
तेण उ जीरति तेसिं दुहओ उसिणेण आहारो॥६५७॥

आहार० गाहा। व्याख्या– **आहारोपधि-शय्यास्तिस्रोऽपि उष्णा गृहिणां शीतेऽपि** = शीतकालेऽपि **तेन तु जीर्यति तेषां 'दुहओ'**त्ति उभयतो– बाह्यतोऽभ्यन्तरतश्चोष्णेन **आहार** इति गाथार्थः ॥६५७॥

एयाइं चिय तिण्णि वि जतीण सीयाइं होंति गिम्हे वि।
तेणुवहम्मति अग्गी ततो [१]य दोसा अजीरादी॥६५८॥

एयाइं चिय गाहा। व्याख्या– **एतान्येव त्रीण्यपि** पूर्वोक्तानि **शीतानि भवन्ति ग्रीष्मेऽपि तेन** कारणेनोपहन्यते **अग्निः** जाठरः, **तस्माच्चाग्न्युपघातात् दोषा** भवन्त्यजीर्णादयो, यस्मान्न केवल-मन्तर्गतेनैव जठराग्निना आहारः पच्यते किन्तु तक्रादिनाऽपि आहारपक्तिर्भवतीति, अतोऽनुज्ञातं तक्रादीनां ग्रहणं साधूनामिति गाथार्थः ॥६५८॥ अलेपद्रव्यप्रदर्शनायाह–

ओदण-मंडग-सत्तुग-कुम्मासा रायमास-कल-वल्ला।
तूवरि-मसूर-मुग्गा मासा य अलेवडा सुक्का॥६५९॥

(टि०) १. उ जे१॥ २. अस्या गाथाया अनन्तरं अधिका गाथा जे२ प्रतौ उपलभ्यते सा चेयम् - **जइ एय विप्पहूणा तव नियम गुणा भवे निरवसेसा। आहारमाइयाणं को ताण परिग्गहं कुज्जा॥**

(वि०टि०) ❖. कलाः = वृत्तचनकाः सामान्येन वा चनकाः इति **मलय०**। **कलायः** = त्रिपुटाख्यो धान्यविशेषः **प्र०सा०वृ०गा०** ९९७॥

ओदण० गाहा। व्याख्या– **ओदन-मण्डक-सक्तुक-कुल्माष-राजमाष-कलाय-वल्ल-तुवरी-मसूर-मृद्ग-माषाश्चैतानि अलेपद्रव्याणि शुष्कानीति** गाथार्थः ॥६५९॥ अल्पलेपद्रव्यप्रकाशनायाह–

उब्भिज्ज पेज्ज कूरो तक्कोल्लण-सूव-कंजि-कढियादी।
एए तु अप्पलेवा पच्छाकम्मं तहिं भइयं[२] ॥६६०॥

उब्भज्जि गाहा। व्याख्या– **'उब्भजी'**त्ति भर्जिका वस्तुल-चिल्लीशाकादिकृता, **पेया** यवागूः, **कूरं** कोद्रवौदनम्, **तक्रम्**, **उल्लणं** येनौदनार्द्रीक्रियते, **सूपः**, **काञ्जिकम्**, **क्वथितिकेत्येवमादीनि** एतानि अल्पलेपानि पश्चात्कर्म्म तेषु भाज्यमिति गाथार्थः ॥६६०॥. बहुलेपद्रव्यकथनायाह–

खीर-दहि-जाउ-कट्टर-तेल्ल-घयं फाणियं सपिंडरसं।
इच्चादी बहुलेवं पच्छाकम्मं तहिं नियमा॥६६१॥

खीर० गाहा। व्याख्या– क्षीरं, दधि, **'जायु'**त्ति क्षीरपेया, कट्टरं, तैलं, घृतं, फाणितं, सपिण्ड-रसमित्यादि द्रव्यकदम्बकं बहुलेपं पश्चात्कर्म्म तत्र नियमाद् भवतीति गाथार्थः ॥६६१॥

साम्प्रतं अल्पलेपद्रव्यपश्चात्कर्म्मभजनां अष्टभङ्गिकया कथयन्नाह–

संसट्ठेतर हत्थो[१] मत्तो वि य दव्व सावसेसितरं।
एतेसिं[२] अट्ठ भंगा नियमा गहणं तु ओएसु॥६६२॥दारं॥

संसट्ठेयर गाधा। व्याख्या– तत्र दातुः संसृष्टोऽसंसृष्टो वा **हस्तो** भवति, **मात्रकमपि च** संसृष्टमितरद् वा, **द्रव्यमपि सावशेषं इतरद्** वाऽसावशेषमिति **एषां** त्रयाणां संसृष्टहस्त-संसृष्टमात्र-सावशेषद्रव्यपदानां **अष्टौ भङ्गा** भवन्ति। ते चामी– संसृष्टो हस्तः संसृष्टं मात्रकं सावशेषं द्रव्यमिति प्रथमो भङ्गकः (१) संसृष्टो हस्तः संसृष्टं मात्रकं निरवशेषं द्रव्यमिति द्वितीयो भङ्गकः (२) संसृष्टो हस्तोऽसंसृष्टं मात्रकं सावशेषं द्रव्यमिति तृतीयः (३) इत्येवमष्टौ[३] भङ्गा भावनीयाः। तत्र **नियमाद् ग्रहणं तु** भवति **'ओजेसु'**त्ति विषमेषु प्रथम-तृतीय-पञ्चम-सप्तमभङ्गकेष्विति गाथार्थः ॥६६२॥

गतं **लिप्तद्वारम्**। अधुना **छर्दितद्वारमाह**– छर्दितमुज्झितं त्यक्तं क्षिप्तमित्येकोऽर्थः, तदपि च सचित्ता-ऽचित्त-मिश्रभेदात् त्रिधा भवतीत्याह–

(टि०) १. ०त्थे जे१ खं०॥ **२. ०तेसु** जे१ विना॥ **३. अचित्त** जि०॥

(वि०टि०) ◆. कट्टरं = तीमनोन्मिश्रघृतवटिकारूपं इति **मलय०**॥ ***. फाणितं** = गुडपानकं इति **मलय०**॥ ▽. **सपिण्डरसं** = द्रवगुडो खर्जूरादि च॥ **३. शेषभङ्गकाश्च अमी**– संसृष्टो हस्तोऽसंसृष्टं मात्रकं निरवशेषं द्रव्यं (४) असंसृष्टो हस्तः संसृष्टं मात्रकं सावशेषं द्रव्यं (५) असंसृष्टो हस्तः संसृष्टं मात्रकं निरवशेषं द्रव्यं (६) असंसृष्टो हस्तोऽसंसृष्टं मात्रकं सावशेषं द्रव्यं (७) असंसृष्टो हस्तोऽसंसृष्टं मात्रकं निरवशेषं द्रव्यं (८)॥ □. इह हस्तो मात्रं वा द्वे वा स्वयोगेन संसृष्टे वा भवतोऽसंसृष्टे वा न तद्वशेन पश्चात्कर्म सम्भवति, किं तर्हि ? द्रव्यवशेन, तथाहि– यत्र द्रव्यं सावेशषं तत्रैव साध्वर्थं खरण्टितेऽपि न दात्री प्रक्षालयति, भूयोऽपि परिवेषणसम्भवात् यत्र तु निरवशेषं द्रव्यं तत्र साधुदानानन्तरं नियमतः तद्द्रव्याधारस्थालीं हस्तं मात्रं वा प्रक्षालयति ततो द्वितीयादिषु भङ्गेषु द्रव्ये निरवशेषे पश्चात्कर्मसम्भवान्न कल्पते, प्रथमादिषु तु पश्चात्कर्मासम्भवात् कल्पते इति **मलय०**॥

सच्चित्ते अच्चित्ते मीसग तह छड्डणे य चउभंगो।
चउभंगे पडिसेहो गहणे आणादिणो दोसा॥६६३॥

[३]**सचित्त** गाधा। व्याख्या– **सचित्ता-ऽचित्त-मिश्रद्रव्याणां** आधाराधेयविवक्षया **तथा छर्दने चतुर्भङ्गिका** भवति। **चतुर्भङ्गिकायामपि प्रतिषेधः, ग्रहणे आज्ञाभङ्गादयो दोषा** भवन्तीति गाथार्थः ॥६६३॥ अत्र दोषानाह–

उसिणस्स छड्डणे दिंतओ व डज्झेज्ज कायदाहो वा।
सीयपडणम्मि काया पडिए महुबिंदुआहरणं॥६६४॥दारं॥

उसिणस्स गाहा। व्याख्या– **उष्णस्य** द्रव्यस्य **छर्दने** = समुज्झने **ददमानो वा दह्येत,** तदुष्णं यत्र पतति तत्र **कायानां दाहो वा** स्यात्, **शीतद्रव्यस्य पतने 'काय'**त्ति षट्कायानां घातः **पतिते** च भूमौ द्रव्ये **मधुबिन्दूदाहरण**कथन-दोषा वाच्या इति गाथार्थः॥६६४॥

अभिहितं **छर्दितद्वारम्,** तदभिधानाच्च समाप्ता ग्रहणैषणा।

गृहीतस्य चाहारस्य विधिना ग्रासः कर्त्तव्य इति, अतो ग्रासैषणा प्राप्तेति। सा च नामादिचतुर्विधा भवतीत्याह–

णामं-ठवणा-दविए भावे घासेसणा मुणेयव्वा।
दव्वे मच्छाहरणं भावंमि [१]उ होदि पंचविहा॥६६५॥

णामं० गाहा। व्याख्या– **नाम-स्थापना-द्रव्य-भाव**विषया चतुर्विधा **ग्रासैषणा ज्ञातव्या**। तत्र नाम-स्थापने क्षुण्णत्वादनादृत्य द्रव्य-भावग्रासैषणाद्वयमाह– **द्रव्ये** द्रव्यग्रासैषणायां मत्स्योदाहरणं **भाव**ग्रासैषणा **तु पञ्चविधे**ति गाथार्थः॥६६५॥ द्रव्यग्रासैषणोदाहरणसम्बन्धमाह–

चरियं च कप्पियं वा आहरणं दुविहमेव नायव्वं।
अत्थस्स साहणट्ठा इंधणमिव ओदणट्ठाए॥६६६॥

चरियं च गाधा। स्पष्टार्था॥६६६॥

तत्र कल्पितोदाहरणं इदम्– जधा एगो मच्छिओ मच्छगहणणिमित्तं गओ सरवरं। तत्थ य मंसपेसीसणाहो पक्खित्तो गलो। तत्थ य जुण्णमच्छो तं मंसं पेरंतेसु खाइऊण पच्छा पुच्छेण गलमाहणिऊण लहूमवक्कंतो। गहिउ त्ति काउं कड्ढिओ गलो मच्छरहिओ। पुणो वि तहेव पक्खित्तो गलो सबडिसो, तहेव खाइऊण मंसमवक्कंतो। एवं तिण्णि वाराओ जाव सव्वं मंसं खइयं न य गहिओ मच्छो त्ति।

अह मंसम्मि पहीणे झायंतं मच्छियं भणइ मच्छो।
किं झायसि तं एवं सुण ताव जहा अहिरिओ सि॥६६७॥

अह गाहा। व्याख्या– **अथ मांसे प्रक्षीणे ध्यायन्तं मात्स्यिकं भणति मत्स्यः ''किं ध्यायसि**

(टि०) १. य खं० जे१॥

त्वमेवं ?। **श्रुणु तावद्यथा अह्रीकोऽसि** = निर्ल्लज्जो भवसी''ति गाथार्थः॥६६७॥

तिबलागमुहुम्मुक्को तिक्खुत्तो वलयामुहे।
तिसत्तक्खुत्तो जालेणं सइ छिण्णोदए दहे॥६६८॥

तिबलाग० सिलोगो। **तिन्नो** वारा **बलाकाया मुखान्मुक्तः**, कथम् ? बलाकया गृहीत्वोर्द्धं क्षिप्तस्तिर्य्यग् निपत्य तन्मुखाद् भ्रष्टः, तृतीयवारायां जले निपतितः। **त्रिःकृत्वा(?त्वः) 'वलयामुहे'**त्ति वेलामुखे कटकानुसारेणाऽहं निर्गतः। **त्रिःसप्तकृत्वा(?त्वः)** एकविंशतिवारा इत्यर्थः **'जालेण'** त्ति जालाद् भ्रष्टः, कथम् ? यदा जालं धीवरः प्रक्षिपति तदा अहमधो गत्वा तिष्ठामि एवमेकविंशतिवारा जालाद्[१] भ्रष्टोऽहमिति। **सकृत्** = एकां वारां **च्छिन्नोदकें ह्रदे** मात्सिकेन तीक्ष्णशलाकायां प्रोतेषु मत्स्येषु अहं स्वयमेव मत्सान्तराले वदनेन लगित्वा स्थितः, स च धीवरः कर्द्दमलिप्तान् तान् सरसि प्रक्षालयितुं गतः, तेषु च प्रक्षाल्यमानेषु अहं जलान्तर्निमग्न इति श्लोकार्थः॥६६८॥

एयारिसं ममं सत्तं सढं घट्टियघट्टणं।
इच्छसि गलेण घेत्तुं अहो ते अहिरीयया॥६६९॥

एयारिसं सिलोगो। **ईदृशं मम सत्त्वं शठं 'घट्टियघट्टणं'**त्ति **घट्टितस्य** = धीवरादिना कृतस्योपायस्य **घट्टनं** = चालनं यत् सत्त्वं तत्तथेति **इच्छसि गलेन ग्रहीतुं** मां **अहो ! ते** = तव **निर्ह्रीकता** = निर्लज्जतेति श्लोकार्थः॥६६९॥

द्रव्यग्रासैषणादृष्टान्तस्य भावग्रासैषणायामुपनयः प्रदर्श्यते– मत्स्यस्थानीयः साधुः, मांसस्थानीयं तु भक्तपानम्, मात्स्यिकस्थानीयो रागादिसमुदायो, यथा न च्छलितो मत्स्य उपायग्रसनेन एवं साधुरपि आत्मानमात्मनैव अनुशास्ति भोजनकाले, कथम् ?–

बायालीसेसणसंकडम्मि गहणम्मि[२] जीव न हु छलिओ।
एण्हिं जह न छलिज्जसि भुंजंतो राग-दोसेहिं॥६७०॥

बायालीस० गाहा। व्याख्या– **द्विचत्वारिंशद्भेदैषणासङ्कटे** (ग्रहणे) हे **जीव** ! यथा **न च्छलितस्तथा** साम्प्रतमपि भुञ्जानो **यथा न छल्यसे** तथा विधेयम्॥६७०॥ तामेव भावग्रासैषणामाह–

घासेसणा उ भावे होइ पसत्था[३] य अप्पसत्था य।
अपसत्था पंचविहा तव्विवरीया पसत्था तु॥६७१॥[४]

घासेसणा उ गाहा। व्याख्या– **ग्रासैषणा तु भावे भवति प्रशस्ता च अप्रशस्ता च**; तत्राप्रशस्ता

(टि०) १. ०लान्नष्टो० जि१ विना॥ **२. हिंडंतो** जे२॥ **३. तहेव** जे४ भां०॥ ४. सर्वमूलादर्शेषु अस्या अनन्तरं अधिका गाथा दृश्यते, किन्तु केनापि टीकाकारेण न विवृता। अवचूरिकारेण संक्षेपेण विवृता। साऽधिका गाथा इयम्– **संजोइयमइबहुयं इंगाल सधूमगं अणट्ठाए। पंचविहा अपसत्था तव्विवरीया पसत्था तु॥** ५. **दुविहा उ होइ बहि** जे१॥ ६. **०जोययतो** जे२ खं। **०जोइंते** जे१॥

पञ्चविधा तद्विपरीता प्रशस्ता त्विति गाथार्थः ॥६७१॥

तत्र अप्रशस्तभावग्रासैषणा– संयोजना, अतिबहुकं, साङ्गारं, सधूमकं अनर्थायेत्येवं पञ्चधा, प्रशस्ता त्वेतद्विपरीतेति। तत्र संयोजनामाह–

दव्वे भावे संजोयणा तु दव्वे दुहा[५] तु बहि अंतो।
भिक्खं चिय हिंडंतो संजोए[६] तंमि बाहिरिया॥६७२॥

दव्वे गाधा। व्याख्या– **द्रव्ये भावे संयोजना तु द्रव्ये** संयोजना **द्विधा तु बहिरन्तश्च, भिक्षामेव हिण्डमानः संयोजयति** आहारमेषा बाह्यसंयोजनेति गाथार्थः॥ ६७२॥ तामेव स्पष्टयन्नाह–

खीर-दहि-सूव-कट्टरलंभे गुड-सप्पि-वडग-वालुंके।
अंतो तु तिहा पाए लंबण वदणे विभासा तु॥६७३॥

खीर० गाधा। व्याख्या– **क्षीर-दधि-सूप-कट्टरलाभे** सति **गुड-सर्प्पि-र्वटक-वालुङ्कादी**नां च लाभे भिक्षामटन्नेव संयोजयत्येषा बाह्यसंयोजना; **अन्तस्त्विय**ं **त्रिविधा**, तद्यथा– **पात्रे, लम्बने वदने** च **'विभाषे'**ति व्याख्या, सा चेयं– यद् यद् रसोपकारिद्रव्यं तत् तत् पात्रे संयोजयति, वालुङ्क-वटक-वृन्ताक-कार-चेल्लादि संयोजयति **लम्बने** = कवले, तथा वदने प्रक्षिप्य लम्बनं ततः शालनकं प्रक्षिपति पश्चादिति वदनसंयोजनेति गाथार्थः ॥६७३॥ द्रव्यसंयोजनया त्वात्मानं[१] राग-द्वेषाभ्यां संयोजयतीत्याह–

संजोयणाए दोसा जो संजोएइ भत्तपाणं तु।
दव्वाइं रसहेउं उवघाओ तस्सिमो होदि॥६७४॥

संजोयणाए गाहा। व्याख्या– **संयोजनायां दोषाः, यः संयोजयति भक्तपानं तु द्रव्यादिरसहेतुं उपघातस्तस्यायं भवतीति** गाथार्थः ॥६७४॥

संजोयणा तु भावे संजोइंतो[२] ताइं दव्वाइं।
संजोययंतो[३] कम्मं कम्मेण भवं ततो दुक्खं॥६७५॥

संजोयणा गाहा। व्याख्या– **संयोजना तु भावे– संयोजयन्नपि तानि** गुड-दध्यादीनि **द्रव्याणि संयोजयति** = बध्नातीत्यर्थः **कर्म्म** आत्मनि **कर्म्मणा** च **भवं** = संसारं निर्वर्त्तयति **ततो** भवाद् **दुःखमधिगच्छ**[४]तीति गाथार्थः ॥६७५॥ संयोजनापवादमाह–

पत्तेय पउरलंभे भुत्तुव्वरिते य सेसगमणट्ठा[५]।
दिट्ठो संजोगो खलु अह क्कमो तस्सिमो होदि॥६७६॥

पत्तेय गाहा। व्याख्या– **प्रत्येकं** = एकैकं साधुं प्रति घृतादिप्रचुरलाभे **'भुत्तुव्वरिए'**त्ति भुक्तशेषे

(टि०) १. ०त्मनि जि१॥ २. ०जोएत्तो खं०। ०जोएऊण जे२,४ भां०॥ ३. ०यते य जे२। ०यते उ जे१॥ ४. ०मपि गच्छ० जि१॥ ५. ०सगाणं पि। गमणट्ठा संजोयण घयसत्तु गुलादियं कुज्जा खं०॥ ६. य खं०॥

शेषगमनार्थं = शेषोपयोगाय **दृष्टः** = अनुज्ञातः **संयोगः खल्वन्यद्रव्येण**। **अथ क्रमस्तस्य अयं** उक्तस्वरूपो वक्ष्यमाणश्च **भवती**ति गाथार्थः ॥६७६॥

रसहेउं पडिसिद्धो संजोगो कप्पते गिलाणट्ठा।
जस्स व[६] अभत्तछंदो सुहोचिओऽभाविओ जो य॥६७७॥

रसहेउं गाहा। व्याख्या– **रसहेतोः** = रसनिमित्तं **प्रतिषिद्धः संयोगः** = संयोजना, **ग्लानार्थं यस्य वा न भक्तछन्दः** = अरोचकः **सुखोचितो** वा यो राजपुत्रादिः **'अभावित'** इति अजातसम्यक्परिणामो[१] **यश्च** तदर्थं संयोजनाऽपि अदुष्टेति गाथार्थः ॥६७७॥ गतं **संयोजना**द्वारम्। अधुना **आहारप्रमाण**द्वारमाह–

बत्तीसं किर कवला आहारो कुच्छिपूरओ भणिओ।
पुरिसस्स महिलियाए उ[२] अट्ठावीसं भवे कवला॥६७८॥

बत्तीसं गाधा। व्याख्या– **द्वात्रिंशत् 'किले'**त्ति मध्यमप्रमाणसंसूचकः **कवला आहारः कुक्षिपूरको** भवति **पुरुषस्य, महेलायास्त्वष्टाविंशतिः भवेत् कवला** आहारः कुक्षिपूरक इति गाथार्थः ॥६७८॥

नपुंसकस्य चतुर्विंशतिः कवला आहारः, स चात्र न गृहीतः, प्रायेण नपुंसकस्य अयोग्यत्वात् प्रव्रज्यायाः। कवलानां किं प्रमाणम् ? कुक्कुट्यण्डकप्रमाणमात्राः कवला भवन्ति। कुक्कुटी द्विविधा– द्रव्यकुक्कुटी भावकुक्कुटी च। तत्र द्रव्यकुक्कुटी द्विविधा– उदरकुक्कुटी गलकुक्कुटी च। तत्र उदरकुक्कुटी साधोरुदरं यावन्मात्रेणाहारेण नातिन्यूनं नात्याध्मातं भवति स आहारः (उदर)कुक्कुटी, तस्या द्वात्रिंशत्तमो भागोऽण्डकम्, तत् प्रमाणं कवलस्य।

गल एव कुक्कुटी = गलकुक्कुटी तदन्तरालमण्डकं, तत्राविलग्नो यः पिण्डः प्रविशति अविकृतास्यस्य तत् प्रमाणं कवलस्येति, अथवा शरीरमेव द्रव्यकुक्कुटी तन्मुखं अण्डकं तत्राविकृते मुखे अक्षिक-पोलौष्ठभ्रूभिर्यः प्रविशति पिण्डस्तत् प्रमाणं कवलस्य, अथवा कुक्कुटी– पक्षिणी तदण्डकप्रमाणः कवलो ग्राह्यः।

भावकुक्कुटी पुनर्येनाहारेण भुक्तेन नातिन्यूनं नात्याध्मातमुदरं धृतिं च बध्नाति ज्ञान-दर्शन-चारित्राणां च वृद्धिर्भवति तस्याहारस्य द्वात्रिंशो भागोऽण्डकं, तत् प्रमाणं कवलस्य, अत्र च भावस्य प्राधान्याद् भावकुक्कुट्यण्डकमात्रप्रमाणता भावनीया कवलस्येति।

एत्तो किंची[३] हीणं अद्धं अद्धद्धगं च आहारं।
साहुस्स बेंति धीरा जातामातं च ऊणं[४] च॥६७९॥

एत्तो गाधा। व्याख्या– **एतस्माद्** आहारप्रमाणात् किञ्चिन्मात्रया हीनं कवलेन कवलाभ्यां कवलैर्हीनं

(टि०) १. **अजातः समयक्परिणामो यस्य तदर्थं** ला०॥ २. **व** जे२॥ ३. **किणाविही०** जे१ विना॥ ४. **ओमं** जे२ विना॥ ५. **०दोसा** खं०॥ ६. **०व्वा** खं०॥

यावद् **अर्द्धं अर्द्धार्द्धकं चाहारं साधोर्ब्रुवते धीरा यात्रामात्रं च न्यूनं चे**ति गाथार्थः ॥६७९॥

प्रमाणदोषमाह–

पकामं च निकामं च पणीयं भत्तपाणमाहारे।
अतिबहुयं अतिबहुसो पमाणदोसो[५] मुणेयव्वो[६]॥६८०॥

पगामं च गाहा। व्याख्या– **प्रकामं च निकामं च प्रणीतं भक्तपानमाहारयेत् अतिबहुकं, अतिबहुशः प्रमाणदोषो ज्ञातव्यः** साधोरिति गाथार्थः ॥६८०॥ प्रकामादिस्वरूपमाह–

बत्तीसादि[१] परेणं पकाम निच्चं तमेव तु णिकामं।
जं पुण गलंतनेहं पणीतमिति तं बुहा बेंति॥६८१॥

बत्तीसाइ गाहा। व्याख्या– **द्वात्रिंशत्कवलादेः परतो** भुञ्जानस्य **प्रकाम**भोजनम्, **नित्यं** प्रतिदिनं **तमेव तु** प्रमाणातीतमश्नतो **निकाम**भोजनं भवति, **यत्पुनर्गलत्स्नेहं** भोजनं **तत् प्रणीतं बुधा ब्रुवत** इति गाथार्थः ॥६८१॥ पुनरपि प्रमाणदोषमाह–

अतिबहुयं अतिबहुसो अतिप्पमाणेण भोयणं[२] भुत्तं।
हादेज्ज व[३] वामेज्ज व मारेज्ज व तं अजीरंतं॥६८२॥

अइबहु० गाधा। व्याख्या– **अतिबहुकं अतिबहुशोऽतिप्रमाणेन** अतृप्यमानेन वा **भोजनं भुक्तं** सत् **हादयेद् वा वमयेद् वा मारयेद् वा तदजीर्यदि**ति गाथार्थः ॥६८२॥ अतिबह्वादिस्वरूपमाह–

बहुयातीतमइबहुं अतिबहुसो तिण्णि तिण्ह व परेणं।
तं चिय अतिप्पमाणं भुंजति जं वा अतिप्पंतो[४]॥६८३॥

बहुयाईय० गाधा। व्याख्या– **बह्वतीतं अतिबहुं** निजाहारातीतमित्यर्थः, **अतिबहुशः**– **तिस्रो** वारा भुङ्क्ते **तिसृभ्यो** वा **परतो** यद् भुङ्क्ते **तदेव** च **अतिप्रमाणमु**च्यते अथवा **भुङ्क्ते यद् वाऽतृप्यमानो भोजनं तदतृप्यमानमि**ति गाथार्थः ॥६८३॥ प्रमाणादियुक्ताहारभोजने गुणानाह–

हिताहारा मिताहारा अप्पाहारा य जे नरा।
न ते विज्जा तिगिच्छंति अप्पाणं ते तिगिच्छगा॥६८४॥

हियाहार सिलोगो। हितं द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतोऽविरुद्धद्रव्याणि घृत-गुडादीनि भावतस्त्वेषणीयं तदाहारयन्ति ये ते **हिताहाराः**, मितं = प्रमाणोपेतं भोजनं येषां ते **मिताहाराः**, एतस्मादप्यल्पतरं भुञ्जते ये ते **अल्पाहाराः**, एवंविधाश्च ये नरा **न तान् वैद्याश्चिकित्सन्ति** आत्मनैव **आत्मनस्ते चिकित्सका** इति श्लोकार्थः ॥६८४॥ अहित-हितस्वरूपमाह–

दहि-तेल्लसमाओगो अहितो[५] खीर-दहि-कंजियाणं च।

(टि०) १. ०साए जे४ भां०॥ २. **भोत्तुं** जे१॥ ३. **वमएज्ज** खं०॥ ४. ०प्पंते खं० जे२॥ ५. **खीरघयकं०** खं०॥

पत्थं पुण रोगहरं ण य हेऊ होइ रोगस्स॥६८५॥

दहि० गाहा। व्याख्या– **दधि-तैलयोः समायोगो** न हितस्तथा **क्षीर-दधि-काञ्जिकानां च** समायोगो विरुद्ध इति। उक्तं च–

शाका-ऽऽम्लफल-पिण्याक-कूलत्थ-लवणैः सह।
करीर-दधि-मत्स्यैश्च प्रायः क्षीरं विरुध्यते॥१॥ ( )

पथ्यं पुनरविरुद्धद्रव्यमीलनं रोगहरं न च तद् इत्थम्भूतं **हेतुर्भवति रोगस्येति**। उक्तं च–

अहिताशनसम्पर्कात् सर्वरोगोद्भवो यतः।
तस्मात्तदहितं त्याज्यं न्याय्यं पथ्यनिषेवणम्॥१॥ ( ) इति गाथार्थः॥६८५॥

साम्प्रतं मितव्याचिख्यासयाह–

अद्धमसणस्स सव्वंजणस्स कुज्जा दवस्स दो भाए।
वायपवियारणट्ठा छब्भागं ऊणयं कुज्जा॥६८६॥

अद्धमसणस्स गाहा। व्याख्या– सर्व्वमेवोदरं षड्भागैर्विभज्यते, तत्रार्द्धमिति भागत्रयं **अशनस्य सव्यञ्जनस्याधारं कुर्य्यात्**, तथा **द्रवस्य** जाठरभागद्वयमाधारं कुर्य्यात्, **वायुप्रविचारणार्थं षड्(ष्ठ)-भागमुदरस्य ऊनकं कुर्य्यादिति** गाथार्थः॥६८६॥ कालापेक्षया आहारमानं भवति, स च त्रिधेत्याह–

सीतो उसिणो साहारणो य कालो तिहा मुणेयव्वो[१]।
साधारणम्मि काले तत्थाहारे इमा मत्ता॥६८७॥

सीओ गाधा। व्याख्या– **शीतः, उष्णः, साधारणश्च कालस्त्रिधा ज्ञातव्यः, साधारणे काले तत्राहारे इयं** पूर्व्वगाथोक्ता **मात्रा** भवतीति गाथार्थः॥६८७॥

सीए दवस्स एगो भत्ते चत्तारि अहव दो पाणे।
उसिणे दवस्स दोण्णी[२] तिण्णि व सेसा तु भत्तस्स॥६८८॥

सीए गाधा। व्याख्या– तत्रातिशीते **द्रवस्य** = उदकस्य **एको** भागो **भक्तस्य चत्वारो** भागा **अथवा द्वौ** भागौ **पान**विषयौ मध्यमशीत इति। तथा अत्युष्णे **द्रवस्य** त्रयस्तु भागा अशनस्य **द्वौ** भागौ **त्रयो** वा **शेषे** विमध्यमोष्णे **भक्तस्येति** गाथार्थः॥६८८॥ भागानां स्थिर-चरविभागदर्शनायाह–

एगो दवस्स भागो अवट्ठिओ भोयणस्स दो भागा।
वड्ढंति व हायंति व दो दो भागा उ एक्केक्के॥६८९॥

एगो गाहा। व्याख्या– **एको द्रवस्य भागोऽवस्थितो भोजनस्य द्वौ भागौ, वर्द्धेते वा** हानिं वा व्रजतो **द्वौ द्वौ भागावेकैकस्मिन्** भक्ते पाने चेति गाथार्थः॥६८९॥

(टि०) १. ०यव्वा जे२॥ २. तिण्णी जे४ भां०॥ ३. तत्थ जे१॥ ४. वि खं०॥

एत्थ तु ततिय-चउत्था दोण्णि उ अणवट्ठिया भवे भागा।
पंचम छट्ठो पढमो बितिओ य अवट्ठिया भागा॥६९०॥ दारं॥

एत्थ उ गाहा। व्याख्या– **अत्र तु** षड्भागप्ररूपणे **तृतीय-चतुर्थौ द्वौ त्वनवस्थितौ भागौ भवतः, पञ्चमः** पानविषयो भागः, **षष्ठो** वायुविषयः, **प्रथम-द्वितीयौ** त्वाहारविषयावित्येते **भागा अवस्थिता** भवन्तीति गाथार्थः॥६९०॥ उक्तं **प्रमाण**द्वारम्।

अधुना **साङ्गार-सधूम**द्वारद्वयमाह– सह अङ्गारैर्वर्त्तत इति साङ्गारम्, तत्र अङ्गारा द्विविधा– द्रव्याङ्गारा भावाङ्गाराश्च, तत्र द्रव्याङ्गाराः खदिरादिवनस्पतिविशेषाः कृशानुदग्धा ये, भावाङ्गारास्तु रागविशेषाः।

सह धूमेन = सधूमम्, धूमोऽत्र द्विविधो– द्रव्य-भावभेदात्, तत्र द्रव्यधूमोऽर्द्धदग्धानां काष्ठादीनां यो धूमो, भावधूमस्तु द्वेष इति। तत्र भावाङ्गार-भावधूमदोषदूषितं भोजनं कथं भवतीत्याह–

तं होइ सइंगालं जं आहारेइ मुच्छिओ संतो।
तं पुण होदि सधूमं जं आहारेइ निंदंतो॥६९१॥

तं होइ गाहा। व्याख्या– **तद् भवति साङ्गारं यद्** भोजनं **आहारयति मूर्च्छितः सन्**– अहो ! मिष्टं, अहो ! सुसम्भृतं, स्निग्धं, सुपक्वं, सुरसमित्येवं भणन्निति।

तत् पुनर्भवति सधूमं यद् भोजनं **आहारयति** अहो ! विरूपं, कुथितं, अस्वादु, असंस्कृतं, अपक्वं, अलवणं चेत्येवं **निन्दन्निति** गाथार्थः॥६९१॥ साङ्गार-सधूमलक्षणमाह–

अंगारत्तमपत्तं जलमाणं इंधणं सधूमं तु।
अंगारो ति पव्वुच्चइ तं चिय दड्ढं गते धूमे॥६९२॥

अंगारत्त० गाधा। व्याख्या– **अङ्गारत्वं अप्राप्तं ज्वलदिन्धनं सधूममुच्यते, अङ्गार इति प्रोच्यते तदेवेन्धनं दग्धं गते धूमे** सतीति गाथार्थः॥६९२॥ रागमहात्म्यमाह–

रागग्गिसंपलित्तो भुंजंतो फासुयं पि आहारं।
णिद्दड्ढिंगालनिभं करेइ चरणिंधणं खिप्पं॥६९३॥

रागग्गि० गाहा। व्याख्या– **रागाग्निसम्प्रदीप्तो भुञ्जानः प्रासुकमपि आहारं निर्दग्धाङ्गारनिभं करोति चरणेन्धनं क्षिप्रमिति** गाथार्थः॥६९३॥ द्वेषमहात्म्यमाह–

दोसग्गी वि जलंतो अप्पत्तियधूमधूमियं चरणं।
अंगारमित्तसरिसं जा ण भवति णिद्दहइ ताव॥६९४॥

दोसग्गी वि गाहा। व्याख्या– **द्वेषाग्निरपि ज्वलन् अप्रीतिरेव धूमस्तेन धूमितं चरणं अङ्गा-**

(टि०) १. **निन्दन्ति इति** जि०॥ २. **०गारं ति** जे२ विना॥ ३. **०गारमिति** ला०॥ ४. **०रमेत्त से संजात भवइ** खं० जे१ जे२॥ ५. **वियाणाहि** जे२,४ भां०॥

रमात्रसदृशं यावन्न भवति निर्दहति तावदिति गाथार्थः ॥६९४॥ साम्प्रतं द्वारद्वयमपि निगमयन्नाह–

रागेण सइंगालं दोसेण सधूमगं तु[५] णायव्वं।
छायालीसं दोसा बोधव्वा भोयणविहीए॥६९५॥

रागेण गाहा। व्याख्या– **रागेणा**ध्मातो भुञ्जानः साधुः **साङ्गारं** चरणं करोति **द्वेषेण** युक्तो भुञ्जानः **सधूमं** चरणं करोतीत्येवं **ज्ञातव्यं**, तस्माद् रागद्वेषगतं न भोक्तव्यमिति गाथापूर्व्वार्द्धार्थः।

पश्चार्द्धेन समस्तपिण्डदोषसङ्ख्यानमाह– **षट्चत्वारिंशद्दोषा बोद्धव्या भोजनविधौ**, कथम् ? उद्गमदोषाः पञ्चदश, यतोऽध्यवपूरको मिश्रजाते प्रविष्टः, उत्पादनादोषाश्च षोडश तथैषणादोषा दश, संयोजनादि दोषपञ्चकमित्येवं षट्चत्वारिंशद्दोषा इति गाथापश्चार्द्धार्थः ॥६९५॥

कीदृशं पुनराहारं भुञ्जते साधव ? इत्येतदाह–

आहारेंति तवस्सी वितिंगालं च विगयधूमं च।
झाण-ज्झयणणिमित्तं एसुवदेसो पवयणस्स॥६९६॥दारं॥

आहारेंती गाधा। व्याख्या– **आहारयन्ति तपस्विनो विताङ्गारं च** रागाऽकरणेन **विगतधूमं च** द्वेषाऽकरणेन, तदपि न निष्कारणं भुञ्जते, बठरवत्, किं तर्हि ? **ध्याना-ऽध्ययननिमित्तमेष उपदेशः प्रवचनस्य** = आगमस्येति गाथार्थः ॥६९६॥ **साङ्गार-सधूम**द्वारे व्याख्याते।

साम्प्रतं **कारण**द्वारमाह– तत्र कारणं रजनीपाश्चात्ययामप्रतिक्रमणचरमकायोत्सर्गस्थः चिन्तयति भोक्तव्यकारणानि मम सन्ति न सन्ति वेति, सन्ति चेत् कियन्ति पुनस्तानीत्यत आह–

छहि कारणेहि साहू आहारेंतो वि आयरइ धम्मं।
छहिं चेव कारणेहिं णिज्जूहंतो वि आयरइ॥६९७॥

छहिं कारणेहिं गाहा। व्याख्या– **षड्भिः कारणैः साधुर्निस्पृह आहारयन्नपि आचरति धर्म्मं षड्भिरेव च कारणैः 'णिज्जूहंतो वि'**त्ति परित्यजन्नपि **आचरति** धर्म्मं, भगवदर्हत्प्रणीतागमस्य अनेकान्तवादगर्भत्वादिति गाथार्थः ॥६९७॥ कानि पुनस्तानि भोजनस्य षट्कारणानीत्याह–

वेयण वेयावच्चे इरियट्ठाए य संजमट्ठाए।
तह पाणवत्तियाए छट्ठं पुण धम्मचिंताए॥६९८॥

वेयण गाधा। व्याख्या– क्षुद्वेदनोपशमनाय, आचार्यादिभेदेन दशविध**वैयावृत्य**करणाय, **ईर्यापथ**संशोधनार्थम्, **संयमार्थं तथा 'प्राणप्रत्ययार्थमि'**ति प्राणसंधारणार्थं **षष्ठं पुनः धर्मचिन्तार्थं** भुञ्जीतेति सर्व्वत्र क्रिया द्रष्टव्या॥६९८॥ एनामेव गाथां विवृण्वन्नाह–

णत्थि[१] छुहाए सरिसिया वियणा भुंजेज्ज तप्पसमणट्ठा।

(टि०) १. ०त्थि हु छु० जे२॥ २. तओ जे२॥ ३. ०णभयं च भयाणं छुहा० ला०॥

छाओ वेयावच्चं न तरइ काउं [२]अतो भुंजे॥६९९॥

णत्थि छुहाए गाहा। व्याख्या– **नास्ति क्षुधया** = बुभुक्षया सदृशी वेदना, अतो भुञ्जीत तत्प्रशमनार्थम्, उक्तं च–

पंथसमा णत्थि जरा दारिद्दसमो य परिहवो णत्थि।
मरण[३]समं णत्थि भयं छुहासमा वेयणा णत्थि॥१॥
तं णत्थि जं ण बाहइ तिलतुसमित्तं पि एत्थ कायस्स।
सण्णेज्झं सव्वदुहाइं देंति आहाररहियस्स॥२॥ ( )

'**छाओ**'त्ति बुभुक्षितः सन् **वैयावृत्यं न शक्नोति कर्तुम्**, उक्तं च–

गलइ बलं उच्छाहो अवेइ सिढिलेइ सयलवावारे।
णासइ सत्तं अरई विवड्ढए असणरहियस्स॥१॥ ( )

अतस्[१]तत्करणाय **भुञ्जीते**ति गाथार्थः॥६९९॥

इरियं [२]ण विसोहेइ पेहादीयं [३]व [४]संजमं काउं।
थामो वा परिहायइ गुणऽणुप्पेहासु य असत्तो॥७००॥

इरियं गाहा। व्याख्या– **ईर्यापथं** बुभुक्षितो **न विशोधयति**, अतस्तच्छोधनाय भुञ्जीत, **प्रेक्षादिकं वा संयमं** क्षुधार्त्तो न शक्नोति **कर्तुम**[५]तस्तत्करणाय अश्नीयात्, **स्थाम** प्राणो बलमित्यनर्थान्तरं तद् **वा** परिहानिं याति बुभुक्षितस्यातोऽश्नीयात्, तथा **गुणनं** = ग्रन्थपरावर्त्तनं **अनुप्रेक्षा** = श्रुतचिन्तनं तयोश्चा**शक्तो** बुभुक्षितो भवत्यतोऽश्नीयात्, एवमेभिः षड्भिः कारणैर्भुञ्जानोऽपि साधुर्ज्ञान-दर्शन-चारित्ररूपं धर्मं नातिक्रामतीति गाथार्थः॥७००॥ अभोजनकारणसम्बन्धगाथामाह–

अहव ण कुज्जाहारं छहिं ठाणेहिं संजओ।
पच्छा पच्छिमकालम्मि काउं अप्पक्खमं खमं॥७०१॥

अहव सिलोगो। **अथवा न कुर्य्यादाहारं** = नाश्नीयादित्यर्थः **षड्भिः स्थानै**र्हेतुभूतैः **संयतः**, '**पश्चादि**'ति शिष्यनिष्पादनादिसकलकर्त्तव्याऽनन्तरमित्यर्थः **पश्चिमकाले** पाश्चात्यवयसि **कर्तुं** '**अप्पक्खमि**'ति संलेखनापूर्व्वकमनशनकरणं **क्षमं** = योग्यमिति श्लोकार्थः॥७०१॥ अभोजनकारणान्याह–

आतंके उवसग्गे तितिक्खया बंभचेरगु[६]त्तीसु।
पाणिदया तवहेउं सरीरवोच्छेदणट्ठाए॥७०२॥

आयंके गाहा। व्याख्या– **आतङ्के, उपसर्गे तितिक्षार्थम्, ब्रह्मचर्यगुप्तिषु** सप्तमी षष्ठ्यर्थे ब्रह्मचर्यगुप्तीनामित्यर्थः, **प्राणिदयार्थम्, तपोहेतोः, शरीरव्यवच्छेदार्थं** न भुञ्जीतेति सर्व्वत्र क्रिया

(टि०) १. **तत्कार०** ला०॥ २. **च ण सो०** जे२ विना॥ ३. **०या वि सं०** जे१॥ ४. **च** जे४ भां०॥ ५. **तत्कार०** ला०॥ ६. **०त्ती य** खं०॥ ७. **०य वाव उसग्गो** खं०। **०यगा च उव०** जे४ भां०॥ ८. **०यरक्खणट्ठा** जे१॥ ९. **०ज्जीथ** जि१॥

द्रष्टव्या॥७०२॥ एनामेव गाथां विवृण्वन्नाह–

आयंको[७] जरमादी राया-सण्णायगाइ उवसग्गो।
बंभवयपालणट्ठा[८] पाणिदया वास-महिगादी॥७०३॥

आयंको गाहा। व्याख्या– **आतङ्को ज्वरा**-ऽक्षिरोगादिस्तस्मिंश्चोत्पन्ने न भुञ्जीत[९], यत उक्तम्–

बलाविरोधि निर्दिष्टं ज्वरादौ लङ्घनं हितम्।
ऋतेऽनिल-श्रम-क्रोध-शोक-काम-क्षतज्वरान्॥१॥ ( )

तथा **राज-स्वजनाद्युपसर्गे** जाते दिव्य-मनुष्य-तिर्यक्कृतोपसर्गे वा तदुपशमनाय नाश्रीयात्, मोहोदये सति **ब्रह्मव्रतपालनार्थं** न भुञ्जीत, उक्तं च–

विषया विनिवर्त्तन्ते निराहारस्य देहिनः।
रसवर्जं[१] रसोऽप्येवं परं दृष्ट्वा निवर्त्तते॥१॥ (गीता २/५९)

तथा **प्राणिदयार्थं वर्षे** वर्षति सति **महिकायां** च निपतन्त्यां **आदि**शब्दात्[२] सूक्ष्ममण्डूकिकादिसंसक्तभूमौ न अद्याद् अतः प्राणिदया महापुण्यफला, उक्तं च–

दक्षा नारकवेश्मनां प्रतिहतौ पट्वी कुयोनिक्षितौ,
हन्त्री रोगचयस्य पापमथनी वर्त्मामृतत्वस्य तु।
कीनाशोद्धतबाहुसूक्ष्मदलनप्राप्तोत्तमत्वाखिला,
साध्वी जीवदया जयत्यपमला मूर्द्धिर्न स्थिता[३] श्रेयसाम्॥१॥ ( )

इति गाथार्थः॥७०३॥

तवहेउ चउत्थादी जाव[४] य छम्मासिओ तवो होइ।
छट्ठं सरीरवोच्छेदणट्ठया होयऽणाहारो॥७०४॥

तवहेउ गाहा। व्याख्या– **तपोहेतोर्न** भुञ्जीत तच्च तपश्चतुर्थाद् आरभ्य **यावत्** षण्मासान्तं भवति। षष्ठमिदं कारणं संयमासमर्थ**शरीरव्यवच्छेदनार्थं भवत्यनाहारः** साधुरिति गाथार्थः॥७०४॥

एतेहिं छहिं ठाणेहिं अणाहारो[५] उ जो भवे।
धम्मं नातिक्कमे भिक्खू[६] धम्मझाणरतो भवे॥७०५॥[७]

एएहिं सिलोगो। **एभिरनन्तरोक्तैः षड्भिः स्थानैरनाहारस्तु यो भवेत् स धर्म्मं नातिक्रमेद् भिक्षुर्धर्मध्यानरतश्च भवेदिति** श्लोकार्थः॥७०५॥

उक्तं **कारणद्वारम्**[८], तदभिधानाच्च उक्ता ग्रासैषणा, तदुक्तौ भावगवेषणैषणा-ग्रहणैषणा-ग्रासैषणा-भेदभिन्ना त्रिविधाऽप्येषणा समाप्तेति। अस्या एव समस्तदोषसङ्कलनायाह–

(टि०) १. दृष्टा जि० जि१॥ २. श्लक्ष्णम० जि१॥ ३. श्रेयसी जि० जि१॥ ४. तु खं०॥ ५. य जे१॥ ६. ०क्ख जणजोगगओ भ० जे१॥ ७. इयं गाथा मलय०वृत्तौ न दृश्यते॥ ८. इत ऊर्द्धं जि१ प्रतौ नोपलभ्यते॥

सोलस उग्गमदोसा सोलस उप्पायणाए दोसा तु।
दस एसणाय दोसा संजोयणमादि पंचेव॥७०६॥

सोलस उग्गम० गाधा। व्याख्या– तत्र गवेषणासमुत्थिताः **षोडशोद्गमदोषाः**, उत्पादनासमुत्थिताः **षोडशोत्पादनादोषाः**, ग्रहणैषणासमुत्थिता **दशैषणादोषाः**, ग्रासैषणासमुत्थिताः **संयोजनादयः पञ्च** ग्रासैषणादोषाः, एते सर्वेऽपि मीलिताः सप्तचत्वारिंशदेषणादोषा भवन्तीति गाथार्थः॥७०६॥

एतान् दोषान् विशोधयन् पिण्डं विशोधयति, तद्विशुद्धौ चारित्रशुद्धिः, तच्छुद्धौ च मुक्तिसम्प्राप्तिः, उक्तं च–

एए विसोहयंतो पिंडं सोहेइ संसओ णत्थि।
एए अविसोहंते चरित्तभेयं वियाणाहि॥१॥
समणत्तणस्स सारो भिक्खायरिया जिणेहिं पण्णत्ता।
एत्थ परितप्पमाणं तं जाणसु मंदसंवेगं॥२॥ (व्य० भा० २४८४)
णाणचरणस्स मूलं भिक्खायरिया [1]जिणेहिं पण्णत्ता।
एत्थ उ उज्जममाणं तं जाणसु तिव्वसंवेगं॥३॥ (व्य० भा० २४८५)
पिंडं असोहयंतो अचरित्ती एत्थ संसओ णत्थि।
चारित्तंमि असंते णिरत्थिया होइ दिक्खा उ॥४॥
चारित्तंमि असंतंमि णेव्वाणं ण उ गच्छओ(?इ)।
णेव्वाणंमि असंतंमि सव्वा दिक्खा निरत्थिया॥५॥ (व्य० भा० २४१६)
उग्गम-उप्पायण-एसणासु चारित्तरक्खणट्ठाए।
पिंडं सेज्ज उवहिं सोहेंतो होइ सचरित्ती॥६॥ ( )

तस्मादेतैरुद्गमादिदोषैः परिशुद्धः पिण्ड एषितव्य इति।

एसो आहारविही जह भणिओ सव्वभावदंसीहिं।
धम्मावस्सगजोगा जेण न हायंति तं कुज्जा॥७०७॥

एसो गाहा। (व्याख्या–) **'एष'** इति यः प्रोक्त **आहारविधिः** = पिण्डविधिरेषणाविशुद्ध इत्यर्थः, **यथा** = येन प्रकारेण **भणितः सर्वभावदर्शिभिः** = तीर्थकरैर्यथोक्तः तथा मयाऽपि कालानुरूपमिति स्व(मति)विभवेन व्याख्यात इति वाक्यशेषः।

गाथापश्चार्द्धेनापवादमाह– **धर्म्मावश्यकयोगा येन** हानिं न गच्छन्ति **तत् कुर्यात्**, सर्व्वशास्त्राणि सापवादानीति कृत्वा। धर्म्मे(?र्म्मो) द्विविधः– श्रुतधर्म्मश्चारित्रधर्म्मश्च, धर्म्मावश्यकयोगा येन प्रकारेण न

(टि०) १. इत ऊर्द्धं ला० प्रतौ नोपलभ्यते॥ २. **संवत् १२०९ कार्तिक वदि १२ सोमे पुस्तिकेयं लिखितेति॥छ॥ मंगलं महाश्री॥छ॥** खं०। **पिण्डनिर्युक्तिसूत्रं समाप्तमिति॥ मंगलं महाश्रीः शिवमस्तु सर्व्वजगतः** जे२। **महल्लियापिंडनिजुत्ती सम्मत्ता॥छ॥** जे१॥

हानिं व्रजन्ति तत् कर्त्तव्यं उत्सर्गापवादस्थितेन भवितव्यमित्यर्थः ॥७०७॥

अपवादमासेवमानस्य अशठस्य विराधनाऽपि निर्जराफलैवेत्याह–

जा जयमाणस्स भवे विराहणा सुत्तविहीसमग्गस्स।
सा होति निज्जरफला अज्झत्थविसोहिजुत्तस्स[२] ॥७०८॥

जा जयमाणस्स गाहा। (व्याख्या–) **यो यतमानस्य** चारित्रधर्म्मे सुस्थितस्य पणगपरिहाणीए जयमाणस्सेत्यर्थो **विराधना** सूत्रार्थोभयविदुषो बहुश्रुतस्येत्यर्थः **सा** अपवादप्रत्यया विराधना 'तस्ये'ति साधो**र्निर्जरफला** भवति, किम्भूतस्य ? **अध्यात्मविशुद्धियुक्तस्य** = रागद्वेषरहितस्येत्यर्थः। इयमत्र भावना– कृतयोगिनो गीतार्थस्य कारणिकस्य यतनया अपवादविषया विराधना मोक्षफला भवतीति गाथार्थः ॥७०८॥

एवं नामनिष्पन्ने निक्षेपे द्विपदे पिण्डपदं एषणापदं च ते च व्याख्यातेन(?) (तद्)व्याख्यानाच्चाभिहितो नामनिष्पन्नो निक्षेपस्तदभिधानाच्च परिसमाप्ता पिण्डनिर्युक्तिरिति ॥छ॥ छ॥

पिण्डाध्ययनसमाश्रितनिर्युक्तेर्विवरणं विधाय शुभं यत् कुशलं सम्प्राप्तं तेन सुखी भवतु भव्यजनः ॥छ॥ मंगलं महाश्रीः ॥छ॥ ॥छ॥ शिवमस्तु सर्वजगतः ॥छ॥

पिण्डनिर्युक्तिमूलगाथानामकाराद्यनुक्रमः

गाथा	पृष्ठ
अंगारत्तमपत्तं जलमाणं...॥६९२॥	१६५
अंगारधूवियादी अणंतरो...॥५९५॥	१४३
अंगुलियाए घेत्तुं कड्ढइ....॥३१४॥	७८
अइदूरजलंतरिया कम्मासंकाए....॥३६४॥	८९
अइरं फलादिपिहियं...॥५९७॥	१४३
अक्कंत-धंत-घाणे...॥५१॥	१४
अक्खे वराडए वा...॥१३॥	६
अगविट्ठस्स उ गहणं...॥९३॥	२४
अघणघणचारिगगणे छाया....॥१९७॥	४८
अचियत्तमंतरायं तेणाहड....॥४००॥	९६
अच्चित्तमक्खियंमी चउसु...॥५७४॥	१३७
अच्छेज्जं पि य तिविहं....॥३९३॥	९५
अच्छोड-पिट्टणासु य...॥४५॥	१२
अज्झोयरओ तिविहो....॥४१५॥	९९
अट्ठाए अणट्ठाए छक्काय...॥१२४॥	३०
अणिसट्ठमणुण्णायं कप्पइ....॥४१३॥	९९
अणिसिट्ठं पडिकुट्ठं....॥४०४॥	९७
अणुकंप भगिणिगेहे दरिद्द....॥३५२॥	८७
अणुकंपा पडिणीयट्ठया...॥६३२॥	१५१
अणुचियदेसं दव्वं....॥२२६॥	५५
अण्णट्ठ उट्ठिया वा....॥३१२॥	७८
अण्णे भणंति दससु वि...॥६२८॥	१५०
अण्णेणाऽऽहाकम्मं उवणीयं...॥१३६॥	३३
अण्णेसि दिज्जमाणे....॥४९७॥	११८
अतिबहुयं अतिबहुसो...॥६८२॥	१६३
अतिभार-चूडण-पणए...॥३२॥	१०
अत्तट्ठा रंधंतो पासंडीणं....॥२९७॥	७३
अत्तट्ठियआयाणे डायं....॥२७८॥	६८

गाथा	पृष्ठ
अत्तीकरेइ कम्मं...॥१३४॥	३३
अत्थाह गाह-पंका....॥३५९॥	८८
अद्धमसणस्स सव्वंजणस्स...॥६८६॥	१६४
अद्धिति दिट्ठीपण्हय...॥५२१॥	१२६
अद्धिति पुच्छा आसण्ण...॥५४३॥	१३१
अपरिणयं पि य दुविहं...॥६४५॥	१५४
अपरिमियणेहवुड्ढी दासत्तं....॥३४५॥	८५
अप्पत्तम्मि व ठवियं....॥३१६॥	७९
अप्पत्ता उ चउत्थे...॥५८८॥	१४१
अप्पत्ते च्चिय वासे...॥३३॥	१०
अप्पसत्थो उ असंजमो...॥७८॥	२०
अब्भंगिय-संबाहिय-उव्वट्टिय....॥४५३॥	१०८
अब्भिंतरपरिभोगं उवरिं...॥४०॥	११
अभोज्जे गमणादी य....॥२१२॥	५१
अमिला-करभीखीरं लसुण....॥२१६॥	५२
अमुगं ति पुणो रद्धं....॥२६४॥	६४
अमुगाणं ति व दिज्जउ....॥२५८॥	६२
अयमवरो उ विकप्पो....॥४४५॥	१०५
अवयास भाणभेदो...॥६१७॥	१४८
अवरद्धिग-विसबंधे...॥२१॥	७
अवरोप्परसज्झिलगा संजुत्ता....॥३५१॥	८७
अवि णाम होइ....॥४८५॥	११६
अवि य हु बत्तीसाए....॥४०६॥	९८
अविसुद्धो परिणामो...॥५६७॥	१३६
असणाईण चउण्ह वि....॥१९२॥	४७
अस्संजमजोगाणं पसंधणं....॥४९४॥	११८
अह मंसम्मि पहीणे...॥६६७॥	१५९
अह मीसओ तु पिंडो...॥६८॥	१८

गाथा	पृष्ठ
अहव ण कुज्जाहारं छहिं...॥७०१॥	१६७
अहव ण सचित्तमीसो...॥५८३॥	१३९
अहवा चउण्ह नियमा...॥७३॥	१९
अहिगरण भद्द-पंता....॥४४४॥	१०५
अहुणुट्ठियं व अणवेक्खियं....॥४४७॥	१०६
आइण्णमणाइण्णं णिसीहा....॥३५६॥	८८
आउक्काओ तिविहो...॥२३॥	८
आकंपिया णिमित्तेण....॥४६८॥	११२
आणं सव्वजिणाणं....॥२०६॥	५०
आणाइणो य दोसा....॥२०५॥	५०
आर्णेत-भुंजगा कम्मुणा...॥१४५॥	३५
आतंके उवसग्गे तितिक्खया...॥७०२॥	१६७
आधाय जं कीरइ तं....॥४२४॥	१०१
आय-परोभयदोसा...॥६२१॥	१४९
आयंको जरमादी राया...॥७०३॥	१६७
आयंबिल पारणए...॥६५२॥	१५६
आयकीयं पि य दुविहं....॥३३४॥	८३
आयरऽणादर भावो सयं....॥२२५॥	५४
आयरिय-उवज्झाए...॥५०९॥	१२२
आयरिय-गिलाणाण उ...॥३४॥	१०
आयवयं च परवयं...॥५२०॥	१२५
आसंदि-पीढ-मंचग....॥३८८॥	९४
आसूयमादिएहिं वालचिय....॥४३५॥	१०३
आहा अहे य कम्मे...॥११०॥	२७
आहा अहे य कम्मे...॥१५१॥	३७
आहाकडभोईहिं सहवासो...॥१४८॥	३६
आहाकम्मं भुंजति....॥२३९॥	५७
आहाकम्मंतरिया असणादी...॥१५६॥	३८
आहाकम्मगहणे अइक्कमातीसु....॥२०३॥	४९
आहाकम्मपरिणओ फासुय...॥१२९॥	३२
आहाकम्मपरिणओ....॥२२९॥	५५
आहाकम्माऽऽमंतण....॥२०४॥	४९
आहाकम्मादीणं होइ...॥१५५॥	३७
आहाकम्मियणामा एगट्ठा...॥१०९॥	२७
आहाकम्मियदारं भणिय....॥२४०॥	५८
आहाकम्मियभायण....॥२८६॥	७०
आहाकम्मुद्देसिग चरिमतिगं....॥४२०॥	१००
आहाकम्मुद्देसिय पूतिकम्मे...॥१०७॥	२७
आहाकम्मुद्देसिय मीसं....॥२७१॥	६६
आहाकम्मेण अहोकरेइ...॥१५८॥	३८
आहार-उवहि-सेज्जा तिण्णि...॥६५७॥	१५७
आहार-उवहि-सेज्जा...॥८३॥	२२
आहारेंति तवस्सी...॥६९६॥	१६६
आहारोवहिमाई जइअट्ठाए....॥३९९॥	९६
इंदत्थं जह सद्दा...॥१५७॥	३८
इंधण अगणीअवयव....॥२८२॥	६९
इंधण-धूमे-गंधे....॥२८०॥	६८
इंधण-धूमे-गंधे....॥२८१॥	६९
इंधणमादी मोत्तुं ....॥२९०॥	७१
इक्खागुवंस भरहो...॥५१३॥	१२२
इट्ठगछणंमि परिपिंडियाण....॥५००॥	११९
इट्ठगपागादीणं बहुमज्झे...॥४७॥	१३
इतरो वि य पंतावे णिसि....॥३५३॥	८७
इय अविहीपरिहरणा....॥२२३॥	५४
इरियं ण विसोहेइ...॥७००॥	१६७
उक्कोस-मज्झिम-जहण्णगं....॥३७३॥	९१
उक्खित्तं णिक्खिप्पइ....॥३६७॥	९०
उक्खेवे णिक्खेवे महल्ल...॥६०६॥	१४५
उग्गम उग्गोवण मग्गणा...॥१००॥	२५
उग्गमकोडी अवयव....॥४२१॥	१०१

गाथा	पृष्ठ
उग्गमकोडीअवयवमित्तेण वि....॥२७०॥	६५
उग्गमदोसा सोलस...॥५५९॥	१३४
उग्गादिकुलेसु वि एवमेव....॥४७५॥	११४
उच्चत्ताए दाणं दुल्लभ....॥३४९॥	८६
उच्छाहिओ परेण व....॥४९९॥	११९
उच्छू-खीरादीयं विकारि....॥३०५॥	७५
उड्डाह काय पडणं...॥६१८॥	१४८
उड्ढमहे तिरियं पि य....॥३९०॥	९४
उदुबद्ध धुवण बाउस...॥३१॥	१०
उद्देसियं समुद्देसियं च....॥२५२॥	६०
उप्पायणाए दोसा...॥५५१॥	१३३
उब्भट्ठ ३परिण्णायं अण्णं....॥३०६॥	७५
उब्भिज्ज पेज्ज कूरो...॥६६०॥	१५७
उब्भिण्णे छक्काया दाणे....॥३७५॥	९१
उभयातिरित्तमहवा...॥१०॥	५
उभये वि य पच्छन्ना....॥४६४॥	१११
उवओगम्मि य लाभं...॥१३८॥	३३
उवसयबाहिं ठाणं....॥४५९॥	१०९
उव्वट्टणे संसत्तेण वावि...॥६३९॥	१५३
उव्वट्टिता पओसं छोभग....॥४५०॥	१०७
उसिणस्स छड्डणे दिंतओ...॥६६४॥	१५९
उसिणोदगं पि घेप्पइ...॥५९०॥	१४१
उसिणोदगमणुवत्ते दंडे...॥२५॥	८
उसुगाइएहिं मंडेहि ताव....॥४५४॥	१०८
ऊणहियदुब्बलं वा खर....॥३५४॥	८७
ऊसव मंडणवग्गा ण....॥२४७॥	५९
एए ते जेसिमो....॥१८७॥	४५
एक्केक्कं तं दुविहं अणंतर....॥३०४॥	७५
एक्केक्का वि य दुविहा....॥४६१॥	११०
एक्केक्के चउभंगो...॥६०४॥	१४५

गाथा	पृष्ठ
एक्को उ असब्भावे..॥१४॥	६
एगंतमवक्कमणं जइ....॥२३३॥	५६
एगंतसिणिद्धम्मी पोरिसिमेगं...॥५४॥	१५
एगट्ठ एगवंजण एगट्ठं...॥१५२॥	३७
एगविहादि दसविहो...॥७५॥	२०
एगस्स माणजुत्तं न उ....॥३५५॥	८७
एगेण कयमकज्जं करेइ....॥२०७॥	५०
एगेण वावि एसिं...॥६४८॥	१५५
एगो दवस्स भागो अवट्ठिओ...॥६८९॥	१६४
एते उ अणादेसा...॥२७॥	९
एते चेव उ दोसा....॥३४७॥	८६
एते ण उ विस्सामे...॥३८॥	११
एतेण मज्झ भावो....॥४८७॥	११६
एतेसि दायगाणं गहणं...॥६१४॥	१४७
एतेहिं छहिं ठाणेहिं...॥७०५॥	१६८
एत्तो किंची हीणं...॥६७९॥	१६२
एत्थ तु ततिय-चउत्था...॥६९०॥	१६४
एमेव उज्झियम्मि वि....॥२१८॥	५३
एमेव कागमादी....॥४८८॥	११६
एमेव भावकूडे बज्झइ...॥१३२॥	३२
एमेव मीसएसु वि मीसाण...॥५८१॥	१३९
एमेव य उक्कोसे वारण....॥३८९॥	९४
एमेव य कम्मम्मि वि....॥२६३॥	६४
एमेव य जंतम्मि वि....॥४०९॥	९८
एमेव वाइ-खमए निमित्त....॥३४२॥	८४
एमेव सेसएसु वि...॥९१॥	२३
एमेव सेसगाण वि...॥५८०॥	१३८
एमेव सेसिगासु वि....॥४५१॥	१०७
एयं तु अणाचिण्णं....॥३७०॥	९०
एयाइं चिय तिण्णि वि...॥६५८॥	१५७

गाथा	पृष्ठ
एयारिसं ममं सत्तं...॥६६९॥	१६०
एरिसगं चिय दुक्खं....॥४९२॥	११७
एवं एक्केक्कदिणं...॥६५३॥	१५६
एवं खु अहं सुद्धो...॥१३७॥	३३
एवं तु गविट्ठस्सा...॥५५०॥	१३२
एवं तु पुव्वलित्ते....॥३७७॥	९२
एवं मीसज्जायं चरणप्पं....॥२९९॥	७४
एवं लिंगे भावण....॥१७५॥	४३
एसण गवेसणा मग्गणा...॥८८॥	२३
एसेव कमो नियमा....॥३६३॥	८९
एसो आहारविही जह...॥७०७॥	१६९
एसो सोलसभेदो वि....॥४१८॥	१००
ओगाहिमादणंतरं परंपरं...॥५८५॥	१४०
ओदण-मंडग-सत्तुग...॥६५९॥	१५७
ओदण-वंजण-पाणग...॥४८॥	१३
ओदण-समिंतिम-सत्तुग....॥२२४॥	५४
ओभासिय पडिसिद्धो....॥५०२॥	१२०
ओमे संगमथेरा गच्छ....॥४५८॥	१०९
ओयरंतं पयं दिट्ठं...॥५५६॥	१३४
ओरालग्गहणे तिरिक्ख...॥११३॥	२८
ओरालसरीराणं उद्दवण...॥११२॥	२८
ओहेण विभागेण य....॥२४१॥	५८
ओहो सुओवउत्तो...॥५६१॥	१३५
कंडिय तिगुणुक्कंडा तु....॥१९३॥	४७
कक्कडिय-अंबगा वा....॥१९१॥	४७
कणग-रयतादियाणं जहेट्ठ....॥४३६॥	१०४
कत्तरि पओयणावेक्ख....॥४७६॥	११४
कन्तामि ताव पेलुं....॥३११॥	७७
कप्पट्ठिग अप्पाहण...॥६१५॥	१४७
कम्माण जेण भावेण...॥८१॥	२१

गाथा	पृष्ठ
कम्मासंकाए पहं मोत्तुं....॥२२२॥	५४
कम्मियकद्दममिस्सा चुल्ली....॥२७६॥	६७
करडुयभत्तमलद्धुं अण्णहि....॥४९८॥	११९
कस्स घर पुच्छिऊणं....॥५०३॥	१२०
कस्स त्ति पुच्छियम्मी...॥१५९॥	३८
कामं सयं न कुव्वइ...॥१३३॥	३२
काय-वइ-मणो तिण्णि...॥११४॥	२८
किं अद्धिइ त्ति पुच्छा...॥५४७॥	१३२
किं ण ठविज्जइ पुत्तो...॥५४६॥	१३१
किं तं आहाकम्मं....॥१८२॥	४४
किं वा कहेज्ज छारा....॥३४१॥	८४
किण्णु हु खद्धा भिक्खा...॥५६३॥	१३५
किण्हादिया तु लेस्सा...॥१२०॥	२९
किवणेसु दुम्मणेसु य....॥४८३॥	११५
कीयगडं पि य दुविहं....॥३३३॥	८२
कुड्डस्स कुणइ छिड्डं....॥३३०॥	८२
कुलए उ चउब्भागस्स...॥४॥	३
कूडउवमाए केती...॥१३१॥	३२
केइ एक्केक्कनिसिं...॥४२॥	१२
केई भणंति पहिए....॥२१५॥	५२
केलासभवणा एते....॥४८६॥	११६
कोडीकरणं दुविहं उग्गमकोडी....॥४३१॥	१०३
कोद्दवरालगगामे वसही....॥१८४॥	४५
कोल्लइरे वत्थव्वो दत्तो....॥४५७॥	१०९
कोवो वडवागब्भं....॥४७०॥	११२
खणमाणी आरभते मज्जइ...॥६२६॥	१५०
खद्धे निद्धे य रुया....॥२१०॥	५१
खमगादि कालकज्जादिएसु...॥६७॥	१७
खल्लग-मल्लग लेच्छारियाणि....॥२३२॥	५६
खीर-दहि-जाउ-कट्ठर...॥६६१॥	१५८

गाथा	पृष्ठ
खीर-दहि-सूव-कट्ठरलंभे...॥६७३॥	१६१
खीरदुमहेट्ठ पंथे...॥१९॥	७
खीराहारो रोवति....॥४४२॥	१०५
खीरे य मज्जणे मंडणे....॥४४०॥	१०४
खेत्ते समाणदेसी कालंमि...॥१६२॥	३९
गंतुं विज्जामंतण किं...॥५३०॥	१२७
गंतूण आवणं सो....॥२२१॥	५३
गंधादिगुणसमिद्धं जं....॥२६७॥	६५
गमणागमणुक्खेवे भासिय....॥२४९॥	६०
गव्विणि गब्भे संघट्टणा...॥६२२॥	१४९
गामाण दोण्ह वेरं....॥४६६॥	१११
गुणणिप्फण्णं गोण्णं...॥७॥	४
गुणसंथवेण पच्छा...॥५२६॥	१२७
गुणसंथवेण पुव्वं...॥५२४॥	१२६
गुरु गुरुणा गुरु लहुणा...॥५९८॥	१४४
गुरु-पच्चक्खाणि-गिलाण...॥४४॥	१२
गूढायारा ण करेंति....॥२२८॥	५५
गेण्हण कड्ढण ववहार....॥४०८॥	९८
गो-महिसि-अयाखीरं...॥१५४॥	३७
गोट्ठिणिउत्तो धम्मी....॥२६८॥	६५
गोणीहरण सभूमी...॥१४१॥	३४
गोण्णं समयकयं वा..॥६॥	४
गोण्णसमयातिरित्त...॥११॥	५
गोवपओ अच्छेत्तुं दिण्णं....॥३९५॥	९५
गोवालए य भयए....॥३९४॥	९५
घणउदहीघणवलया...॥२४॥	८
घयसत्तुयदिट्ठंतो समणुण्णाता....॥४०३॥	९७
घरकोइल-संचारा....॥३८२॥	९३
घासेसणा उ भावे होइ...॥६७१॥	१६०
घेत्तव्वमलेवकडं लेवकडे...॥६४९॥	१५५

गाथा	पृष्ठ
घेप्पइ अकुंचियागम्मि....॥३८३॥	९३
चंदोदयं च सूरोदयं च....॥२३४॥	५६
चंपा छणम्मि घेच्छामि...॥५१६॥	१२४
चउरिंदियाण मच्छियपरिहारो...॥६४॥	१७
चउरो अइक्कम वइक्कमे....॥२०१॥	४९
चम्मट्ठि-दंत-नह...॥६५॥	१७
चरणकरणपरिहीणे अण्णम्मि....॥३२२॥	८०
चरियं च कप्पियं वा...॥६६६॥	१५९
चाउलोदगं पि से देहि....॥१८९॥	४६
चाणक्क पुच्छ इट्ठा...॥५३७॥	१२९
चुण्णे अंतद्धाणे...॥५३४॥	१२८
चुल्ली अवचुल्ली वा....॥३०२॥	७५
चुल्ली उक्खा व कम्माइं....॥२७५॥	६७
चुल्लुक्खलिया डोवे....॥२७३॥	६६
चोयग ! इंधणमादीहिं....॥२८४॥	६९
चोल्ल त्ति दारमहुणा....॥४१०॥	९८
छउमत्थो सुयनाणी गवेसए...॥५६०॥	१३४
छउमत्थोहुद्देसं कहं....॥२४४॥	५९
छक्कायवग्गहत्थ त्ति केइ...॥६२७॥	१५०
छक्कायवग्गहत्था समणट्ठा...॥६११॥	१४६
छब्बग-वारगमादी होइ....॥३०३॥	७५
छहि कारणेहि साहू...॥६९७॥	१६६
छायं पि विवज्जेंती....॥१९४॥	४८
छिण्णमच्छिण्णं दुविहं....॥२५४॥	६१
छिण्णमछिण्णो दुविहो....॥४११॥	९९
छिण्णो दिट्ठमदिट्ठो जो....॥४१२॥	९९
छिन्नंमि ततो उक्क....॥४१८॥	१००
जं जह व कयं दाहं....॥२६५॥	६४
जं दव्वं उदगादिसु...॥११६॥	२८
जं पुण अचित्तदव्वं...॥५८४॥	१४०

गाथा	पृष्ठ
जंघा-बाहु-तरीय व....॥३५८॥	८८
जंघापरिजितसड्ढी अद्धिति...॥५४४॥	१३१
जंघाहीणा ओमे...॥५३५॥	१२९
जइ पच्छकम्मदोसा...॥६५०॥	१५५
जइ वि य ता....॥५०१॥	११९
जइ वि सुतो मे...॥५४८॥	१३२
जइ संका दोसकरी...॥५६६॥	१३६
जइणो वीसाऽभिग्गह....॥१७८॥	४३
जइणो सावग-णिण्हग....॥१७९॥	४३
जण सावगाण खिंसण...॥५४१॥	१३०
जत्थ उ तइओ भंगो....॥१८१॥	४३
जत्थ उ थोवे थोवं...॥६०५॥	१४५
जत्थ उ सचित्तमीसे...॥५८२॥	१३९
जदि से ण जोगहाणी...॥६५४॥	१५६
जम्मं एसति एगो...॥९०॥	२३
जस्स पुण पिंडवायट्ठया...॥९॥	५
जह कम्मं तु अकप्पं....॥२११॥	५१
जह कारणं तु तंतू...॥८५॥	२२
जह कारणमणुवहयं...॥८६॥	२२
जह चेव पुव्वलित्ते....॥३७८॥	९२
जह चेव य निक्खित्ते...॥५९५॥	१४३
जह चेव य निक्खित्ते...॥६००॥	१४४
जह चेव य संजोगा...॥६४२॥	१५३
जह जह पदेसिणिं...॥५३२॥	१२८
जह तिपदेसो खंधो...॥७२॥	१९
जह ते दंसणकंखी....॥२३८॥	५७
जह वंतं तु अभोज्जं....॥२१३॥	५२
जहेव कुंभाइसु पुव्वलित्ते....॥३८१॥	९२
जा जदमाणस्स भवे...॥७०८॥	१६९
जा जेण होदि वण्णेण....॥४४९॥	१०७
जाई-कुल-गण-कम्मे....॥४७१॥	११३
जाई-कुले विभासा गणो....॥४७२॥	११३
जाणंतमजाणंतो तहेव...॥१२५॥	३०
जामाइ-पुत्त-पइमारणं....॥४६६॥	१११
जायसु ण एरिसो हं....॥५०६॥	१२०
जारिसिय च्चिय लद्धा...॥५६५॥	१३५
जाव ण बहुप्पसण्णं...॥२८॥	९
जावंतट्ठासिद्धं ण एंति....॥२९६॥	७३
जावंति देवदत्ता गिही...॥१६४॥	४०
जावंतिए विसोही....॥४१७॥	१००
जावंतियमुद्देसं पासंडीणं....॥२५३॥	६१
जियसत्तुदेवि चित्त...॥९५॥	२४
जीवत्तंमि अविगते...॥६४६॥	१५५
जीवामो कह वि....॥२४२॥	५८
जुज्जइ गणस्स खेत्तं....॥१८५॥	४५
जे वि य परिवेसंति...॥१४२॥	३४
जे विज्ज-मंतदोसा...॥५३८॥	१२९
जो जहवायं ण कुणइ....॥२०८॥	५०
जो पुण विस्सामिज्जति...॥३९॥	११
जोइ-पदीवे कुणइ व....॥३३१॥	८२
जोग्गाऽजिण्णे मारुयणिसग्ग...॥१०४॥	२६
जोतिस-तणोसहीणं मेह...॥१०२॥	२६
ठाण-णिसीद-तुयट्टण...॥२२॥	८
ढड्ढरसर चुन्नमुहो मउयगिरा....॥४५५॥	१०८
णणु सुहुमपूइयस्सा....॥२८३॥	६९
णत्थि छुहाए सरिसिया...॥६९९॥	१६६
णदि कण्हबिण्ण दीवे...॥५४०॥	१३०
णवणीय मंथु तक्कं....॥३०७॥	७५
णाण-चरित्ता चेवं....॥१७०॥	४२
णाणं दंसण-तव...॥७६॥	२०

गाथा	पृष्ठ
णाणिव्विट्ठं लब्भइ दासी....॥३९७॥	९६
णामं-ठवणा-दविए भावे...॥६६५॥	१५९
णामं-ठवणा-दविए....॥४३४॥	१०३
णामं-ठवणा-दविए...॥८९॥	२३
णामं-ठवणा-दविए...॥९४॥	२४
णामं-ठवणापिंडो...॥५॥	४
णामम्मि सरिसणामो...॥१६१॥	३९
णिच्छोडिए करीसेण....॥३००॥	७४
णिद्धेयरो य कालो...॥५३॥	१४
णिवपिंडो गयभत्तं....॥४१४॥	९९
णिव्वाणं खलु कज्जं...॥८४॥	२२
णिव्वोदगस्स गहणं...॥४३॥	१२
णीयं पहेणगं मे अमुगत्थ....॥३६८॥	९०
णीयदुवारम्मि घरे ण....॥३२१॥	७९
णीयदुवारम्मि घरे....॥३२३॥	८०
णीसमणीसा व कडं...॥१६६॥	४०
णेच्छह तिमिसे त्ति....॥३२८॥	८१
णोघरंतरऽणेगविहं वाडग....॥३६१॥	८९
तं पि य सुक्के सुक्कं...॥६४४॥	१५४
तं होइ सइंगालं जं...॥६९१॥	१६५
तंदुल-जल-आदाणे....॥४१६॥	१००
तइयंमि करं छोढुं....॥४२९॥	१०२
तत्थ विभागुद्देसिगमेवं....॥२५१॥	६०
तत्थाऽणंता उ चरित्त...॥११८॥	२९
तम्हा ण एस दोसो....॥१९८॥	४८
तवहेउ चउत्थादी जाव...॥७०४॥	१६८
तस्स कडनिट्ठियम्मी....॥२००॥	४९
तस्सेवं वेरग्गुग्गमेण...॥१०५॥	२६
तिण्णि उ पेदससमया...॥७०॥	१८
तिबलागमुहुम्मुक्को तिक्खुत्तो...॥६६८॥	१५९

गाथा	पृष्ठ
तिय सीयं समणाणं...॥६५६॥	१५७
तिरियायतउज्जुकतेण....॥३९२॥	९५
तिविहो उ दव्वपिंडो...॥१५॥	६
तिविहो तेउक्काओ...॥४६॥	१३
तुज्झट्ठाए कयमिणं....॥२२७॥	५५
तुल्लेऽवि अभिप्पाए...॥१२॥	५
तेण समं पव्वइया...॥५१४॥	१२२
तेणा व संजयट्ठा....॥४०१॥	९७
तेसिं गुरूण उदएण...॥१२३॥	३०
थक्के थक्कावडियं....॥१८८॥	४६
थुल्लाए विगडपाओ....॥४५६॥	१०९
थेर पभु थरथरंते धरिए...॥६३४॥	१५२
थेरी दुब्बलखीरा चिमिढो....॥४४८॥	१०६
थेरो गलंतलालो...॥६१६॥	१४७
थोवे थोवं छूढं सुक्के...॥६०७॥	१४६
दंसण-चरणे पढमो....॥१७६॥	४३
दंसण-णाण-चरणे...॥१६३॥	३९
दंसण-णाण-चरित्ताणं...॥८०॥	२१
दंसण-णाणप्पभवं...॥१०६॥	२६
दइएण बत्थिणा वा...॥५७॥	१५
दग-बीए संघट्टण पीसण...॥६२४॥	१४९
दट्ठूण य अणगारं सड्ढी....॥३२०॥	७९
दद्दर-सिल-सोवाणे....॥३९१॥	९५
दव्वंमि अत्तकम्मं जं...॥१२८॥	३१
दव्वम्मि लड्डुगादी भावे...॥१०१॥	२५
दव्वाई उ विवेगो....॥४२६॥	१०२
दव्वादीछिण्णं पि हु....॥२५७॥	६२
दव्वाया खलु काया...॥१२६॥	३१
दव्वीछूढे त्ति जं वुत्तं....॥२७७॥	६८
दव्वे अच्चित्तेणं भावे...॥८२॥	२१

गाथा	पृष्ठ
दव्वे भावे संजोयणा...॥६७२॥	१६०
दस ससिहागा सावग....॥१६८॥	४२
दहि-तेल्लसमाओगो अहितो...॥६८५॥	१६३
दाण-कय-विक्कए चेव....॥३८०॥	९२
दाणं ण होइ....॥४८९॥	११६
दायव्वमदायव्वं च दो...॥६४३॥	१५४
दाहं ति तेण भणियं....॥५०४॥	१२०
दिज्जंते पडिसेहो कज्जे....॥३३८॥	८३
दिट्ठं खीरं खीरं...॥१५३॥	३७
दिण्णाउ ताउ पंच....॥२४५॥	५९
दुगमादीसामण्णे जति...॥६४७॥	१५५
दुग्घासे तं समइच्छिया....॥२९५॥	७३
दुविह विराहण उसिणे...॥५९२॥	१४२
दुविहं च मक्खियं...॥५६८॥	१३६
दुविहो य भावपिंडो...॥७४॥	२०
दुविहो य संथवो...॥५१८॥	१२५
दूइत्तं खु गरहियं....॥४६३॥	१११
दूराभोयण एगागि....॥४६९॥	११२
देह इमं मा सेसं....॥२५६॥	६१
दोण्णि उ साहुसमुत्था...॥५५२॥	१३३
दोसग्गी वि जलंतो...॥६९४॥	१६५
धणु-जुग-काय...॥१११॥	२८
धम्मकहाआक्खित्ते धम्म....॥३४०॥	८४
धम्मकहि-वादि-खमए....॥३३९॥	८४
धाई दूई निमित्ते....॥४३८॥	१०४
धारयति धीयते वा....॥४४१॥	१०५
धूयदुगं संदेसो दाण...॥५१०॥	१२२
धोतं पि णिरावयवं....॥२८७॥	७०
धोवत्थं तिण्णि...॥४१॥	१२
नव चेवऽट्ठारसगं....॥४३२॥	१०३

गाथा	पृष्ठ
नामं-ठवणा-दविए खेत्ते...॥१६०॥	३९
नामं-ठवणा-दविए...॥५५३॥	१३३
निग्गंथ-सक्क-तावस....॥४७९॥	११५
निग्गम देउल दाणं....॥३६५॥	८९
निच्छयओ सच्चित्तो...॥१८॥	६
निच्छयनयस्स चरणायविग्घाए...॥१२७॥	३१
निम्मल्ल-गंध-गुलिया....॥३३५॥	८३
नियमा तिकालविसए....॥४६७॥	११२
पंचविहविसयसोक्ख....॥२४८॥	५९
पंडग अप्पडिसेवी वेला...॥६३७॥	१५२
पकामं च निकामं...॥६८०॥	१६२
पच्छासंथव दोसा...॥५२२॥	१२६
पडिचरणपओसेणं भावं....॥३९६॥	९६
पडिमंतथंभणादी सो वा...॥५३३॥	१२८
पडिलाभिय वच्चंता...॥५४२॥	१३०
पडिविज्जथंभणादी सो वा...॥५३१॥	१२८
पडिसेवण पडिसुणणा...॥१४६॥	३५
पडिसेवणमाईणं दाराण...॥१३५॥	३३
पडिसेवणाए तेणा...॥१४०॥	३४
पढमदिवसम्मि कम्मं....॥२९१॥	७१
पत्तलदुमसालगया दच्छामो....॥२३६॥	५७
पत्तेय पउरलंभे भुत्तुव्वरिते...॥६७६॥	१६१
पत्तेयबुद्ध-णिण्हग-उवासए....॥१८०॥	४३
परकम्म अत्तकम्मीकरेइ...॥१३०॥	३२
परपक्खो उ गिहत्था....॥१९९॥	४९
परपच्चइया छाया ण....॥१९५॥	४८
परस्स तं देइ स एव....॥३७९॥	९२
परिपिंडितमुल्लावो अतिपंतो...॥५२९॥	१२७
परियट्टिए अभिहडे...॥१०८॥	२७
परियट्टियं पि दुविहं....॥३५०॥	८६

गाथा	पृष्ठ
परिवेसणपंतीए दूरपवेसे....॥३७२॥	९१
परिसडियपंडुपत्तं वणसंडं...॥५५४॥	१३३
परिसेय-पियण-हत्था...॥३०॥	९
पल्लीवहम्मि नट्ठा चोरा...॥१४७॥	३६
पवयणमाया बंभव्वयगुत्तिओ...॥७७॥	२०
पाएण देइ लोगो....॥४८४॥	११६
पाओकरणं दुविहं....॥३२५॥	८०
पागडपगासकरणे कयम्मि....॥३३२॥	८२
पादुयदुरूढपडणं बद्धे...॥६२०॥	१४८
पामिच्चं पि य दुविहं....॥३४३॥	८४
पायस्स पडोयारं...॥३५॥	११
पायस्स पडोयारो...॥३६॥	११
पासंडीय-समणाणं गिहि...॥१६७॥	४०
पासंडीसु वि एवं...॥१६५॥	४०
पासोलित्तकडाहे णऽच्चुसिणे...॥५९१॥	१४१
पासोलित्तकडाहे परिसाडी...॥५८९॥	१४१
पाहुडिठवियगदोसा तिरि...॥६३१॥	१५१
पाहुडिभत्तं भुंजइ ण....॥३१८॥	७९
पाहुडियं च ठवेंती...॥६१३॥	१४७
पाहुडिया वि य दुविहा....॥३१०॥	७७
पिंड-निकाय-समूहे ...॥२॥	३
पिंडण बहुदव्वाणं...॥८॥	४
पिंडस्स उ निक्खेवो...॥३॥	३
पिंडे उग्गम उप्पाय...॥१॥	१
पिहिउब्भिण्णकवाडे फासुय....॥३७४॥	९१
पीसंती णिप्पिट्ठे फासुं...॥६३८॥	१५३
पुढवी आउक्काए..॥१६॥	६
पुढवी-आउ-वणस्सति...॥५६९॥	१३६
पुढवी-आउक्काए तेऊ...॥५७८॥	१३८
पुढवीकाओ तिविहो...॥१७॥	६
पुत्तस्स विवाहदिणं....॥३१५॥	७८
पुप्फाणं पत्ताणं...॥६०॥	१६
पुर-पच्छकम्म-ससिणि...॥५७१॥	१३७
पुव्विं पच्चासंथव....॥४३९॥	१०४
पूतीकम्मं दुविहं दव्वे....॥२६६॥	६४
पोरिसितिगमच्चित्तो...॥५६॥	१५
बंधइ अहे भवाउं...॥१२२॥	३०
बज्झइ य जेण कम्मं...॥७९॥	२१
बत्तीसं किर कवला...॥६७८॥	१६२
बत्तीसा सामण्णे ते....॥४०५॥	९७
बत्तीसादि परेणं पकाम...॥६८१॥	१६३
बहुयातीतमइबहुं अतिबहुसो...॥६८३॥	१६३
बादर सुहुमं भावे उ....॥२७२॥	६६
बायालीसेसणसंकडम्मि गहणम्मि...॥६७०॥	१६०
बाले वुड्ढे मत्ते...॥६०८॥	१४६
बिय-तिय-चउरो पंचेंदिया...॥६२॥	१६
बेइंदियपरिभोगो अक्खाण...॥६३॥	१६
भंडगपासवलग्गा उत्तेडा...॥२६॥	९
भज्जंती य दलेंती...॥६१०॥	१४६
भणइ य णाहं वेज्जो....॥४९०॥	११७
भावे पसत्थ इतरा....॥४३७॥	१०४
भावेसणा उ तिविहा...॥९२॥	२४
भावोवयारमाहेउ अप्पए...॥१२१॥	२९
भिक्खग्गाही एगत्थ कुणइ....॥३०९॥	७५
भिक्खादिगतो रोगी किं....॥४९१॥	११७
भिक्खादी वच्चंतो....॥४६२॥	१११
भिक्खामेत्ते अविचारणा...॥६३२॥	१५१
भिक्खुदगसमारंभे कहणाउट्टो....॥३४६॥	८५
भिक्खू जहन्नगंमी गेरुय....॥३८५॥	९३
भिक्खे परिहायंते...॥५३६॥	१२९

गाथा	पृष्ठ
भुंज ण भुंजे भुंजसु...॥१४४॥	३५
भुंजंति चित्तकम्मट्ठिता....॥४८०॥	११५
भुंजंती आयमणे उदगं...॥६२३॥	१४९
भुंजण अजीरपुरिमड्ढगादि....॥३६६॥	९०
भुत्तुव्वरियं खलु संखडीए....॥२५५॥	६१
भोम्मादिसु तं पुण...॥६०२॥	१४५
मंगलहेउं पुण्णट्ठया व....॥३१७॥	७९
मंडलपसुत्तिकुट्ठी असागरिए...॥६३६॥	१५२
मंस-वस-सोणियासव...॥५७६॥	१३८
मइमं अरोगि दीहाउओ....॥४४३॥	१०५
मइलिय-फालिय-खोसिय....॥३४८॥	८६
मच्छिय घम्मा अंतो....॥३२९॥	८१
मज्जारखइयमंसा मंसा....॥२१४॥	५२
मज्झिमणिद्धे दो पोरिसीउ...॥५५॥	१५
मत्तेण जेण दाहिइ...॥६०१॥	१४४
मयमातिवच्छगं पिव....॥४७८॥	११४
महतीए संखडीए....॥२५०॥	६०
मा एयं देह इमं....॥२६०॥	६३
मा काहिंति अवण्णं....॥२६२॥	६३
मा ताव झंख....॥३१३॥	७८
मा ते फंसेज्ज कुलं...॥५४५॥	१३१
मातिपिइ पुव्वसंथवो...॥५१९॥	१२५
मायावी चडुकारी अम्हं...॥५२३॥	१२६
मालम्मि कुडे मोदग....॥३८७॥	९३
मालाभिमुहिं दट्ठूण....॥३८६॥	९३
मालोहडं पि दुविहं....॥३८४॥	९३
मासियपारणगट्ठा गमणं....॥२३१॥	५६
मिच्छत्तथिरीकरणं उग्गमदोसा....॥४८१॥	११५
मीसज्जायं जावंतियं च....॥२९४॥	७२
मुत्तदविएसु जुज्जइ जदि...॥७१॥	१९

गाथा	पृष्ठ
रयणपदीवे जोती ण....॥३२६॥	८१
रस-कक्कब-पिंडगुला....॥३०८॥	७५
रसभायणहेउं वा मा....॥२६१॥	६३
रसहेउं पडिसिद्धो संजोगो...॥६७७॥	१६१
रागग्गिसंपलित्तो भुंजंतो...॥६९३॥	१६५
रागेण सइंगालं दोसेण...॥६९५॥	१६५
रायऽवरोहवराहे विभूसिओ...॥१४९॥	३६
रायगिहे धम्मरुई...॥५०८॥	१२२
रायघरे य कयाती...॥५११॥	१२२
लद्धं पहेणगं वा नियगाणं....॥३६९॥	९०
लब्भंतं पि ण गेण्हइ...॥५१५॥	१२४
लाभिय णिंतो पुट्ठो....॥४०७॥	९८
लिंगादीहि वि एवं....॥१७२॥	४२
लिंगेण उ णाऽभिग्गह....॥१७४॥	४३
लिंगेण उ साहम्मी....॥१७३॥	४२
लित्तं ति भाणिऊणं...॥६५१॥	१५६
लेवालेवे त्ति जं....॥४२३॥	१०१
लोए वि असुइगंधा....॥२८८॥	७०
लोगाणुग्गहकारिसु भूमीदेवेसु....॥४८२॥	११५
लोण-दग-अगणि-बत्थी...॥६२५॥	१४९
लोणागडोदए एवं....॥१९०॥	४६
लोयविरलुत्तिमंगं तवोकिसं....॥३१९॥	७९
लोलइ महीय धूलीय....॥४५२॥	१०८
वंतुच्चारसरिच्छं कम्मं....॥२१९॥	५३
वइयाए मंखमादी....॥३३६॥	८३
वड्ढइ हायइ छाया....॥१९६॥	४८
वड्ढेइ तप्पसंगं गेही....॥२०९॥	५१
वणसतिकाओ तिविहो...॥५८॥	१५
वण्णाइजुया वि बली....॥२१७॥	५३
वय-गंड-थुल्ल-तणुयत्तणेहिं....॥४४६॥	१०६

गाथा	पृष्ठ
वाउक्काओ तिविहो...॥४९॥	१४
वाघाएण णियत्तो दिस्स...॥५१२॥	१२२
वासघरे अणुजत्ता...॥१०३॥	२६
विज्जा-तवप्पभावं....॥४९६॥	११८
विज्जा-मंतपरूवण...॥५२८॥	१२७
विज्झाउ त्ति ण दीसइ...॥५८७॥	१४०
विज्झाय मुम्मुरिंगालमेव...॥५८६॥	१४०
वितियमेयं कुरंगाणं...॥९७॥	२५
विमलीकयऽम्ह चक्खू...॥५२७॥	१२७
विसघातियपिसियासी मरइ....॥२९८॥	७३
विसरिसदंसणजुत्ता पवय....॥१६९॥	४२
वीतितमेयं गयकुलाणं...॥९९॥	२५
वेयण वेयावच्चे इरियट्ठाए...॥६९८॥	१६६
वेविय परिसाडणया...॥६१८॥	१४८
वोलेंता ते व....॥१८६॥	४५
संकाए चउभंगो दोसु...॥५५८॥	१३४
संकामेउं कम्मं सिद्धं....॥२७९॥	६८
संकिय-मक्खिय-निक्खित्त...॥५५७॥	१३४
संखडिकरणे काया...॥५४९॥	१३२
संखातीयाणि उ कंडगाणि...॥११९॥	२९
संखेवपिंडियत्थो एवं...॥८७॥	२३
संघुद्दिट्ठं सोउं एति....॥२३०॥	५५
संचारिमा उ चुल्ली....॥३२७॥	८१
संजमठाणाणं कंडगाण...॥११७॥	२९
संजयभद्दा तेणा आयंती....॥४०२॥	९७
संजायलित्त भत्ते गोट्ठिग....॥२६९॥	६५
संजोयणा तु भावे...॥६७५॥	१६१
संजोयणाए दोसा जो...॥६७४॥	१६१
संथरे सव्वमुज्झंति....॥४३०॥	१०३
संथार-पाय-दंडग...॥६१॥	१६
संथारुत्तरचोलग पट्टा...॥३७॥	११
संदिस्संतं जो सुणइ....॥२५९॥	६२
संवासो उ पसिद्धो...॥१३९॥	३४
संसज्जिमंमि देसे...॥६२९॥	१५०
संसज्जिमेहि वज्जं...॥५७५॥	१३७
संसट्ठेतर हत्थो मत्तो...॥६६२॥	१५८
संसत्तेण य दव्वेण...॥६१२॥	१४७
संसोहण संसमणं....॥४९३॥	११७
सग्गाम-परग्गामे दुविहा....॥४६०॥	११०
सग्गाम-परग्गामे सदेस....॥३५७॥	८८
सग्गामे वि य दुविहं....॥३६०॥	८८
सच्चित्तपुढविकाए सच्चित्तो...॥५७८॥	१३८
सच्चित्तपुढविलित्तं लेलु....॥३७६॥	९१
सच्चित्तमक्खियम्मी हत्थे...॥५७३॥	१३७
सच्चित्तमीसएसुं दुविहं...॥५७७॥	१३८
सच्चित्ते अच्चित्ते मीसग...॥५९४॥	१४३
सच्चित्ते अच्चित्ते मीसग...॥५९९॥	१४४
सच्चित्ते अच्चित्ते मीसग...॥६४१॥	१५३
सच्चित्ते अच्चित्ते मीसग...॥६६३॥	१५८
सच्चित्ते पव्वावण...॥६६॥	१७
सज्झमसज्झं कज्जं....॥२८५॥	७०
सट्ठाण-परट्ठाणे दुविहं....॥३०१॥	७४
सट्ठऽट्ठरत्त केसर...॥५१७॥	१२४
सट्ठस्स थोवदिवसेसु....॥२९३॥	७२
सद्दाइएसु साहू मुच्छं....॥२४६॥	५९
समणकडाऽऽहाकम्मं समणाणं....॥२९२॥	७२
समणे माहण-किवणे....॥४७७॥	११४
सम्ममसम्मा किरिया....॥४७४॥	११३
सयमेवालोएउं जूहवई...॥५५५॥	१३३
सवलय-घण-तणुवाया...॥५०॥	१४

गाथा	पृष्ठ
सव्वो वऽणंतकाओ...॥५९॥	१५
सहसा पइट्ठ दिट्ठा....॥२३७॥	५७
सा तु अविसेसियं....॥२४३॥	५८
साग-जइ वीसऽभिग्गह....॥१७७॥	४३
सागारिमंखछंदणपडिसेहो....॥३३७॥	८३
सादुं पज्जत्तं आदरेण...॥१५०॥	३६
साधारणं बहूणं तत्थ...॥६३०॥	१५१
सामत्थण रायसुए...॥१४३॥	३५
सामी चारभडा वा....॥३९८॥	९६
साली-घय-गुल....॥२०२॥	४९
सालीओयणहत्थं दट्ठुं....॥२२०॥	५३
सालीमादी अगडे फले....॥१८३॥	४५
साहम्मिऽभिग्गहेणं णो....॥१७१॥	४२
साहुगुणेसणकहणं आउट्टा....॥३२४॥	८०
सिज्झंतस्सुवकारं दिज्जंतस्स....॥२७४॥	६७
सितिअवणण पडिलाभण....॥५०७॥	१२०
सी-उण्ह-खारखत्ते...॥२९॥	९
सीउण्ह-खार-खत्ते...॥२०॥	७
सीए दवस्स एगो भत्ते...॥६८८॥	१६४
सीतो उसिणो साहारणो...॥६८७॥	१६४
सीवण्णिसरिसमोदगकरणं...॥९६॥	२५
सुइ भद्दग दित्तादी...॥६३५॥	१५२
सुक्के सुक्कं पडियं....॥४२८॥	१०२
सुक्के सुक्कं पढमो...॥६०३॥	१४५
सुक्केण उ सरक्खेण...॥५७०॥	१३६
सुक्केण वि जं छिक्कं....॥४२२॥	१०१
सुक्कोल्लसरिसपाए असरिसपाए....॥४२७॥	१०२
सुण्णं व असइ कालो....॥३६२॥	८९
सुत्तस्स अप्पमाणा चरणाभावो...॥५६२॥	१३५
सुयअभिगमणायविही बहि....॥३४४॥	८५
सूभगदोभग्गकरा जोगा...॥५३९॥	१३०
सूरोदयं गच्छमहं पभाए....॥२३५॥	५७
सेदंगुलि बगुड्डावे....॥५०५॥	१२०
सेसा विसोहिकोडी....॥४२५॥	१०१
सेसेसु तु पडिवक्खो...॥६४०॥	१५३
सेसेहि उ काएहिं तीहि...॥५७२॥	१३७
सेसेहि तु दव्वेहिं....॥२८९॥	७१
सो एसो जस्स गुणा...॥५२५॥	१२७
सोलस उग्गमदोसा सोलस...॥७०६॥	१६८
सोलस उग्गमदोसे गिहिणो....॥४३३॥	१०३
सोवीर-गोरसा-ऽऽसव...॥६९॥	१८
हत्थंदु-नियलबद्धे विवज्जिए...॥६०९॥	१४६
हत्थकप्प गिरिफुल्लिय....॥४९५॥	११८
हत्थसयं खलु देसो....॥३७१॥	९१
हत्थसयमेगगं ता...॥५२॥	१४
हत्थिग्गहणं गिम्हे...॥९८॥	२५
हरितादि अणंतरिया...॥५९३॥	१४२
हिताहारा मिताहारा...॥६८४॥	१६३
हिदएण संकिएणं गहिया...॥५६४॥	१३५
हिदयम्मि समाहेउं...॥११५॥	२८
हेट्ठावणि कोसलया...॥६५५॥	१५६
होमातिवितहकरणे णज्जइ....॥४७३॥	११३

पिण्डनिर्युक्तिटीकागतोद्धरणानां अकाराद्यनुक्रमः

		पृष्ठाङ्क
१	अहिताशनसम्पर्कात् सर्वरोगोद्भवो...	१६४
२	आधाकम्मं णं भुंजमाणे.. (भग० ७/८/२९७)	३०
३	इत्थी विज्जाभिहिता पुरिसो..	१२७
४	उग्गम-उप्पायण-एसणासु...	१६९
५	उद्देसियम्मि णवगं उवकरणे...	१०२
६	एए विसोहयंतो पिंडं सोहेइ..	१६९
७	कफजमधस्तात् स्तन्यं...	१०६
८	कृशो रुक्षोऽल्पकेशश्च...	१०६
९	गलइ बलं उच्छाहो...	१६७
१०	चारित्तंमि असंतंमि णेव्वाणं ... (नि० भा० ६६७९, व्य० भा० ४२१६)	१६९
११	छसु जीवनीकायेसु ये बुधे...	१
१२	जत्थ तु जं जाणेज्जा... (आचा० नि० ४)	३
१३	जं मोणंति पासहा तं... (आचा० १/५/३/१६१)	५०
१४	णाणचरणस्स मूलं भिक्खायरिया.. (व्य० भा० २४८५)	१६९
१५	णीयदुवारं तमसं... (दशवै० ५/१/२०)	८०
१६	णीसेणी फलगं पीढं.. (दशवै० ५/१/६७)	९४
१७	दक्षा नारकवेश्मनां प्रतिहतौ...	१६८
१८	पंथसमा नत्थि जरा....	१६६
१९	परियट्टिए अभिहडे उब्भिण्णे...	१०२
२०	पिंडं असोहयंतो अचरित्ती...	१६९
२१	पूर्वं कृत्वा पदच्छेदं...	२
२२	बलाविरोधि निर्दिष्टं...	१६७
२३	विषया विनिवर्त्तन्ते... (गीता २/५९)	१६८
२४	व्याख्येयं च विनेयांश्च...	२
२५	शाका-ऽऽम्लफलपिण्याक...	१६३
२६	संहिता च पदं चैव	२
२७	समणत्तणस्स सारो भिक्खायरिया... (व्य० भा० २४८४)	१६९
२८	सुहुमा पाहुडिया वि...	१०२
२९	से भिक्खू वा २ गाहावतिकुलं... (आचा० २/१/३७०)	५
३०	से संजते समक्खाये...	१

सङ्केतविवरणम्

अनु०सू०	अनुयोगद्वारसूत्रम्
आचा०	आचाराङ्गसूत्रम्
आचा०नि०	आचाराङ्गनिर्युक्तिः
उत्तरा०	उत्तराध्ययनबृहद्वृत्तिः
दशवै०	दशवैकालिकसूत्रम्
नि०चू०	निशीथचूर्णिः
नि०भा०	निशीथभाष्यम्
पा०धा०	पाणिनीयो धातुपाठः
पिं०नि०	पिण्डनिर्युक्ति
प्रज्ञा०	प्रज्ञापनासूत्रम्
प्र०सा०	प्रवचनसारोद्धारवृत्तिः
बृ०क०पीठिका	बृहत्कल्पसूत्रपीठिका
भग०	भगवतीसूत्रम्
व्य०भा०	व्यवहारभाष्यम्
वि०आ०भा०	विशेषावश्यकभाष्यम्

अपरे सङ्केताः

टि० = टिप्पणम्	सू० = सूत्रम्
पृ० = पृष्ठम्	भा० = भाष्यम्
गा० = गाथा	नि० = निर्युक्तिः

वि०टि० = विशेषटिप्पणम्

सवृत्तिश्रीपिण्डनिर्युक्तिसम्पादनोपयुक्तग्रन्थसूचिः

ग्रन्थनाम	प्रकाशकादि
अनुयोगद्वारसूत्रम् (वृत्तिसहितम्)	श्री महावीर जैन विद्यालय
आचाराङ्गसूत्रम्	श्री महावीर जैन विद्यालय
आचाराङ्गनिर्युक्तिः (वृत्तियुता)	दिव्यदर्शन ट्रस्ट
उत्तराध्ययनसूत्रस्य शांतिसूरिकृतवृत्तिः	
ओघनिर्युक्तिः (वृत्तियुता)	कमल प्रकाशन
जैनधर्मवरस्तोत्रम्	जिनशासनाराधना ट्रस्ट
दशवैकालिकसूत्रम्	
दशवैकालिकनिर्युक्तिः हारिभद्रीयवृतिश्च	कमल प्रकाशन
निशीथभाष्यम्, निशीथचूर्णिः	सन्मतिज्ञानपीठ आगरा
पाणिनीयो धातुपाठः	
पिण्डनिर्युक्तिः खण्ड-४	विश्वभारती, लाडनूं, राजस्थान
पिण्डनिर्युक्तिः मलयगिरिसूरिविहितवृत्तियुता	आनन्द प्रकाशन
पिण्डनिर्युक्तिः (अवचूरियुक्ता)	श्री देवचन्द्र लालभाई जैन पुस्तकोद्धार
पिण्डविशुद्धिः (चन्द्रसूरिटीकासहिता)	दिव्यदर्शन ट्रस्ट
प्रज्ञापनासूत्रम्	श्री महावीर जैन विद्यालय
प्रवचनसारोद्धारः (वृत्तिसहितः)	
बृहत्कल्पभाष्यं टीका च	श्री जैन आत्मानन्द सभा
भगवतीसूत्रम्	
व्यवहारभाष्यम्	
विशेषावश्यकभाष्यम्	

NOTES

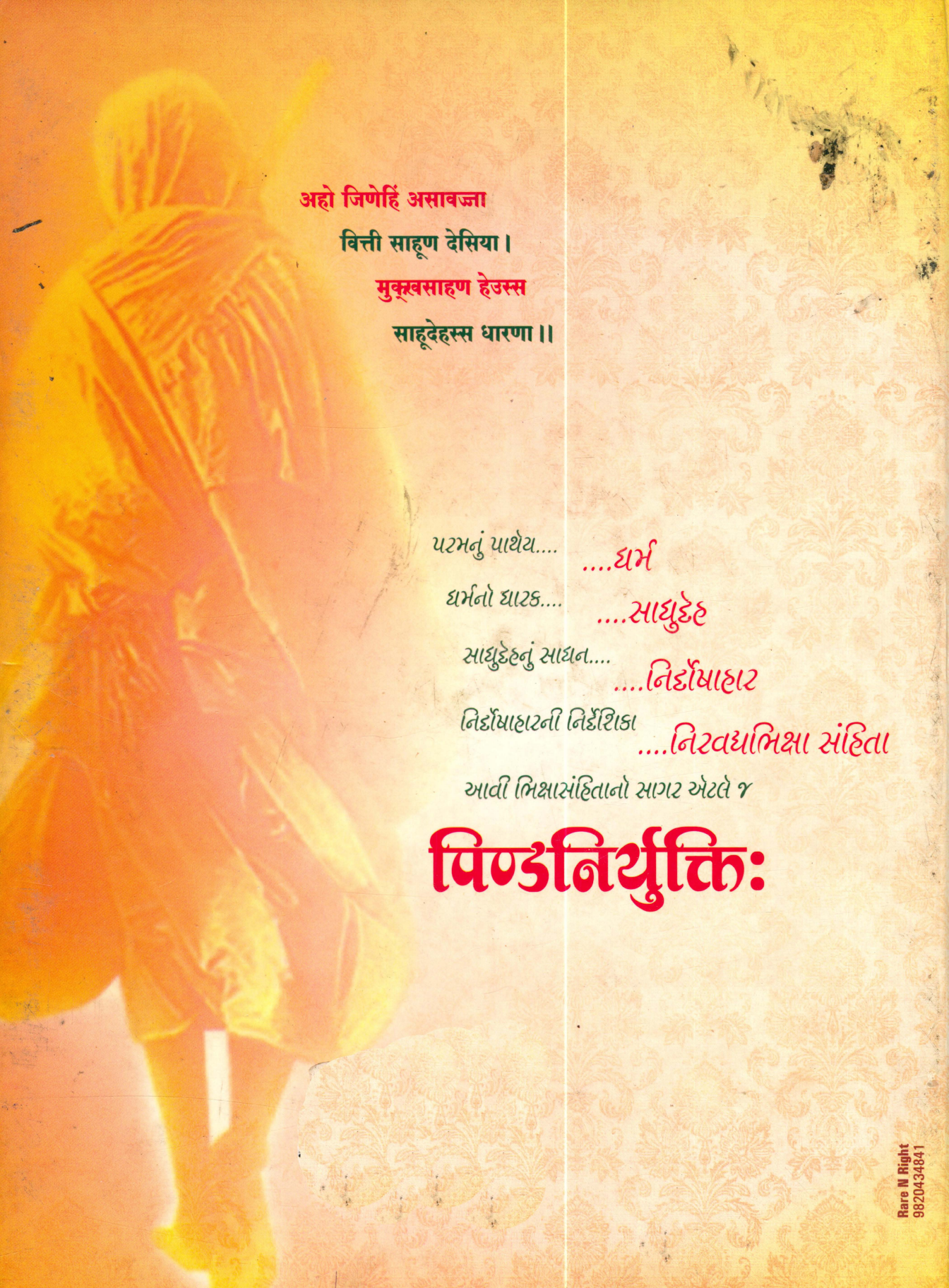

अहो जिणेहिं असावज्जा
वित्ती साहूण देसिया।
मुक्खसाहण हेउस्स
साहूदेहस्स धारणा।।

પરમનું પાથેય.... ....ધર્મ

ધર્મનો ધારક.... ....સાધુદેહ

સાધુદેહનું સાધન.... ....નિર્દોષાહાર

નિર્દોષાહારની નિર્દેશિકા ....નિરવદ્યભિક્ષા સંહિતા

આવી ભિક્ષાસંહિતાનો સાગર એટલે જ

पिण्डनिर्युक्तिः

Rare N Right
9820434841